

Kaufmann

מרדכי בן מתתיהו אנטווקולסקי .

הפרופיסור
מרדכי ב מתתיהו
אנטוקולסקי

סצור תולדותיו ופרשת עבודתו בשדה מלאכת המחשבת
עד היום הזה.

לכבוד אבנ"י ז"ל

הרב החכם הגדול והחוקר העצום וט"ו
ד. מגיד . כ"ה או דוד ברוך ב"ר קויפמאנן י"ג

הנני מגיש את הסקונאלי היחודי
מחבר זכרון אצול לרב וכוונת

הוספה להצפירה בתור תשורה לחתומיה .
א"ב 1872 ואוניו
האחר

ס"ל , ה'צמחה, תרנ"ה .

ווארשא

בדפוס ה' מ. לעוויןסקי .
שנת תרנ"ז לפ"ק

Профес. М. М. АНТОКОЛЬСКИЙ

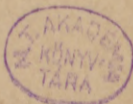
Краткій очеркъ его біографіи и обзоръ художественной
его дѣятельности.

Состав. Д. Магидъ.

ВАРШАВА

Въ Типографіи М. Левинскаго, Маршалковская 141.

1897.

Дозволено Цензурою
Варшава, 21 Мая 1897 г.

תולדות הפרופ'יסור אנטוקולסקי הן אמנם תולדות הסקולפמורה
הרוסית בדורנו, אבל באותה שעה הן גם פרק אחד נכבד בתולדות
השכלת בני ישראל בארצנו, ועל כן אחשוב לדבר הפעם על אדותיו
עברית באזני אחינו, אולי ימצאו בואת הועלת. למצער אקוה כי
יעוררו הדברים בקרבם רגשי ענג.

אם על פי ההשקפה הראשונה יתראו לכמה מקוראי דברי במחברתי
זו כמו זר, יען כי רוב ישראל רחוקים עוד ממלאכת המחשבת, אבל
אחרי כי לא נסתרות אני מגיד, כי אם דברים אשר כל איש המעורב עם
הבריות שמע על אדותיהם אם לא ראה בעיניו, לכן בטוח אני כי דברי
חרשים אמנים ימצאו להם מסלות גם בלב הקוראים העברים. עמנו
בזמן הזה אמנם התקדם הרבה לעומת שהיה לפני עשרות שנים. היום
הזה כבר יש בקרבנו אנשים גדולים רבי הכשרון במלאכת המחשבת,
והפרופ'יסור אנטוקולסקי בעצמו יוכיח על זה, אבל בכל זאת עוד רבים
מאד בקרבנו אשר מלאכת המחשבת עורנה דבר זר להם ואין להם
חלק ונחלה בה לא במעשה בלבד כי אם גם ברגש; זאת נראה בכמה
מקרים בחיי הפרופ'יסור אנטוקולסקי אשר ידובר בם בהמשך מחברתי,
וזאת יראה כל איש גם היום הזה בבא ענין של מלאכת מחשבת
לפני אחד מאתנו. לא נוכל לשים אשם נפש העם על אשר מלאכת
המחשבת לא תקח רבו ודא תגע עד נפשו: גלוי וידוע, כי עם ישראל
צריכין פרנסה, וקשים להם מוונותיהם כקריעת ים סוף, ובשעה שהמוח
שרוד בדאגות פרנסה, אז אין הלב והנפש נוטים לדברי הענוגי רוח,
אבל איך שיהיה, לב רוב עמנו רחוק מאד ממלאכת המחשבת, ומיבטחני,

כי גם הרבה מאלפי רבבות מכבדי הפרופ'יסור אנטוקולסקי העברים שבערי המדינה, ומסתפינא כי גם בעיר המלוכה לא מעטים הם כאלה, אשר באו זה לא כבר לרכו ליום חג חצי יובלו, ואינם מבינים בעצמם כראוי את ערך האיש הגנול מרבבה הוזה וביותר את ערך פעולתו, ורק לקול המון המהללים והמשבחים את ה' אנטוקולסקי ומעשי ידיו מבני עם הארץ באו גם הם לשבח ולפאר את חתן היובל, אחרי כי בן בריתם הוא וישראל בויית פאר, ולא יותר. ויהי הדבר, כאלו מלאכת המחשבת בעצמה דבר ריק היא שאינה שוה למפר בה, והסקולפטורה היא רק מעשה נערות, כמו שהנערים משחקים בשרה בנציבו שלג בעשותם מהם דמות אדם, ולולא ראו ביובלו של הפרופ'יסור אנטוקולסקי כבוד לישראל, כי עתה לא בא איש ממנו לברכו. במחברתי זאת בהמשך ספורי אמנם עיקר השתדלותי היה להראות את ערך מלאכת המחשבת בכלל והסקולפטורה בפרט, למען אשר נדע מה הוא הפרופ'יסור אנטוקולסקי למלאכת המחשבת, ובמה יש לנו להחפאר בו חוץ מיהדותו, ועל כן ירא אנכי פן, למרות כל התאמצותי לדבר בשפה פשוטה וברורה, יהיו פה עוד איזה דברים סתומים והתומים לרבים, כי אפשר אשר מבלי משים אדבר אל הקוראים כדבר חרש אמן באוני חבריו, והאם מעטים הם הדברים, אשר למומחים בדבר הם גלויים וידועים, ודים ברמיזא, ולכרא עלמא הם כספר החתום? על מקרים מעטים כאלה אבקש מראש סליחה מאת הקוראים המובים.

הפרופ'יסור אנטוקולסקי הוא כידוע אחד מן העמודים התיכונים אשר מלאכת המחשבת בימינו נשענת עליהם. בהערכה הכללית שהיתה עוד בשנת 1878 בפאריז הוציאה אספת דיינים (jury) מחרשים אמנים שנקבצו שמה מארבע כנפות הארץ את משפטה עליו לכבדהו באות הכבוד הראש והראשון בעד יצורי הסקולפטורה שלו „המובים שבכל העולם". ובכל העת אשר נסע הפרופ'יסור אנטוקולסקי עם פסיליו „יואן האיום" ו„ישו הנוצרי" בערי אירופא, ברומי, בלונדון, בווען ובפאריז לא חדלו כתבי העתים באיטליא ובאנגליא, באוסטריא ובצרפת מגדל ומנשא את שם ה' אנטוקולסקי. ספר העתי *Revue de deux mondes*

הודיע בשנת 1882 (בחוברת נאווי), כי ה' אנטוקולסקי הוא אבי יוצר הפסל שברוסיא, ולא זה בלבד, כי אם הוא גם יוצר הפסל היחיד בכל ימי היות הסקולפטורה ברוסיא. סיפר מכה"ע Times הלונדוני כותב מפאריז על דבר תערוכת החרשים הרוסים בכירה צרפת בראשית שנת 1882 (בגליון מיום 21 פֵּעֶבֶר'), „כי יש תקוה, שיבואו עוד חרשי היוצרים הצרפתים לקחת לקח מפי אנטוקולסקי, למען יוכחו לדעת עד מה הגבר יד ה' על החרש האמן, בלמדו לדעת באמת ובתמים את מבע ההיים"; ושלשה ימים אחרי הנ"ל (בגליון מיום 24 פֵּעֶבֶר') יבא גם מכה"ע Presse שפֵּאֲרִיז ומחליט לאמר: „אנטוקולסקי עולה בכשרונו על דראקע האשכנזי, ועל מאַנְטֶעוועֶרדע האיטלקי, ועל בארריאם הצרפתי" — ומי שלשת אלה אם לא אבות הסקולפטורה בימינו אלה!¹ ולוא גם נניח כי יש בדברי מכה"ע ההם גם קורטוב של הגזמה, בכל זאת הלא יודה כל איש, כי לא דבר ריק הוא אם מכתבי עתים הגדולים שבְּעוֹלָם מדברים מִיִּבּוֹת כאלה בקול רם עד חרש האמן הזה, וזה בלבד הלא די להוכיח, כי כח כשרונו של ה' אנטוקולסקי גדול למאד.

הפרופֵּיסוֹר אנטוקולסקי הוא הראשון לעדת ישראל ברוסיא אשר יצא לעבוד במלאכת המחשבת, ובכל ימי לכתו לקראת המטרה אשר שוה לנגדו הלך בצעדי און ולא עמד בהליכתו עד הגיעו אל מטרתו וינחל עמרת נצחון. אמנם קמו איזה מכשולים על דרכו וכמעט גדר הדרך בערו, לולא התחוק להסירם מעל פניו, אבל המכשולים ההם היו לא מצד יהדותו, כי אם מצד מצבו בקרב חבריו בהשכלה, ומי הוא זה האיש אשר תמיד דרכו סלולה לפניו ולא תנגף רגלו אף פעם אחת בלכתו? בשעה שיצא ה' אנטוקולסקי ללמוד את מלאכת המחשבת (בראשית שנות הששים למספרם) היתה תנועה חזקה בקרב צעירי ב"י בליטא אשר שאפו אל ההשכלה חמדת נפשם, וישימו פניהם אל בתי הספר אשר יסדה הממשלה בעדם ובעד כל העם. אין אוניוורסיטה בארצנו, אין בית מדרש גבוה כמדינה, אשר לא באו בהם חניכי בתי מדרש הרבנים שבוויילנא ובזיטאמיר, וגם בבתי הגימנוזיום היו אז צעירי

B. B. Стасовъ Вѣст. Европы 1883, 2. ¹

ב"י לרוב, אשר יותר משאבותיהם רצו להשכילם, היו נתונים בעצמם בכל נפשם ומאדם אל ההשכלה, כי רוח גדולה וחזקה רוח השכל ודעת עברה אז במחנה העברים אשר בקרן צפונית מערבית שבארצנו ותצרו בכנפיה את כל הצעירים אשר לא אהזו בחזקה בנושנות ותשאם ותנשאם למעלה למשכיל. אז גם במחנה הרוסים נשבה רוח מצויה: ניקוליי אייוואנוויטש פיראנאָוו, האיש אשר עמד אז בראש אחיו השרים הגדולים שבמדינה בדעותיו הנאורות דבר טוב על ישראל בקול רם לאמר, כי גם היהודים יש הזכות לראות חיים טובים ככל האדם, וליהנות מזכות אורחי הארץ, וקולו היה נשמע מסוף הארץ ועד סופה וימצא מסלות בלב רבים מסופרי המדינה ומפקידי ממשלתה. ובימים ההם שאף ה' אנטוקולסקי אל האקדמיא למלאכת מחשבת משאת נפשו, ועל כן נפתחו לו שעריה עד מהרה. משנת 1884 החלו פקירי האקדמיא לדרוש מאת כל הבא במספר תלמידיה תעודת גמר מבית-ספר בינוני, אבל עד השנה ההיא הלא דרשו מאת התלמידים הבאים רק ידיעה כל שהיא בהבנת שפת המדינה וכתביבתה ומעט מועד מחכמת החשבון (כמדת בתי ספר הנמוכים) ולא יותר, ובכך מה נקל היה אז גם לצעיר מבני ישראל בעלי המלאכה המבין מעט גם במלאכת הצירים להכנס במספר תלמידי האקדמיא.

ימים רבים קננה בלב ה' אנטוקולסקי בנעוריו המחשבה ללכת מבית אביו ומעיר מולדתו אל עיר או ארץ אחרת, לקחת לקח בכלל ולהשתלם במלאכתו בפרט, אך אבותיו התאמצו להסירה מלבו כליל. לפי דבריהם עבר עליו רוח שמות לאבד בעצמו לדעת את כחותיו ואת נעוריו, בשעה שיש ביכלתו לעמוד ולהתקיים בעיר מולדתו.

— „אנה פניך מועדות? — הוכיחו לו אז אבותיו, — הלא אל קצות הארץ! פה הנך אומן מפורסם לכל, כל בני העיר יכירו אותך וידעו, כי יריך — ידי זהב, ועל נקלה תוכל למצוא מזונותיך — — — ושם? היא רק ה' אלהים יודע מה תהיה אחריתך?”

ה' אנטוקולסקי היה בימי עלומיו אחד מבעלי המלאכה המפתחים פתוחים בעץ בעיר מולדתו ווילנא, וכל מכיריו ידעוהו לאומן מצוין

במלאכתו, ואין פלא, אחרי כי כמעט מימי ילדותו היה עוסק במלאכה זו, בתחלה בבית אביו כמעשה נערים, ואח"כ בבית אדונו ומורו בעד המלאכה, ולאחרונה, כאשר עזב את בעליו, עסק בה ברשות עצמו, ובכן בהיותו נער משכיר במלאכתו, ועובד בה באהבה בשקידה ובזהירות עצומה, יכל על נקלה להגיע בה אל השלמות הנרצה.

כל היודע את חיי אחינו בני ישראל בליטא העניים בימינו ולפני כמה עשרות בשנים כפרט, כל מי שהתבונן אל דרכי הפרנסה הנהוגות במדינה הזאת בין ישראל, ודרכי החנוך שמחנכים שם את הילדים, הוא יכל לשות לנגדו על נקלה את החנוך שקבל ה' אנטוקולסקי מאבותיו העניים, אשר התפרנסו אז מעסק המזיגה¹. בית המרוח שהיה להם היה מלא המיד. שכורים חכלילי עינים מיון מקהל פקידו השרת ומן החנונים והאומנים מעם הארץ, ועין בעליו היתה המיד פקוחה לבל תצא תקלה מירי הלומי היין, ולנצור אותם מכל משמר, כי שלם ישלמו מחיר סבאם. הלא מובן מעצמו, כי בית אשר כזה לא יכל היות בית חנוך, וגם בעליו לא יצלחו להיות מורים ומדריכים. ובכן גדל גם הנער מרדכי אנטוקולסקי ללא תורה ולא דעת, ואף כי עזר מעט לאבותיו בפרנסתם, אך בכל זאת היה המיד ברשות עצמו, וחפשי לנפשו, וע"כ עשה כל מה שלבו הפץ, ורק בעוד שנערים אחרים כגילו הולכים בה שוכב בדרך לבם, הנה הנער אנטוקולסקי מצא ענג לנפשו לצייר ציורים כפי רוח מבינתו על פני כל השלחנות, הספסלים

¹ הפרטים הרבים ממחי ה' אנטוקולסקי, אשר הבאתי בהמשך מחברתי, לקוחים מן המקורים האלה: מאמרו של הסופר המפורסם איוואן טורגעניעווי במ"ע "ס' פט"כ וויעדאמאסטי" (1871 נ' 50) המספר מפי "מקור נאמן" (הוא כנראה עדותו של ה' אנטוקולסקי בעצמו), מאמרו של ה' סטאסאוו הנפויס בכמה מ"ע וספרי עתים, האויטאביוראפיע של ה' אנטוקולסקי הנדפסה בספר העתי "וויסעטניק יעווראפי" לשנת 1887 חוב' ט' וי', חשבונות פעולות האקדמיה למלאכת מחשבת שב"ב, ועוד, ומלכד זה השתמשתי ג"כ במסרת אנשי עיר מולדתי ווילנא, שהיא גם עיר מולדת ה' אנטוקולסקי.

הרבועים, דפי החלונות וקירות הבית, ולא ציורים בלבד לקחו לבכו, כי אם גם אהב לחקות על דפי העץ באיזמל שבידו אותיות, פטורי ציצים ותמורות וצורות אדם, ובזאת העלה עליו חמת אבותיו, כי השחית כלי מעונם ותאר פניהם קלקל. רבים ממשחרי בית המרוח מעם הארץ בראוחם את מעשי הנער יעצו לאבותיו לתת לו חנוך ציור או יוצר פסל, אך אבותיו לא שמו לב אל המלאכות שאינן מצויות אצל ב"י, וימצאו לטוב להם לתת את הנער מרדכי על יד רוקם עושה פתילים משורים בזהב ובכסף ללמוד את מלאכתו המחיה את בעליה, אך המלאכה הזאת לא לקחה את לב הנער וימאס בה, ויאָלצו אבותיו לקחתו מבית האומן הזה ולתתו לבית אומן אחר מפתח פתוחים בעץ. והמלאכה השניה מצאה חן בעיני הנער ובבית אדונו החדש עסק במלאכתו בשקידה נמרצה יום יום מן הבקר ועד הערב ויעש בה חיל, ובשובו הביתה התחמק כפעם בפעם בעלית הגג ושם עסק בציור כאות נפשו. ותקש יד אדונו זה על הנער מרדכי עד מאד, וישא עמל ואון הרבה מאת בעליו, עד אשר סוף כל סוף כשל כח הסבל וימרוד בו, ויברח מביתו. ומרדכי היה אז נער בן שבע עשרה שנה (1859), וכבר הבין היטב לעשות במלאכה, ולא קשה היה לו לעמוד ברשות עצמו לגמרי. ואמנם בצאתו מבית אדונו היו ידיו מלאות תמיד עבודה, כי כלם ידעוהו לאומן מומחה במלאכתו ויבחרו לתת את המלאכה לו מתתה לאומן אחר.

אבל חייו בעיר מולדתו ובבית אבותיו לא מלאו נפשו, ותהי מגמתו כל היום להרחיק נדוד ולעבור ארצות, כי חשקה נפשו ללמוד ולהשתלם במלאכתו, וכמו לבו הגיד לו כי לגדולות נוצר.

בעת ההיא התודע אליו איש אחד אשר ע"פ עסקיו היה מודד-ארץ, וברוחו היה חווה חיונות בהקיץ, „אשר האמין בכל דבר נדפס, ובפרט באשר נדפס בספרי האשכנזים“, ויאהב לדבר על כל דבר נשגב ונעלה, וביותר על מלאכת המחשבת. נפש אנטוקולסקי נקשרה באיש הזה לאהבה אותו, אף כי לא היה צדיק תמים בכל דרכיו. ככל איש רוח וחווה חיונות היה מכרו החדש הזה עני ודל, ואת צער פרנסתו

הדחיקה הפיג כפעם בפעם בייך, כי בעת אשר נפשו היתה מרה עליו נתן בכום עינו בתקוה אולי ימצא שם תנחומים, ויהי בשבתו על כוס יין נשא דברים כמתלהמים על כל בני האדם ועל חייהם, והנער מרדכי התרגש תמיד למשמע הדברים הנלהבים האלה, כי היה בעל נפש חיה ולב רגש, והדברים הכו שרש עמוק עמוק בלבו.

— הנה עדר אילים! קרא האיש פעם אחת אל אנטוקולסקי, ויור באצבעו על המון בני העיר העוברים על יד חלון בית אביו. — הם חיים על פני האדמה ואין נפש בקרבם, ואין לב רגש בהם. אין להם בחייהם אלא רגשי אהבת עצמם בלבד, ויום אחד ירדוף רעהו... אל הביט אליהם! אתה הנך חרש אמן ומלך הטבע! עליך לא לשלוח יד במלאכה, כי אם לעסוק במעשי יצירה, בשעה שיד ה' תצלח עליך... הם לא יבינו לרעי, ולזאת הנני אמלל באנשים. על כן זאת עצתי עשה וייטב לך: ברח לך מזה ורוץ אל היכל מלאכת המחשבת, שם תראה בעיניך את כל, ולמדת לדעת כל דבר, תראה את מעשי המאורות הגדולים שבעולם, מעשי מיכעל אנג'ללא וראפאעל, שם תכרע על ברכיך, ותתפלל לפניהם כי יאצו מיהודם עליך. ראה-נא, — הורה עוד הפעם באצבעו על העוברים והשבים, — המה אינם יודעים מאומה, ולא יצטרכו למאומה... אבל אתה, אתה הנך אבן יקרה שאינה מלומשה עוד!

והאיש הזה היה מספר תמיד באוזני העלם מרדכי ספורי נפלאות, וילמדוהו לעוף על כנפי הדמיון מעולם המעשה אל עולם הנסתרות.

איוה מן הספורים ההם, אשר לפי השערתו היו כגרגרי זרע על תלמי לבב הצעיר אנטוקולסקי, ופרים ישאו גם היום, הנני להביא פה לפני הקוראים.

„חרש צייר אחד חי עלי אדמות, — ספר האיש פעם אחת באוזני אנטוקולסקי, — ויעסוק החרש במלאכתו רק שעה אחת ביום בצאת השמש ובבואה, יען כי יד ה' צלחה עליו רק ברגעים ההם. הלא כן היא דרך כל החרשים הגדולים שבעולם: אינם עוסקים במלאכתם בלתי אף תצלח עליהם יד ה'“.

„חרש אמן אחד, — ספר לו האיש בפעם אחרת, — צריך היה להאר על היריעה את „יסורי יה"נ", וימצא איש אשר הסכים להקריב חייו לממיתים למות ביסורים נוראים למען היות תכנית לעיני חרש הצייר הזה להאר לזכרון עולמים את „יסורי יה"נ", „כי מה ישווי חי בני האדם לעומת מלאכה נפלאה אשר חותם הנצח וההוד טבוע בה?" ויצר החרש דבר פלא וכרגע גוע וימת. ככלותו לעשות את הסמל הרגיש ענג רב כנפשו, ולא שבעה עינו מהכיט על התמונה מקרוב ומרחוק, ויהי בהכיטו עליה בעין תענוגים נזר לאט לאט אחר סמנו, וישכח כי עומד הוא על כמה גבוהה עשויה לדבר, ויצעד עוד צעד אחד אחורנית ויפול מעל הבמה ארצה, גוו נתרסק לאיבריו ואת רוחו הפקיד ביד ה' לעולמים" ¹).

ועוד ספורים כאלה וכאלה.

דברי החורם בהקיץ הזה לקחו תמיד את לב העלם מרדכו, אשר באות נפש האזין לספורי הקסמים האלה, ואפשר כי זה האיש היה היחיד אשר מפיו שמע העלם דברים אמורים בלב תמים וברגש, וכנודע, „דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב", ובכך הספורים ההם הם הזרעונים הראשונים אשר נפלו על תלמי רוחו של אנטוקולסקי ויצמחו ויגדלו אח"כ ויעשו פרי תנובה, ואין ספק כי דברי החולם הזה ירו אבן פנה בלב העלם לבנין הכשרון הגדול, אשר כעת נראה כנפש היוצר אנטוקולסקי ביצוריו מדברי ימי דת הנוצרים.

אז ינסה העלם מרדכי גם הוא כחו ביצירת פני קרשי הנוצרים. מלאכתו הראשונה במקצוע זה היחה תכנית פני יה"נ ופני אמו מרים עשויה מעץ, אשר העתיק משני פסילים שהשיג, למען יהיו לנגד עיניו כתכנית. ואמנם צלחה בידו לעשות את פסילי האיכותין האלה כראוי, עד כי שבחוהו כל הרואים ויהללוהו גם לפני אשת שר הגליל הווילנאי שהיה בימים ההם, היא הגבירה אנאסטאסיא אלכסנדראָוונא נאויסאָווא. הגבירה הזאת הושיטה יד עזרה לעלם העברי.

¹ ח'יטעלכוינגראפטיע I.

למען יוכל להפיק זממו , ותקרבהו „כאם את פרי בטנה , ותדבר אלי דברים טובים ורכים , ובכל עת אשר נשאה עיניה אליו נפחה בו רוח חיים ויחי , כי עד העת ההיא לא הרגיש עוד קרבת חסד כזאת מאיש". מרת נאזימאָווא נהנה על ידו מכתב מליצה לאחת מרעותיה שבספ"ב להבארונית ע' , ואז חגר העלם מרדכי שארית כחו ויסע פטרבורגה (1862) .

ב.

בן עשרים ואחת היה מרדכי בן מתתיהו אנטוקולסקי בנסעו לעיר המלוכה, אבל המימות נפשו היה או עוד בעצם תקפה כאלו היה בן אחת עשרה. הוא היה אז כנער אשר מרם ידע את תלאות החיים ולא עמד עוד בנסיון אף פעם אחת, ועל כלם הנה כנפי דמיונו הרימותו על מעל כל פגעי החיים, ויהי כבואו לעיר המלוכה ועם נכרים גר ימי מספר, וישתומם לראות כי לא כל האדם צדיקים, וזא שושנים צומחים על כל מדרך כף רגל אנוש, כי אם חוחים קוצים ועקרבים. ובכל זאת צלחה או דה' אנטוקולסקי יותר מאשר לכמה צעירים אחרים אף מעם הארץ, כי יום אחד הוסרו מעל דרכו כל ההגבלות, ויהי לפתע פתאום לתלמיד האקדמיה (1862). הנה בן נעשה למענו מה שלא יעשה לשום תלמיד אחר, וכל זאת בשביל מכתבה של הבארונית ע' אל הפרופיסור יוצר הפסילים פימענאוו. מפני כבודה של הבארונית אשר בקשה את הפרופיסור לקרב את העלם ולאצול מהודו עליו, התבונן פימענאוו ביותר על מלאכתו של אנטוקולסקי אשר הביא אתו מווילנא, וירא כי יש בו כשרון וישתדל להכניסו במספר תלמידי האקדמיה, אף כי שעל פי ספר חוקת האקדמיה אין הצעירים מתקבלים במספר התלמידים בלתי אם יעמדו מתחלה בנסיון במלאכת הציור, ואנטוקולסקי שכחו וגבורתו היה רק בחירתה על העץ לא הבין או עוד איכה ובמה מצעירים. בראשונה נתקבל אנטוקולסקי אל לשכת הסקול-פטורה כלבד, אך הוא טעה וירמה כי קבלוהו אל האקדמיה לגמרי, וע"כ עלתה בירו בהמשך הימים להכנס בכח שמו של פימענאוו גם אל לשכת הציור, כי היה הפרופיסור החוא נכבד ונורא על כל סביביו, ויהי כאשר הגיד אנטוקולסקי כי פימענאוו נתן לו רשות לעסוק בלשכות האקדמיה ואיש עוד לא מחה בירו.

אנטוקולסקי שמח למאד לקראת המקרה הנכבד הזה בחייו, ויקדש את כל עתותיו ואת כל כחותיו להאקדמיה. בחפץ לב תמים

שקד תמיד על דלתות הלשכות והאודיטאָרען, ויעסוק שם במלאכתו כל היום עד אשר כחו מגיע.

מכל הפסילים אשר עמדו בלשכת הסקולפטורה משכה עליו עיניו קבוצת הפסילים של לאַקאָאָן ובניו אשר נפתולי אלהים יפתלו עם הנחשים אשר סבבום, כי ראה אנטיקולסקי את ציור קבוצת הפסילים האלה עוד בימי נעוריו בוילנא בסטערעאָסקאָפּ של איזה עובר אורח והכרת פני התמונות האלה המלאות יגון וצער נורא נפלה עמוק עמוק בלב העלם.

אך המלאכה הראשונה אשר החל אנטיקולסקי להתלמד ממנה בתוך האקדמיא היתה העתקה מן הבארעליעף הרומי „אנטינאָי“. הפרופיסור פִּימענאָוו פקח עינו על מלאכתו ויתמכהו בעצתו ובנפש חפצה תקן את שגיאותיו, ובכלל הלל פִּימענאָוו את אנטיקולסקי כי מצא בו תלמיד מקשיב ומתמיד, ובפרט כי היה אז אנטיקולסקי כמעט היחיד בכל לשכת הסקולפטורה אשר עסק במלאכתו, כי יתר התלמידים (בס"ה היו אז בלשכה ההיא חמשה תלמידים) אהבו ללכת במל ולעסוק בהבלים.

בחדש הראשון להיותו בהאקדמיא התודע לאנטיקולסקי בלשכת הסקולפטורה עלם אחד מבני הרוסים, איליא יעִפִּימאָוויטש ריעפִין, אשר גם הוא החל שם לעסוק במלאכת החשיבה, ויבחר גם הוא לעשות העתקה מן הבארעליעף „אנטינאָי“ הנ"ל. שקידת העלם ריעפִין וצלמו הדומה כמעט לצרם אנטינאָי: פנים כדמות עגול ממושך, קווצות ראשו תלתלים, חוטם ישר, ושפתים עבות ורכות, ועינים מפיקות טוב לב ושחוק קל, כל פרטי דמות העלם ריעפִין לקחו את דב אנטיקולסקי, ולא עברו ימים אחדים ושני הצעירים האלה, ריעפִין ואנטיקולסקי, כרתו ברית ידידות, וידידותם זאת נמשכה גם עד היום, אחרי שהיו מכבד לחרשים אמנים מפורסמים בעולם, ושמש יצא לתהלה בכל הארץ.

כבואו בפעם הראשונה לפטרבורג חפש לו אנטיקולסקי עבודה למחיתו, וימצא אותה אצל עושה צעצועי עץ ברחוב נעווסקי; הוא חרת בעדו אותות המספר על כדורו עץ, ויעסוק בעבודה

זו ששה ימים ושלשה לילות, עד כי המביע על כפות ידיו אכעבועות^א מריות, ובעד כל מלאכתו זאת קבל שכרו בס"ה חמשה ר"כ. וזאת היא המלאכה האחת בשכר אשר מצא לו אנמוקולסקי בראשית ימי שבהו בעיר המלוכה, ומני אז שנים רבות לא השתכר במלאכה אף פרומה אחת, ועל כן נשא עיניו אל ההרים, הם עשירי ב"י, לראות מאין יבא עזרו, ומאין תמצא לו מחיה במשך שנתו בבית האקדמיא.

זכורני, אחד מחברי צעיר לימים מב"י, חרש הציור ה' פ' (הוא כעת שוכן עפר) בהכנסו אל האקדמיא למלאכת המחשבת בקש לו כנהוג עזר למחיתו, ויירא לפנות אל עשירי ב"י, ויצא ויסר אל אחד מחסידי אומות העולם אל השר העשיר פֶּאָן ד' ויציע לפניו את בקשתו. והעשיר ההוא קצב לו תו"מ תמיכה הגונה, אשר מצאה לו די והותר מסת מחיתו וצרכי עבודתו בהאקדמיא, ולא הסיר חסרו ממנו עד אם גמר הצעיר חוק למודו ויהי לחרש אמן, והמעט מזה, עוד קנה מידו את הציור האחרון אשר עשו ידיו, ויתן לו היכלת לנסוע לחו"ל לראות ולהתבונן בבתי השכיות שבאירופא במעשי היוצרים המפורסמים, כפי אשר ידרוש חנוך החרשים. ונחוץ לדעת, כי פ' לא היה המיוחד אשר תמך בו העשיר ההוא, כי רבים הם חה"ח הנתמכים בידי איש החסד ההוא. הלא כן הוא דרך רוב בעלי הצדקה מבני עם הארץ: הם עושים צדקה בכל עת בחשאי ועל פי שיטה ערוכה ושלא על מנת לקבל פרס של תהלות ותשבחות; הם מזילים כסף לרוב למעשי החסד, בונים בתים להיות מעון דלים, יאכילו וישביעו אלמנות ורעבון יתומים ישברו בבתי התמחוי שלהם, אשר שם כל דיצריך ודכפין ייתי וייכוד במחיר זול, יתנו להם כסות בקרה ועצים על האח להחם בשרם בקרה; — ומעשי צדקתם לא לרביע לשליש או למחצה, כי בתמכם בידי איש, או תמיכתם היא תמיכה שלמה, תמיכה אשר בה יוכל הנתמך לחיות, אבל לא תמיכה קצוצה, אשר תספיק רק לאכול ולא לשבעה לשתות ולא לרויה, וכל אלה הלא הם עושים לשמה של צדקה באמת וגמילות חסדם היא גמילות חסד של אמת, ואיש איננו הוקע ומריע עליהם בשום מכ"ע כי גדולות עשו. כן הוא דרך נדיבי עם הארץ, וזאת הרגיש פ', וע"כ לא ראה עמל ועוני במשך שנות למודו בהאקדמיא.

כמו איזה מיתר חבריו העברים, אשר לא הרגישו זאת, ומרם הכינו לדעת את דרך העמים. הם פנו אל עשירי ב"י, וברוב עמל ויגון ואחרי הרפתקאות ועינוי נפש עלתה בידי אחרים מהם לקבל תמיכה קמנה כחמשה ר"כ לחדש, ומאושרים היו אלה שזכו לקבל עשרה ר"כ, וכמה מהם הושבו ריקם וכל עמלם להשיג תמיכה נשארה מעל! נדיבי ישראל דורשים מתלמידי החכמים גדולות ונצורות, כי בראשית למודם יהיו גאינים במקצוע החכמה או מלאכת המחשבת אשר בחרו בו, או כי יבאו איתני ארץ להשתחות לפניהם ולהשתדל בעד הת"ח העניים, והאיש אשר איננו יכול להפיק רצונם הוא שוקד לשוא על דלתות ביהם השכם ושקוד, ותשובות רבות מפי שומר הסף לאמר: האדון יצא מביתו, או חולה הוא, או אורחים בכיתו, וכדומה, לא יסופו, עד אשר ילאה התלמיד העני נשוא וחדל מהם, או יכלו כחותיו ויגוע מרעב בקרן זווית אחת הרחק מאדם העיר, או ירחם ה' עליו וישלח לו רוח והצלה ממקום אחר.

הצעיר אנטוקולסקי פנה אז אל נדיבי ב"י, מעיר ווילנא היה בידו מכתב מליצה לאחד מנכבדי עדת ישראל בעיר המלוכה ה' ל', ופחד ורעדה אחוזהו, בבואו אל בית הנכבד ההוא דרך חדר הכירים במבוא הפשוט, כי כנודע שני מבואות לבתי העשירים, האחד לנכבדים והשני לפשוטים. הנכבד ההוא קבל אותו בסבר פנים יפות ויכניסוהו אל חדר הכתיבה שלו וילמדוהו בינה לאמר, כי לא טוב היות האדם בשה פנים, כי אם רוח אומץ וגבורה הוא ינחיל כבוד לאיש, אך בכך חביבותו אליו לא עשה בעדו יותר מזאת שכתב בעדו מליצה לנכבד שני, והנכבד השני עשה גם הוא כמעשה הראשון והשלישי כמעשה השני וכו' וכו', ויהי הצעיר אנטוקולסקי בעינו ככדור המשחק בידי ידדים משחקים המשליכים אותו ביד רעהו, „כל אחד מהם מקבל את הכדור בשתי ידיו בשמחה רבה, ובששון וגיל הוא משליכו מידו אל יד האחר", וכן הלאה. אמנם סוף כל סוף רחם ה' עליו ואיש אחד הנמיחו לקחת דברים עם נכבד אחר אשר מידו יבא עזרו, אך תו"מ שכח האיש ההוא את הבטחתו ולא זכר את אנטוקולסקי ועל כן

צריך היה הצעיר ללכת להזכיר לאיש ההוא את הבטחתו, ולא אחת ושתים היה בא להזכירו וחפצו לא הצליח בידו, כי אם פעמים רבות, עד אשר התחמץ לבו בקרבנו ורוחו נכאה עד לאין מרפא. ממצב רוחו בימים ההם מספר ה' אנטוקולסקי בעצמו איזה זכרונות הראויים להשמע. „הדבר היה איזה שעות אחר חצות היום, — מספר ה' אנטוקולסקי, — עוד מרם אסעד לבני בפת שחרית, ואני הולך ועולה במעלות הירועות לי מכבר... ברכי דא לדא נקשן, ונכון אני למועדי רגל בכל רגע... זמן ארוך עמדתי מאחרי דלת הבית, אשר שמה כוננתי פעמי ולא יכלתי לגמור בלבי לאחוזי בכף הפעמון, אך אחרי מלחמה פנימית אחזתי בו ואמשכהו, ויהי כשמעי את קול צלצל הפעמון ואתחלחל, וכמו נתק לבני בקרבי ממקומו, ואקרא בקול גורא: „אין לי חפץ בזה!“ ואמהר במרוצה לדרת מעל המעלות. בחוץ הרגשתי כי אבן מעמסה נגולה מעל לבבי, ואשאף רוח על נקלה, אף כי חשתי בנפשי כאלו עוד עומד איש ומוחיץ וחולף רקתי בהולם פעם. לאן אני הולך? שאלתי את נפשי, בעמדי ברחוב ומביט לימיני ולשמאלי, ועל נקלה מצאתי תשובה על שאלתי — היש נפקא מינה לאן אשים פעמי, היש לי מטרה בזה? הלא אחת היא כעת אם אימינה ואם אשמאילה, ובכן יצאתי לנדרוד בחוצות. אך פתאים עמדתי על מקומי ואחויק באמתחתי אשר מתחת לבגדי העליון מפנימו ורגש גיל מלא את לבבי: נזכרתי, כי יש לי שם עוד שעון זהב, הוא שארית הפלטה ממעמדי ברשות עצמי, עוד במרם נשאתי עיני לעיר המלוכה“.

השעון הזהב חלצהו באמת מן המיצר, במרם נודע לו, כי ה' ג' קבע לו משען תמיד של עשרת רז"כ בכל חרש. מן כסף התמיכה הזה עליו היה לשלם שכר מעונו ששה רז"כ מדי חרש בחדשו, רובל אחד היה להוצאות קנין מכשירי עבודתו בהאקדמיה, ומן הנותר היה עליו לשבור רעבונו ולכסות מערומוי ולהאיר חשבת הלילות במעונו וכו'. אמנם בהמשך הימים הצליח להשתדל, כי יוסיפו לו על כסף התמיכה עוד מעט, ותהי אחרי כן תמיכתו שמונה עשר רז"כ לחדש, אך אז מוכרח היה לקחת תורת שפת צרפת מפי מורה בשכר, ותותר לו רק היכלת להתפרנס בדוחק בלחם צר ומים לחץ בקדם.

ג.

בסוף שנת הלמוד שב אנמוקולסקי לעיר מולדתו לנוח במשך ימי הדרור מעמל האקדמיה כל ימות השנה. נפש כל שכני בית אביו אשר מסכיב ערנה לראות את העלם מרדכי מכירם, מה מראהו, ולדעת מה עשה בפטרבורג. הנערים עלו על החלונות ויציצו מן החרכים, בחפצם להביט על הבא מעיר המלוכה, אשר כובע תלמיד האקדמיה בראשו, וגם נפש נכבדי עיר מולדתו ערנה לראות את בן מתהיהן אנמוקולסקי השב בפטרסבורג, עד אשר אחד מהם כעבור איזה ימים לא יכל להתאפק, ויקרא להעלם לבא אליו ולעמוד לפניו, ויהי כבוא אליו הצעיר אנמוקולסקי וישאלהו „הגביר הנכבד” בשחוק של בוז לאמר: „מה מעשיך שמה? (כלומר: בהאקדמיה), האם תחרות צלמי אדם קמנים, ומי קונה אותם מידך?” אנמוקולסקי לא מצא כרגע דברים מה לענותו, אך עוד גביר אהר, אשר ישב אז בכית ההוא, חלצהו מן המצר, ויהן תשובה קצרה ונכונה על השאלה הזאת לאמר: „החסר משוגעים העולם הזה?!”

וכמו שני הגבירים האלה כן גם מרבית העם בימים ההם הביטו על מלאכת המחשבת.

אנמוקולסקי חשב בתחלה, כי יצלה בידו לבלות את ימי הקיץ בחיק הטבע ולשאוף רוח צח בשדות וביערות ולצרור כח בכנפיו לימים הבאים, אך לא יכל להפיק זממו, ועל כן אמר די בעלית קיר קמנה של חדר אחד על פנת גג וחלון קטן יוצא ממנו החוצה, וישב שם, ושם הוסיף לעסוק במלאכתו, ויקח עץ תמרים ויחרות ממנו דמות ח' י ט ע ב ר י, המשתדל לעייל חומא בקופא דמחטא, ולתכלית זאת הוציא ראשו ורובו מן החלון החוצה למען יצלה הדבר בידו.

איכה עלה הרעיון על לב אנטוקולסקי לעשות דמות דיט עברי ? על זאת הוא משיב בעצמו : אינני יודע. אך המלאכה הזאת לקחה לבנו במאד, ויעסוק בה מן הבקר ועד הערב ולא חש ולא הרגיש כי השעות תרדופנה אשה רעותה. באמצע המלאכה החל להרגיש כאב חזק ביד ימינו, אך הוא לא שם לבו לזאת ויוסף לעבוד במלאכתו, ורק כאשר נגמרה כלה, אז הלך לדרוש ברופאים להמציא ארוכה לידו הכואבה.

תמונת החיט העברי אשר יצר הצעיר אנטוקולסקי היא דמות איש ווילנא, ואודי גם אחד משכני אביו של היוצר, בעל מלאכה מדור הישן, אשר איננו יושב ח"ו בגלוי ראש, וע"כ ירמלקה קטנה מכסה את קדקדו, ופאותיו הארוכות משני עברי פניו ו"הארבע כנפות" ממול לבבו יעידו עליו כי חרד הוא למאד על מנהגי היהדות. לחייו אשר קומטו ולא עת מעידות עליו, כי עמל הרבה בימי חלדו על פת לחם חרבה ולא ראה במוכה. מלאכתו זאת לקחה ממנו את כח נעוריו, וגם את מאור עיניו גזלה ממנו בשבתו על המלאכה באחד המבואות הצרים והאפלים עד אשר עתה כבואו בשנים קשה עליו עד מאד הבאת החוט אל נקב המחט, ובפרט לעת ערב עת ינטו הצללים והלילה קרב לבא¹). עורנו זוכר היטב איך בנעוריו היה לו הדבר הזה משחק, ושבעים ושבע פעמים ביום היה מוציא ומכניס את החוט אל המחט, אבל עתה, אהה, קשה לו המעשה הזה בקריעת ים סוף. הביטו נא, איך הוציא ראשו ורבו מן החלון החוצה בכדי להקל לעצמו עבודתו בעזרת אור החוץ, איך עיניו ושפתיו וכל שרירי פניו לוקחים חלק בעבודה הזאת, ועוד טרם נודע אם יצלה הדבר בידו.

אביו של אנטוקולסקי שטח מאד, בראותו כי ידי בנו תעשינה תושיה ויתגאה בו. רבים מקרוביו בקרוהו בבית מלאכתו הקטן וישמחו

¹ נחשנו האקדמיה לשנת 1863—1864 ד' 5 נקראה מלאכתו זאת של אנטוקולסקי בשם "Вечерній трудъ старика", כי כן נקראה קרא לה בז'נר בשלמו.

על מעשה ידיו, אף כי אפשר כי לא הבינו בו יותר מן הישיש הנכבד אשר הביאו אביו גם הוא לראות במלאכתו. הישיש התבונן היטב על התכנית ויאמר בלב תמים: „מובן הדבר, הלא לזאת נוצרו כלי המלאכה!“

חיש חלפו הלכו למו ימי הדרור, ואנטוקולסקי שב לעיר המלוכה, ויצג את מעשה ידיו בתערוכה הראשונה של החרשים התלמידים שבאקדמיא. הראשון אשר שם לב אל המלאכה היה הסופר המבקר וולאדימיר וואסיליעוויטש סמאסאָוו. הוא כתב או דברים טובים על דבר היוצר הצעיר במכתבי עתים, ויפור תהלות ותשבחות רבות לתמונת „החיש העברי“. והאקדמיא גם היא הכירה לטוב את פעולת אנטוקולסקי, ותכבדה בעדה במעדליא קמנה של כסף.

לא עלתה בידי למצוא את מאמר הסופר ההוא את אשר כתב על דבר המלאכה במכת"ע בשנת 1864, אך מה ראה על ככה הסופר ההוא במלאכה זו להללה ולשבחה, זאת נראה מדבריו שכתב איוה שנים אחרי כן ב„וויצעסניק יעווראפי“:

אי אפשר היה בשום אופן, — כותב ה' סמאסאָוו, — לבלתי השתומם על מלאכתו הראשונה שר אנטוקולסקי. הוא היה אז עוד צעיר לימים, ולא ראה בעולמו כי אם את וויקנא ואת פטרבורג בלבד, ולא ידע ממלאכת מחשבת בלתי אם את אשר הוצגו באולמי המוזעאום של האקדמיא, ושם הן לא נראה ולא נמצא דבר מבלעדי יצירי היוצרים הקלאסיקים, — ופתאם, למרות כל ההלכות המקובלות בפי הסקול-פטורים, למרות כל מנהגי האקדמיא, מציג הצעיר הזה למשפט מורי האקדמיא תמונה לא עשויה מגפסים, לא מבדיל נחשתן ואף לא מאבן שיש, כי אם עשויה עץ, וכאלו הוא בעל מלאכה פשוט העושה מסגרות לתמונות הציירים, לזכוכית ראי וכדומה, ולא מתענה להיות בעצמו חרש אמן. מי יודע אולי בשביל שנראה לשופטי האקדמיא, כי לא ישאף לכבוד חרשים, חרצו עד מהרה משפטם לתת לו בעד זה מעדליא של כסף. ובאמת איככה זה נוכל לבאר לנו את החזון הזה מצד הרעות הקיימות בימים ההם בין החרשים? אם חרש יוצרים הוא אנטוקולסקי

כאמת, למה זה חרת תמונת חיים עברי אמלל באנשים, דל וכחוש ואין אונים, אשר בחלון בית מלאכתו מכניס לאור החוץ חוש בנקב המחט, וכלו בכל נפשו, בשפתיו, בעיניו ובכל ברי עורו עוסק בהכנסת החוש? כנגד מה תקובל מלאכה כזאת? אם תענו על זה, כי הוא חפץ לחקות את מעשי הטבע ולתת לנו ציור קמץ אך נאמן מאשר נראה בחיים, אך למה לנו החדשות האלה? ! מי ימצא חפץ ביהודים הארורים האריה, במלאכת ידם ובחיייהם באין תקוה וששון? הלואת נוצרה הסקול-פטורה הבת העדינה ורבת הערך של מלאכת המחשבת? הלא זה הוא משוש הסקילפטורה: תמונות אנשים גדולים אנשי השם, חזון מקרים נכבדים בעולם, כמו: כהנות אליל היין באכום אשר השתכרו מדם ענבים, פוינים אלה אלילי השדות אשר רגליהם כרגלי תישים, נוהגים בעזים ומחללים בחלילים, או אנשים הדוקרים זה את זה בחרבות, או פסיכית אלילות הנשמה אשר כנפיהן הנבערות ככנפי צפורת גנים, — ומה הוא לעומת כל אלה איש יהודי ומחט בידו! אבל אנכי ששתי כעל כל הון, בראותי כי תקוה אשר שעשעה נפשי מכבר ואשר השמעתיה בקול באזני בני עמי השכם והשמע יצאה לפעולות. אני ראיתי בזה את עמוד השחר של הסקולפטורה האמתית העולה לקראתנו".

התהלות והתשבחות אשר פזר הסופר וו' סמאסאוו לאנטוקולסקי, ומאת הרו"כ, אשר קבל מיד אחרי זה מאת אחד מחובבי מלאכות יפות במחיר תמונת החיים העברי, עודדו את נפש היוצר הצעיר, ויצקו בו און ואומץ להוסיף ולעסוק במלאכתו בשקידה עצומה ובהתמדה מופלגה.

או קנה אנטוקולסקי שן ויחל לחרות ממנו תמונת „כילי עברי" המונה פרוטות על דף שלחנו (1865), „פני הכילי מפיקים רק רגש אחד, הוא אהבת הבצע, ונראה כאלו הוא איש אשר אין לו לב ולא ידע רחם. האר פניו ומלבושיו לא בדוים הם מלב, כי אם נעתקים הם מן החיים, וע"כ עושה התמונה הזאת רושם בנפש רואיה" (דברי סמאסאוו).

אולם „הכילי" העשוי שן טוב היה לאנטוקולסקי טכילי חי, כי

כברתהו האקדמיא בעדו במדליא שר כסף גדולה¹, יחוץ מזה זכה בגללו בפרס התמיכה אשר שם הקיסר נקרא עדיה לקבל מאת האקדמיא כ"מ רו"כ ומ"ז קאפ' מדי חדש בחדשו (350 רו"כ לשנה)². כשמוע אנטוקולסקי את דבר הבשורה האחרונה, מהר רץ לבקש את הנדיבים כי יחדלו מתת לו את תמיכתם, וישמח לבבו ויגל כבודו, כי עלתה בידו לעלות במעלות ולהפטר מתמיכת אנשים פרטים, ובנפש שמחה שב בשנה השנית בראשית הקיץ לעיר מולדתו לנוח בימי הדרור בנאות שדה ויער.

¹ השבון האקדמיא למלכת מחשבת לשנת 1864—1865 ז' 16
ז' 132.

² 22, ז' 22; ובז' 130 של השבון הוא נדפס בענין זה בדגרים האלה:
10 мая (1865) слушали: ... прошение ученика Антокольскаго о включеніи его въ число конкурентов (?) за вырѣзанную имъ изъ кости полуфигурку „скупаго“, — онъ одѣлено единогласно: удостоить Антокольскаго помѣщенія на вакансію пансіонера Его Императорскаго Величества. Примѣчаніе. Мордухъ Матисовичъ Антокольскій, заявившій уже талантъ раиѣе на выставкѣ 1864 г. тоже полуфигуркою, въ числѣ другихъ своихъ лѣпныхъ работъ, выставилъ и своего „Скупаго“ на настоящую выставку, гдѣ произведенія его приняты публикою хорошо и удостоены печатныхъ отзывовъ очень лестныхъ для начинающаго художника“.

ד.

בשובו לפטרבורג התחבר אנטוקולסקי את ריעפין לגור בהדר אחר עמו. ריעפין הצמיין אז יתר על כל חבריו במלאכת הציור ואנטו-קולסקי בחמיבת החמר, ובכך חבר אותם המקרה, ומאז פעלו שני החברים האלה איש על רעהו בהמשך הימים פעולה עזה, אשר אותותיה נכרים גם עד היום. שתי טמות שעמדו בקרן זוית אשה בצד רעותה, ושלחן קטן למראשות, ומנורה ונר בתוכה וספרים רבים מונחים על השלחן, והו תבנית הדרם של שני החברים האלה, וכמעט לא עבר ערב אחד מיטי שבתם יחד, אשר לא שכבו לישן קודם חצות הלילה ואיזה ספר בידם. אז קראו בכל אשר מצאה ידם, „קראו בספרי הפילוסופיא היונית, ספרי באַקל ודארווין, ספורים היסטוריים“, וכדומה. האקדמיא העבירה את אנטוקולסקי במחלקת הציור מן הלשכה הראשונה, אשר שם יעמידו לתכנית לפני התלמידים רק את הראש מאיזה פסל, ואשר עד כן יקראוה בשם „לשכת הגלגלת“, אל השניה אל „לשכת הגויה“, אשר שם ילמדו התלמידים לצייר דמות גוית אדם שלמה מקדקרה ועד כף רגלה ע"פ תכנית שר איזה פסל שלם. גם את לשכת הסקולפטורה לא חדל אנטוקולסקי מבקר ויהי עובד שם עבודתו כקדם, גם את אולמי המדרש, מקום שם הטיפו פרופיסורים רבים לפני התלמידים ידיעות למודיות, כמו: דברי הימים לכל העמים ולארץ רוסיא, תולדות מלאכת המחשבת וענפיה, תורת הספרות הרוסיה, תורת הצללים וחקית קרני האור והראות, נתוח גו האדם לעצמיו ולאבריו, תורת הכעמי הפֶּהֶזיוּק והמתמטיק (כי לפנים למדו באקדמיא טלבד הלמודים הספציאליים גם למודי ביו"ס בינוני) וגם את שפת צרפת, — בקר אנטוקולסקי בשקידה רבה, אך אבדה טמנו התשוקה העזה שהיתה לו מקודם בראשית ימי למודו בהאקדמיא. בתחלה היה הוא תמיד מן הראשונים הבאים אל אולמי המדרש, ויהי עושה את אזנו כאפרכסת

לקבל את כל הגה היוצא מפי הפרופיסור, ומתאמץ להבין בכל דברי המורה, והיה מחרף ומגדף את עצמו בכל מקום שקצרה בינתו מהבין את האמור, אבל אח"כ במשך הימים נתקררה דעתו מכל אלה ויהי עושה במלאכה ושומע בלמודים שלא ברצון טוב. אפשר הדבר כי במורי האקדמיא בעצמם היתה תלויה הסבה הזאת, כי כמו הפרופיסורים החרשים כן גם חבריהם שהטיפו או לקה בחכמות הלמודיות כבר הזקינו, ויהיו עיפים ויגעים, וכבר אולת ידם לקנות נפש התלמידים בדברים הנכנסים אל הלב.

ע"י ריעפין התודע אנטוקולסקי לחברת צעירים רבים מבני רוסיא הקמנה, מהם היו אשר למדו גם הם בהאקדמיא וגם תלמידי איזה בית מדרש גבוה אחר, ובערב בערב היו מתכנסים כלם לחדר אחד מהם ויבלו עתותיהם במלאכת הציור, בשתית חמין ובסעודה קלה, בשירים וזמירות וגם במחלוקות. המחלוקות ההן היו ע"פ רוב, כפי נאומו של ה' אנטוקולסקי בעצמו, בשביל פתרון השאלה: „מך טוב משני אלה— אם תפוח ממש או תפוח מצויר". לפני תלמידי האוניורויטה שהיו בתוך החברה נדמתה מלאכת המחשבת לדבר במל שאיננו שוה בנוק הזמן ללמוד אותה, כי הם מדרו כל דבר במדת התועלת החמרית, וע"כ היה לפי דעתם „הסנדלר רם ונעלה משעקספיר", ותלמידי האקדמיא נסו להציל את הכבשה, את מלאכת המחשבת, משני האריות אשר התנפלו עליה בחמת אפם כי קשתה, ובכך התחוללה מרחמה בין שני המחנות, וע"פ רוב נאלצו תלמידי האקדמיא לפנות ערף לפני אויביהם, כי היו תלמידי האוניורויטה מזוינים בכלי זין של חכמות ומדעים, אשר לא ידעו האקדמיסטים ואך את שמעם שמעו. דברי הריבות ירדו עמוק עמוק ללב כל אחד מן התלמידים החרשים, ובשובם הביתה היו דורשים חשבון נפשם, וישארו את לבם לאמר: מה הוא אירעאל, אשר אליו ישאפו בני האדם והחרשים האמנים בפרט? מה הוא היופי בכלל? האם יש יופי מוחלט בעולם? כמה תתנכר הרגשה דקה בלב האדם? ואחרי אשר לא בנקל יכלו למצוא תשובות נכוחות על כל השאלות האלה, היו כחולמים בהקיץ, ויתאמצו לחפש פתרון כל החידות שנולדו במוחם—

בספרים, ויקראו בהם בתשוקה עזה, אך לשוא: עברו ימים וירחים וידם עוד קצרה למצוא פתרון נכון וקים בל ימוט, ובין כה וכה והתשוקה לעבודה במלאכת המחשבת עזבתם כמעט, וידיהם רפו.

גם הצעיר אנטוקולסקי היה בין המרובים את ריב מלאכת המחשבת, וגם בלבו פרו וישרצו כארבה המון ספקות כהנוכרים, וע"כ למען מצוא מענה עליהם יצא לשוח על פני בתי השכיות של האקדמיה ושל הערמיטאשו ולהתבונן עד כל פסל ופסל בפני עצמו ולהסתכל בכל תמונה ותמונה לברה. הוא חפץ או עד מאד לאהוב את אשר יאהבו רבים מן החרשים, הלא הם הפסילים מעשי ידי היוצרים הקדמונים, ובראותו כי היוצרים האלה רק את עיניו ירהיבו, ועד לבו לא יגיעו, אז גרף את נפשו לאמר, כי הוא איש אשר אין רגש בו וחסר לו לב מבין במלאכת המחשבת, אך בכל זאת נפלאת בעיניו, כי מצא גם בתוכם דברים אשר מצאו חן בעיניו למאד. הנה קבוצת הפסילים „לאַאָקָאָן וּבְנִי״ קנו את לבו עוד מנעוריו, וגם לפני פסל „הגאללום הגוע ומת״ התיצב תמיד ויעמיק להתבונן בפניו המפיקים יסודים וגסיסה במרם פטירתו מן העולם ובכל תנועת גוו המראה לדעת כי קרב קצו. אנטוקולסקי חדל מעסוק במלאכתו באקדמיה ויוסף לנדוד באולמי בתי המשכיות ההם, וירא וירגיש כי כל דבר אשר נמצא עליו חותם החיים הוא מוצא מסלות בלבבו, וכל אשר יחסר לו החותם ההוא, אף כי נעשה מעשה אמן, הוא כשקץ נבוה בעיניו.

נדודיו של אנטוקולסקי על פני אולמי בתי השכיות חנכו את לבו ואת נפשו, תחת אשר העבודה בהאקדמיה חנכה רק את אצבעותיו למלאכה. ע"י ההתבוננות במעשי ידי החרשים באה חכמה בלבו להבריל לא רק בין אור לחשך לבד, כי אם גם בין טוב למוטב ובין רע לרעוע. הוא החל אז להבין, כי שני מיני יופי יש במלאכת המחשבת, האחד הוא יפי הגוף, והשני הוא יפיפותה של הנשמה, ויכן כי היופי הרוחני דומה בכמה סימניו לטוב לבב ואהבת חסד. ומאז החל להביט על מעשי ידי היוצרים הקדמונים בעין כוחנת כחוקר ומבקר. הם הרהיבו עיניו במנוחת עמרתם הנשגבה, בפשטות תכניתם, ובחותם הקבוע על

פניהם, הוא חותם היר המלאה הפתוחה והרחבה אשר יצרתם, ויהענג על שלמות חיזוניתם, אבל הענג הזה היה רק ענג חיזון, רהב עינים, אשר לא יגיע עד הלב; למראה פסיכי היונים לא הרגיש בנפשו ענג רוחני כאשר הרגישו בשעתם היוצרים הקדמונים. על השאלה: מדוע זה ככה? עונה ה' אנטוקולסקי בעצמו לאמר: „על אשר הפסילים ההם היו אלהיהם ולא אלהי“.

„כעת יכל אנכי להחליט, כותב הפרופ' סור אנטוקולסקי בשנת 1887 בענין זה, — כי אמת הדבר, אשר להיונים (כלומר, להיוצרים הקדמונים) לא היתה תכלית אחרת בלתי אם השלמת בתבנית הדברים בלבד, אבל במה דברים אמורים במלאכת מחשבת הדקורטיוויה, כלומר אשר מראה החיזון של כל דבר הוא העיקר ולא היופי שבפנים, אבל במלאכת המחשבת האידעאלית, הנה כל מעשיהם הם סימני אמונותיהם ודעותיהם שבלב. הם יצרו לא תמונות בני אדם כי אם תמונות אלילים, אשר האמינו בהם בכל לבם ויאהבו אותם ויכבדו מעל כל כבוד. הם עשו את תבנית כל אחד מאליליהם ע"פ הרעיון התארי אשר עמרו בו במחשבתם את האליל. כל יתרונם הנעלה היא בזאת, כי יצרו את צלמי אליליהם בתבנית יפה עד להפליא, בתבנית שלמה, מלאה חיים ואמת ממשית; אבל אמונתם ומנהגי דתם בעצמם נפחו בהם את הרוח הזה, הם הביאו אל לבם את הדמיונות האלה, כאשר אחרי כן הדעות הנוצריות הולידו במלאכת המחשבת את היופי הרוחני המוחלט אשר הגיע למרום קצו, כאשר היופי הנופני עלה למדרגה שאין למעלה הימנה במלאכת המחשבת היונית. שונות הן ומתנגדות זו לזו מלאכת המחשבת היונית ומלאכת המחשבת הנוצרית; אלילי היונים לא בא לעולם לכפר על עונות בני האדם, אין להם לא צער ולא יסורים, כי אם שמחת חיים וגבורת הגוף בשלמות, והנפילים שלהם — הם לא קדושי הנוצרים אשר הקריבו חייהם למיתים בעד אמונתם, הם לא אנשים המסגפים ומענים את נפשם, המתרחקים מהבלי בני האדם והמהפללים בעד עונות בני תמותה; זאת לא זאת, אבל הם גבורים היודעים להלוך נגד החיים אשר צלחה בידם להצטיין יותי מכל האדם ולהתנשא עליהם

בשלמות גופנית. שונות הן גם האמונות והדעות של היונים מאמונותיהם ודעותיהם של הנוצרים. הראשונים הורידו את אלהיהם ארצה ויגשימום ע"פ חקי החיים עלי אדמות, והאחרונים מכירים את האלהים בשמים ושואפים גם הם בעצמם לרום מעל הארץ ולהתנשא אליו למרומים. היכלי הקדש של היונים אינם גדולים וגבוהים, ולמראה מרתם אין האדם מרגיש שום מעמסה על נפשו, ויש אשר רק קירות להיכליהם ובמקום גג מותרע עליהם חוג השמים, נצבים הם על כבר ישרה, ומשולש שפר מאד—על פי כל רוחב הכותל ממול פניהם, אבל היכלי הנוצרים הנאמתיים הם רמים וגבוהים, וכאלו צומחים ועורים מן הארץ, ובמגדליהם החדים והמחודדים כמו ישאפו להגיע השמימה, ובלב כל באי שעריהם יעלה הרעיון כי הבל כל האדם וכל מעשיהם תהו ולא יעלה על לבם כי החיים הם ענג נפש ובשר. שמעתי אומרים, כי מלאכת המחשבת תפרה והרבה רק בשעה שרוח בני האדם יורד מטה, אבל מה שם מלאכת המחשבת הזאת כי אדענה? אם דעקוראטיוות היא, הלא היא רק תוצאות הטעם, וכל יצוריה הם רק לצרכי ענג נפש ורהב עינים, ופרים ורכים תמיד בשעה שאיוו מפלגה של יושבי המדינה תעשה עושר רב, כאשר היה הדבר, למשל, בימים קדמונים ברומי. אבל מלאכת המחשבת הרוחנית תגדל בה במדה שרוח בני האדם עולה למעלה, רק לנגד נפשות חוטאות ונשחתות אין איריאל, אין רעיון טוב מוחלט אשר אליו תערוגנה".

הפרופ'יסור אנטוקולסקי כנראה כון בדבריו האחרונים לתת באור למעשי ידיו מדברי ימי הדת הנוצרית, אך על אדות מעשי ידיו ההם עוד אדבר ברחבה באחד הפרקים הבאים, ועתה נשובה נא לראות, מה הוסיף הצעיר אנטוקולסקי לעשות בימי שבתו בהאקדמיא.

כחמשך הימים העבירוהו מן "לשכת הגויה" אל "לשכת הטבע", היא הלשכה אשר בה יעמידו כתבנית לעיני התלמידים איש חי כפי שנוצר מיד הטבע, ערום בלי לבוש, למען אשר ילמדו התלמידים את אצבעותיהם לעשות ציור תכנית אדם חי כצלמו כדמותו. וגם התלמידים הסקולפטורים משפט אחד להם פה ולדתלמידים הציירים,

ורק אם יצלח בידי אחד מן הראשונים לצייר תמונת אדם כראוי על הנייר, או יתנו לו מורי האקדמיה רשות לעבוד מן היא והלאה תמונת אדם חי מחמר (עטיור). כמה ישב אנטוקולסקי בלשכת הטבע על הציור במרם נגש שם לחרות תמונת מחמר — לא נודע, אך זאת נשמע מפיו, שבשעה ההיא עסק יותר בציור בלשכת הטבע מאשר בחרייתה בלשכת הסקולפטורה. הוא התאמץ אז כמה פעמים לכופ את עצמו לעסוק במלאכתו, אך כל עמלו היה לריק. כל הפסילים המיצגים בלשכה ההיא הלא היו מכיריו מכבר, הוא ידע וזכר את תאר פניהם ומבנה גויתם כמעט בעל פה. וע"כ כבר היו לו לזרא, ומה בצע כי יעשה מהם עוד העתקה אחת או שניה? ! הוא חש בנפשו כי כבר נכון הוא ע"פ כשרונותיו לחרות מחמר תמונת אדם חי, אבל ע"פ הלכות האקדמיה ומנהגיה עליו היה עוד ללמד אצבעותיו לצייר תמונת אדם חי על הנייר, ורק אחרי כן כאשר יראי הפרופיסורים כי מבין הוא לצייר כראוי, רק אז יתנו לו לעסוק בחרייתה. כל התנאים האלה העלו חרון אפו של אנטוקולסקי וחבער כאש קנאתו.

אך סוף סוף הגיע אנטוקולסקי עד הזכות לחרות בחמר תמונת אדם חי. חבריו הסקולפטורים קבלו אותו בחברתם שלא בסבר פנים יפות אף כי בס"ה היו אז מהם ב"לשכת הטבע" ששה אנשים. מקום הסקולפטורים בלשכה ההיא הוא הספסל האחרון אחרי כי לעבודתם נחויץ מקום פנוי יותר מאשר לציירים, וע"כ לא תנוח בשום אופן דעת התלמידים הישנים בבא לחברתם פנים חדשות, כי יאמרו צר לנו המקום. גם לאנטוקולסקי הצרו חבריו בפעם הראשונה למאד, וכל אחד מהם הרחיב הגדיל את מקומו, עד כי לא נשאר לאנטוקולסקי בלתי אם לבקש מאת הפקיד המפקח להכין גם בעדו מקום לעבודה. ברוב עמל עירתה לו להקיים על קצה הספסל אצל הפתח, ושם עשה את העטיור הראשון שלו. בחדש ההוא הכין גם סקיצע¹ "תומאש

¹ היא תכנית חיזה מקרה מן החיים ע"י תמונת של קבוץ אנשים, וכדומה. הסקיצע היא כעין הכנה למעשה של מחזה לזר שלם אשר החליט החרש כדעתו לשנות אח"כ כחכמתה אך בכל פרטיו ודקדוקיו.

חסר האמונה"¹). בכחינה החדשית (כי את מעשי ידי התלמידים במלאכת המחשבת בוחנים ובודקים בהאקדמיה מדי חדש בחדשו) שהיתה אז, הכירה האקדמיה את מעשי ידי אנמוקולסקי לטוב ותכבד אותם על פני מעשי יתר התלמידים הסקולפטורים, וע"כ הוסיפו חבריו לשנוא אותו ולנטור איבתם אליו בלבם.

אמנם הסקיצה השניה אשר עשה בלשכה ההיא (כמדומה לו: „רפואת טוביה“) מצאה ג"כ הן מכל הסקיצות של יתר התלמידים, ויהי הדבר הזה לחידה בעיני חבריו, וישאלו את פי הפרופ'סור שעמד בחדש ההוא על משמרתו לסבת הדבר, ויפתר להם המורה את חידתם, ויגד להם את אשר הגיד מקודם גם לאנמוקולסקי וגם ליתר התלמידים לאמר, כי בעת ציור קוי פני האדם וגיותו צריך החרש ל הרגיש בלבו את כל מבנה גו האדם, עליו לבנות בחרט שבידו את המונת האדם ולא לצייר כמכונה. כשמוע את הפתרון הזה הרפו חברי אנמו-קולסקי ממנו וישלימו אותו.

¹ ערוך נא לעומת הכתוב במאמרו של ה' סטאלסאוו במכה"ע „ספ"ב וויעד" (Новая русская статуя) 44 נ' 1871.

ה.

אנטוקולסקי התודע ע"י רעו ועמיתו ריעפין אל החכם המלומד מסטיסלאוו וויקטאראוויטש פראחאָו, ומכרו החדש הזה פעל פעולה גדולה על נפשו ונפש רעו, במדברותיו המחכמות בעניני מדע והשכל או בדברי שיר ומליצה. מ' וו' פראחאָוו בקר אותם בחדר מעונם כפעם בפעם וגם הם בקרו אותו כביתו בכל יום ראשון בשבוע, הוא יום השבתון עם הארץ. הוא היה נותן להם ספרים רבים ושונים, וכיותר ספרי שיר ומליצה, באמרו אליהם כל היום: „אל נא תקשו לבבכם כחרבה בספרי חכמה ושכל עמוק, אך רוממו וגדלו את ההרגשה בקרבכם, המטירו עליה גשם נדבות של שיר ומליצה וקראו לה חפש ודרור, או תבא היא בעצמה ותגלה את אונכם מה לעשות...". בימים ההם אמר פראחאוו לכתוב „דברי ימי הספרות“, ויקן לתכלית זו ספרים רבים על הספרים העצומים אשר היו לו באוצרו בביתו, ותכן הרבה מהם קרא באוני שני החברים ריעפין ואנטוקולסקי. הוא קרא באזניהם הרבה מן הספרות האשכנזית וגם מן הרוסית — את ספרי פושקין ולערמונטוב, גם את מחברתו „ע"ד Слово о полку Игоревъ“, ועוד. אנטוקולסקי חש אז בנפשו כי מיום ליום תרבינה ידיעותיו, וע"כ רחש לבו כבוד אין קץ למכרו המלומד הזה, וכל הגה שיצא מפיו היה לו כחק ומשפט שאין להרהר אחריו.

איזה שנים עברו מעת שנכנס אנטוקולסקי אל האקדמיה, ומאז ועד העת ההיא לא עתה עוד על לבו כי נחוץ לעמוד בנסיון לפני מורי האקדמיה בידועות הלמודיות. ומשלטין האקדמיה יצאה או פקדה כי כל השוקדים על דלתות האקדמיה, בין שהם תלמידים בפועל ובין שנמנים רק בכלל תלמידים מקשיבים, מחויבים לעמוד בבחינה בידועות הלמודיות, וכל שלא יעשה כמצות השלטון לא יוכל אח"כ ליהנות מן

הזכיות אשר נתן האקדמיא להגומרים בה חוק למורם. אולם השלמון לא נתן רשות לתלמידים לעמוד בשתים או בשלש בחינות בבת אחת, כי אם דרש מאתם, כי יבחנו רק אחת או שתיים בשנה וכסדר ששת הקורוען של הלמוד הידיעית הלמודיות אשר היו אז בהאקדמיא, — להחל מן הקורווס הראשון וכלות בהאחרון. הצעיר אנמוקולסקי לא חפץ להחל עוד הפעם מראשית וללמוד את הידיעות הנ"ל מחדש, אחרי כי כבר הקשיב לקח באולמי המדרש איזה שנים, וע"כ השליך על ה' יהבו ולא מלא אחרי דברי הפקודה, ומה גם כי תקוה קננה או בלבו ע"י השמועה שהגיעה לאזנו, כי את כל הדינים והגזרות ההם מבטלת האקדמיא בשעת הצורך בגלל חרש אמן רב הכשרון, ואז כבר שמע מדברים על אדותיו כי בעל כשרון הוא, וע"כ במח ולא פחד.

בעת ההיא (1867) גמר אנמוקולסקי את הסקיצצע שלו „נשיקת יהודה איש קריות ליה"נ" בדמות בארעליעף, אשר ישרה בעיני מורי האקדמיא¹). מאת הבארעליעף הזה עשה אנמוקולסקי שתי מסכות של גפסום, אשר האחת קנה מידו החרש הציר א'י' נ' קראמסקאי, הוא אשר כבר עשה לו שם גדול בציוריו המצוינים „מלחמת אָלעג בצאַרע-גראָד" ו„משה מוציא מים מן הסלע". בכית קראמסקאי (קראמסקאי קרב אליו את היוצר הצעיר) התודע אנמוקולסקי לאגודת חרשים (артель) בעלי מזמות והוגי הגיונות; מכיריו החדשים קבלוהו במספר החברים בסבר פנים יפות, וגם הוא שמח על כל אשר ראו שם עיניו ושמעו אזניו, כי כלם וכל מעשיהם לקחו לבו למאד. שם התודע אל „זקן אבי היערים" הוא החרש הציר איוואן שישקין, המראה נפלאות בציוריו מסככי היערים, וכל עץ למינהו וכל ירק עשב תחת ידו יציצו ופרחו מעל פני יריעת התמונה. גם החרש דמיטריעוו מאָרענבורג היה בין מכיריו החדשים, ובחברתם הנעימה בלה הצעיר אנמוקולסקי ערבים הרבה, ויטיב לבו בשחוק ובשעשועים ובקריאת ספרים.

„Объявлено отъ Совѣта одобреніе... Антокольскому (¹ за эскизъ „Лобзаніе Іуды“ изъ глины (Отч. Ак. Худ. за 1866—67 г. стр. 25).

חיש קל עברו על אנמוקולסקי ימי החרף ואחריהם בא הקיץ, וגם הוא חלף עבר ויבואו אחריו ימי הבציר. האקדמיא אשר בכל ימות החמה בצאת בניה מקרבה תנוח, תתעורר בימי הבציר ותקבל בסבר פנים יפות את בניה המתכנסים אליה לשוב אל המלאכה ואל העבודה בכחות חדשים וברוח חדש. ואנמוקולסקי שב גם הוא אל מלאכתו, ובקרוב עלתה בירו להצטיין ולעשות מלאכה טובה בחמר, אשר גמרו מורי האקדמיא לכבדו בעדה במעדאליא של כסף קטנה, אך באופן אם יעמוד בבחינה בידיעות הלמודיות הדרושות מכל תלמיד האקדמיא¹⁾.

הרבה השתדל אז אנמוקולסקי ויתחנן כי יעשו לו הנחה כאשר עשו לכמה מחבריו, אבל לא עלתה בירו, גם נסה לבקש לו תעודת מורה מלאכת הציור וגם בקשתו זאת לא נמלאה, אז החל לחשוב מחשבות לעזוב את האקדמיא ולצאת ממנה, אבל נזכר כי אין לו מאומה במה להתפרנס מחוץ להסטפנדיום ויבהל, ויגמר בנפשו לשבת עוד בהאקדמיא דומם ולהחזיל לימים טובים.

אז עלתה במחשבתו לעשות סקיצצע חדשה „האנוסים בספרד“ (1868). „איך עלה על לבי הרעיון, — מספר הפרופיסור אנמוקולסקי בשנת 1887, — לעשות את הסקיצצע הזאת, — לא אזכור, גם נשכח מלבי הזמן מתי החילותי לעשותה; אין ספק כי היה הדבר בראשית ימי האביב. בימים ההם, בעת אשר כל הטבע תקיץ לחיים, אז התעוררנה תמיד גם בלבי מחשבות ותמונות חדשות. הראשין, אשר גליתי אז כי אמרתי לעשות את הדבר הזה היה רעי ריעפין; ווישר הדבר בעיניו למאד, ואז החילותי לעבוד בהתמדה ובהתאמצות יתרה. כמה ארכו ימי עבודתי? — ג"כ לא אזכור, אבל, כמדומה לי, ארכו הימים למאד. אז גרתי אנכי כבדי בחדר, ובחדרי עשיתי מחמר את הסקיצצע, אשר כשלשה ארשין היה ארכה. מובן הדבר, כי צר היה לי המקום

¹⁾ נפלא בעיני, כי לא הזכיר אף הני דבר מזה בחשבונות האקדמיא, אך נאמנה לנו עדותו של ה' חגט' באויטאכוינגרפיא שלו.

וחסר לי המרחב הנחוץ לעבודה גדולה כזו, ומיש ובוץ מלאו את כל פנות חדרי, אבל מה הם כל החסרונות האלה לעומת התענוג הגדול אשר רחש לבי בשעת העבודה!"

וזה תכן הסקיצצע הזאת: משפחת אחד האנוסים שבספרד או בפורטוגאל אמרה לחוג את חג הפסח כהלכתו, אך מפחד האינק-וויזיציא שמה בסתר קנה, ותתחמק במערה אחת להכין שם את "הסדר" במצות ומרורים וביתר מאכלים של פסח כמנהג ישראל. הנה כל בני המשפחה יושבים על יד שלחן מלא ברכת ה', מספרים ביציאת מצרים ומהללים את ה'. הנה זה לא כבר ענו כלם ואמרו ברגש ובתקוה: "השתא הכא לשנה הבאה בירושלים, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין", זה לא כבר קימו גם "מצה, מרור, כורך" ויגיעו עד "שלחן עורך", ופתאם קול צעדי אנשים מזוינים נשמע מאחורי הכותל, וברגע הבינו המסובים מי אלה הפורצים אליהם אל המערה בשעה הזאת, אלה הם שומרי האינקוויזיציא, העוינים אותם מכבר, ולא מצאו רגע יותר טוב להתנפל עליהם משעת "הסדר", כי אז מכשירי הפסח העברי הלא יענו כחשם לדת השלמת בפניהם, ועל כן אימה ופחד נפל על האנוסים, וכלם רחופים ומבוהלים, חשים מפלמ להם אל הפתח האחר ממול הפתח אשר משם עתיד האויב לבא, ובין כה וכה והשלחן הערוך נחפץ על פניו, והמכסה נסחף מעליו וכל כליו נפלו ארצה וינפצו לרסיסים, והכסאית והספסרים נפלו גם המה. רק שנים מן המסכים נצבו כמו נד וברוח אומץ וגבורת נפש נכונים הם לקבל את פני האויב ההולך ומהקרב אליהם. ביחוד יצמיין אחד משני אלה, אשר כובע קטן מכסה את קדקדו, ותואר פניו מפיק אומץ רוח וחכמת לב עמוקה, לב אשר לא ימס ממראה פני הקרדינל העריץ אשר לא ידע רחם, ולא ירך מפני איש אשר לבו לב אבנים ומצחו נחושה. העברי גבור הרוח הזה¹ לא יחת גם מנושאי הרמחים והכידונים ההולכים ויורדים אחרי הכהן ההוא בלולים אל מערת היהודים.

¹ אזהבי ה' אנטיקולסקי קראו לתמונת העברי הזה "נתן החכם" כשם העברי החכם בחיזונו המזוין של לעססינג.

„בסקיצצע הזאת, — מבאר לנו ה' אנטוקולסקי בעצמו, — חפצתי לתאר תמונות עבריות אחדות כפי החותם המיוחד (טיפוס) אשר שמה על בני ישראל יד ההיסטוריא; וביותר חפצתי להראות כל אלה באופן חדש אשר לא שערוהו עוד הסקולפטורים שקדמוני”.

ובכן שתי מטרות היו לו: האחת — הוא הטיפוס העברי (בספרד?), והשנית — הוא אופן חדש במלאכה. לא עלתה בידי בימי חלדי לראות מן הסקיזצצע הזאת בלתי אם את ראש „נתן החכם” בלבד, אשר שמשתי בו בימי עלומי לשם תכנית, ועל כן לא אוכל לשפוט עד כמה קלע ה' אנטוקולסקי אל המטרה הראשונה בנוגע לכל הסקיזצצע כלה, ובפרט כי אין איש מטבקריי נגע בשאלה הזאת, — אך, כפי שנראה לי מתמונת הראש שהוא בלבד, עלתה בידי ה' אנטוקולסקי לתאר בו באופן נעלה דמות איש עברי ירא אלהים ות”ח מפולין או ליטא בפאותיו הארוכות וביארמלקא על קדקדו, ולא „גראנד” מספרד כפי שכח הדמיון מדמה לנו את פני היהודים האנוסים, אשר יהדותם היתה כמובן רק בדבם פנימה ולא על פניהם מחוץ. אמנם בסקיצצע כנהוג אין מדקדקים החרשים כל כך בפרטים כאלה, ורק זאת תדרש מידם כי עמדת התמונות תעיד על תנועותיהן אשר חפץ להראות בהן החרש, למען אשר ידמה הרואה בהן כי לא נצבות הנה מבלי נוע, כי אם מתנועעות באמת, והתנועות צריכות להיות כדרך הטבע, ככל אשר הננו רואים בקבוץ של אנשים חיים. כאשר אמרתי, לא עלתה בידי לראות את הסקיזצצע הזאת, וע”כ לא אשפוט עליה, אמנם אחרי שאיש לא מצא או בה חסרונות מצד זה, נחוץ לשער, כי אל המטרה הזאת קלע ה' אנטוקולסקי ולא חטא, ומפרט אחד, מתמונת הראש ההוא, אי אפשר עוד ללמוד על הכלל, על הסקיזצצע כלה.

את כל המחזה ההוא תאר ה' אנטוקולסקי באמת באופן חדש „לא שערוהו עוד הסקולפטורים שקדמוהו”. חרשי היוצרים נהגו כנודע להבדיל בין „פסל עגול”, כלומר, פסל מחובר אל הדף רק מתחת, ועל כן נעשה לכל פרטיו ודקדקויו מכל צד, ובין ה”א רע ל י עף (Haut-relief)

כלומר, תמונה מחוברת אל דף נצב ובולמת במדה מרובה מעל פני הלוח, ועל כן לא נעשתה בכל פרטיה רק מצד הנראה לעיני רואים בלבד, וגם בין בארעליעף (Bas-relief), היא ג"כ תמונה מחוברת אל דף נצב אך בולמת במדה מעטה מעל פני הלוח, החרשים נהגו מקדמת דנא לבלתי ערב מין סקולפטורה אחד במין אחר. כן עשו היוצרים הקדמונים וכן גם היוצרים המאוחרים; והנה בא אנטוקולסקי, עידנו תלמיד האקדמיא, ויערב את כל המינים ההם יחד בסקיצצע שלו ומעט לו זאת, עוד פתח חלון קטן בקיר המבדיל בין היהודים ובין האינקוויזיציא, ובפתח החלון הקטן מצד הסולם העמיד עששית מאירה מתחת זכוכית שר צבע ירוק אדמדם¹, למען אשר תפיץ אור כהה על פני כל החוון בפנים המערה, ואורה רבה תשפוך על פני הקארדינאל ודראבאנטיו הרשעים, ועל ידי זה רואה המביט על המחזה מימין את קבוץ היהודים הנבהלים והחשים להם מפלמ בצללי המערה, ומשמאל דרך השער הגדול הפתוח אשר מראה קשת לו מלמעלה את שוטרי האינקוויזיציא יורדים בלולים ופניהם פני להבים מן האור האדמדם הנסתר מעין הרואה מאחרי הקיר. באופן חדש זה עשה ה' אנטוקולסקי את הסקיצצע שלו, וכן הציגה דמשפט המורים, מובן הדבר, כי האופן החדש הזה לא לקח לב מרבית הפרופיסורים. וע"כ עברו עליה בשתיקה, אך תחת זה שחקו עליה התלמידים, כי הלא זה דרך הנערים תמיד לעמוד ולהתפלא על כל אשר יאמרו המורים טוב, ולשחק וללעג על כל אשר לא יהללו המורים. ובאמת היתה הסקיצצע של ה' אנטוקולסקי דבר הראוי לשים אדיו לב, ואיזה מן הפרופיסורים, כמו: ריימערס, אשר משך תמיד חסד לאנטוקולסקי, הגידו לו שבחו בפניו, וגם סוד הפרופיסורים בעצמו כנראה מצא את הסקיצצע כשהיא לעצמה

¹ ה' אנטוקולסקי באוטאביוגרפיה שלו מספר כי העמיד את הסקיצצע להיות חלונה מנוול הלון בית האקדמיא, למען אשר קוי אור היוס יחדרו אל תוך המערה, וה' סטאסאוו במאמריו מספר, כי העמיד ה' אנטוקולסקי עששית אדמדמת להאיר את פנים הסקיצצע במאור האש. כנראה כ' פעמים הונגה אז הסקיצצע הזאת: לאור היום ולמאור האש.

טובה ונכונה, כי „צוה לעשות ממנה מסכה של גפסים“¹ .
 אך אנטוקולסקי התעצב מאד אל לבו לשמוע מהתלות רעיו ויבא
 בריב עמם. „הוכיחו לי, קרא במר נפשו אליהם, — הוכיחו לי כי לא
 מלאכת המחשבת היא הסקיצצע שלי! הוכיחו, כי חסרת יופי היא...“
 ויביא ראיה ממעשי היוצר המפורסם לאָרענצא גהיבערמי (מת 1455),
 אשר יצר את דלתות הכנסיה הגדולה הנוצרית שבפלורנציה, והבארעל-
 יעפים שלו נעשים שם ג"כ באופן כדומה לזה, ובכל זאת התפלא על
 יפים גאון הסקולפטורים מיכאל אנדשועללא ויקרא בהתפעלות הנפש,
 כי „שוות הן הדלתים האלה להיות דלתי גן עדן“! מיכאל אנדשועללא
 היה גאון החרשים, ויוכל לראות יתרון הכשר גם במעשי אחרים, ועל
 בן הלל את הטוב ויחלל את הרע ולא הכיר ולא נשא פנים לאיש, לא
 בן חרשים קמנים, הם קנאים מאין כמוהם, וכל דבר אשר לא נעשה
 בדרך שהסכנו בו הוא נעשה שלא כדת. כן התמרמר אז אנטוקולסקי
 נגד חבריו הלועגים, אך כל דבריו לא הועילו לו לנצחם, ורק שני
 אנשים מכל מיודעיו תמכו ברוחו, האחד הוא רעו ריעפין, אשר מצא
 את מלאכתו של אנטוקולסקי טובה ויפה, והשני הוא המלומד פראחאָוו.
 האחרון דבר אז על לב אנטוקולסקי נחומים לאמר: „טוב הוא בכל—
 הטוב באמת. לא החקים הולירו את החרשים הגאונים, כי אם להפך,
 החרשים הגאונים הם מולידים חקים חדשים בחיים. על החרש האמן
 להשכיל ולהתפתח מכל דבר, אבל בכל זאת הוא מחויב לעשות רק
 מה שישאו לבו לעשות“.

דברי פראחאָוו באו תמיד כמים בקרב אנטוקולסקי וכשמן בעצמותיו,
 והם הועילו כי יתפתחו רגשותיו ולבו יפתח להבין ביותר את מעשי
 מלאכת המחשבת. פראחאָוו קרא הרבה באוזניו ממבחר הספרות
 האירופית בענין מלאכת המחשבת, ויבאר לפניו את כל דבר הקשה

¹ אױטאבױגנרפױא I, 105. כנראה לא נמלחה סקודת סוד המורים הזאת,
 כי בין יתר המסכות הנעשות ממעשי ידו התלמידים המזוינים כסקולפטורה ושמורות
 בהאקדמיה, לא נמלחה מסכת הסקיצצע הזאת של ה' אנטוקולסקי.

בשפה ברורה ונכוחה, וכן החל הצעיר אנמוקולסקי להרגיש מעט מעט, כי אוצר ידיעותיו מתמלא וכי עיניו תפקחנה לראות את היופי בעצם תארו, להבין את ערכו ותכונתו, וביותר החל להבין את המטרה הראשית, אשר אליה תכונן מלאכת המחשבת את חציה השנונים, את הכח הנעלם אשר בו תמשוך אליה את עיני רואיה ולבם, וכמו תשבה אותם שבי; ולבסוף הבין אז גם כן איך להמות לב האדם המביט על מעשי ידי חרש אמן, כי רגשותיו יתאימו בד כבד עם הרושם אשר תעשה עליו מלאכת המחשבת בשעה ההיא.

7.

כלו ימי המעשה בהאקדמיא, ואנטוקולסקי נסע לבית אביו להנפש
במשך ימי הקיץ, הם ימי השבתון לתלמידים, ויקח אתו את מלאכתו
„האנוסים בספרד“, באמרו לעשות בה שניים והקונים. בקיץ הוא עלתה
בירו למצוא משכן מחוץ לעיר ולנוח מעט, אבל לא הספיק לתקן את
התמונה כחפצו, ותחת זה עשה אז שתי תמונות מאנשים עברים בשביל
סקיצע חדשה „מחלוקת בפשט הגמרא“ (1868).

גם את המלאכה הזאת לא ראיתי בשלמותה, כי אם עלתה ביד
בימי נעורי לראות רק מסכות משתי התמונות הנ"ל, הם ראשי הלומדים
המריבים בלבד, בבית ה"ר יונה גערשטיין ז"ל מווילנא, אשר כנודע
היה ממקורביו ומיודעיו וידידיו של ה' אנטוקולסקי. זוכר אנכי, כי
הרי"ג באר לי אז את רעיון היוצר לאמר: כי אחת משתי המסכות היא
תמונת למדן חריף, אשר הכרת פניו הקמוטים תעיד על שננותו,
ומראה דעתו כי מפולפל הוא מאין כמוהו, והמסכה השניה היא תמונת
בקי, אשר כל כחו בזכרונו הגדול, וע"כ חותם מנוחה ושלוה מונח
על פניו, ונכר כי כל הש"ם עוברים לפני עיני זכרונו כבני מרון, ויודע
היטב, כי די כח בבקיאותו להפוך את כל החריפות והפולפולים לעפר
ואפר. ה' גערשטיין ספר אז באזני עוד זאת, כי יצר ה' אנטוקולסקי
עוד תמונה שלישית, פסל דמות „מקובל“ מרבי החסידים, אשר ישחק
ילעג גם לחריפותם ובקיאותם של המתנגדים יחד, ורק הקבלה היא
משוש נפשו¹). תמונת פני „החריף“, כפי שנשאר בזכרוני, דומה מעט

¹ ספרתי זאת לה' סטאסאוו, ויכחד את מליאות פסל „המקובל“, באמרו כי
דבר שאי אפשר הוא, אשר הוא, ירדו הנאמן של ה' אנטוקולסקי, לא ידע מזה.
אבל ככל זאת כאמנה עלי גם עדותו של ה"ר יונה גערשטיין.

לתמונת „נתן החכם" מן הסקיצצע „האנוסים בספרד" הנ"ל, ורק „החריף" דל וכחוש הוא מ„נתן", אבל כזה כן זה מראה חוטמם אחר לשניהם, זקן קטן בעל שתי קצות לזה ולזה, וגם הפאות המסולסלות, וגם היארמאָלקא על קדקד ראשם, וקוצות התלתלים היורדות מתחתן על המצח אל מול פניהם, מראה אחר להן, וכל הרואה את שתי התמונות האלה יכירן, כי תמונות יהודי ליטא הנה, ויד אחת עשתן.

ה' סטאסאָו ראה את הסקיצצע הזאת בשלמותה, ויספר את דבר הרושם אשר עשתה על לבו בראותו אותה, ואלה דבריו:

„שני עברים יושבים בחדר פנימה על יד החלון ומריבים בחזקה על דבר „התלמוד" היקר שלהם. דבר הריב ביניהם גבר עד למאד, עד אשר הרימו קול צעקה גדולה, מחרפים ומגדפים איש את רעהו, ומתקצפים ומתמרמרים כשני תרנגולים, שערות זקנם מתנודדות, וגם פאותיהם תנקופנה על פניהם, כידודי אש מעיניהם יתמלמו, והנה עוד מעט ויאחזו איש בזקן רעהו. פני שתי התמונות האלה, המלאים שצף קצף, חותם האמת טבוע עליהם וחותם התכוננות עמוקה כטבע החיים, ומלבד זה מעוררות רוח התולים בלב רואיהם, ונעשים המה באופן נפלא למאד. כשנתים ימים אחרי כן, בירח נאיאבר 1872, כתב אלי אנמו-קולסקי במכתבו מרומי, כי אם יבא יום ויצלח בידו להוציא מכח אל הפועל את חזיון „המחלוקת בפשט הגמרא", אז יש בדעתו להוסיף על שתי התמונות הנ"ל עוד תמונה אחת, תמונת איש חרש אשר לא ישמע את כל דברי הפלפול, ובכל זאת מתאמץ להקשיב שמץ דבר הלומדים המריבים: או כמובן ירבה החוץ הזה לעורר שחוק התולים בלב הרואה יותר מאשר עתה" (1).

ה' אנטוקולסקי כחרש אמן, כמובן, רואה קודם כל רק לעינים, ואחרי כי פני אנשים מריבים בחזקה מעוררים תמיד שחוק בלב המביט עליהם מן הצד, לכן גם תמונות הלומדים המתפלפלים יצאו מתחת ידו ברמות מעוררת לצון. הוכן דברי הריבות שבין גבורי הגמרא היה תמיד

לחרש היוצר הזה דבר זר אשר אין לו חלק ונחלה בו, וע"כ מה נקל היה לו לראות רק את הצד הנלעג בין שני מריבים בחוקה בפשט הגמרא אשר היתה לו כנכריה.

אמנם בהמשך הימים התבונן ה' אנטוקולסקי גם על עצמו ועל פניו, אחרי אשר רב פעם אחת ריב מלאכת המחשבת בבית ה' סמא-סאָו. הוא הביט אז בראי, ותכסהו כלמה בראותו כי אדמו פניו כתולעת „כפני הכתנות האדומה אשר לבש ה' סמאסאָו על בשרו" (1). כן הוא מנהגו של עולם: בראותנו את האחרים במצב לא יפה הננו שוחקים ולועגים להם, אבל אם נהבונן כי גם אנחנו נמצאים במצב כזה, אז כלמה תכסה פנינו.

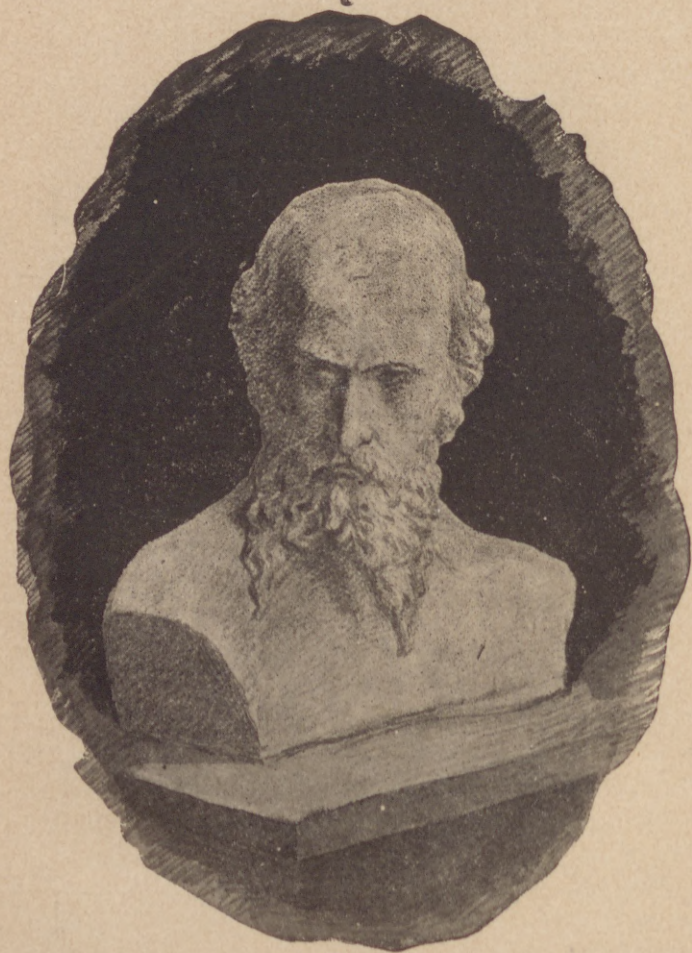
אנטוקולסקי שב אל עיר המלוכה עוד בטרם כרו ימי הדרור, את הסקיצצע שלו „האנוסים" עזב בבית אביו בוויילנא, ושם כנראה השאיר גם את הסקיצצע השניה, כי חדל מקוות עוד אל האקדמיא כאשר בראשונה. הפקיד המפקח על עניני האקדמיא פנימה כבר הוכיחו בדברים כבושים עוד בשעה שהציג את „אנוסיו", וכונת דברי הפקיד אז היתה, כי לשוא יבלה אנטוקולסקי את מבוחר ימי עלומיו בגלל מלאכת המחשבת, אשר, כנראה לו, איש לא בינות הוא להבין את ערכה כראוי, וחוזן מזה שמע אנטוקולסקי מפי אחד הפרופיסורים, כי כבר הגיע בלמודיו בבית האקדמיא עד התכלית הנרצה, ויהיו לו דברי הפרופיסור כחידה סתומה מבלי דעת את כונתם האמתית, אם הגיד הפרופיסור את מחשבתו באמת ובתמים, או בחר לו לשון ערומים ומחשבתו כמחשבת הפקיד ההוא. מלבד זה ראה אנטוקולסקי, כי הוא עלה אז על שפת כל לשון, וכל התלמידים הכבירו מלין על אודותיו ועל אודות מעשי ידיו, וכמעט כלם יזכירוהו לגנאי—כל המעשים האלה חבלו את רוח אנטוקולסקי, עד אשר קצה נפשו בהאקדמיא ודרכיה, ועל כלם נוספה עוד צרה אחת על צרות נפשו, כי הפרופיסור ריימערס

אהובו אשר המה אליו תמיד חסר מת, ומני אז נדמה לו כי בין עקרבים הוא יושב, וכי באופן זה אי אפשר יהיה לו בשום אופן להשתלם במעשי מלאכת המחשבת. אז ענה על לבו הרעיון לעזוב את פמברורג וללכת לברלין להשתלם שם בלמודים בהאקדמיה האשכנזית. מתחלה הרגיש כי יכבד לו דבר הנסיעה למאד מאפס כסף, אבל עד מהרה נמצאו אנשים טובים אשר העניקו לו איזה עשרות רז"כ לצרכי הנסיעה, ואנטוקולסקי שם פעמיו ללכת לברלינה (אויג'—סעפמ' 1868).

בדרך נסיעתו היה עזיו להתעכב איזה זמן בוויילנא לקבל משם מיד הרשות תעודת מסע לחו"ל. אין את נפשו לספר באזני הקורא את כל אשר קרה לאנטוקולסקי בימי התעכבו בוויילנא, ורק מקרה אחד אשר קרה בוויילנא ראוי כי נשים אליו לב, בראותנו מזה, עד כמה רחקו אז גם אבותיו גם כל בני בית אביו מהבין את ערך מלאכת המחשבת. המכשלת הזקנה, אשר שרתה בבית אביו, מצאה את הסקיצצע של אנטוקולסקי „האנוסים" מוכשרת להיות לול של תרנגולים, כי מרעה כמראה חדר קטן, ותקח ותשכן שם אפרוחים, ואין איש מבני הבית מוחה בידה, אנטוקולסקי נבהל למראה עיניו בראותו את אשר עוללה הפתיות הזקנה למעשה ידיו, מעשה אשר עורר במדה עצומה את רוחו ונפשו בימי האביב, ואשר ע"כ היה יקר בעיניו למאד, אבל הזקנה השיבה לו בקר רוח ובלב שקט ושאנן: „מה לך כי נזעקת? הן לא אכלוה התרנגולים, ואת אשר טנפו אפשר לנקות..."

בבואו לברדין כרגע נשא אנטוקולסקי, כמוכר, פניו לבית השכיות אשר למלאכת המחשבת. הרושם הראשון אשר עשה על לבו המוועאום הזה הוא, כי עני הוא במאד מן הערמיטאשו אשר בפמברורג. יש בו אמנם איזה ציורים עתיקים שנעשו עוד לפני זמן הרענעסאנס (מאות השנים המ"ו והמ"ז לספה"ג), אשר לא ראה עוד מעולם, אבל אז לא היתה לו בינה יתרה להבין את חן הציורים ההם.

„את אשר לא הבנתי בזמן ההוא, אומר הפרופ'יסור אנטוקולסקי

נתן החכם .

בשנת 1887, — הנני מבין היום, אחרי עבור זמן רב מן העת ההיא, ועתה נקשרה נפשי במלאכת המחשבת ההיא. אהבתי אותה בשביל שמצאתי בה את אשר בקשתי לשוא בכל מקום, והיא הסתכלות הנפש. הציירים שחיו קודם הרענעסאנס השתמשו אמנם בלוח של צבעים כהים, אשר לא הרהיבו עין רואם לא בכמותם ולא באיכותם; מהכונת הציורים שעשו ידיהם נראה כי נעשו בהתאמצות יתרה ובעמל רב, וציצת המשחה של הציורים ההם התנהלה על פני היריעה לאט כאלו פחד קראה ורעדה; — אבל חחת זה כמה הסתכלות הנפש יש כאן! כמה רגשות הלב נמסרו מן הציור אל היריעה, וביחוד כמה תמימות נמצא עדיה! כל כחם וגבורתם של הציורים ההם, כל מנמת פניהם וממרתם היתה להבין מה דמות יערכו למזמת לבם, אשר האמינו באמתתה בכל נפשם הרחבה, דמות, אשר תתאים ביוחר אל המזמה אשר קננה בעמקי לבבם. אחרי הרענעסאנס לבשה מלאכת המחשבת מחלצות, ציצת המשחה התאזרה עוז, ובאומץ וגבורה יצאה לתאר על פני היריעה ציורים נעלים בצבעים מזהירים ומבריקים, ומספר התמונות שעל היריעה נתרבו, וקומה להן וגובה להן, עד אשר רחבו יריעות הציורים ותשתרענה על פני קירות אולמים גדולים, — סוף דבר, כח האומנות במלאכת המחשבת גדל למאד, אבל את אשר היה אצל הציירים הראשונים במדה מרובה, זה חסר להציירים שקמו אחריהם. הציירים בזמן הרענעסאנס והלאה חדרו משאת תפלה ומסגף את עצמם במרם נגשו לתאר את רעיון לבם על היריעה כאשר עשו ציירים רבים קודם לזה, ונהפוך הוא, מני אז אנחנו רואים, כי גם הציירים הגאונים מציירים בהתמדה ובהתאמצות אחת את כהנות האליל כאכוס (בדמות נשים ערומות, שמופיות זמה ושכורות כידוע) ואת דמות „האם הקדושה“ הנוצרית, באין מבדיל, — עד כי הצלם ודמות הגוף יורשים אצלם מקום דמות הרעיון והסתכלות הנפש. גדולים הם בני דורות הרענעסאנס בכח אומנותם, אבל בכל גדולתם הננו מוצאים בהם חלק גדול של מליצה ודברי עתק, אשר הביאה אח"כ את ירידת מלאכת המחשבת. כנראה, — מסיים ה' אנטוקולסקי את דבריו בענין זה: שני כחות דומים זה לזה לא

יזכו להצטמצם גם בלב גאוני ארץ, כאשר אין שתי נפשות יכולות להתקיים בגוף אחד¹ .

בבית המשכיות ההוא הסתכל אנמוקולסקי הרבה על ארבעת ציורי פֶרַעסְקָא² שז' חרש הצייר האשכנזי קוילבאך, אשר מצאו אז חן בעיניו, אך בהמשך הימים נפל ערכם בעיניו בשביל רוח המליצה המרחפת עליהם. הציור האחד אשר לקח לבו ביותר הוא „מלחמת ההונים“ (הוננען-שלאכט), כי בו נראה רוח קוילבאך ביותר.

יותר מכל מצאה חן בעיניו המחלקה למעשי הסקולפטורה, פה מצא כמעט את כל הנחוץ לחנוך מעם החרשים האמנים. מסכות של גיפסים מכל המלאכות הטובות שבסקולפטורה נעשו למען המוועואום הזה, ונערכות שם בסדר נכון כדרך התפתחות הסקולפטורה.

אחרי כן בקר אנמוקולסקי בבית האקדמיא הברלינית בחפצו להתכונן על דרך הלמודים בה, ומה השתומם לראות, כי כמשפט האקדמיא הפטרבורגית כן משפטה, אין נעדר דבר. מעמד גוף האנשים המוצבים לשם תכנית לפני התלמידים אחד הוא בפטרבורג ובברלין, אופן המלאכה אחד הוא, גם המוסדים (טהעמא) המוצעים לפני התלמידים שבברלין לעשות סקיצות ע"פ תוכנם הם הם אלה המוצעים לפני החניכים שבפטרבורג, וכללים אחדים לשתי האקדמיות האלה.

בספרו את המקרה הזה, מוסיף ה' אנמוקולסקי, כי איזה שנים אח"כ בקר בבית האקדמיא בפֶלֹרענציא, וימצא גם אותו כתכונת האקדמיא שבפ"ב וברלין, „כאלו כל העמים קשרו קשר נגד מלאכת המחשבת אחותנו העלובה“.

בלכתו בחוצות העיר ברלין, שם אז אנמוקולסקי את לבו אל מצבת הזכרון המוצגה לפֶרִידריך השני. מצבת הזכרון הזאת אמנם מצאה

¹ אױטאנױגנרסױא II, 443 .

² כן נקראים ציורים שנעשים על טיח הקיר כשהוא רטוב, להכדיל מן "סטקא", הם שנעשים על טיח יבש .

חן בעיניו אבל לא כרה, כי אם רק פסד המלך הרוכב על סוסו ופסל הסוס בלבד, אבל כל יתר חלקיו לא לקחו דבו כלל, כי בסיס גבוה שלש קומות ובארעליעפים עשויים על צלעותיו ע"פ הנאים מקובלים כבר תעבה נפשו גם אז, אחרי כי באופן כזה נראה בעיניו כאלו לא המצבה עיקר והבסיס מפל, כי אם להפך: הבסיס עיקר והמצבה מפלה.

בברלין לא מצא אנטוקולסקי דבר מאת אשר בקשה נפשו: האקדמיא האשכנזית לא מצאה חן בעיניו, גם פרנסתו קשה היה לו למצוא שמה. בעלי החנויות של מעשי מלאכת המחשבת אשר אליהם פנה בכואו אל בירת הפרוסים השיבו פניו ריקם, באמרם לו, כי אין בעדו מקום פניו בברלין, ואחרים מהם הגידו לו ברור, כי אחרי שאינם מכירים אותו, לכן הם ממילים ספק באמתת דבריו שהמלאכות שהביא מעשי ידיו הנה. רב תיולוג אחד בברלין, אשר אליו הביא אנטוקולסקי מכתב מליצה ג"כ מאת „דוקטור מלומד כהנ"ל" מפמרבורג¹⁾, אמנם השתדל לעשות דבר מאומה לטובתו, אבל לא הועיל דו ולא כלום, כי לא הבין את רוח אנטוקולסקי ואת צרכיו וימליץ עליו טובות לפני אמן מושח בצבעים כותלי בתים בחוצות וגותיהם אשר התעשר ממלאכתו ואשר על כן הוא נעשה „לאמן גדול". מובן הדבר, כי מיד „האמן הגדול" הזה לא היה לאנטוקולסקי כל תקוה לקבל איזה מלאכה בשכר. אמנם עוד תוחלת אחת קננה בלבו, והיא לפנות אל החרש היוצר המפורסם בברלין לריאליסט, אולי יושע על ידו, ועל כן גמר בנפשו לעשות בתחלה זעיר אנפין בהסקיצצע שלו „האנוסים" מעץ ומשעוה, למען הראותה להיוצר ההוא למצוא חן בעיניו.

¹⁾ מי הוא הדוקטור תיולוגיא מפ"כ, אם הד"ר ניימאן שהיה רב לעדת ישראל בעיר המלוכה בעת ההיא, או המלומד ה' ליאון מאנדעלשטאטס, אשר נשא אז משרה בהדפטרמנט לעניני אמונות טונות בתור עברי מלומד, — קשה להגיד. לפי דברת איזה אנשים נאמנים קרב ה' מאנדעלשטאטס אז את העיר אנטוקולסקי, ויתמכהו בעזותו, ונפלא הדבר כי לא זכר אנטוקולסקי את האיש הזה באיטשביגורפיא שלו. בכלל נראה, כי השתדל ה' אנטוקולסקי ביותר להזכיר לטוב רק את מכיריו הגוברים וכנראה בכרם על פני מכיריו העברים.

לא הרגיש אנטוקולסקי את מרוצת הימים בשעת עבודתו את המסיצצע הזאת, ובין כה קרבו ימי תערוכת החרשים בברלין, אשר גם הריאליסט המפורסם הוא לקח חלק בה, ועל כן נטר אומר בנפשו ללכת בתחלה לראות את מעשי ידי החרש בתערוכה, במרם יבא להתיצב לפניו. החרש ההוא הציג אז את פסל "פוינים" אליל השדות שר העמים הקדמונים, אשר רגלי תיש רגליו; אמנם מלאכה נעלה היא, אבל בשום אופן קשה היה לאנטוקולסקי להבין ע"פ המלאכה הזאת מדוע כנו את יוצרה בשם ריאליסט; האם רק בשביל שהוסיף על דמות האליל קמטים רבים יותר מאשר תארוהו החרשים שרפניו זכה לשם זה? "רעאליזמוס אשר כזה הוא פסוידאָ-ריאליזמוס, ההולך שלוב יד עם חברו פסוידאָ-קלאססיציזמוס, ושניהם כאחד לוקחים להם מוסדים מן המיתו-לוגיא היונית, שניהם דואגים רק למראית החיצונה, לדמות הגוף ולא לדמות הרוח, ושניהם מגזמים ומוסיפים "נופכים" משלהם, ועל כן כזה לא יצליחו".

מובן הרבר, כי אהרי אשר בקר אנטוקולסקי את התערוכה הברלינית נכזבה גם תוחלתו האחת לתשועת "הריאליסט" ההוא, כי לא ריאליזמוס אשר כזה היה משאת נפשו, ויאמר אז ברכו: "אמנם טוב הוא רק במקום שלא היינו עוד שמה, לא טוב לנו בביתנו, אבל גם בארץ נכריה הטובה נעדרת, וביחוד להולך פה בדרך כערער בערבה כמוני", וישם פניו עוד הפעם לפמטרבורג.

ז.

ברוב עמל עלתה לו כהצעיר אנטוקולסקי לצאת מברלין ולשוב לוויילנא, ומשם פטרבורגה. בהאקדמיה אחר מעט את מועד תחלת הלמודים, אך לא התעצב לזאת, כי מצא אשר למותר היא לו רשוב עוד הפעם על למודיו בהאקדמיה, אשר כבר ידע אותם היטב, וללכת קדימה הן לא יוכל, כי כללי האקדמיה עמדו כשמן על דרכו. בעיני קנאה הביט על איזה מחבריו אשר היו בהמשך הזמן הקצר הזה „לקונ-קורנטיים”¹, ויפול ערכו בעיניו, בראותו כי לא יוכל לעזוב את האקדמיה, אחרי כי המשען היחידי אשר לו היה רק הסטפנדיום, וגם להותר בה היה דבר שאי אפשר, אחרי כי אין ביכלתו להוסיף לעשות חיל בה. כן אבדה ממנו עצה ולא ידע מה לעשות; רעיונות רעים ומחשבות זרות הבהיכוהו תמיד וידכאו נפשו לעפר, ובפרט כי גם כמה מחבריו שמו מעליו, ויחדלו מהצדיקו ומהריב ריבו תמיד עם שונאיו ומנדיו. מצבו הרע הזה הרס גם את שלום גוו. הרופא אשר דרש לעצתו יעצהו להיטיב מאכלו ושקויו ולשאוף רוח צח תמיד, אבל למרות

¹ כן מכונים התלמידים, אשר בעד הטוינותם במלאכה תנתן להם הזכות להתחרות זה בזה, למען קבל בראשונה מדליא קטנה של זהב, וכשניה — מדליא גדולה של זהב, ואח"כ להיות חניך האקדמיה בחו"ל איזה שנים. למען היות לקאנ-קורנטי לריך התלמיד בראשונה לזכות לשתי מדליות של כסף קטנה וגדולה בעד מלאכת הציור (אם חרש יייר הוא), ואח"כ ג"כ שתי מדליות של כסף בעד מקצו: מלאכת המחשבת שכחר בו (למשל: חרש הציור בכבשים, חרש היוצר — בעד החריטה בחמר, וחרש הארדיכל — בעד חכנית כנינים, וכדומה), ומלבד זה עליו לנמור חוק למודו במחלקות המדעים. כאשר ספרנו לעיל לא יוכל אנטוקולסקי למלאות אחרי כל התנאים ההם, וע"כ לא זכו אותו מורי האקדמיה להיות קאנקורנטי.

כל אלה לא יכל למלאות אחרי מצות הרופא, כי קצרה יד התמיכה מתת לו היכלת לקיים את כל אשר תדרוש הרפואה.

למען היות לנו מושג נאמן לא רק ממצבו החמרי בעת ההיא בלבד, כי אם גם מעט ממצבו הרוחני, הבה נטה און לדברי ה' אנטו-קולסקי בעצמו, אשר בדרך אגב ישמיענו איזה מדעותיו על דבר מלאכת המחשבת.

„בעת ההיא, מספר ה' אנטוקולסקי⁽²⁾, — דפקתי יום אחד על דלתות חדר המלאכה של אחד מחברי. חברי פתח לי את הדלת ויעמוד על המפתן ולא הסיר ידו מן המנעול, ובקול תוכחה אמר אלי לאמר: „למה תשוטט אנה ואנה ותרעה רוח?" — למשמע הדברים האלה ההקצפתי למאד, וגם הוא התאנף בי, ויקרא בקול גדול: „לא טוב הדבר! רב לי מהיות מגן לך ... עלי לריב ריבך תמיד עם כל איש, לפני יתאדמו תמיד מבשת ... כי היית בעיני כל ככלי אובד!" הדברים האלה היו אמנם נאמרים מלב טהור, כדברי בע ואח, אבל לי היו כמדקרות חרב בבשרי. האגודה שלנו נפוצה לכל עבר: יש אשר יצאו מן האקדמיא, ויש אשר מתו בהמשך הזמן, לפני אלה קמו מכשולים על דרכם ויגדרוהו לפניהם, ואלה קצרה נפשם בעמלם; בכלל און איש מאתנו יכול להתהלל בעוצר כח. היו לי עוד רעים אחרים רבים, אשר כבר באו בשנים, והגיעו למדרגה נכבדה שר השכלה, ואשר ע"פ מצבם היו בטוחים מחסרון כים ונקיון שנים. לעתים קרובות התאספנו יחד, וכנהוג, דבנו איש את אחיו ריב מלאכת המחשבת, ודעותי התנגדו תמיד לדעותיהם מן הקצה אל הקצה. או ראיתי, כי הרעב והשבע שני הפכים המה, חיי האנשים האלה—חיים שר שמחה ושלווה, וחיי אני — חיים של עוצב ויגון, הם הביטו עלי כעל איש אשר פגעו בכבודו, הצטערו בצערי, וגם קצפו על הדברים אשר התקצפתי אנכי, אבל בכל זאת נראה היה, כי לא נוכל לדמות איש לאחיו בכל אופן. בין רעי היה אחד, אשר בכשרונו הגדול עדה על כל חבריו, ויהי

Автобіографія II, 447. ⁽²⁾

משכיל ומצליח בכל דרכיו, וטורי האקדמיה הבדילוהו תמיד לטובה מכל התלמידים, ויגמלוהו כמעשו ביד רחכה¹). ויהי היום, אחרי שהצליחה עבודה אחת בידו, ויפן אלי לאמר: „הגידה נא, אנטיק, באמת ובתמים, מה מחשבתך על אודותי?” — הירעת, — עניתו, — כי דמיונך בעיני כאיש עומד על צור גבוה, ופניו אל עברי פי פחת; הוזהר נא למאד, פן תצעד עוד צעד אחד ונפלת שאולה“. רעי התאנף בי, ויקם ממקומו, ויגש אלי וישאל לפתרון דברי. עליך לדעת, — הוספתי דבר אליו, — כי השמעתך כזאת בשביב שאחה בעל כשרון נשגב באמת, והנך ידירי, ואיש חכם לב, ובכן אין רע כי תשמור בלבך את דבר אוהרתי. הנה זה לא כבר סגר אחד מחברי את הדלת בפני ודא נתן לי לדרוך על מפתן חדר מלאכתו מרוב אהבה וירידות, ואני לא נמרתי איבה אליו, אף כי היתה לי הצדקה לקצוף עליו, רק שמרתי את דבריו עד עת מצוא, אולי באמת צדק בדבריו למחצה, לשליש, או לכהפ"ח לרביע או למאומה.

— „טוב הדבר, אבל בארה נא לי, מדוע עומד אנכי בסכנה?”

— על אשר האמת של מלאכת המחשבת נעדרת במעשי יריך.

— „ולפי דבריך מלאכת המחשבת ואמת דבר אחד הנה?”

— נהפוך הדבר: יודע אנכי היטב, כי מלאכת המחשבת אינה

אמת, ואמת אינה מלאכת מחשבת, ולכן הגדתי לך מאמת של מלאכת מחשבת“.

או התפרצה בין שני החברים מחלוקת בדבר ריאליזמוס ואיריא-ליזמוס, ויארך דבר הריב ביניהם למאד, ובכל זאת לא באו עד תכלית שני המושגים הנ"ל, וסיף סיף הרגיש אנטוקולסקי, כי תהום רבה נהיה בינו ובין רעו זה.

„צריך אנכי להגיד לך, — מביע ה' אנטוקולסקי את דעתו לפני אחד מידידיו לרגלי המקרה ההוא, — כי לראבון לכבנו עניה מלאכת

¹ כמדומה לי, שרעו זה הוא הרש היוצר המפורסם סעמיראלסקי, אשר כנראה מחשבות האקדמיה לשנים ההן, נראו בו כל הסימנים שמנה פה אנטוקולסקי.

המחשבת במושגים מוחלטים, ויודעת היא רק שלשה מושגים בלבד: אידיאליזמוס, ריאליזמוס ונאטורליזמוס. עצתי לך, ידידי, אם יקר לך מקרה ריב יום אחד ריב האידיאליזמוס והריאליזמוס, או שאל נא מקודם את פי בר פלוגתך, את באורו לשני המושגים הנ"ל, פן תריב עמו זמן רב עד כי גם גרונוך יחר, ובכל זאת לא תגיע למחוז חפצך. ביחד עם זה שאר נא את פי מתנגדך: האפשר לפי דעתו לתאר תוכן אידיאלי בצלם ריאלי כאשר נהגו לעשות החרשים שבמחצית הראשונה של ימי הבינים, וכאשר נוהג כעת גם אני עבדך הנאמן? ואם יתכן, אז מה שם נקרא למלאכה כזאת?"

ובין כה וכה וימי הכחינות הגיעו, ואנטוקולסקי הציג את הסקיצצע שלו „האנוסים", אשר עשה במדה קמנה מן הראשונה בברלין, והפעם הכירה האקדמיא את ערכה, ותזכהו בעדה כפרס השלישי של חמשים ר"כ¹). או חדלו תלמידי האקדמיא משחוק עליו ויקבלו פניו בפגשם בו בשתיקה ובהשתוממות, מהם היו אשר שמחו למקרה, אבל היו גם אשר לא שבעו רצון מזה, ובין האחרונים היה גם חברו אשר רב אתו לא כבר את ריב האידיאליזמוס והריאליזמוס, ואשר בפעם הזאת זכה בעד עבודתו לפרס ראשון. „כך אשר אוסיף לחיות על פני האדמה, — אומר ה' אנטוקולסקי לרגלי המקרה ההוא, — אוסיף להוכיח כי יש בבני האדם רבים, אשר לא יוכלו נשוא אנשים כמותם בחברתם".

בעת ההיא התודע אנטוקולסקי אל וולאדימיר וואסיליעוויטש סטאסאיו, וישמח לקראת המקרה הזה יותר מאשר להפרס אשר קבל בהאקדמיא, גם שתי מלאכות בשכר נקרו אז לידו: אשה נוצרית אחת

¹ ה' אנטוקולסקי באיטאליאניסטיא שלו (II, 449) הראה פה ענין יתרה, ויערוך את הפרס הזה ככ"ה ר"כ. וראה השכן האקדמיא לשנת 1868—1869 (הנדפס בשנת 1870) ע' 30, שם כתוב מפורט לאמר: „Антокольскому за выдѣленный изъ воску эскизъ: „Нападение инквизиціи на евреевъ“ — третья премія въ 50 рублей. 24 декабря 1868 г.“

חפצה, כי יעשה לה אנמוקולסקי דמות יה"נ על הצלב חרות מעץ, ועוד איש אחד בקשהו לעשות ארבעה פסילים קמנים בדמות קיפידאָנים לפאר בהם מורה שעות ומנורות; ובעד שתי המלאכות האלה קבל שכרו מאה מאה רז"כ לכל אחת. גם האקרמיא החלה סוף סוף לדאוג לתכליתו, ותבטח לו להשתדל בעדו כי יתנו לו תור „אורח נכבד" בעד ידיעותיו ההגונות בסקולפטורה. כל המקרים האלה יחד עודדו את רוחו בקרבו, ויעירו ויעוררו בלבו את התשוקה לעבוד ולברוא עוד הפעם, ויהפכוהו לאיש אחר.

שני רעיונות קננו מכבר בלבו, והפעם גמר להוציאם מכח אל הפועל: צלם דמות המלך „יואן האיום" נצב לנגד עיניו משכבר הימים, ואח"כ עלה בדמיונו גם צלם הקיסר „פטר הראשון", ויחפוץ מאד לתת לצלמי דמיונו דמות פסילים אשר תכונת פניהם תעיד על ההפכים שהיו בתכונת שני המלכים האלה. לפי דעתו של ה' אנמוקולסקי תכונות שני המלכים האלה ממלאות זו את זו, את אשר חסר לאחד היה במדה גדולה אצל השני, וכאלו שניהם יחד בהתחברם יהיו לצלם אחד שלם. למען היות לו מושג שלם מתכונת שני המלכים ההם פנה אל הספרות ההיסטורית ויבקש משם את תולדותיהם ואת החומר לתולדותיהם, ויחפש וימצא הרבה דברים נכבדים, אבל מצא בהם דעות מתנגדות רבות, אלה מלמדות זכות, ואדה מחייבות, ולא יכל למצה על פיהן אח עומק הדין. ובכך נותר לו רק להעביר את כל אשר קרא תחת שבט בקרתו, לשאול על אדותם את פי מיודעיו הטשכילים והחכמים, לחות גם את דעותיו, ואח"כ להחליט דבר. ליסוד המלאכה הראשונה בחר אנמוקולסקי את פסל „יואן האיום", והבחירה הצליחה לו באמת.

על דבר מצב רוחו וגופו בעת ההיא מספר ה' אנמוקולסקי לאמר:

„היום הזה כבר חדלתי מהיות ככתחלה נער נודד על שפת נהר הנעווא, אשר נשא עיניו אל הכוכבים בשמים בתפלה ובתחנונים, כי יביאו לו לבב חכמה להבין מה היא מלאכת המחשבת, ולהורותו הדרך ידך בה. כעת ידעתי את נפשי ויודע אנכי את דרכי אשר לפני. וכוא

גם יבואו אלי היום מאת אלף איש ויאמרו לי „תועה אתה“, או אשיב להם לאמר: שגיתם אדוני כלכם, אתם עורים ואני פקח. האיש אשר יכחיש את מלאכת המחשבת הוא תחת צאלים ישבב ולא יחזה שמש, הוא יחיה תחת סופה וקרה החזקה מקור ים הקרח, הוא לא נפל מעודו ברגש על צוארי אמו, ולא שפך מעודו את שיחו ואת נפשו לפני אוהביו ואהוביו. אם ישאלוני, מי אני, אז אענה: חרש אמן אנכי! איש חי אחד הנני, אבל חיי אנשים רבים מלאו את כל קרבי ולבי ירחש רגשי אנשים אחרים, אוהב אנכי את כל האנשים באהבה אחת ויקרים המה לי כלם כאחד. שמח אני בשמחתם, ואך תוגת נפשם קרובה אלי ביותר... בני האדם הם כנורי, ועציבתם הם מיתרים, ובמגע אצבעותי חפץ אנכי לעורר בהם את האהבה, ואת רגש הטוב"... חלש ורפה הייתי אז בגופי, אבל רוחי ער בקרבי. אז עמדתי על המעברה, בשעה שנראה לעיני האדם, כי אפשר לו לחבק את כל התבל בזרעותיו, כי פרו מסביב כל הגבולות, והוסרו כל המכשולים. במצב כזה נמצא האדם רק פעם אחת בימי חייו ולא יותר".

דמות „יואן האיום" מלאה את כל נפשו, והמחשבת האחת להוציאה מכח אל הפועל לא עזבתו, ועל כן הלך להשתדל מלפני הפקידים לתת לו בבית האקדמיא מקום לעבודה, ובראותו כי חדר מיוחד למלאכה לא יקבל שם בשום אופן, אז השתדל, כי יתנו לו הרשות לעבוד מלאכתו בלשכת הסקולפמורה במשך ימי הדרור. האקדמיא הסכימה להצעה האחרונה, אך בתנאי כי יתקן אנטוקולסקי בתחלה את הבארעלועפים המקולקלים אשר לה, ובמרים הספיק לתקנם הגיעו ימי הדרור, ותהי לו היכרת להחל במלאכתו. — למרות כל ההזרות אשר הזוהירוהו ידידיו כי ישטר מאד לנפשו החזיק במלאכה ולא הרפה ממנה; בקול שיר כפף את קני הברזל לעשות מהם משענת, ובזמירות גבב חמר עליהם לעשות ממנו דמות אדם. לא חש או בנפשו לא יגיעת בשר ולא רעב, ויעסוק במלאכתו יום יום מן הבקר ועד הערב. בכל קומץ חמר, אשר גבב, חפץ להוציא רעיון לבו ולפתח בו רוח חיים, כל שרשומט וכל פרוסת חמר יצאו מתחת ידו בחיל וברעדה. בצאתו בערב מבית מלאכתו

נשא בדמיונו דמות הפסל שלא נשלם עוד כל צרכו, ובבואו הביא אתו רעיונות חדשים איך להשלימו. כה עברו ששה שבועות, והמלאכה הגיעה כמעט עד חצי שלמותה: כבר נראה היה צלם איש יושב על כסא, וכנפי בנדיו יורדות כראוי כפולות מזה ומזה. מכירי אנטוקולסקי בפגשם בו העידו על חוות פניו כי דלים הם וצנומים, אך הוא לא שם לבו לדבריהם ויהתל במראה פניו, כי רק רעיון אחד היה לנגד עיניו, והוא דמות „יואן האיום“, ומבלעדו לא חפץ לשים לב לדברים אחדים במרם יגמור את המלאכה הזאת.

ויהי היום ויבא אנטוקולסקי אל בית מלאכתו וירא כי אדרת השער שעל המאנעקען¹) הוסרה, ובכן כל עבודתו שעבד עד כה אבדה, כי מה בצע בכל הנעשה, אם אי אפשר עוד להשלים את המלאכה? — ומרוב הצער אחז בראשו ובקול חזק גער במשרת אשר הסיר את האדרת. המשרת הצטרק, כי כבר כסה אבק רב את פני האדרת, וחפצו היה רק לנקותה, אך אנטוקולסקי התמרמר ביותר ויתקצף עליו, עד אשר אמר לגשת אליו ולהכותו בחמה שפוכה, וכרגע התפרץ שיעול חזק מקרבו וזרם דם השתפך מגרונו ארצה, וועה קרה כסתה את כל פניו. הרופא, אשר אליו פנה אנטוקולסקי אחרי כן לדרוש עצה מפיו, צוה עליו במפניע לבל יזיד לשוב אל מלאכתו במרם ישוב לאיתנו, ולתכלית זאת נחוץ לו רצאת מן העיר לשאוף רוח צח מחוצה לה ולנוח מנוחה שלמה.

¹) כן נקרא הגולם שהתחייב משתמשים בו בחזר תכנית לצייר ממנו כפלי הכנדים והמלבושים ולתכלית זאת הם מלבישים את הגולם בלבוש הצריך לתאר על הידיעה, או לחרות כדמותו מחמר יוֹגְרִיס.

ה.

אנטוקולסקי נסע לביתו ווילנא. שם מצא לו משכן מחוץ לעיר, והיה לו היכלת לקיים את מצות הרופא לכל פרמיהן: לשתות חלב פרה בעודו חם, ולמייל ביער עצי אורן, עד כי במשך ששה שבועות הרגיש בנפשו, כי שב לאיתנו כקדם. אבותיו וקרוביו תמכו בידו, ובכסף תמיכתם עלתה לו לשוב פטרבורגה ולקחת אתו מוילנא נער עברי אחד, אשר הכיר בו שאר רוח למלאכת הסקולפטורה. הנער הזה, אשר במשך זמן קמץ הבין לעשות במלאכה ולעזור לאנטוקולסקי לחרות את הבארעליעפים על כסא „יואן האיום“, הוא כעת הסקולפטור הנודע אליהו גינצבורג.

אנטוקולסקי שב לפטרבורג בשעה שהוחל זמן הלמוד בהאקדמיה, ועל כן הכריחוהו להוציא את מלאכתו מרשכת הסקולפטורה. בעמל רב ובתפלה ובתחנונים מלפני שרי האקדמיה עלתה לו להשיג בעלית האקדמיה חדר מיוחד לעבודה, ששה עשר משרתים נשאו את פסל החמר אל החדר ההוא, ואז שב אנטוקולסקי עוד הפעם לעבודתו.

כמה עבר הפעם אנטוקולסקי את הפסל לא נודע, אך זאת הוא מעיד בעצמו, כי התקדמה אז אצלו העבודה והצא מהחת ידו כראוי וכהגון. ובין כה וכה ויבאו ימי החרף ואתם הקור הגדול והחזק, הנהוג בבירת הצפון, ואי אפשר היה לאנטוקולסקי להתקיים ולעמוד לפניו. „כי מעידו היה קצר, וצוארונו קמץ“, וכן אכלהו הקור וישכיבהו למשכב, הרופאים אסרו עליו לצאת מפתח ביתו החוצה במרם ישוב לאיתנו, וימים רבים ארכה מחלתו זאת. בכל העת ההיא ישב בביתו בחברת חברו הקמץ אליהו הנ"ל, ויתענג על הפרחים האהובים לו אשר הוצגו לפני החלון, על נועם קרני השמש, אשר הציצו לפעמים מבעד לחלון חדרו, וכה מעט מעט הישב אליו שלומו, וישב לעבודתו.

בעת ההיא התודע אנטוקולסקי לאנשי בית המנגן המפורסם סיעראו ע"י הסקולצמאר קאמענסקי. בני בית סיעראו חפצו לראות את הסקיצע שלו „האנוסים בספרד" ויבאו אל חדר מלאכתו שמחים וטובי לב. אנטוקולסקי עזב שם את אורחיו, ובעצמו הלך להביא אליהם את הסקיצע ההיא ממקום אחר, אשר היתה מינחה שם למשמרת. בשובו מצא את אורחיו עומדים כנדהמים ומשתוממים, ופניהם מפיקים הגות לב ורגש חזק: הם התבוננו באותה שעה על פני הפסל „יואן האיום", אשר עשה על לבם רושם חזק. המקרה הזה עורר את רוח אנטוקולסקי בקרבו וישיא נפשו. אחרי כן היה לאחד מבאי בית סיעראו, וידבק לבבו באנשיו, וביותר משכה את נפשו המוסיקה, אשר בה היה כל חיי רוחם של בני הבית ההוא, ואשר גם אנטוקולסקי אהב אהבה בלי מצרים.

„המוסיקה רומטחני, — מספר ה' אנטוקולסקי בדבר מצב רוחו ורגשי לבבו בעת ההיא: — היא החמה את נפשי, ותתמך בי את חיי רוחי, כי אהבתי אותה ככל נפשי עוד מימי נעורי. זוכר אנכי את שבתי בנשף במשך ימי הבציר מתחת לחלון בית איש זר ומקשיב לקול זמרת החזן. קולו הרך והנעים לקח שבי את לבבי וישאיר בו רשומים עמוקים; חזרתי על נגוניו בשבתי בקומי ובלכתי בדרך, כי ערבו לי ממעדני מלכים, ולוא הציעו לפני לבחור באחד משני אלה: בנגונים או בכל טוב החיים, כי אז מאסתי בכל ואבחר רק בנגונים. מן העת ההיא ועד עתה עברו שנים רבות, שנות עמל ויגון, שנים אשר בהן נלחמתי בעד קיומי, בעד תכלית מלאכת המחשבת, נלחמתי עם עצמי, וסוף סוף יצאתי כמנצח מן המלחמה, והשגתי את כל אשר מצאה ידי להשיג. במשך העת ההיא כבר שופו לחיי, ועיני קמו, חורת מות כסתה את פני, וכחי עזבני, הייתי לאיש אשר עורקו לא ישכבון ועצביו מתגרים על נקלה, ופתאם ונהנה אזני תקשבנה עוד הפעם את הנגונים הערבים אשר אהבתי, ובידי להתענג בהם כאות נפשי בכל עת ובכל שעה. בקרתי לפעמים בבית האפּערא, אבל לא שם מצאתי את המוסיקה שאהבה נפשי. הנני אוהב את המוסיקה הצרופה, בשעת

שהיא מדברת על לב השומע בקולה הוך והערב ובשפתה המיוחדת לה לכדה; חפץ אנכי תמיד להתבודד עמה רק עמה בלבד. פעמים רבות באתי לבית סיערָאָו עיף ויגע ובפנים נועמים, אבל שאון פלאים מלא את הבית, וחש אנכי בנפשי כאלו יאחו בי וימלמלני וינשאני הרחק ורם ממקומי אל קהל הכחות הניראים של מוסרי תבל הנלחמים זה בזה: הנה נגשו איש אל רעהו, וחשבת אפלה כסתה פני תבל, ותנשא רוח זועה גדולה וחזקה... להקות רוחות ומזיקים דאו חיש כברק וקול שחוק נורא כקול הרעם בגלגל התפרץ מפיהם... סופה וסערה התנשאו, הים נגרש, וגליו הומים וסואנים בקול יללה... משברי הים נוראים למראה יתנשאו, וכסלעים גבוהים יקימו, יתיצבו כמו נד, ובשצף קצף יתנפלו אל תהום רבה, וכאלו חפצים להביא מכול על כל התבל... מרחוק נשמע קול רעם אדיר וקול נפץ... מתחתיות שאוד נשמע קול נאנקים כקול אנשים חללים... הארץ תפתח את פיה ונהרי נחלי אש יצאו ממנה... ופתאם — חדל המחזה.

„ישבתי, ולא יכלתי התעודד מתמהון לבב: מה זאת? התהו והבהו, או יום הדין הגדול?”

— איך לקחה לבך המנגינה? — שאלני המנגן, אבל אני נרתעתי בהגיע בי יד החיים בפועל, ויכלתי רק לבקשו להוסיף ולנגן.

„אצבעות ידיו פרמו עוד הפעם על מניעי מיתרי הפסנתר, וכח הדמיון שב שנית לתאר לפני תמונות מתמונות שונות: לגיונות של אנשים פראים עוברים בסך וכלי נשקם משתקשקים... פני הרמחים והמגנים יברקו כברקים, האדמה תבקע מתחת רגלי העוברים, וגאות אבק כתימרות עשן יחאבכו... פתאם נצבו ויעמדו, ובעברה ובוזעם כמשלחת חיות רעות התנפלו על אויביהם... קול ענות גבורה וחלושה נשמע, קול צוחה ויללה, קול משק כלי מות. מלחמה נוראה הולכת וחזקה, דם רב ישפך ארצה, ואנשי המלחמה לוחמים בכל מאדם, וגדודי אדם נופלים פגרים מתים כחציר שדות... אנקת חללים נשמעה, והאדמה רותה מדמם... אבל מעט מעט רפתה המלחמה, הקולות יחדלון, האבק נפוץ, ושרה הקמל שדה רחב ידים מלא הרוגים...”

החללים שוכבים איש בזרועות רעהו, וכמו השלמו לעולם, אין קול
'אין קשב, ודממת טות מסכיב... ומיתרי הפסנתר נתנו קולם שנית
קול דממה דקה, וכמו עיפה נפשם מרוב עבודה... ואני חש בנפשי
כאלו ישאני רוח הרחק מן החיים בפועל ומעל לראשי ברקיע השמים
תעופינה שפעת יונים לבנות ויסבו בלכתן כמראה האופנים, ומעט מעט
הן יורדות מטה מטה... וארא והנה לא יונים הנה, כי אם נשמות ילדים
קמנים המשוררות במקהלה... עברו שנים רבות מן העת ההיא ואת
המנגינה הזאת שמעתי ברומא בבית תפלת הנזירים Trinita di Monti.
קול המזמרים היה זך ונקי, ויעורר לבבות, ולשמע און תדמע בת עין,
והתעוררו רגשי רחמים ונוחם... או נדמה לי, כי מתפללים הם לסליחת
עון בני תמותה על הארץ, מבקשים בתפלה ובתחנונים שלום ואהבה
ואחות בין בני האדם" (1).

אם כה חשב אנטוקודסקי באמת בשבתו בבית סיעראָוו, בשעה
שרעייתו המנגנת בפסנתר ערימ וויארדאָ פרטה באצבעותיה על מיתריו,
או כל הרגשות האלה נולדו בלב ה' אנטוקולסקי רק ימים רבים אחרי
כן, בשעה שעלו על לבו זכרונות ערבי הנגינות ההם, — זאת אחת
היא לנו. בזכרונותיו אלה נראה, עד כמה מוכשר לבו לקחת כל דבר
יפה ונעים, ואת כחו לתרגם גם את המוסיקה לשפת מלאכת המחשבת.

מלבד בית סיעראָוו כבר היו או לאנטוקודסקי מכירים רבים מאצילי
הרוח שבבני הארץ מעיר המלוכה, והם עודדו תמיד את רוחו, ונעמה
לו תמיד חברתם. מלבד מ' וו' פראחאוּ ואי' נ' קראמסקאָי, אשר
הזכרתי לעיל, נמנו בין מיוודעיו הראשונים גם הסופרים המשוררים
אפולון מייקאָוו וה' וויסקאָוואמאָוו. בחברת כל האנשים האלה מצא
אנטוקולסקי עונג רב בהנפשו מעבודתו בחדר מלאכתו, וגם אחרי כן
בשעה שחלה עוד הפעם והרופאים אסרו עליו שנית לצאת מפתח ביתו
החוצה, היו היקרים האלה כצרי למכאובו וישעשעו נפשו בקריאת
ספרים ובדברי ספרות.

דברי המחלות והמכאובים אשר סבכוהו תמיד כבר זרו לאנמו-
קולסקי ויגמר אומר בנפשו לבלתי הכנע לרגשי החליים ורפקודות
הרופאים. „האסט דען מוטה פֿערלארען, האסט אללעס פֿערלאָרען" אמר
אל לבו, ויתחזק וילך אל האקדמיא לכנות את מלאכתו, אף כי עוד
מרם ישוב לאיתנו כקדם.

במשך ימי מחלותיו חלש גוו למאד, וע"כ כשובו לעבודתו נאלץ
היה לחגור שארית אונו לבל תרפינה ידיו במלאכה, ובכל כחו התאמץ
לגמור את הפסל „יואן האיום". בעמקי לבו קננה אז תקוה אחת, אולי
סוף סוף תכיר האקדמיא את פעלו ותכבדהו בתאר חרש אמן. „הרגשתו,
אומר ה' אנטוקולסקי לרגלי הזכרונות האלה: — כי יש לי הצדקה
לקבל תואר חרש אמן, ובאמת האומנם אינני חרש אמן בפועל? כבודי
היה מחולל בעיני, בראותי כי אחרי שעבדתי שבע שנים במלאכת
המחשבת יש לי היכלת לקבל רק תואר „אורח נכבד"!

מ.

ובין כה וכה והתערוכה האקדמית בשנת 1871 עברה, ואנמו-קולסקי הביט בעיני קנאה על כמה ממכיריו, אשר נתכבדו בתערוכה הזאת בתארי כבוד שונים בעד עבודותיהם. ויחר לו מאד על אשר לא הספיק לגמור את פסל "יואן האיום". "מי יודע, אמר אז בלבו, יכל היות, כי גם אני נכבדתי בתאר חרש אמן, לוא עלתה בידי להציג את הפסל בתערוכה", ופתאם נולדה בלבו מחשבה טובה ללכת אל פקידי המורים ולבקשם להתכונן על מלאכתו, ויאמר ויעשה, וילך אל המורים, והם הקשיבו לדבריו ויבטיחוהו לבא אל בית מלאכתו. אולם ימים אחדים עברו, והמורים לא מלאו את הבטחתם, או הלך אנטוקולסקי להזכירם עוד הפעם; הם הבטיחוהו שנית, וגם הפעם לא קימו את הבטחתם. אנטוקולסקי התעבר על הדבר הזה למאד, ולמרות עצת אחד ממכיריו ללכת שלישית אל המורים, גמר בלבו לאמר: "היה לא תהיה, רב לי לנשק את שבט הזעם. יהי אשר יהיה, כי כבר עשיתי את אשר יכלתי לעשות!" וימהר וילך אל הנסיך ג' ג' גאנארין שהיה אז סגן הפראָזידענט של האקדמיה, ודירתו היתה בכית האקדמיה עצמו, לבקש אותו להתכונן על מלאכתו. "הדבר הזה, אומר ה' אנמו-קולסקי על דבר מעשהו זה: — היה מצדי תולדות אמץ חלב; המדקדקים בכל חוק ומשפט חיצוני קראו למעשי "חיצפא יתרה" ולדרכי "דרך עקלקלות", אבל אני לא שמתו רבי לדברי אויבי. כבר ידעתי אז את מעם ההליכה ממטה למעלה. שמרני נא אלי מנסיעה כזאת שנית".

עבודת אנטוקולסקי מצאה חן בעיני הנסיך גאנארין, ויבטיח לו להשתדל לעשות דבר מאומה לטיבתו.

עברו ימים אחדים, ולאנטוקולסקי הגיעה הכשורה, כי הנסיכה הגדולה מאריא ניקולייעוונא, שהיתה הפראָזידנט של האקדמיה בימים

הם, מתעדת לבא אל בית מלאכתו. הבשורה הזאת נמסרה לאנמו-קולסקי בבלי רצון; כנראה, דרכו לא ישרה בעיני פקידי האקדמיא ומוריה.

הנסיכה הגדולה באה אל בית מלאכתו, ותהללה בפניו בעד מלאכתו זאת, „ותתקע לו כפה שלש פעמים, ותברכהו פעמים רבות“, ותפקדה להכין בעדה מסכה מן הסקיצצע שלו „האנוסים“.

בעת שהנסיכה הגדולה היתה בבית מלאכתו לא יכל אנמוקולסקי להוציא אף הגה מרוב רגשותיו בקרבו, ורק כעבור איזה שעות אחרי כן שבה נפשו אליו, ואז התפרץ מעיניו זרם דמעות מרוב שמחה. האשה הנשאה הזאת באה אליו כמלאך מושיע, בשעה שמצבו היה ברע מאד, בשעה שאיש לא חפץ לשים לב אליו, היא באה וימינה הושיעה לו, ותור אבן פנה לשמו הגדול אשר יצא אחרי כן בין חרשי היוצרים במדינה.

אחרי זמן קצר באה לאנמוקולסקי הבשורה, כי הקיסר (אלכסנדר השני ז"ל) בכבודו ובעצמו הואיל להביע רצונו לבא לחדר מלאכתו לראות במעשי ידיו. פקידי האקדמיא דרשו מאת אנמוקולסקי, כי יוריד את הפסל מחדר מלאכתו אל אחד האולמים הגדולים אשר בקומה התחתונה, אבל אנמוקולסקי הקשה את ערפו ולא נתן לעשות כחפצם. אז החלו לנקות בחפז את האכסדראות, ללבן את קירותיהן ולטהר את המעלות העולות אליהן. אל המבואות האפלים הביאו קני הגאז למאור, ומרבדים הציעו על כל הדרך מן שער בית האקדמיא עד חדר מלאכתו של אנמוקולסקי. בערב בשעה הרביעית הודיעו, כי הקיסר בא. אנמוקולסקי התיצב בפתח חדר מלאכתו הפתוח לקבל את פני האורח הנשא, ובקרוב נראה לו לאור הכהה שהאיר את האכסדרה הארוכה והאפלה דמות הקיסר הולך וקרב אליו. הוד וגאון היה שפוך על גורת גוו החסון כאלון, ונגה הגאז יכסה פניו, ובלכתו בצעדי און ינוצץ זהב מעילו. הקיסר קרב אל אנמוקולסקי, אנמוקולסקי השתחוה לו, וילך אחריו אל חדר מלאכתו, ואחריהם כל מורי האקדמיא ופקידיה.

— „טוב, טוב מאד!“ — אמר הקיסר, וישאל למילדת אנמו-קולסקי, ואחרי כן שם עוד הפעם עינו על הפסל ויצא מבית המלאכה.

אין קץ לשמחת אנמוקולסקי ולאשרו ביום ההוא, כצאת הקיסר מבית מלאכתו מהר לצאת גם הוא החוצה להודיע חדותו לאוהביו ומכיריו, ויחפוץ לחבקם ולנשקם מרוב שמחה, אבל לא פנש באיש ממכיריו, וברחוב התנועעו לפני החיים כקדם, עולם כמנהגו נוהג, ולא השתנה במאומה בשביל המקרה הנכבד הזה בחיי אנמוקולסקי, ועל כן שב הצעיר המאושר הזה אל בית מלאכתו שנית.

בעלותו במעלות בית האקדמיא נפנש אנמוקולסקי את אחד הפרופיסורים, וישתחו לו, ויאמר בלבו: „הנה זה יגיד לי בלי תפונה דבר טוב“, אך שגה ברואה למאד.

— הגידה נא לי — שאלהו הפרופיסור: — מה הוא הדבר אשר עשית שמה?

אנמוקולסקי השתומם למשמע אוניו. הן לא כבר היה גם הפרו-פיסור הזה בקהל מורי האקדמיא, אשר הלכו אליו אחרי הקיסר, ואף כי לא יכלו כדם כאחד לבא אל בית המלאכה כי צר היה המקום, אבל הלא יכל לבא אחרי כן ולראות את המלאכה כאשר עשו רבים מהם. ועל כן לא מצא אנמוקולסקי מענה על שאלת הפרופיסור וידום.

בעת ההיא עוד לא היה הפסל נגמר כד צרכו. „יואן האיום“ ישב עוד יחף, וגם פרטים הרבה אחרים דרשו עוד תקון מיד חרש היוצר. זמן רב עבר במרם נגמר הפסל כראוי, כי מחלתו הפריעה את אנמוקולסקי כפעם בפעם ממלאכתו, גם התמיכה אשר קבל או מיד הנסיכה הגדולה סאריא ניקולייצ'וונא ואחרי כן מיד הנסיך הגדול וולאדימיר אלכסנדראוויטש שקבל אז משרת הפראָזידנט על שכמו, לא יכלה השיב לו שלומו ההרום על מכונו. כה עברו כשני ירחים וסוף סוף הגיע היום, אשר הניח החרש את החרט שבירו ויאמר די.

עוד במרם נגמר הפסל כבר הודיעו לאנמוקולסקי, כי הואיל הקיסר לקנות את המלאכה הזאת ולפקוד לעשות ממנה מסכה מבריל

נחשתן, ואחרי כן בא סוד הפרופיסורים שבאקדמיה אל בית מלאכתו של אנטוקולסקי ויחרץ משפטו להכיר את החרש בעד עבודתו זאת בתור „אקדמיקר” (בראשית פֿעבראל 1871 *).

„כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה!” אנטוקולסקי לא יכל מקודם בשום אופן לנבא לעצמו, וגם בחלום לא ראה מעולם, אושר כזה, אשר כאלו מן השמים ירד אליו פתאם. כל תקותיו עד עת הצלחתו זאת היו, כי יכירוהו „לחרש אמן”, וכי אז יוכל לעבוד ברשות עצמו בלב שקט, ופתאם הקיסר בעצמו בא לבקר את בית מלאכתו וקונה מידו את מעשה ידיו, והאקדמיה אשר זה לא כבר מאנה להכיר פעלו נאנסה לתת לו פעם אחת את התאר „אקדמיקר”.

אך במקום שושנים שם גם חושים. בעת הצלחתו זאת נמצאו לאנטוקולסקי אויבים, אשר הוציאו דבות שונות עליו ועל דרכיו, וישהדלו לתת בו דופי ולהקטין מעשיו, אבל כמה שהתעצב על זה בכל זאת שם לבו ביותר על שלומו ההרום, כי הרופא המפורסם באַמְקֶין אשר אנטוקולסקי דרש לעצתו הגיד לו, כי סכנה גדולה מרחפת עליו, ומחלתו האנושה דורשת תרופה עיקרית.

מחשבות יגון קננו אז לרגלי זאת בלבו, ולפעמים העיבו כמעט את שמי הצלחתו, ועל כן ההאמין לבלתי חשיב מחשבות הרבה ולבלתי התבודד בחדרו, ובפרט כי כבר נמצאו לו טכירים רבים, אשר פנקוהו בחלקית וידברו באזניו רק דברים טובים, והוא בתאות נפש שם לבו לכל אלה וינעמו לו מאד. האושר הגדול אשר נפל בגורלו פתאם עורר

(* לדאבון לבי לא יכלתי להשיג את השכונ האקדמיא לשנה היא, והוכרתי להחליט את הזמן ע"פ ההשערה. בולהאקאוו (אלכסו רוססקאי סקולפטורי, ז' 6) כותב, כי ביום 20 פעבראל 1871 היה הדבר, אך טעות כידו. טורנעטעו הדפים עוד ביום 18 פעבר' שנה היא את „הערתו” בדבר אנטוקולסקי במכה"ע „ספ"ב וויעדאמאסטי”, ושם כתוב מפורט, כי לפני ימים אחדים כבד סוד האקדמיה את אנטוקולסקי בתואר „אקדמיקר”. שמע מינה כי היה הדבר לא מאוחר מחצי פעבראל.

את רוחו ויפזר לפניו תענוגות בני האדם למדי, ויותר לו רק לאסוף מלא חפניו כנפשו שבעו מאשר נתן לו המקרת הטוב.

דבר בקרת הקיסר את בית מלאכתו של אנטוקולסקי עשה לו כנפים, ויודע כרגע בכל עיר המלוכה, ומכה"ע היוצאים לאור בפטרבורג עוד פרסמהו ביתר שאת. לא עברו ימים אחדים ואת בית מלאכתו החלו לבקר אנשים גדולים ונשואי פנים, וכלם כמובן הללו ושבחו את מעשה ידיו. מכל המון המבקרים את בית מלאכתו נותן אנטוקולסקי ערך גדול לבוא מורגעניעוו והסופר וו' וו' סמאסאוו. זה האחרון אשר מימות שהציג אנטוקולסקי את „החיט" שלו הכדילו מיתר הסקולפטורים ויכר בו יתרון הכשר, הלך אז לבית מלאכתו לפעמים קרובות למאד, עד כי היה כאחד מרעיו, אבל מורגעניעוו, אשר כנודע מרבית ימיו חי בחו"ל, ורק לעתים רחוקות בקר את ארץ מולדתו, כי גם הוא גאון סופרי רוסיא בזמנו יבא אל בית מלאכתו של חרש צעיר לימים להתבונן על מעשה ידיו, ואת לא פלל אנטוקולסקי, ועל כן שמח למאד לקראת המקרה הזה ויתכבד בו.

גם סמאסאוו גם מורגעניעוו פרסמו אז את רגשות נפשם למראה הפסל „יואן האיום" במכתב העתי „ס' פטרבורגסקיא וויעדאמאסטי" ויגדילו את שם אנטוקולסקי ויוסיפו לו עוד כבוד ויקר¹.

אחרי כן כשטף מים כבירים כן פשט העם לבקר את בית מלאכתו של אנטוקולסקי, ולמראה המון העם אבד לב החרש הצעיר אשר לא הסבין באלה ויהי כנדהם, אף כי דבר הרבה עם כל איש, וישחק הרבה, ויענה לכל איש ואיש על שאלתו. אז גם כל בני משפחת הקיסר הנשאה בקרו אחד אחד את אנטוקולסקי בבית מלאכתו. וירא העם את מעשה ידיו, „ויהמהו תמוה, ויברכו את חרש היוצר, ויכמרו לו רחמיהם". אוהבים ויודים רבים צמחו לו מסביב, רבים חשו להשמיע לו עצותיהם מה לעשות ולאן לנסוע, ורבים היו פתאם למכיריו, ויתגאו בו. אך מכל אוהביו ומכיריו החדשים האלה לא היה לו כדאמרי

¹ (1) תוכן מאמריהם יבא להלן בפרק הבא.

אינשי „לא חמימא ולא קרידא“, ומן המחסור אשר סבל בעת ההיא לא נגרע עי"ז מאומה .

מפסר אחד נשוא פנים פקד למסור לאנטוקולסקי, כי חפץ לראותו, ועל כן הוא מבקשו לבא אל ביתו. אנטוקולסקי דמה, כי דבר לו אליו בנוגע לאיזה מראכה, וילך וילבש מעיל קצוץ כנפים לכבוד המפסר ויקח לו רכב ויסע אליו. המפסר קבל אותו בסבר פנים יפות, ויביע לו שמחתו לראות אותו בביתו, גם שאלהו מה ראה על ככה, כי בחר בדמות „יואן האיום“, ומה יאמר לעשות בימים הבאים, ואחרי כן הראה לו את בית שכיותו ואת תאי ארמונו ואוכליו, עד אשר סוף סוף ראה אנטוקולסקי, כי רגליו עומדות במבוא הבית. השר תקע לו כפו, וברגש עמוק הודיע לו שנית כי שמח מאד לקראתו, ובוזה נפטר ממנו בשלום .

ובין כה הוציא אנטוקולסקי לצרכי נסיעתו אל המפסר את פרומותיו האחרונות שהיו באמתחתו, ומוכרח היה לשוב לביתו מהלך רב רגלי. אך מה הוא מחסורו זה שלפי שעה ולעומת האושר והעושר הגדול הנשקף לו לעתיד הקרוב לבא לימים רבים? ועל כן לא נפל לבו בקרבו בגלל זה, ובפרט כי נמצאו לו אז גואלים למדי, אשר בחפץ לבם הציעו לפניו עזר ותמיכה על מנת להחזיר .

מיום 12 מארט בשנה ההיא (1871)¹ הוצג פסל „יואן האיום“ עשוי מנפסים לעין רואים בבית האקדמיה בשכר, וביחד עם זה הציג אנטוקולסקי גם את הסקיצה השניה שלו מן „האנוסים“, ועם רב בא אז יום יום להתבונן על המלאכה המצוינה אשר מלא כל עיר המלוכה תהלתה .

אולם לא כל באי התערוכה הבינו את ערך הפסל הזה, ועל זאת יעידו שלשת הספורים, אשר יספר לנו ה' אנטוקולסקי בעצמו .

עוד בשעה שהוצג הפסל „יואן האיום“ מחמר, כפי שיצא מתחת יד היוצר, כבית מלאכתו של אנטוקולסקי, בא יום אחד צעיר לימים

לבוש מחלצות, אדרת שער יקרה וצוארון מעור ביבר יקר על כתפיו,
כובע צילינדר חדש על ראשו, וזכוכית ראי על עיניו.

— איפה הארון חרש היוצר? — שאל הצעיר המתהדר בלבושו
בקול רם, וכל העומדים בבית שמו פניהם אליו, כי דומיה שררה בבית
המלאכה.

איש אחד מן העומדים הורה לו כאצבעו על אנטוקולסקי, אשר
היה אז גם הוא שמה.

— הגידה נא לי, אדוני, — שאר האיש את אנטוקולסקי: —
איזה רעיון נמצא בו?

אנטוקולסקי לא חפץ לפא עמו בדברים, ויענהו בקצרה:

— קרא נא את הכתוב עליו!

— אבל פה לא נכתב מאומה, זולת „אבקשה נא לבלתי נגוע
בפסל ולבלתי שלח בו אצבע“.

— ומה לך יותר? — ענהו אנטוקולסקי וישט מעליו.

יום אחד בשעה שהוצגה מסכה של גפסים מפסל „יואן האיום“
בא אל אולם התערוכה איש אחד, כנראה, נשוא פנים, ובידו כרטיס
הביאה אשר קנה במבוא במחיר הקצוב (20 קאפ'). האיש עמד בפתח,
ויפן כה וכה, וישא עיניו ויבט אל תקרת הבית, ובאחרונה פנה אל
השומר העומד בפתח וישאלהו:

— אבל איפה היא התערוכה?

— הנה היא לפניך! ענהו השומר.

— איפה?

— הנה הפסל הזה!

האיש הביט על הפסל בעיני תמהון, וברגש של בוז קרא:

— ובעד זאת יקחו עשרים גרה!

ויפן ערף ויצא מן האולם בחרי אף.

אנטוקולסקי היה בימים ההם באוכלי שחחנו של חיט אחד.
מעשה הפסל של „יואן האיום“ לקח לב אשת החיט, וכבא אנטוקולסקי
אל ביתה כפעם בפעם לארוחת הצהרים היתה שאלתה תמיד לאמר:

„האם נגמר...?“ אשר כונתה היתה, אם נגמר הפסל, וימים רבים היה אנטוקולסקי עונה אותה „לא נגמר עוד!“ יום אחד, אחרי אשר כבר בקר הקיסר את בית מלאכתו, ומעשה ידיו מצא חן בעיני מושל הארץ, שאלתהו האשה עוד הפעם את שאלתה תמיד, וכאשר גם הפעם נתן לה אנטוקולסקי תשובה בנוסח הקודם, תמהה האשה למאד, ולא יכלה להתאפק מדרוש ממנו פתרון הדבר.

— שמעני, — החלה האשה לדבר אליו: — מה יחסר עוד להפסל, אשר עליך עוד לעשות לו? זה שנה תמימה אשר אתה עוסק במלאכתך זאת, והקיסר בעצמו ראה אותה ויאמר „טוב“, ואם כן מה לך איפוא עוד?

— הוי אשת כסידות! — ענה לה אשה במקום אנטוקולסקי: — התכיני? הנה אני תופר מעיל, וגמרתני את מלאכתי, וגם הכפתורים והלולאות נתפרו במקומם, וגם חוטי התפירה הראשונה הוצאו, ובכל זאת המעיל לא נגמר, כי נחוץ עוד להחליקו במטיל ברזל חם. הנה לך, למשל, חרש הנחשת. הוא עשה מרחשת, גם יד עשה לה, גם מרט אותה ויתן לה ברק, ובכל זאת איננה גמורה כל צרכה, ורק אחרי אשר יצפה מפנימה בדיל, אז תגמר...

— כעת אבין! — קראה בעלת הבית: — נחוץ איפא עוד לצפה את „יואן האיום“ מפנימו בדיל...¹

אולם אין דבר, כי המזן העם לא הבין את מלאכתו זאת של אנטוקולסקי, אחרי אשר הטובים והנכבדים שבבני רוסיא שמו עליה לב כראוי. הפסל הזה מלבד ערכו מצד המלאכה עצמה יש לו ערך לאומי גדול לארץ רוסיא, כי עד ימי אנטוקולסקי לא נגש עוד איש מכל הסקולפטורים שקדמוהו לתאר את פני מלכי רוסיא בדמות ריאלית כזו. „החזון החדש“ הזה הוא אשר לקח עין כל רואיו ביותר, ועל כן פסל „יואן האיום“, אשר ממנו, כדברי ה' סמאסאוו הנכוחים, החלה תקופה חדשה בתולדות הסקולפטורה הרוסית, יהיה תמיד לאחת מסגולות רוסיא.

¹ א ויט אביוגרפיא II, 466.

איך חפץ ה' אנטווקולסקי לתאר את "יואן האיום", ואיך הבינו גדולי רוסיא את הפסל, יספרו לנו המורים הבאים.

"התדע את דמות האיש האיום אשר חזיתי לי? — כותב הפרו-פיסור אנטווקולסקי בשנת 1887 לאחר מידריו על דבר "יואן האיום": — בו רוח חזק, כח איש חולה, כח אשר נתן חתייתו על כל ארץ רוסיא. הוא היה איום ונורא: ינופף ידו ואלפי חללים יפולו, דמיונו כספוג יבש הסופג דם לרוב, וצמאו עוד ירבה. ביום שבעה עינו מראות איך יעשו שפטים גדולים באנשים ויקריבו חיתם למטמיתים, ובלילה כאשר נפשו העיפה ובשרו היגע דרשו להם מנוחה, בעת אשר כלם מסכיב שכבו ישנו על משכבותם, או כליותיו יסרוהו, ויכר עותתו, ולנגד עיניו קמו ויתיצבו חזיונות לבו, כליותיו יסרוהו קשה, ומפחדו הנורא סמר בשרו. נשמות חללי חרבו קמו ותסובנה אותו, ותמלאנה את כל אולם הבית מפה לפה עד אפס מקום, ולמראה הנורא הזה, אשר הציק לו למאד וכמו ישים מחנק לנפשו, יאחו בס' התהלים, יפול אפים ארצה, באגרופו יתופף על לבבו, וישוב ונחם על עונותיו, ונפשו עליו תהעטף. למחרת היום רוחו נשברה, שחה לעפר נפשו והונח משלום, עורקיו לא ישכבון, ויתקצף ויתמרמר ... הוא מחפש תואנה להוכיח בה לעצמו את צדקתו, ומוצא אותה במעשי האנשים העומדים לפניו ... הוא יחשוב להם עונות בחזון לבו, וכרגע יתהפכו מחשבות העון לאשמות, עד כי גם היום השני יעבור כמשפט יום אתמול בהרג ואכזר. . . הוא ענה וייסר אחרים, והוא בעצמו היה מרכא מעונותיו ומענה. כזה היה "יואן האיום". אבל מדוע זה תוסיף ההגדה ההמונית לוית חן על תאר רוחו? מדוע זה ישירו שירים לשמו ולזכרו? ומדוע זה תאר פניו ימשך בכח גדול את לבבנו אליו? מדוע זה מצאה חן בעיני כל דמותו, אשר חזיתי

אני, ולא שבעה עין רואים טראות בפסל תבניתו אשר עשתה ידי? האומנם כל אלה מאשר אנחנו אוהבים ביותר את זמן בין השמשות? ...⁽¹⁾

„פסל רוסי חדש“⁽²⁾ כן קרא וו' וו' סמאסוֹן בראש מאמרו על דבר „יואן האיום“ הנדפס במכתב העתי „ס'פטרבורגסקיא וויעדאָמאָסטי“ לשנת 1871 (בגליון מ"ד מיום י"ג לחדש פֶּעבראל). בתחלת דבריו הוא מכריז ומבשר, כי נגלה חזון חדש בהסקולפטורה הרוסית, והוא „פסל איוואן האיום“, אשר עשה היוצר רב הכשרון ה' אנטוקולסקי, ואחרי כן הוא הולך ומהלל את חרש היוצר ומספר את פרשת מעשיו עד העת ההיא.

„היום הזה, — מוסיף שם ה' סמאסוֹן לספר: יצא אנטוקולסקי במלאכה חדשה, אשר בערכה תבטל את ערך כל מלאכותיו הקודמות, ובפה מלא נוכל לאמר, כי היא לכלא עלמא ולית מאן דפליג על דין המצוינה שבכל הסקולפטורה הרוסית. מלאכה כזאת, אשר יהיה בה גם גבורה גם עומק הרעיון, גם ריאליזמוס ואמת, לא היתה עוד בהסקולפטורה הרוסית עד עתה. המלך יואן יושב על כסא המלכים, הוא רע ונורא, וכמו זה עתה פעמה בו רוח פגע ומשחית, אשר הקריב לשחת כמה מאבותינו ביסורים נוראים. הוא לבוש מעיל נזירים צר („פאָדריאַסניק“); אזור עור חבוש על מתני גוו הגבוה והכחוש, על ברכיו תכסה אדרת שער יקרה מעורות תחשים, ועל ראשו סקופיא (מצנפת נזירים) קמנה. מיפוס פניו נעשה כמו שהוא מתאָר בספרי הזכרונות: זקנו הקטן אשר שערתו לא רבו יורד לתלים כציציות קצרות, וגבות עיניו המשפלות ירעימו פניו הרעים הפונים ארצה, ראשו כפוף, ומתחת מצחו הבולט במדה גדולה מביטות עיניו הנוראות, וכמו תתעינה ברוח מבלי מצוא מקום קבוע להביט עליו. זה עתה קרא יואן באיזה ספר, אשר דפיו כנראה נתהפכו בחזקה, עד כי נפתח הספר באמצע כריכתו. הספר נשאר על ברכו, והמלך שכחהו לגמרי, —

(1) אויטאזיוגרפיה II, 453.

(2) „Новая русская статуя“.

יכול היות כי הספר הזה הוא אחד מן הסינאדיקים שלו עם רשימות הנהגים והמומטים, — באותה שעה נעוץ בקרקע אצל הכסא מימין, משהו כחודו הממורט העשוי ברזל. היד אשר השילתהו ארצה מונחת פשוטה ורועדת, וכמו אחותה פלצות, על יד הכסא, ואצבעותיה עם גידיה הבולטים מתחת עורן כמו תשרומנה בה שרמט; וידו השנית אוחזת בכח בחרווי אבני החצץ העגולות (uetera). ובכל אלה הוא לא נמר השואף לדם בלבד, — בדמות האיש הזה, אשר יצרו הרע גבר עליו עד למאד, אשר רוח רעה שאין מעצור לה תתקפהו בכח, נראה גם רוח גדולה, רוח שאינה מצויה בכל אדם. הראש הזה מוכשר גם למומט גדולות ומחשבות עמוקות, וכל פניו יעידו כי יתרון הכשר בנפש האיש הזה, בו נפש נשחתה, אבר בכל זאת נפש נעלה היא. כן הוא הרעיון אשר נתן ה' אנטוקולסקי למלאכתו האחרונה. — מתי הציבה לה הסקולפטורה הרוסית עד ימינו אלה יד כזאת?!

„מצד המלאכה עצמה נעשה הפסל הזה בדיוק נפלא מעשה ידי אמן, מן קוי הפנים, מן כל הקמטים שעל ידיו המלאות גידים בולטים מתחת לעורן, ועד הארגמנטים והבארליעפים שעל כסא המלכות נעשו באהבה רכה ועצומה“.

„ה' אנטוקולסקי הציג לפנינו אחד אחוז מאשר יכולים אנחנו ומחויבים לקוות מן הסקולפטורה הרוסית המתחדשת כעת לעינינו, וכאשר כבר הגדנו פעמים רבות על עמודי „ס'פטרבורגסקיא וויעדא-באָסטי“ הוא לפי הכרתנו העמוקה מתחיל בעצמו תקיפה חדשה לסקול-פטורה הרוסית“.

בנוסף כדומה לזה כתב איזה ימים אחרי כן (18 פֿעבראל) גם איוואן סערנייעוויטש טורגעניעו את „הערתו“ בדבר אנטוקולסקי במכה"ע שהוא גליון 50.

„אינני יכול להתאפק, — כותב טורגעניעו: — מלהודיע לקוראים את הרושם הנעים אשר עשה על לבי חוץ חדש בהסקולפטורה הרוסית. הנני מדבר על אודות הפסל מעשה ידי ה' אנטוקולסקי בדמות המלך „איוואן האיום“, אשר הצליחה בידי לראות אותו כמעט ביום שובי מחו"ל.“

שמע הפסל הזה נשמע בין העם גם מסוף השנה שעברה, ורק זה לא כבר החלו אנשים לבקר את בית מלאכת החרש הזה, אשר בהאקדמיא למלאכת מחשבת, ולהתענג על החרשה הזאת, ובאמת יש להם על מה להתענג וכמה לשמוח. לפי אומץ המחשבה המונח בו, לפי רוח היופי השפוף עליו מצד המלאכה ולפי עומק החקירה בתולדות האיש המתואר וערך רוחו ולבו, עולה הפסל הזה על כל אשר נעשה אצלנו במקצוע זה עד היום. המדך איוואן יושב על כסא עתיק יומין ויקר למאד, על ראשו סקופיא, מעילו הנפתח ממול פניו ממעלה ואשר דמותו כעין מעיל נזירים חבוש באזור פשוט, ואדרת שער כבדה, אשר כפלי יריעתה גדלו ורחבו, סרוחה מימין הפסל ומשמאלו ומתחתיו. על ברכיו מינח וכמו יצנח ארצה ספר העוואנגליום פתוח, ומטהו המיוחד והנודע לשם נעוץ אצלו בקרקע. מחשבות עמוקות וקשות תמשולנה במלך הזה, הוא כנראה יושב בדד באחד החדרים שבארמונו אשר בהסלאבאדא (מגרש העיר) האלכסנדרית. ראשו כפוף, גבות עיניו השפלו, שפתיו אטומות, ועיניו מביטות באלכסון ארצה. בידו האחת הוא אווזו ביד הכסא וכמו יתאמץ לקום ממושבו, וידו השנית מונחת רפה אין אונים וחבושה בחרווי אבני החצץ העגולות, ואצבעותיה נתכוזו. בגוו השחוח מעט, וככתפיו אשר שחו, בכל קו וקו מדמות פני האיש המתואר בשרד אמת, — האיש העיף והיגע הנלאה ונכא הרוח הזה אשר בכל זאת הוד גבורה שוכן עליו, — בכל פרט ופרט של הפסל הזה כמדומה לנו שקוראים אנחנו את כל רגשות הלב, את כל המחשבות אשר באו בלולות ומבוהלות וככה אומץ וברוח עצב אל הנפש העיפה הזאת. פה נראה את הפחד ואת היראה מן המות, את הרוגז של איש חולה אשר פנקודו בממשלה בדי מצרים, את הנוחם ואת הכרת העון ואת המשטמה אשר העמיקה להכות בו שרש, ואת חרון האף והקצף ואת החשד ואת האכזריות, ואת היראה התמידית מבגד בוגדים. הוא מתאמץ לקום ממושבו. האיש הזקן רע הלבב והחולה הזה, אשר הוא גם איש רוס, ומלך, הוא מלך מראשו ועד כף רגלו, — לא נגרע מן המלך ליר. מה יעשה המלך הזה בקומו ממושבו? יענה אנשים ויעשה בהם שפטים? או יהפלל? או יהרוג ויהפלל בבת אחת? איננו צריכים להיות בעלי

הרגשה מיוחדת להבין מה חפץ החרש לעשות. את אשר עשה הוא מחובר מכמה פרטים כמו כל דבר הנוגע בחיי האדם; אולם עשה את מלאכתו ברורה ופשוטה למאד, מעשה ידו אמן בומח בנבחרת ימינו, עד כי כל הרואה אותה לא יפון אף רגע אם קלע אל המטרה, והרושם אשר תעשה עליו עמוק הוא למאד עד אשר אין בכחו בשום אופן להשתמש ממנו. אי אפשר לנו לשוה לנגדנו את איוואן האיום בדמות אחרת מאשר נתן לנו חזון לכו של ה' אנטוקולסקי. על פי חותם האמת התמימה, אחדות כל החלקים והפרטים המתאימים ומקבילים זה לזה, והרושם הקילע אך המטרה, על פי כל הסימנים האלה מזכיר לנו הפסל הזוה את מעשי ידי החרשים הקדמונים, אף כי מעבר מזה פסל "יואן האיום" בכל מהותו שייך למלאכות החדשות המלאות חיים ורגשות הנפש, ומקרי דברי הימים. בפרט הצליחה ביד חרש היוצר לאחד את הרגשות, אשר נראה בכל בית ובכל יום ויום, ואשר נראה בכל דבר נורא ויגון וגם בכל דבר גדל ערך... להיות לאחדים. וכל אלה נעשה בטוב טעם נכון למאד. הנני מביא לכה"פ ראייה אחת: הביטו נא על הסקופיא אשר על ראשו, רבים מן המבקרים מקהל מכבדי הקלאססי-ציזמוס אימרים, כי יתרה היא פה ולא היה בה כל צורך, אבל לב החרש הגיד לו, לאשרו, כי איננה יתרה, ולהפך, היא נחוצה פה. איכבה יכל החרש לעלות למדרגה גבוהה כזו להבין בבינה עמוקה וברורה את אשר חפץ לעשות? על השאלה הזאת לא אוכל ע"פ תולדות חיי החרש עד העת הזאת לתת פתרון נכון; אבל למה לנו פתרונים? יקים המעשה ויעיד על עצמו, ועלינו אך לקרוא: Spiritus flat, "ubi vult".

אח"כ מספר טורגעניעוו "מעט ידיעות נאותות מתולדות חיי החרש", אשר כבר ידענו אותן ביתר שאת מתוך הפרקים הקודמים.

"לפני ימים אחדים, — כותב טורגעניעוו בסוף "הערתו": — כבד סוד האקדמיה את ה' אנטוקולסקי בתואר "אקדמיקר", וכפי הנשמע נצטווה לעשות מן הפסל שהוא מסכה מכדיל נחשתן. ארהיב עז בנפשי לחשוב, כי טוב ונכון היה, לוא נעשה הפסל הזה גם מאבן שיש'

אחרי כי השיש מסוגל יותר לתת לפנינו העתקה נאמנה בכל פרטיהם ודקדוקיהם מרגשי הנפש והלב הנראים במדה מרובה למאד במעשה ידיו של ה' אנמוקולסקי. בדרך אנב אעיר, כי יש פסל כדומה לזה, ג"כ דמות איש יושב, הוא פסל וואלמאָר בפאריז, אשר עשו ידיו החרש המפורסם הודאָן ג"כ מאבן שיש" (1).

(1) הערתו של טורגעניעוו נדפסה שנית במכה"ע „סאורעמענאזיא ליעטאפיים" לשנת 1871 גליון 9 (מיום 8 מארט) וגם במכה"ע „וויסעטיק רוססקיך יעוורייעוו" לשנה ה"ל גליון 9. גם מכה"ע „אילליוסטריראוואזיא גאזעטא" לשנת 1872 (נו' 12, ז' 186), גם א' סובאריין בהקאלענדאר שלו לשנת 1873 (ז' 446), וגם א' גאטצוק בהקאלענדאר לשנת 1874 (ז' 1) לקחו ממנה את הידיעות הקצרות מתולדות ה' אנטוקולסקי. ההערה הזאת של טורגעניעוו תרגמה ג"כ אשכנזית במכה"ע „גארדישע פרעססע" ש"ל בספ"ב לשנת 1871 נו' 56, ומשם לקח הסופר האשכנזי עד' דאבבערע את הידיעות הקצרות מתולדות ה' אנטוקולסקי, אשר נחן באזרו של ד"ר ויליוס מיינער „אללגעמ' קינסטלער לעקסיקאן" הנדפס בלייפציג 1878 (II, ז' 114). נחון להגיד זדקת ה' מיינער, כי כנראה מתולדותיו של ה' אנט' השתדל לתת בלעקסיקאן שלו ידיעות קצרות, אבל נכונות כפי האפשר ומדויקות די זרכן, ולא כהכרו ד"ר הערמאן מיללער, אשר הוציא לאור גם הוא ספר כדומה להג"ל בשם „ביאגראפיהשעס קינסטלער-לעקסיקאן דער געגענווארט" (לייפציג 1882). זה האחרון הזכיר גם כן את ה' אנטוקולסקי (ז' 15—16), אבל הידיעות אשר נותן שמה דלות ולנמות מאד, מקוטעות ואינן נכונות.

יא.

הערתו של מורגנניעוו ומאמרו של סמאסאוו עשו רושם חזק על הקוראים, רבים האמינו לדבריהם וילכו להתפלא על מעשי ידיו של האקדמיקר הצעיר אנמוקולסקי, אבל נמצאו אשר לא הסכימו לכל דבריהם וישתדלו למצוא מגרעות בפסל „יואן האיום” מצד הרעיון, אף כי כמעט כלם הודו, כי מצד המלאכה עצמה כלו מתאים ואין בו שכול.

סופר אחד, ס. שמו, יצא במכה¹ ע „ווסעמירנאיא אילליוסמראציא” (1) לחלוק על שני הסופרים הנ”ל, אשר הכירו את היוצר הצעיר למתחיל „תקופה חדשה בהסקולפטורה הרוסית” ע”י הפסל „יואן האיום” אשר עשו ידיו. לפי דבריו הסיפר הזה אי אפשר לכנות את פסל „יואן האיום” בשם יציר סקולפטורה רוסית כאשר אי אפשר לכנות את פסל „משה איש האלהים” אשר עשו ידי מיכעל אנדושעללאַ — יציר סקולפטורה עברית. גם מצד הרעיון, לעשות את הפסל בדמות איש יושב וחושב מחשבות, לא חדש הוא בהסקולפטורה, אחרי כי כבר נודעו מקודם הפסילים וואַלמאָר של הודאָן „וימי נאפוליון האחרונים” של ווערס (שהוצג בתערוכה הפאריזית בשנה ההיא), וגם ציורו של סיעדאָוו הרוסי „יואן” נעשה בדמות כזו. ועל כן משער הסופר ההוא, כי באיזה אופן שיהיה נודע או לה’ אנמוקולסקי אחד מן הפסידים ההם או ראה ציורים נעשים מהם בדמותם כצלמם, ועל ידי זה נשאר בזכרוננו רושם דמות איש יושב, כאשר עשה את „יואן”.

אמנם מידה הסופר ההוא, כי הפסל הזה מצד המלאכה „טוב מאד ואין להסתפק באיכותו”. מפיו פני „יואן” נמצא בו בשלמותו, וחותרם התלהבות הנפש ואהבה נראה במלאכה; הידים, כפני יריעות הבגדים

¹ לטת 1871 כגליון 120 (מיוס 17 אפריל), ד 247—250.

ותנועת הגוף נעשו באופן טיב ואין בהם מום, עד כי שוים הם להלל ושבח באמת ובתמים.

מראה שלמות המלאכה ואחדות הרושם מכר פרטיה הביאו את הסופר ההוא לידי השערה, כי הרעיון לעשות באופן זה את "יואן האיום" בא אל לב ה' אנטוקולסקי פתאום. ברגע אחד הופיעה לנגד עיני דמיונו דמות האיש אשר אמר לחרות את צלמו מחמר, עד כי לא הצטרך לעזרת אחרים, כי יבואו "להחם את המחשבה והרעיון בקרבו". "לא נודע — כתב הסופר ההוא — איך עסק ה' אנטוקולסקי במלאכת "יואן האיום", אבל כפי הנראה לנו, לא שמע לקול איש, ויקש ערפו ולא שאל עצה מפי איש, ויעשהו רק כאשר הורהו רוח מבינתו, — וזאת תהלתו".

מלבושי "יואן" לא ימצאו חן בעיני הסופר הזה, וגם המטה הנעוץ בקרקע לא ישר בעיניו, אך איננו מבאר את דבריו די צרכם, וע"כ לא נשים לב אליהם.

הסופר הזה מוצא עוד זכות אחת לה' אנטוקולסקי, כי השכיר לתת לפני "יואן" שלו פני איש הוגה דעות, מה שלא נמצא ברמות יואן אשר תאר לפנינו הגראף אלקסיי מאַלסמאָי בהדראמה שלו.

סופר אחר, פ. פעטראָו שמו¹⁾, יצא במכה"ע "ניווא"²⁾ גם הוא לחוות דעתו ע"ר "יואן האיום" של ה' אנטוקולסקי. גם הסיפר הזה מודה, כי הפסל נעשה מעשה ידיו אמן, אבל במה דברים אמורים מצד

¹⁾ הסופר הזה הסתיר את שמו ויתכנה בשם פ. פ.—ו, הכל סבבא גלה את הסוד ויקראתו בשם. פעטראָו היה קרוב גם הוא למלאכת המחשבת, וידוע הוא לשם ע"י ספרו אשר כתב בשפת רוסיא והו"ל בשלשה חלקים בשם "קובץ חומר רב לתולדות האקדימיא הקסרית למלאכת מחשבת", ומלכד זה גם בבקיאותו בקדמוניות ארץ רוסיא, ועל כן אי אפשר לעבור על דברי בקרתו בשתיקה. הסופר הזה היה איזה זמן מעוזרי ה"גאווזיע וורעמיא", והמקרה הזה נותן טעם לסגנון דבריו.

²⁾ לשנת 1871, גליון 19 (מיוס 10 מאי), 294—296.

המלאכה, אך מצד הרעיון הוא מוצא איתו גרוע ושפל הרבה מאשר הללוהו. יואן האיום לפני מיתו, בהיותו כבר חולה (כאשר תארהו ה' אנטוקולסקי), היה לבוש תמיד חאלאט (בגד רחב שנוהגים ללבוש בחדר המשכב), ולא חגר אזור במתניו. בשעה שלבש מעיל נזירים קצר (פאָלו-קאָפּטאניע) ואזור עור אזור במתניו (בשנות השלשים לימי חייו), אז רמפש בשרו הנחוש ויהי שלום בעצמיו, ומקום מושבו לא היה בעיר הכירה, מקום שם היה כסא המלוכה מורשת אבותיו משולח ונעזב, כי אם בהסלאבאָדא (מגרש העיר) האלכסנדרית. על ראשו לא מאַפּיאַ (ירמלקה טטרית מבלי קמטים) אשר נהג המלך הזה לשאת מתחת לכובעו, כי אם צעיף לילה אשכנזי. גם הכרת פני יואן על הפסל שעשה ה' אנטוקולסקי חידה היא בעיני הסופר הזה. לפי דעתו, האיש אשר לא ידע מראש, כי החרש חפץ לתאר בו דמות יואן האיום המתחרט לפני מותו, לא יבין מה תענה הכרת פני הפסל. המביט על הפסל יכול, ע"פ דעת פעמי-אין, לשער כמה השערות בכת אחת: אפשר כי חושב יואן ומסדר בלבו איזה הצעה לפקודה נמרצה בממשלה, אפשר גם כן כי זה עתה קרא בספר אחד כתיב ביד מורי דתו ולוקח משם חומר להכין תשיבה עזה וחזקה נגד הכופרים, ואפשר לשער גם זאת, כי נחש יואן בלהטי האסס-ולוגיא, למען דעת היאריך עור ימים עד הארץ, הלא כל אלה עשה המלך בחייו לא אחת ושתיים. וכל זאת יען אשר הכרת הפנים שעל הפסל לא תענה ברור, מה חפץ היוצר לתאר בה. גם בואה ימצא הסופר מנרעת, כי תנועת יד ימינו של הפסל לא תתאים עם מניחת יד שמאלו.

הסופר פ' מ' קאָוואלעווסקי במאמרו: „התקדמות החרשים שבארצנו בימים האחרונים“, אשר בספר העתי „אָטיעצ' זאפּיסקי“¹) מקדיש איזה עמודים לתהלת ה' אנטוקולסקי ותהלת הפסל „יואן האיום“. הסופר הזה מוצא בה' אנטוקולסקי כשרון גדול באמת וחונך הגין של חרשי אמנים.

¹) לטת 1871 חונרת ה' (מחי) במחלקת Соврем. обозрѣніе , 74

כשרון החרש הזה מצא לו יסוד בנוע מחצבתו: מימי נעוריו ראה רק אנשים חלשים ועיפים, דכאי רוח ודקי בשר, אשר העבודה הקשה והפרנסה הצנוטה והמצב המיוחד אשר להם במדינה מררו את חייהם, אנשים אשר אש עברתם או קנאת דתם אכלהם, בין אנשים כאלה גדל ה' אנטוקולסקי עד הכנסו בצל האקדמיה, ועל כן תמונות האנשים הזעומים האלה עולות תמיד לפני עיני דמיונו. "החייט", "הכלי", "האנוסיכ" הם מקהל האנשים הזעופים האלה, ועל כן עלתה ביד ה' אנטוקולסקי לעשות את פניהם באופן מצוין, ויהי הנקל לו לעבור אחרי כן מהם אל הפנים הזעומים ביותר והאיומים למאד, הם פני המלך הנורא אשר נתן חתימתו על כל הארץ. ה' אנטוקולסקי לא בחר לתמונת יציר כפיו זה רגע אחר מחיי המלך זעום ה' הזה: הוא לא תארהו ברגע חרון אפו הנורא, עת אשר משליך בכת את מטה זעמו, וישא מות על כל סביביו, רק נתן לדמות "יואן האיום" פני איש מעונה ומדוכא מעוונותיו, מחולל מפשעיו, אשר רגשי דאגה ונוחם יאכלוהו, מוכה אלהים, נכזה נתעב ונאלח בעיניו... ה' אנטוקולסקי בלי ספק ראה בימי חלדו מראות ענויי הגוף והנפש למכביר, ועל כן הוא מבין היטיב, איך לתאר את הרגשות האלה גם בחמר. וגם כל רואי הפסל הזה כרגע יכירו, מה תענה הכרת הפנים הזעומים האלה של "יואן האיום"; רגשות כאלה מרגיש כל בן-תמותה אין נעדר אם מעט ואם הרבה במשך ימי חייו: "מי מאתנו, — יקרא ה' קאָוואלעווסקי, — לא חרף ולא גרף את עצמו בלבו אף פעם אחת בימי חייו?" ועל כן רגשות כאלה מוכנים לכל איש. הרגשות האלה מראות לדעת, כי עוד לא נפל האיש החוטא והפושע עד הדיוטא התחתונה, כי עוד יש רפאות למכת נפשו, כי עוד לב בשר בקרבו. "זוה היתרון למעשה ידי ה' אנטוקולסקי, — כותב הסופר ההוא, — כי עלתה בידו לתאר בדמות אדם גם את הנבל ההיסטורי הזה. הסירו נא מן הפסל את כל הדברים המזכירים את "יואן האיום", הסירו את כסא המלכות, את מטה הזעם, הסירו ממנו את קוי הפנים הנזעמים אשר פרשת דמותם רשומה בספרי הזכרון, הסירו כל אלה מן הפסל, הלא גם אז תהיה לננד

עיניכם דמות שלמה של איש חי אשר נפשו מרה לו עד למאד ברנע דעתו את עצמו ואת מעשיו".

מתכן דברי מבקרי הפסל הזה, אשר הבאתי פה, יראו הקוראים, עד כמה לקח הפסל לב כל בני רוסיא, ועד כמה הוא נעשה מעשה ידי אמן, עד כי גם מחפשי מומים נאלצו להודות, כי המלאכה יפה, וכי בבשרו ה' אנמוקולסקי אין להמיל ספק, אך מדברי כל קהל המבקרים נראים לי דברי ה' סטאסאוו. הסופר הוקן הזה אשר עשה לו שם גדול בבקרת מלאכת המחשבת במשפטי הישרים ובידיעותיו הרחבות והעמוקות בספרות המלאכות היפות, אשר נהירין ליה כל שבילי החרשים ושימויותיהם מדור דור, הוא יודע לבור את הטוב מן הרע מאין כמוהו ועל כן יקרו לנו דבריו למאד. אקוה, כי גם הקוראים יסכימו לדעתי זאת, וימצאו חפץ גם בזכרונות הסופר המבקר הזה ע"ד "יואן האיום" של ה' אנמוקולסקי, אשר כתב כעבור איזה שנים אחרי כן.

"עוד כמעט החל אנמוקולסקי לעשות את "יואן האיום" שלו, — מספר ה' סטאסאוו בשנת 1883¹); — ראה את המלאכה אחר מן הסקולפטארים המוסמכים שבהאקדמיא וייעץ לחרש הצעיר לבלתי כסית הרבה את בשר יואן בכנדים, כי נחוץ למעט בכפלי יריעותיהם, אחרי כי דרך כזה הוא נגד חוקי הסקולפטורה. לשוא הוביח החרש הצעיר ליועצו, כי גם אנשים חיים אינם הולכים ערומים, ואחרי כי יש בדעהו לתאר דמות איש שחי על פני האדמה, לכן הוא צריך לעשות את פסל דמותו לבוש בגדים כמו שהלביש האיש בעצמו בהיותו חי, הבר סמכא של האקדמיא לא קבל תשובתו, ויודיע את אנמוקולסקי, כי אמנם יש בו יהרון הכשר, אבל הוא "ישחיהו" בידיו, ודרכו — "דרך שקר".

"אמנם אנמוקולסקי לא שעה לעצת האיש ההוא ולא שם לבו לעצות אחרות כמוה, ויוסף לעשות מלאכתו ברוח אמן, וייצר — chef d'oeuvre. המון רב באו ויצורו אז על בית מלאכתו בהאקדמיא מיום הראשון אשר הוצג שם הפסל לעין רואים, ויפיצו על כל פני פטרבורג

B. E. II, 694—696. ⁽¹⁾

ספורי שמחה ועליצות על דבר היצור הנפלא הזה¹). התערוכה הזאת היתה, אף כי במדה קטנה, כעין התערוכות אשר נתפרסם אחרי כן על ידן חרש הצייר ווערעשצאגין. מבקרי תערוכת אנטוקולסקי אמנם לא רבו כמבקרי תערוכות ווערעשצאגין, אבל כאלה כן אלה השתוממו למראה עיניהם, כי לא פללו להתענג ולשמוח ככה על הדרך החדשה אשר ראו במלאכת המחשבת.

„אנטוקולסקי בא לפנינו בהתחלה מצוינה כזו, לא מפני שיש בו כשרון גדול בלבד, כי אם מאשר גם שאר רוח לו והלך נפש מיוחד לו... „אנטוקולסקי בלי ספק בחר לעשות דמות „איוואן האיום“, יען כי במשך שנות הששים אחרי שנתפרסמה הדראמה של הגראף אלקסי טאלסטאף, היה המלך הנפלה הזה חזון נפרץ במלאכת המחשבת הרוסית: גם הציירים, גם המשוררים וגם המנגנים חשו כלם לתאר את דמות דיוקנו של המלך הזה איש כלשונו. אנטוקולסקי כנראה התפעל למאד מתאר רוח המלך, בראוהו אורו על בכת הישחק או בקראו ספור מעשיו בספר. אבל הוא יצר פסל דמות המלך באופן כזה, אשר כל התמונות שנתנו דחרשים והמשוררים לפניו לא הגיעו למדרגה שעלתה בידו להגיע. איש מהם לא הוציא מתחת ידו דראמה עמוקה ומרכבה מפרטים אין מספר, תכונת נפש עמוקה ומרכבה, ורגע של רגשות נפש חזקים, כאשר עשה אנטוקולסקי. באחד ממכתביו ארו הודיע לי אנטו-קולסקי בדברים קצרים את אשר כלכל ביצור כפיו. „איוואן האיום שלי — הוא ענה וייסר אחרים, ובעצמו היה מדוכא מעוונותיו ומעונה“ — כתב אלי. כן, אמת הדבר, וכן נראה בכל קו ושרטוט של הפסל הזה. איוואן האיום יושב לפנינו על כסא מלכותו היקר, וכליותיו ייסרוהו קשה

(1) בדרך אגב נחון להזכיר, כי מחלית הפדיון ממכירת סערי הכניסה לתערוכה זו הקדשה אז לקובת אולר התמיכה אשר לתלמידי האקדמיה העניים, ולאחר היעד לתמיכת אלמנות החרשים שמתו ויתומיהם (ס א ב ק א, 202), עד כי מלבד התועלת הרוחנית שהביאה התערוכה לקהל המבקרים אותה, עוד הביאה גם תועלת חמרית לגורמים.

וקצף נורא יאכלהו. רוח רעה תמלא את כל בשרו הכחוש; פניו הרוים קבלו צורתם הרעה והאכזרית למראה השפמים הנוראים אשר עשו לנגד עיניו במשך זמן רב לאנשים שונים והעינינים הקשים אשר ענה אותם, אבל כרגע זה, אחרי אשר נעץ בכח את מטה זעמו בארץ, הרגיש את עקיצת הנחש השוכן בקרבו, את מוסר כליותיו לזכר מדורי הגיהנום הנכונים לו. זה עתה קרא במעוף עין אחד דפים אחדים מרשימת חללו-חרבו הכתובה בהסינאדיקאם המונח על ברך רגלו הימנית, כל בשרו התכווץ וכאלו אחזהו השבץ, גם ידו הימנית אוחות ביד הכסא וכאלו גם אותה אחזה עוית, עיניו מכעס וקצף עששו וראשו המכוסה במצנפת קטנה שח וירד על לבו, וגם רגלו הימנית בנעלו המסומר והמחודר, כנראה, התפלצה. כל המחזה הזה בכל אמתות מראהו והכרת רגשי הנפש הנראה עליו נגלה לעינינו מבין הבלי הסקולפטורה הרוזה והצנומה שלנו כדבר חדש שלא היה לעולמים בארצנו. הפסל הזה היה עוד הדמות הראשונה מאדם חי ותכנית ראשונה מרגש חיים נעשה מחמר ונפסים, ועל כן לא היה קצה לשמחת כל בני רוסיא בראותם אותו. התערוכות הכוללות שבחול"ל הסכימו אח"כ גם הן לדעתנו, והמוצאום הקענסינגטאני שבלונדון, המכלכל בקרבו בין יתר חמורותיו וסגולותיו היקרות גם מסכות של נפסים מכל המלאכות המצוינות שבסקולפטורה בעולם, השתדל בשנת 1872 להשיג גם מסכה של נפסים מ"איוואן האיוב" מעשה ידי אנטוקולסקי. החזון הזה הוא הראשון במעשי הסקול-פטורה הרוסית.

„נמצאו אמנם אנשים, אשר התאמצו להוכיח, כי הפסל הזה הוא חקוי לדמות „איוואן האיוב“, אשר תאר הצייר שוסטאָו או חקוי לדמות פסל וואַלמאָר מעשה ידי חרש היוצר הורדאָן. מעיד אנכי גלוי לכל, כי במרם יצר את „איוואן“ שלו לא ידע אנטוקולסקי לא את הציור, אשר לא טוב הוא ולא רע, של שוסטאָו הצייר הבינוני, גם לא את הפסל הנפלא של הורדאָן הגדול. אני הראיתי לאנטוקולסקי בפעם הראשונה את דמות פסל וואַלמאָר בהביבוליותיקא הקיסרית שלנו, אחרי אשר כבר נעשה פסל „יואן האיוב“ וכבר הוצג לעיני רואים, ואני

ראיתי את ששון לבו ועליצות נפשו למראה הפסל הזה ; הוא הגיד לי
או, כי לוא ידע מראש את הפסל המצויין של הורדן, כי או לא
דרהיב עז בנפשו לעשות את פסל "יואן" בדמות אשר נהן לו. אולם
כל הדמיונות הללו רק דמיונות חיצונים הם ורחוקים זה מזה מרחק
רב. אנטוקולסקי השכיר לעשות את הפסל שלו, אשר על פי החזון
הנראה בו, הדראמה הלומה בקרבו, תכונת נפש האדם ורגשותיה
היצוקים בתארו, ומראה היגון השפוך עליו, על פי כל הרעיונות
העמוקים האלה הנמצאים בו, לא נמצא דבר אשר ידמה וישה
אליו".

י.ב.

כאשר ספרתי למעלה, פקד הקיסר אלכסנדר השני לנסוך מ"יואן האיום" מסכה מבדיל נחשתן בשביל הערמיטאשו, ומסכה אחת מגפסים למסור לבית השכיות שר האקדמיא עצמה. בשנת 1872 כבר נעשו המסכות האלה, ומסכת "יואן האיום" מבדיל נחשתן כבר עמדה ותרהיב עין רואיה בתערוכה הכללית שהיתה אז בלונדון. פקידי המוועאום המפורסם הקענסינגטאני, זה האוצר הנחמד מסגולות מלאכת המחשבת שבבירת אנגליא, המאסף בין יתר חמודותיו גם העתקות מכל המלאכות המצוינות שבעולם, השתדלו מלפני ממשלת רוסיא להרשות להם לעשות בשביל המוועאום ההוא מסכת "יואן האיום" מגפסים, ומכה"ע Standard בהללו בכלל את כל המחלקה הרוסית שהיתה בתערוכה, הבדיל לטובה את "יואן האיום" ויקדיש לו תהלות ותשבחות רבות בגלל "התכונה הנפלאה של פני "יואן" המפיקים רעיון והגיון עמיק מהול עם תקיפות אכזריות". ועד כמה נכבדים הם דברי מכה"ע הזה, על זאת יעיד מעשה האקדמיא למלאכת מחשבת בארצנו, אשר מצאה לה לענג רב להתפאר אחרי כן בפרהסיא בדברים ההם⁽¹⁾, אחרי כי תהלות כאלה נותנות ממילא כבוד לכל המחלקה הרוסית בפרט ולמלאכת המחשבת הרוסית בכלל.

בשנת 1873 היתה תערוכה כללית בוויען וגם שם מסכת "יואן האיום" מבדיל נחשתן שיהוצגה בה עשתה פעולה עזה על לב רואיה⁽²⁾.

בשנת 1878, בשעה שהציג ה' אנטוקולסקי בתערוכה הכללית

⁽¹⁾ Отчетъ Имп. Акад. Худ. за 1871—72, стр. 87

⁽²⁾ Отчетъ И. А. Х. за 1872—73, стр. 81.— Булга-

ковъ. Наши художники, I, 14—17

שהיהה בפאריו שמונה מלאכות ממעשי ידיו, היתה שם מסכת „יואן האיום“ מגפסים אחד מן הפסילים המצוינים ביותר ממעשי ידיו של החרש הזה⁽¹⁾.

לא נודע לנו מתי קנה הגביר המאסף ס' מ' מרעטיאקאיו ממאסקוי מיד ה' אנטיקולסקי העתקה מאבן שיש של פסל „יואן האיום“⁽²⁾, אך זאת נודע לנו, כי בשנת 1880 כבר עמד הפסל הזה בבית השכיות של העשיר ההוא וירחיב עיני יושבי מאסקוי ובאי שעריה ושערי אוצר הסגולות המצוין ההוא שלמלאכת המחשבת, ואז נעשה גם פרומטין (buste) של שיש מן הפסל הזה, אשר היה בתערוכת ה' אנטוקולסקי של שנת 1880 בבית האקדמיה.

בהערוכה הגדולה הרוסית שהיתה בעיר מאסקוי בשנת 1882 הוצגה בין יתר מעשי ידי ה' אנטוקולסקי גם מסכת „יואן האיום“ מבדיל נחשתן (קנין הערמיטאשו) ולא שבעה עין יושבי מאסקוי ומבקריו התערוכה להביט עוד הפעם על המלאכה המצוינה הזאת.

לשלמות ספורנו ע"ד „יואן האיום“ נחוץ לנו להוסיף עוד דעה אחת אשר אמנם יש לה יסוד באמת, אך כנראה עוד לא באה בדפוס⁽³⁾, ומאיוזה מעמים נמסרה רק מפה לאון. עד כמה יש לדעה הזאת יסוד נוכל לשפוט מזה, כי סיפר אחד מבני עם הארץ נכבד ונשוא פנים מאוהביו הנאמנים של ה' אנטוקולסקי ומוקירי פעולותיו בשרה מלאכת המחשבת מאין כמוהו, איש אשר לכל הדעות עין בוחנת לו להבין במלאכה יפה ומומחה בספרות החרשים, האיש הזה הגיד לי, כי לפי דעתו עלתה ביד ה' אנטוקולסקי לעשות את „יואן האיום“ באופן

⁽¹⁾ Булгаковъ, тамъ-же.

⁽²⁾ См. Каталогъ скульптурн. работъ М. М. Антокольскаго, выставл. въ залахъ И. А. Х. съ 15 марта 1880, № 1
⁽³⁾ בערתי כזאת, מפני שלא מנחתי את הדעה הזאת מפורשה ונכונה בדברי המבקרים, ורק רמז לזה נמצא בדברי קאוואלעווסקי שהנחתי למעלה. אמנם אפשר הדבר, כי גם נדפסה הדעה הזאת בחדר מכה"ע או הספרים שנעלמו מעיני.

מצוין ביותר מפני שעשהו דומה מעט לאיש עברי. לפי דעת החכם הישיש הוא מעשי ה' אנטוקולסקי העברים — „החיט“, „הכלי“, „מחלוקת בפשט הנמרא“, ו„האנוסים“, עמקו על פי הרעיון העקרי שבהם והמיוחד להם מכל אשר עשה החכם היוצר הזה אחרי כן, ובפרט „האנוסים“. „הסקיצצע הזאת, — אמר החכם ההוא, — היא תולדות מחשבה עמוקה אשר הרתיחה כנראה את לב החרש זמן רב, ואחרי כן קבלה צורה ממשית ברמות מיוחדת הנוגעת עד לב רואיה“. וגם „יואן האיום“ נבדל ע"פ דעתו ממעם זה לטוב מיתר מעשי ידיו של החרש המצוין הזה. ובאמת אם נעמיק להביט בפני „יואן האיום“ כפי שעשהו ה' אנטוקולסקי נמצא בהם קורטוב של תאר פני עברי, אשר כנראה יצאו מתחת יד החרש שלא במתכוין, כי אם בכח ההרגל. בימים ההם כבר למד ה' אנטוקולסקי לדעת הרבה את הטפוס העברי (במונן המקובל אצלנו ברוסיא), בחקיות פני יהודים רבים מן החיים. למען עשות את מלאכותיו „החיט“, „הכלי“, „המחלוקת“, ו„האנוסים“ חקה בלי ספק פני עשרה יהודים מן החיים (לא פחות), ולמוד כזה הלא די והותר הוא לחרש יוצר. כי אינו דומה חקוי של חרש צייר לחקוי של חרש יוצר: הראשון מחקה רק מצד אחד, עד כמה שעיניו רואות „מנקודה אחת“, ולמען למוד לדעת איזה דבר לכך פרטיו, על חרש הצייר לעשות סמנו ציורים אין מספר מכל צד; לא כן חרש היוצר: די לו לעשות תמונה בולטת אחת בחמר מדמות הדבר הצריך למוד, וכבר ידע אותו לכל פרטיו מכל צד או „מכל הנקודות“ כאשר יאמרו החרשים, ובכך הרגלה יד ה' אנטוקולסקי לקוי הפנים העברים, ושלא במתכוין נמסרה לפני „יואן האיום“ גם כן טפה אחת של טפוס פני יהודי.

החומס השרוע מעט של „יואן האיום“, אשר קצהו נמשך קורטוב למטה, הזקן הקטן בעל שני הקצוות, „הסקופיא“ המכסה על ראש יואן, המזכרת לנו את הירמלקה אשר כל אחד מאתנו, החרד על מנהגי הקדמונים לבלתי דכת בגלוי ראש, מכסה ראשו, כל הפרטים האלה יענו צדקת הדעה הנ"ל, ונראה כאילו תחסרנה רק שתי פאות משני עברי פניו, למען אשר יהפך הפסל מרוסי לעברי. אבל בכל זאת

נחוץ לדעת, כי לא נטה ה' אנטוקולסקי ימין ושמאל מן המסורה הרוסית המתארת בדברים רשומים בספרי הזכרונות את פני יואן האיום. נוהגים החרשים בארצנו לדבר על דבר „המפוס העברי“, ובפרט החרשים הנוצרים היושבים בערי התחום, כאלו יש לנו מפוס עברי כללי ושלם. לפי דעתי, המפוס הרוסי יש לו הרבה סימנים כוללים עם המפוס העברי, ועל כן קשה במאד להציב גבולות קבועים בין שני המפוסים האלה. ובאמת, מי זה האיש אשר יראה לנו את הנכול בעצם דמות אנשי שני העמים האלה העברים והרוסים, לאמר: זה מפוס שלם של איש עברי, וזה מפוס של איש רוסי, הלא רק על פי מלבושיהם ועל פי הליכותיהם נכיר ע"פ רוב את האנשים, מי הם ובני איזה עם ודת הם, ובכל מקום שאין הבדל גדול בתנאי החיים של ב"י ובני רוסיא, שם בכבוד נכיר את העברי; ולהפך, נפגוש הרבה למאד מבני רוסיא באמת, אשר ע"פ מראיתם החיצונה נחשבם לב"י, ורק אחרי אשר נדבר אליהם יהודית, ובראיתנו את השתוממותם למשמע המלים הזרות משפת לא ישמעו, רק אז נכיר עותתנו. הדבר הזה גלוי וידוע מכבר לכל אשר עשה דרכו דרך הפלכים הפנימים שבארצנו וראה את עם הארץ בעיקרו. בכלל, איננו יודעים עוד אל נכון את המפוס העברי השלם והכללי. אם יש בזמן הזה ובארצנו איזה „מפוס עברי“, הלא המפוס הזה הוא דמות איש עיף ויגע מעמך החיים, איש אשר תלאותיו הרבות ופגעי הזמן אשר הפגיעו בו בחזקה הטביעו על פניו את חותמם לדורותיו, איש אשר אין לו פנאי לדאוג ליפי הגוף והפנים, להרץ את בשרו ולפנקו. אבל האם מפוס עברי הוא באמת, במובנו הכללי, הצלם הנשחת הזה? מפוס כזה יש לו רק ערך זמני ומקרי, ותלוי גם במקום מיוחד, והראיה, הסירו אך את התנאים הארורים של החיים והישוב אשר בהם נמצא המון ב"י בפולין וליטא בשנות איזה מאות השנים האחרונות, ועזבו את המפוס העברי לנפשו, כי יקבל צורתו רק ע"פ תכונת אמונת ישראל ומנהגי דתו בלבד, כי אז נראה כי המפוס העברי האמיתי לא נשחת הוא, ובמדה מעטה למאד מאד הוא נבדל ממפוס עם אחר היושב לבטח ורואה חיים של שלום בעולם הזה, צלמי „הספרדים“ ו„האשכנזים“ שבתוכנו יוכיחו, עד כמה תנאי החיים שולטים

על המפוס העברי ; הלא בני ישראל אנחנו כלנו , ובכל זאת מה שונו פני היהודי הרוסי מן היהודי האנגלי , ושניהם מן היהודי המזרחי וכו' . ובכן מה נקל היה , לפי כל האמור למעלה , להכיר בפני „יואן האיום“ של ה' אנטוקולסקי אשר עשהו ע"פ הרעיון שהבאנו למעלה את הפנים העמלים והנזעמים ואת יתר סימני הצער והיגון , אשר הסכנו לראות בפני יהודי יושב פולין וליטא , ואם נוסף על זה כי בפני „יואן האיום“ יש קיום ושרטוטים רבים , אשר נפגוש לפעמים גם כמפוס יהודי הנ"ל , הלא הם רושם הגדלות והתקיפות (כמובן רק בהבדל זה , כי יד יואן היתה תקיפה על חלק גדול מכדור הארץ , ויד האחרונים תקיפה רק בבית מדרשם או לכל היותר בקהלתם) , כי עתה נבין , מדוע מצאו בפני „יואן האיום“ של ה' אנטוקולסקי איזה דמיון לפני איש עברי .

מה הוא הרושם שעשה פסל „יואן“ במחנה בני ישראל ? מובן הדבר , כי היה שונה מן הקצה אל הקצה מן הרושם שעשה הפסל הזה על כל היודעים פרק במלאכת המחשבת שראו בו מלאכה מצוינה עד להלל , ועל בני רוסיא שראו בו הפארת עמם ודברי ימיהם וכבוד מלאכת המחשבת בארצם . רוב בני ישראל , בשעה שיצאה ראשונה תהלת „יואן“ על פני כד הארץ , לא ראו את הפסל כלל , ואלה אשר ראוהו , נחוץ לשער , כי לא יכלו אז להבין את ערכו כראוי , מפני כי כידוע נחוץ לאיש בתחלה לחנך את עיניו במראה מלאכות יפות , במרם יקנה לו במשך הימים עין בוחנת במלאכת המחשבת , ועד ה' אנטוקולסקי מי הוא זה האיש מיושבי ארצנו היהודים , אשר נתן ערך לדברים כאלה , למען הקדיש לזאת זמן מיוחד וכונה מיוחדת ? ובכן מכל ב"י המבקרים את תערוכת ה' אנטוקולסקי בימים ההם אפשר כי רק אחד אחוז מאלף יכל להעמוק הבין את רעיון הפסל כראוי .

אמנם החוק אצלי לודאי , כי שמע „יואן האיום“ של ה' אנטוקולסקי הגיע או עד תחתיות המון בית ישראל , עד כי גם לתינוקות של בית רבם הגיע שמץ דבר ממנו . וזכרנו , עודני הייתי תינוק כבן שש או שבע , ואני כבר ישבתי על ספסל אחד מן „החרדים“ שבווילנא עיר מולדתי , ואז דברי מלמדי , אשר בראותו כי בומן המנוחה ערגה נפשי גם אני כמשפט הילדים לעסוק בציוך תמונות דברים שונים

ומשונים על דף השולחן ככל העולה על רוחי, הוכיחני על פני על בלותי את הזמן היקר בדברים בטלים, ודבריו אז ירדו עמוק בלבבי, ועודני זוכר אותם כהיום הזה. „רק עושה צעצועים“¹ אחד אנטוקולסקי, — אמר אלי המלמד: — זכה להיות בעל מלאכה של הקיסר, אבל כמה נערים טובים (כלומר: בעלי כשרון) זוכים לכסא הרבנות הטוב מזה!“ . סאין ידע המלמד מקצה העיר בעת ההיא, אשר לפי השערתי היתה זאת בשנת 1871 או 1872, את שמע ה' אנטוקולסקי? אין זאת, כי גם בין המון בית ישראל כבר יצא אז שמו לתהלה ולהפארת.

„בעל מלאכה של הקיסר!“ מה יצללו הדברים האלה בצלול קסמים באזני ילד עברי יושב ערי התחום ורואה עני בשבט עברתו! כמה מוחות צעירים החלו לחשוב מחשבות, אולי לא דבר ריק הוא „מעשה הצעצועים“, כי אפשר לאומן טוב להיות אחרי כן „לבעל מלאכה של הקיסר“! ומי יודע, אולי כנוי הקסמים הוזה הוא היה כח המושך, אשר משך בכחו רבים מצעירי ב"י אל למוד הציור, והוא אשר מלא מפה לפה את בית הכפר למלאכת הציירים בוויילנא בשנות השבעים והשמונים (למספרם) נערי ישראל עד אפס מקום?!

משכילי עמנו וחכמיו הביטו אז בלי ספק על ה' אנטוקולסקי ועל מעשה ידיו מנקודה אחרת. מלבד אשר מצאו במפעלו זה הגדלת כבוד ישראל בעמים, עוד מקרה אחד מראה לנו לדעת כי חשבו את הדבר לה' אנטוקולסקי לצדקה. הרה"ח הד"ר הרכבי, למשל, הרפ"ס אז מאמר בשפת רוסיא בשם „נקמת ישראל“², אשר בו הוא מוכיח, כי ה' אנטוקולסקי במעשהו זה מראה לדעת מצד האחד, כי ב"י אינם גומרים שנאה למציקיהם ומעניהם נפש, ומעבר מזה, כי בשעה שאינם מרחיקים אותם ואינם מבדילים אותם לרעה מיתר העמים, מוכשרים גם ב"י למעשים טובים ונכבדים.

¹ „אלקעס“ בלע"ז. הוראת המלה הארגונית הזאת כפי המון ב"י רחבה למאד. כה מכניס יושבי ערי התחום את כל אחת מן המלאכות היפות, מלבד הארכיטקטורה.

² Еврейское возмездіе. (Вѣстн. рус. евр. 1871, № 10).

צירי מלך פולין סיגזימונד אויגוסט, שומעים אנחנו ממאמרו של הד"ר הרכבי, — דרשו בשנת 1549 מאת המלך יואן האיום, כי יתן רשות ליהודים יושבי ליטא לסחור את ארץ רוסיא הפשי כמשפט התנאים הקודמים שהיו בין שני המלכים, והמלך יואן דחה את בקשתם, באמרו: „אינני חפץ בהם! האנשים האלה הביאו אל ארצנו רעל לגוף ולנפש, הם מכרו בתוכנו סמי מות, וידברו תועה על המשיח המושיע; הנני אוטם אזני משמוע שמם וזכרם”¹. מן העת ההיא עברו ארבע עשרה שנה ומלחמה היתה לרוסיא עם מלך פולין סיגזימונד השני. יואן האיום לקח אז בחזרה מיד הפולנים את העיר העתיקה פאלאצק (15 פֶּעבראל 1563), „ואת היהודים יושבי העיר הזאת, — מספרת לנו „פסקאָווסקאיא ליעמאָפּים“: — צוה הנסיד הגדול (כלומר: יואן) להשליך אל מי הנהר (היא הדינא המערבית) אותם ואת בני ביתם ולמכעם”².

„היום הזה, — מסיים הד"ר הרכבי את מאמרו: — אנה ה', כי אחד מנכדי היהודים הליטאים ההם, אשר טבעו בנהר הדינא, החיה מן המתים את דמות המלך הנורא ההוא, אשר בשלו נעשו כל האכזריות ומעשי הרצח ההם. ובאמת אין כל צורך בנקמה יותר טובה מן הנקמה המוסרית, אשר נקם ה' אנטוקולסקי מצורר אבותיו ומרוצח נפשם. ומלבד זה ראה יותר טובה מזו (כלומר ממעשה ידי ה' אנטוקולסקי), כי „האנשים ההם”, בשעה שמביטים עליהם כמו על כל בני האדם, מובשרים גם למעשים אחרים טובים „מממכר רעל הגוף והנפש”, לא יכלה ההיסטוריא להביא עד כה”.

¹ „Нѣтъ, сіи люди привозили къ намъ отраву тѣлесную и душевную, продавали у насъ смертоносныя зеля, и злословили Христа Спасителя; не хочу объ нихъ и слышать“ (см. Карамзинъ. Ист. Госуд. Россійскаго т. VIII. стр. 116).

² „А которые были въ городѣ жидове, и Князь Великій велѣлъ ихъ и съ семьями въ рѣчную воду вметати и утопити ихъ“ (см. Карамзинъ, Ист. Госуд. Росс. т. IX, стр. 40 и прим. 69).

יג.

מחשבות היגון אשר עצבו את רוח ה' אנטוקולסקי בעשותו את פסל "יואן האיום" כענן כרו, בחודע לו, כי תנתן לו היכלת לנסוע לאימליא. הארץ הרחוקה והברוכה הזאת אשר השמש זורחת שם בעצם זהרה ושלום ומרפא בכנפיה, לקחה את לבו משכבר הימים; כבר נשאוהו שמה רעיוני לבו עוד מתחלת הכנסו בהאקדמיא, ובנפש חפצה הטת את אזנו לשמוע ספורים על דבר ארץ החמדה הזאת, ובעין תאוה קרא את כל אשר כתבו על אודות "קרן הזוית האחת שר גן העדן העליון שנפלה מן השמים ארצה". הנסיעה לאימליא! מה נכבד ויקר הדבר הזה לחרש אמן הגומר חק למודו! אם יתן איש את כל הון ביתו בנסיעה הזאת הלא בוז יבזו לו חרש האמן הצעיר ויבחר בנסיעה לארץ מלאכת המחשבת הזאת, אשר חן וחסד הוצק עליה בידי שמים ועמרת תפארת ענדו לראשה ידי אדם, ידי גאוני עולם במלאכת מחשבת, ביצירי כפיהם הנפלאים. לנסוע אל ארץ הפלאות ההיא פקד עליו גם הרופא המפורסם באַמקין, בה הוא ימצא לפי דעת הרופא הזה מרפא לבשרו, וע"כ אין פלא, כי המחשבה האחת הזאת בדבר הנסיעה מלאה את כל נפשו, וכל היום היתה נגינתו "קעננסט דו דאס לאנד, וואָ דיע צימראַנגען בליה'ן" של גאַטהע. נפשו ערגה בכל מאדה להחיש את מועד הנסיעה הנחמדה, ויום כשנה יום כשנה ארכו לו הימים האחרים אשר הכין את עצמו לשים לדרך פעמיו. אך סוף סוף הגיע היום המאושר, פעמון בית הנתיבות השמיע קול צלצול בפעם השלישית, פקיד המסע נתן אות בחליל, והמסע נתק מסקומו. תנופת מצנפות, ותנועות מטפחות לבנות נראו כרגע ברוח מעל סוללת בית הנתיבות, ועד ארגיעה נעלמו ואינם, כי המסע מהר לרוץ ארחו, "כאלו ידע כי נושא בכנפיו איש מאושר, מלא תקות נעימות לעתיד טוב"...

ה' אנטוקולסקי עבר אז דרך ווילנא עיר מולדתו, וזמן קצר בל"ם

התעכב בה. איך קבלו פניו אנשי בית אביו, ואיכה הביטו עליו אז אנשי עירו — נקל לשער. הן לא זה הוא העלם מרדכי המפתח פתוחים בעץ, אשר ידעוהו לפני איזה שנים, — מן העת ההיא הוא נהפך ממש לאיש אחר; כעת הוא חרש אמן ואקדמיקר, אשר פי הקיסר בעצמו הגיד ההלתו בפניו, וכך העם יודעים את זאת, ומה נכבד לעם יותר מתהלת הקיסר? ועל כן איך פלא, כי לא מצאו השדכנים שידוך יפה לו בלתי אם את בת הגביר הגדול והתקיף שבעיר מולדתו, הוא ר' יהודה אפאמאָוו, אשר מוראו וכבודו היה על כל העיר ווילנא, בהיותם בטוחים, אשר לוא גם חי אז הגביר הזה¹, אשר אהב ללכת בנדילות ויתחתן עם גדולי ארץ ומיוחסים, גם אז בלי ספק לא מצא טוב רבתו מהאקדמיקר הצעיר אנטוקולסקי, ונדה ומוהר ומתן נתן לכתו כיד הקצין בעמיו. מובן הדבר, כי עתה בעלות ה' אנטוקולסקי על מרומי ההצלחה, לא היה הכסף נכבד בעיניו למאד, וגם זאת לא נחשבה בעיניו למאומה כי בחירתו היא בת הגביר היותר גדול שבעירו, התקיף היותר חזק שבין אחיו בני עמו בעוד שהוא בן אבות עניים אשר עסקו בעסק המזיגה, — הוא כבר ידע את ערכו, ויעמוד למעלה מקטנות כאלה, אך בלי תפונה שם ה' אנטוקולסקי עיניו אל העלמה המדוברת בו עצמה, כי יפה היתה עד למאד ומשכלת ותקח את לבו ביפה ושכל לבה וידבק בה לאהבה אותה.

בתקות טובות ונעימות לעתיד, בלב מלא אהבה ושמחת נפש עזב ה' אנטוקולסקי אחרי זמן קצר את עיר מולדתו ללכת ארצה איטליא, "מלא מקרים זרים ונפלאים ומעוררים שחוק" (кырпезы) היה כל דרך ה' אנטוקולסקי עד בואו אל סאָררענטאָ, אך מסע הקיטור היה נחפז לדרכו וישא את הצעיר המאושר בחפזון דרך ערים ומדינות שונות, עדי הכיאתו אל מחוז חפצו. עוד מעט והנה בא היום שקוה לו ה' אנטו-קולסקי, וירא רגליו עומדות על אדמת איטליא (אפריל 1871).

"עזבתי את פמברורג, — מספר ה' אנטוקולסקי ע"ד הרושם הראשון

¹ הגביר הזה נסער י' תמוז תרכ"ס.

שעשתה עליו ארץ הפלאות הזאת: — מעוטפה בתכריך שלג וכפור, ופה הנני יושב בצל גפן פוריה על שן סרע גבוהה; לנגד עיני לשון הים הניאפוליטנית, אשר פניה ישעשעוני וירחיבוני בעין התכלת אשר להם כעצם השמים למחר. לשון הים הזאת כאלו מעולפת ספרים מתחרים זה בזה ביפים ובזהרם, ושם, במקום שפני הים ופני השמים יהיו לאחדים, שם, במקום אשר עין הרואה תבקש לה מנוח, נראה לעיני מחוזה נפלא עד למאד: ניאפול ופאָזיליפפאָ עומדות סמולי ולאט לאט הן הולכות וזורדות אל האופק, ושם מאחריהן עוד הפעם ישקיפו אלי פני הים, ואחרי כן נראו שנית פני האדמה מרחוק מרחוק בדמות קו ארוך ההולך ומתרחב באמצעיתו, עד אשר גבעה רמה תתנשא בגאון, זה פי וועזוף החוצב להבות אש. מה נפלא הקו הנחמד הזה, אשר ככל פרטיו כנראה מאלו נעשו בחשבון גדול! כאלו חבל ענקים מתוח משני עברי הים הגדול ומתנועע לאט לאט לרווח היום! והר וועזוף, אשר נשמת חיים בו, המתנוצץ מרחוק בשלל צבעים, שוהם וברקת ואזמרגדין, מה נהדר מראהו, בפרט בזרח עזיו קרני השמש האחרונות לפנות ערב! נשמת אפיו עולה ומתמרת למעלה למעלה למרומי תכלת השמים המהורים, אשר גם עב קטנה ככף איש לא תכסה פניהם... יש אשר ישבתי והתענגתי על המחזה הנעלה הזה שעה, שתיים ושלוש... אך למה לי למנות מספר לשעות? מביט אנכי בגאון הטבע, ומנוחת שלום ושקט כנפשי ומאושר אנכי... דע לך, ידידי, — מסיים ה' אנטוקולסקי את דבריו בענין זה: — יש אשר אם ימצא עוד איש אחד אתך וקצף יעלה על אפך, כי תחפוץ לשבת בדרד; יש אשר גם מקול שירה וזמרה ינוע לבבך, כי תאבה להעמיק בעמקי נפשך, אבל מראה הדר הטבע ישפות לך תמיד שלום ומנוחה וירגיע את רוחך!¹

ראיתי את תמונת ה' אנטוקולסקי שנעשתה בשנת תרל"ב ברומי ע"י הפּהאָטאנראפּהיע בשביל בחירתו שבווינא. הרש האמן יושב, עיניו לנכח יביטו ורגלו האחת מונחת על ברכו השנית, גם מקל תפארתו

¹ אױטאכױנגרפױס II, 468.

מונח על רגליו וידיו אוחזות בשני קצותיו, פאת זקן שחורה מקפת את פניו מתחת, וקווצות תלתלים גדולות ושחורות מכסות עד ראשו מלמעלה. פניו עוד דלים ורזים, אבל בכל זאת נכר בהם, כי שמח הוא בחלקו מאד ונפשו בטוב תלין.

בשתותו לרויה מכוס התענוגים אשר השקתו מראה הטבע הנהדר אשר באימליא, וזכר ה' אנטוקולסקי את עבודתו וישב לעסוק במלאכתו. הוא תר לו ברומי בית מלאכה, ותהי ראשית עבודתו להוציא אל הפועל את דמות המלך הגדול במלכי רוסיא, הוא „פטר הראשון“, הדמות אשר מלאה לבבו זה כמה שנים ותעמוד לפני עיני דמיונו עוד בימי החילו לעשות פסל „יואן האיום“.

„דמות „פטר הגדול“, — אומר ה' אנטוקולסקי על דבר הרעיון אשר מלא לבבו ונפשו: — מתנגדת היא מן הקצה אך הקצה לדמות „יואן האיום“. חפצתי לתאר בה את הכח הגדול האצור בממשלת אין קצה (Самодержавіе), אשר למושלי רוסיא האדירה. המלך הזה היה נעלה ומופלא מכל בני גילו, לא איש אחד היה, כי אם „מסכה“ נסוכה מכמה אנשים יחד. הוא היה בכל פרטיו שלא כדרך העולם, גדול היה ורב כח ולתבונתו אין מספר; בקומתו היה גבוה מכל אדם משכמו ולמעלה, גם כחו היה אמיץ בנבורים, וגם בשכלו עלה עד כל בני דורו. גם מושל גם פקיד צבאות היה נעלה למאד, גם יצרי לבבו ועוזו אפו היו מאין כמוהם. הוא היה אבי בני ארצו בימיו, וכל יושבי ארץ רוסיא כלה היו בני משפחתו, רק את רוסיא אהב ואהבתו היתה אהבת גבור עריץ. כנשר יגן עד קנו כן הגין המלך הזה על ארצו וכנשר יפרש כנפיו יקח גוזליו וישאם על אברתו, כן עשה המלך הזה גם לבני מדינות מלכותו, ואחרי כן שם נפשו בכפו ויצא לדבר את אויביו בשער. הוא היה שומר נאמן, נכון תמיד לעמוד בפרץ, אבל נכון גם להתנפל על אויביו בשמעו איש מהם מטיל עליו אימה כמעט. פטר הראשון היה אחד מן היחידים היודעים לקדם פני הרעה במרם תפתח, לבלתי התגרות אח"כ ברעה בדבקה כם. אם היטבתי להבין תכונת אנשים כאלה אם

אם לא — אינני יודע, אבל נעדה הוא מעל כל ספק, כי פטר הראשון יחיד במינו הוא אצלנו" (1).

עוד לא שכחו דברי הבקרת על דבר „יואן האיום" בספרות העתונות אשר ברוסיא, וה' אנטוקולסקי כבר ישב ברומי וידיו היו מלוכלכות בטיט וחמר ויעש מהם את פסל „פטר הראשון" כאשר ראהו בדמיונו. ה' סטאסאוו השתדל ע"פ בקשת חרש היוצר בפמברורג להשיג את בגדי השרד ואת תבנית כל יתר הכגדים אשר רכש המלך הגדול בחייו וישלחם לרומי אל ה' אנטוקולסקי להיות לו לתבנית. עבר קיץ ויאתה חרף, ובקיץ הבא אחריו היה הפסל הולך ומשתלם מתחת יד היוצר. חרשים אמנים רבים בקרו את ה' אנטוקולסקי בבית מלאכתו ויתענגו על טוב מעשה ידיו זה, אשר לפי דעתם הוא עומד בכמה פרטים למעלה מן הפסל „יואן האיום" (2).

והעיר מאסקוי התעתדה בשנה ההיא (1872) לפתוח בימי הבציר שערי התערוכה הכוללת לכל המלאכות השונות והרבות אשר בארץ, וימחר ה' אנט' דעשות מסכה של גפסים מפסל „פטר הראשון" וישלחה למאסקוי, אך כבר אחר המועד: כבר אפסו שם המקומות הפנוים, ועל ה' אנטוקולסקי היה להסתפק במקום הפנוי המיוחד אשר מצאו לפסלו בין כלי המחרשה והזרע ומכשירי עבודת האדמה (3).

בשעה שפסל „פטר" עמד בתערוכת מאסקוי הספיק ה' אנטו-קולסקי לסור אל עיר מולדתו ווילנא ולבא בכרית הנשואים עם בחירתו היפהפיה מרת הענא (העלענע) ביום ר"ח אלול תרל"ב. חג הנשואים הוחג בפאר והדר באחד מבהי אביה, כיד העשירים. ביום 22 אקטאבר (למנין רוסיא) כבר היה הפסל בפמברורג והוצג

(1) אויטאכזינגרפיה II, 453.

(2) עדות ה' סטאסאוו במכתב"ע „ספ"כ וויעדלמ" 1872 נו' 306, וה' וויסקאוזאטאוו „בנראזשדאחין" שנה ה"ל נו' 34, והרדקניא של „סטשפלא" כנליון 43 לשנת 1876.

(3) סטשפלא, שס.

בבית האקדמיא למלאכת מחשבת לעין רואים באולמי המוזעאים אשר למעשי סקולפמורא¹). אז הציגו עוד שני חרשים יוצרים, ה' קאמענסקי וה' זאבעללא, את מעשי ידיהם בשער, ולמרות השם הגדול אשר ליוצרים האלה אך מעט מזער מיושבי עיר המלוכה הלכו לראות בשרש אלה תערוכות הסקולפמורא.

מראה ענק לפסל „פטר הראשון“ כפי שעשהו ה' אנטוקולסקי: הוא גבוה הרבה מקומת איש חי. המלך הגדול לבוש בגדי שרר של גדוד פרעאָבראשוענסקי וכתפת בר של אנדריו משכמו הימני תפול אל מול מקום ההשב משמאל. יד ימינו אוחות בראש מטה נעוץ בקרקע ונמויה לאחור, וכיד שמאלו קנה צופים. עיני המלך מביטות למרחוק וכאלו מתבוננות היטב אך הנעשה שמה. הוא נצב על מקומו נשען על רגלו השמאלית, ורגל ימינו תדרוך ממול פניו. זה מראה הפסל אשר עשה ה' אנטוקולסקי, וזאת ראו כל המתבוננים בו יחד, אבל את הרעיון המונח בו הבינו ראויו איש איש על פי דרכו ועל פי רוח מבינתו.

¹ ביחד עם הפסל הזה הולגו גם: פסל „יואן האיוס“ מחמר, מסכת גפסים מן הסקילצט „האנוסים“ ותמונות שהאטאגראפהיות מהלעות מלכות הזכרון לארבעת שליטי רוסיא: הנסיכים הגדולים יארוסלאוו החכם, דמיטרי דאנסקאי, יואן השלישי, והקיסר הראשון פטר הגדול רוכבים על סוסים, — כן מספר סאבא. אבל כנראה לא דקדק בפרט האחרון. בדברי רבים מן הסופרים המנקרים את תערוכת ה' אנטוקולסקי הזאת לא נזכרו רק תמונות של שתי הלעות ולא ארבע. מלבד אלה היה שם גם הפרוטומין של סטאסאוו (גאלאס 1872, נו' 205 בפוליתין). כמה ארכי ימי תערוכת ה' אנטוקולסקי זאת לא נודע אל נכון, אחרי כי הידיעות שהגיעו לנו על אדות זה שגויות זו מזו. בולגאקאוו (אלבוס רוססק' סקולפט') וסאבא (לעקס' רוססק' חודאשניקאוו) מעידים קול אחד, כי ארכי מיום 22 אקט' עד יום 30 נאו', אך כפי הנראה מדברי סופר הגראשדאנין מיום 25 דעק' 1872 עמד הפסל בבית האקדמיא הרבה „יותר משני חדשים“, וגם מיקיעשין בהפטשעלא שלו לשנת 1876 נו' 43 מעיד, כי „ימים רבים עמד הפסל הזה באלומי המוזעאוס למעשי סקולפמורא שבאקדמיא“. אמנם אפשר כי התערוכה נמשכה באמת רק עד יום 30 נאו', והפסל נשאר בכל זאת בבית האקדמיא עוד כחדש ימים בערך לקהו ה' אנטוקולסקי משם בחזרה.

יד.

הראשון אשר יצא או להודיע ברבים את דבר תערוכות הסקול-פטורים ולחות דעתו על אדותן היה, כמובן, ה' סטאסאָו. בהפוליוטון שלו אשר הדפים באחד הגליונות של מכה"ע „ס'פטרבורגסקיא וויעדא-מאָסטי" ⁽¹⁾ הוא מעביר את היצורים הנכבדים שבתערוכות ההן תחת שבט בקרתו, ואח"כ הוא עובר לעיקר מאמרו, הוא דבר תערוכת ה' אנטוקולסקי וכשרונות היוצר הזה. פסל „פטר הראשון" הוא לפי דברי המבקר הזה דבר שלם בתכלית השלמות, למראה הפסל הזה עלה הרעיון בלבו, כי הסימן המובהק של כשרון ה' אנטוקולסקי היא ההתפתחות התמידית מכח עצמה וההשתלמות ההולכת ומתקדמת מיום ליום מבלי עוזר ותומך מן הצד. המדרגה הראשונה אשר עליו דרכה כף רגל היוצר היה מעשה „החיט" ואח"כ עלה במעלות, וממדרגה למדרגה, „ממחלוקת בפשט הגמרא" „ומהאנוסים" עלה עד „יואן האיום", עד אשר סוף סוף התגשא עד „פטר הגדול".

יתרון כשרונו של ה' אנטוקולסקי הוא, לפי דברי ה' סטאסאָו, הדעת לתאר ביצור כפים מחמר את כל סימני החיים והתנועה, אשר נראה בדמות איש חי, אשר למראיהם נשהומס תמיד בשביל האמת ודמיון החיים הנמצאים בהם במלואם, דבר אשר יקר למצוא במעשי הסקולפטורה בכלל. „מנוחת הפסילים" אשר היתה למלה בפי כל אברה לגמרי את ערכה והוראתה במעשי ידיו של ה' אנטוקולסקי.

המבקר הנכבד מוכיח את הספרות העתונית שבמאסקוי, אשר לא מצאה לנכון לפניה אף להוכיר בעמודיה את פסל „פטר" של ה'

⁽¹⁾ 1872, נ' 306 (מיום 7 נאיאכר) פוליוטון: „Скульптурныя

„выставки"

אנטוקולסקי, ומחלימ ע"פ זה, כי אין זאת כי אם חסרת בינה היא להבין מעשה נפלא כזה, כאשר לא הבינה גם את "יואן האיום" כראוי, באמרה, כי "יואן" של ה' אנטוקולסקי לא מלך רוסיה הוא, וכי לא כן נחוץ לתאר פני מלך רוסיה. "פטר הגדול" של ה' אנטוקולסקי כבר מוסמך ומוסכם בפי החרשים האיטלקים, אשר מצאו אותו בכמה פרטים טוב "מיואן האיום", עד כי אינו מצטרך כלל להסכמת הספרות העתונית שבמאסקוי.

"מושל רוסיה הענק הזה, — מספר ה' סטאסאוו את הרושם אשר עשה עליו הפסל "פטר": — אחוז בזרם הכביר של רעיוניו ושטף יצרי לבבו ותקפהו בחזקה. לוח לבו כמו ירום וישפל מתחת למעיל הפרע-אבראשוענסקי וכתפת אנדריועווסקאיה אשר עליו, וכמו ישום וישאף רוח. ראשו כיקד אש, מעיניו כידודי אש יתמלמון, ופניו להבים פניו, וכל שרירי עור פניו כמו יתנועעו ויתהלכון. הביטו על צוארו, הלא כל הרואה ירמה כי צואר איש חי הוא באמת. יד ימינו נטויה הרחק לאחור ואוחזת בחזקה בראש המטת הנלחץ אל עומק האדמה, — וכמו אויב או אחד מעבדיו אשר לא שמע בקול השריט הענק הזה נצב לנגדו. כף יד שמאלו לוחצת בכח קנה-ראי, וראשו, אשר כובע משולש עליו הוא "הכובע מפאלטאווא", נשא בנאון, ועיניו המפיקות עוז וגבורה מביטות למרחוק. מה נפלא פני הפסל הזה, מה גדלה הגבורה אשר יפיקו הפנים האלה והעינים האלה, מה רב הכח הנראה בנטיית הגרון הזאת!"

בכל זאת מודה ה' סטאסאוו, כי בפסל מעשה ידי ה' אנטו-קולסקי לא נראה עוד את תכונת "פטר" בשלמותה, כי נעלה היא מהתבוננות חרשי אמנים. "פטר הראשון" היה איש גדול אשר לגדולתו אין חקר, וע"כ דור של חרשים ידך ודור יבא, ועד תכונה שלמה של המושל הנשא עוד טרם יגיעו. פסל "פטר רוכב על סוסו" של פאלקא-נעטט (זה העומד על שפת הנעווא על יד הסינאט) הוא הטוב שבפסילים הרבים מדמות המלך הזה, ובכל זאת יש גם בו פרטים הרבה יתרים שהם קנין מלאכת המחשבת העתיקה אשר כבר אבד עליה כלח, ואשר

אחזה בשמת הרמזים והתלבשות גאות שקר. ועתה בא ה' אנטוקולסקי ויתנשא מעל פֵּאלקָאָנעטט, בתארו את „פטר הגדול” בדמות איש חי באמת.

הסופר ההוא נותן עצתו לעשות מפטר הגדול פסל של שיש או מסכה מבדיל נחושתן ולהעמידו במוזעאום לאומי לארץ רוסיא. תכונת המלך פטר נראה מכל פרטי הפסל מכף רגלו ועד ראשו, וע"כ נחויץ לפי דעתו לעשות פסל שרם ממנו, אבל לעשות ממנו רק פרומטזין בלבד הוא דבר שאין לו שחר.

חות דעתו של ה' פ' וויסקאָוואטאָו במכה"ע „גראשודאנין" (1) ע"ד פסל „פטר הגדול”, אחרי שהיא רק חות דעת איש מן הבאים לראות במעשי מלאכת מחשבת (הסופר בעצמו מודה, כי איננו מומחה גדול במלאכות היפות), יקרה לנו ביחוד, בגלל שעל פיה נראה, מה הוא הרושם אשר עשה הפסל הזה על המון הרואים המשכילים, אשר לא מטפלת החרשים המה, וגם אינם מומחים גדולים במלאכת מחשבת.

„פטר הגדול” כענק עומד ומביט למרחוק. כנראה זה עתה נולדה בלבו מחשבה חדשה, יגזור וברוח אמיץ יראה לקיימה. הוא נצב נכון בל ימוט. יד ימינו האוחזת מקל נעויץ בקרקע נטויה לאחוריה, ויד שמאלו תנחת על ראש חרב גאותו ושפופרת צופים בתוכה. בבואך אל אולם התערוכה נראה הפסל מן הצד, פניו מימין ואחוריו משמאל. מה נפלא תואר המלך פטר בצלמו זה! רוח עזה נשבה בו ותלתלי ראשו רדפו אחורנית, ותשא הרוח גם את סרח העודף מחשב אפודתו, גם את קצה מעולו. זרועו הנטויה אחורנית ועינו הצופיה למרחוק מעידות עליו, כי כל בשרו ישאף קדימה. הוא עומד פה, ונפשו מרחפת שם מרחוק. אומץ ההגיון הנראה על פניו מפיק על כל בשרו רוח אומץ. רגליו וידיו ואצבעות ידיו, לוח לבבו, גם מלתעות שניו אשר חרק ויסגרן, — כל אלה מעידות על הלך נפשו ברגע זה ברגש ובנכורה.

(1) 1872, ט' 34 (מיום 25 דעק'), 591—592.

לפי דעת הסופר ההוא נגדה צלם פמר הראשון לעיני דמיונו של
ה' אנטוקולסקי בשני הגעים מחיי המלך הגדול הזה, כפי שתארהו
המשורר הגדול פושקין :

בְּאַרְץ לֹא נוֹשְׁבָה, עַל-שְׂפַת יַם שְׁמֵמָה,
לֹא דְרָכָה עוֹד רֶגֶל בְּנֵי אָדָם שָׁמָּה
וְקוֹל הַמּוֹן גָּלְיוֹ לֹא עוֹרֵר לְקִבּוֹת
הוּא עוֹמֵד, מִחֲשֻׁבוֹת נִשְׁגָּבוֹת
לְבָבוֹ תִּמְלָאָנָה. וְעֵינָיו לְנֹכַח
יְבִימוּ מִרְחוֹק . . .¹⁾

והרגע השני הוא מימי היות המלך בפאלמאווא :

וַיֵּצֵא פֶמֶר פֶּתַח אֹהֶלוֹ,
שְׁתֵּי עֵינָיו נוֹצְצוֹת כְּכַבֵּי שָׁחַק;
וּפָנָיו רַעְמוּ פָּנָי לְהַבִּים;
כִּף רֶגְלוֹ תִדְרוֹךְ בְּחַפְזוֹן.
מִרְאֵהוּ נִחְמַד הוּא אֵף יָפָה,
וְקוֹל הָרַעַם מִשְׁמָיִם
כִּן כְּלוֹ אִיּוֹם וּמָאֵד נוֹרָא . . .²⁾

1) На берегу пустынныхъ волнъ
Стоялъ онъ думъ великихъ полнъ
И въ даль глядѣлъ ...

2) изъ шатра
Выходитъ Петръ. Его глаза
Сіяютъ, Ликъ его ужасенъ.
Движенья быстры. Онъ прекрасенъ,
Онъ весь какъ Божія гроза ...

למראה פסל „פטר הראשון“, אשר עשה ה' אנטוקולסקי עולה באמת על זכרוננו דמיון המלך בעמדו שם על שדה קמל בפאלטאווא ברנע פעולה נחרצה, למשל, בשעה שמענשיקאוו נהג ברכב ובפרשים להתנפל על האויב; הוא עומד שם בראש גבעה, צופה ומביט מרחוק ומקשיב רב קשב לתוצאות המלחמה, ובעמקי נפשו תעה לבבו ופלצות בעתתהו בזכרו מה נכבד היום הזה, אשר בו תלויות כל תקותיו הנשגבות. למראה הפסל מעשה ידי ה' אנטוקולסקי נדמה לנו כאילו ככה עמד פטר, בשעה שאפפוהו צבאות התוגרמים על שפת נהר פרום, ויבט הנה וזנה וירא כי אין לו מפלט ויגמור בלבו לבחור במות גבורים מאשר לכרות ברית שלום לרעת ארץ רוסיא ממלכתו. כה היה פטר בימי הזכרון ההם, ברעתו העמוקה והנחרצה לבלתי הת מחיר נפשו אף מלא כף עפר ארץ מולדתו, „ועל דבר פטר, — כתב אז המלך על עצמו אל הסינאט: — דעו, כי לא יקרו לו חייו, ובלבד שתהי ארץ רוסיא גדולה וצלחה“.

הסופר ההוא נוגע במאמרו מעט גם בהכרת פני המלך פטר. ישנם ציורי תמונות פטר הגדול הרבה למאד, אבל אין האחד דומה לחברו. כנראה השתמש הרבה ה' אנטוקולסקי במסכה (Maske) הנעשה מפני פטר בעצמו מיד אחרי מותו¹, אבל מסכות כאלה העשויות מפני המתים הן לא תשויה ליעולם לפרצוף הפנים של האיש ההוא כאשר היה בעודנו בחיים חיתו. המות מטביע כרגע את חותמו על פני האיש ומשנה ברב או כמעט את תאר פניו, ובפרט שנוהגים לעשות מסכות מפני מתים רק כעבור איזה שעות אחרי מותם, אחרי אשר נבלתם כבר הספיקה להשחת, ושרירי הפנים התקלקלו. ובכל זאת נחוץ להודות, כי פני הפסל שעשה ה' אנטוקולסקי דומים באמת לפני פטר לא פחות מן תמונות המלך הזה המצוינות ביותר. מלבד זה ינכר „פטר“ של ה' אנטוקולסקי על פי רוח הגבורה הנסוכה עליו בלבד: גם פניו גם כל בשרו יפיקו את תכונות המלך הגדול הזה, וחויץ מזאת גם גזרת פניו

¹ מסכה כזאת שמורה בשכיות הערמיטאז' כספ"ב.

של פטר תזכיר לנו במאד את פני אמו נאטאליא קירילל'אָוונא , ובכלל את מיפוס פני בני משפחת נארישקין .

הסופר ההוא מצא מגרעת אחת בפסל „פטר“ של ה' אנטוקולסקי : לפי דעתו רגלי המלך עומדות כקשת דרוכה ביתר שאת , ועל כן לא ינעם מראיהן לעיני הרואים .

סופר אחר אשר הסתיר את שמו , הדפיס ג"כ מאמר גדול ע"ד תערוכות הסקולפטורים שבהאקדמיא בשולי מכה"ע „נאָלאס" (1) . פסל „פטר הראשון" של ה' אנטוקולסקי , אף כי מצד המלאכה עצמה הוא נעשה לפי דבריו „מעשה ידי אמן בהכשר ודעת ובאופן נפלא באמת" , בכל זאת אינו מוצא חן בעיני הסופר הזה . צלם „פטר הראשון" כפי שעשהו ה' אנטוקולסקי גדול הוא יתר מעל המדה , ותנועת גוו היא תנועת אדונים קשה . יד ימינו נטויה לאחור כמעשה איש אגרוף , שרירי פניו כאלו אחותם עוית , וכל גוו מפיק גאות ערוץ ורום לב , ומעורר בקרבנו רק רגשי הקור והמות , ולא יעורר בנו אף במעט את זכרון רצונו הכביר של המלך „פטר" . אמנם חזק לב היה המלך הזה , ורצונו היה חזק מצור ומשמיר , אבל הכרת רוח נדיבה והתעטפות הנפש הוסיפו על פניו לוית חן ויסתירו את קשי לבו מעין רואים . בפני „פטר" של ה' אנטוקולסקי לא נראה מאומה מכל אלה . מראה המלך במעיל פרע-אָבראשזענסקי , בכתפת אנדרייעווסקאיא , בככב תפארה על לוח לבו , כובע משולש בראשו , ונעלים ארוכים וגדולים ברגליו , — נדמה לנו כאחד מאלפי פקידי המתופפים ולא כאיש מלא תעלומות חכמה , הוגה דעות עמוקות , ושואף הולך למעשים טובים ונעימים . הכרת פני הפסל אינה דומה לפני המלך פטר , וראשו קטן לעומת כל גוו .

כאשר רואה הקורא , דברי גוזמא הרבה נראים בבקרתו של הסופר המסתתר הזה , המפחיתים את ערכה במאד .

(1) 1872 , גליין 205 (מיוס 21 נאירכר) סולייטין : „Выставки статуй Каменскаго, Антокольскаго и Забѣло“ .

גם הסופר פ' (הוא פעמראָו הנ"ל) הבא במכה"ע „ווסעמירנאיא איליוסמטראציא" ¹) לבקר את פסל „פטר הראשון" מוצא בו מגרעות. לפי דעתו, לא הצליחה ביד ה' אנטוקולסקי לבחור לו רגע נכון מחיי המלך הגדול: הוא לא היה מעודו אדונים קשה לחיל צבאותיו. הכובע הקמץ שבראשו מעורר שחוק במראהו. פטר לא יצא מעורם בפני חילו במקל חובלים של שרי עשרות, כי אם תמיד היתה בשעה ההיא בידו חנית קצרה (עקספּאַנמאַן). תנועת יד ימינו דמיונה כנטיה קודמת להכאה, וכאזו חפץ פטר להכות את כל הקרב אליו שוק על ירך. מראה הפסל גדול הוא יתר על המדה, ובשר פטר כאלו שמן עבה ויִקְשָׁה, בשעה שכנודע היה כאמת פטר הגדול דל בשר, גם הכרת פני הפסל לא תדמה לפני פטר.

כעבור ארבע שנים מימי התערוכה ההיא נרפסה על עמודי מכה"ע „פמשעלא" ²) המונת ראשו של „פטר הגדול" כפי שעשהו ה' אנטוקולסקי. בית המערכת (העורך היה חרש היוצר המפורסם מיקיעשין) בהערתו הקצרה ע"ד הפסל הזה מוצא את דמות המלך על הפסל טובה ונכונה ולא יזכיר אף אחת מן המגרעות שמנו בה סופרי מכה"ע הנ"ל. לפי דעת הרדקציא הזאת רעיון לבו של ה' אנטוקולסקי היה לתאר את פטר הראשון עומד על אשד נחל הנעווא, ולמראה הנהר הגדול הזה ההולך אל הים נולדה מחשבה בלבו לבנות עיר במקום הזה.

ה' סטאכאָו כנראה שמע או הבין מראש את דברי המחללים את פסל „פטר הראשון" של ה' אנטוקולסקי, כי כנראה גם הוא מודה במקצת המגרעות שמנו בו איזה ממבקריו, אבל כל אדה כאין וכאפס בעיניו לעומת המעלות הנכבדות אשר יש בפסל הזה.

¹) 1873, נוי' 240 (מיוס 4 אויגוסט) 75 91.

²) 1896, נוי' 43 (מיוס 7 נאיאבר). הפרוטומין של „פטר הגדול" הנעשה ע"פ הפסל הזה הוגב בין יתר מעשי ידי ה' אנטוקולסקי גם בתערוכה הפאריזית בשנת 1878, בתערוכה המיוחדת של חרש היוצר הזה שהיתה בספ"כ בשנת 1880, ובתערוכה הרוסית הכוללת שהיתה במאסקו בשנת 1882 (כולגאקאוו, נאשי חודאשניקי I, 14—17, ורשימת מעשי ידי מ' מ' אנטוקולסקי. ספ"כ 1880).

„הראוני נא בכל הסקולפטורה הרוסית, — קורא ה' סמאסאו אל מחללי ה' אנמוקולסקי ברגש: — הראוני נא עוד פסל אחד המלא רוח גבורה וחיים כפסל אשר עשה החרש היוצר הזה! מה לי אם החומם כפוף מעט או נשא מעט למעלה, מה לי אם היד נמויה הרבה או מעט לאחור, ומה לי עמדת הרגלים, אם כה או כה תעמודנה, — מה לי לכל הפרטים הקמנים האלה, אשר אם גם יחשבם חרש האמן לפרטים נכבדים וישגה בהם, הלא גם אז תכפר לו חטאתו זאת, — מה לי לכל הפרטים והרקדוקים האלה, אם כל הפסל עומד לפני כאיש חי באמת, ומביט עלי בעיני איש חי! מתי היה כזאת בהסקולפטורה שלנו במרם יבא ה' אנמוקולסקי?!"

בשנת 1873 לפני התערוכה הכוללת בוויען הוצג הפסל „פטר הראשון" עוד הפעם בפטרסבורג, אבל גם בפעם השניה לב יושבי עיר המלוכה לא הלך אחריו כמו בפעם הראשונה⁽¹⁾.

ה' אנמוקולסקי פותר לעצמו את היחס המשונה אשר לעם אל מעשי ידיו „יואן" ו„פטר" באופן פסיכולוגי, לפי דעתו רוב העם בעלי מרה שחורה המה ובוחרים להביט במחזה אבל ויגון מאשר במחזה משתה ושמחה. בכלל, אוהב העם כנראה את בין השמשות יותר מאשר יאהב את אור השמש⁽²⁾.

כעבור איזה שנים פנה עשיר אחד אל ה' אנמוקולסקי בחפצו לקנות מידו את פסל „פטר הראשון", ובגללו דרש היוצר אליו לפאריו (מס' פטרבורג?) את שארית מסכת הנפסים של „פטר" ויחבר ויאחד את החלקים הנפרדים, ויתקן את הנשחתים, ומלבד זה עשה גם איזה תיקונים עיקרים בפסל⁽³⁾, ואח"כ הציג אותו בה"זאלאן" הפאריו. העשיר ההוא לא קנה אח"כ מיד ה' אנמוקולסקי את הפסל, אבל החת זה קדמו יושבי פאריו את פני הפסל בתרועה והלל⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ סאכקא, I, 202.

⁽²⁾ אויטאזיוגרפיה II, 453, 454.

⁽³⁾ סעסאוו, נאשא סקולפטורא, 698.

⁽⁴⁾ אויטאזיוגרפיה II, 454.

ההלת „פטר הראשון” מפי הצרפתים פקחה גם עיני הרוסים לראות את החן ואת היופי שבפסל הזה, ובשנת 1883 כבר התיעצו בס' פטרבורג איזה המקום אשר שם יעמידו את הפסל לזכרון תפארת, ומזה נראה כי כבר קנו אז מיד ה' אנטוקולסקי את הפסל. מובן הדבר כי ה' סטאסאָו הריע אז משמחה וגיל.

„אכן זה הוא באמת הנכבד מכל הפסילים שבפסילי הגדול שבבני רוסיא, — קרא הסופר הזה בשנת 1883¹), — אש גבורתו ועוזו נוראותיו, אשר לא יעיו איש לעמוד בפניהם וכך מכשול משחק למו, שטף יצרי לבבו ופעולותיו, ידו הרמה וזרועו הנשויה, כל התכונות האלה נראות בענק הזה הלבוש מעילו הפרעאָבראשוענסקי על בשרו וכובעו המשולש, אשר כדור מות מחץ וחלף אותו במלחמת פאלטאוא, בראשו, ומטה הזעם בידו, — בענק הזה, ההולך בצעדי און בנעליו הגדולים והכבדים לקראת כל אויביו”.

על השאלה: איזה המקום אשר יעמידו את הפסל לזכרון תפארת? — עונה הסופר הזה לאמר:

„אין מקום טוב לפסל הזה ממקום Mon plaisir שבפטרֶהאָף על שפת הים. לפי דעתי הוא המקום המיוחד הראוי למצבת זכרון זאת. פטרֶהאָף (חצר פטר) הנקראת על שם המלך הזה, ומאָנפלאָזיר (משובש נפשי) — מקום מגוריו ועבודתו, הים אשר אהב המלך הזה בכל לבבו ובכל נפשו, אשר פקד עליו לאמר „הט שכמך ושא את אירופא ככה אל העיר פטרסבורג אשר בניתי לא הרחק מפה, — כל אלה הם דברים המתאימים כמאד ליציר כפיו הנפלא הזה של ה' אנטוקולסקי”.

ועצת ה' סטאסאָו קמה ונהיתה. מסכת „פטר הראשון” של ה' אנטוקולסקי מבדיל נחושתן הוצגה בתיר מצבת זכרון לפני המאָנפלאָזיר שבפטרֶהאָף².

¹ נאשא סקולטורא, סס.

² סאָבא, סס.

מז.

בשעה אחת עם פסל „פטר הראשון” (1872) עסק ה' אנטוקולסקי גם ביצירת ארבע הצעות של פסילים פרשים. חברה אחת של קבלנים התעסקה אז בחבור תכניות לגשר אלכסנדר (הוא היום „ליטייני”) שכפמטרסבורג ותהי במחשבתה תחלה להעמיד ארבע קבוצות פסילים על ארבעת קצות הגשר, ותמסור את חבור הסקיצות לה' אנטוקולסקי. מתחלה נסה ה' אנטוקולסקי לחבר קבוצות סמבאָליות: „כבישת ארץ קווקאז”, „חקים ומשפטים צדיקים ינתנו לארץ” וכדומה, אך דברים כאלה לא היו ע"פ רוחו ונפשו, ועל כן במהרה הרפה מהם, ויבחר לעשות במקומם ארבעה פרשים בדמות ארבעת מושלי רוסיא, הנסיכים הגדולים „יארוסלאב החכם”, „דמיטרי דאָנסקאָי”, „איוואן השלישי” והקיסר „פטר הגדול”. „מארבעת אלה יצאו מתחת ידו באופן נעלה רק הפרשים הראשון והשלישי, בהוכיחו בהם כי יש בו יהרון הכשר דרקום בשר על זכרונות רוסיא הקדמוניה. לא רק בהסקולפטורא בלבד, כי אם גם בהפיקטורא (הציור בצבעים) הרוסית לא נגלו עוד לעינינו כמראם האמתי גבורי רוסיא העתיקה כאשר הראה לנו ה' אנטוקולסקי. רק אחד הוא שווארץ¹⁾ הדומה לו במקצוע זה, אבל כחו של שווארץ היה רק לתאר את גבורי רוסיא משנות המאות ט"ז וי"ח, אבל הכנית הגבורים העתיקים נפלות ממנו”²⁾.

ארבע ההצעות ההן נשארו ביד ה' אנטוקולסקי ולא יצאו אל הפועל, אחרי כי תכניות החברה ההיא לא נתקבלו, אך בכל זאת שתיים מהן „בגלל צביונן המיוחד להן והיריאליזמום השלם המונח בציור

¹⁾ חרש זמן מפורסם מנני עם הארץ בארלנו.

²⁾ ס ע א ס א ו ו, ע ס.

תמונת מדברי הימים, אשר איננו צריכים לבקש גדולות מאלה" ¹) נמנו בקהל מעשי ידי ה' אנטוקולסקי המפורסמים.

ציורים עשויים ע"י הפאָטאָגראַפֿהיע משתי ההצעות הנ"ל הוצגו משני צדי פסל "פטר הראשון" באולם האקדמיא למלאכת מחשבת, והם שהיו ענין לסופרי מכה"ע לענות בהם. ואחרי אשר לא עלתה בדי לראות לא את ההצעות עצמן ולא את הציורים שנעשו מהן ואינני יכול לשפוט עיהן בלתי אם ע"פ ספורי הסופרים במכה"ע, לכן אמרתי אין טוב, כי אם לתת תמצית דברי הסופרים ההם עצמם לפני הקוראים וישפטו גם המה כמוני.

הנסִיך הגדול "איוואן השלישי", המושל הזהיר מאד בממשלתו והכובש את יצרו הזה, המאסף בחכמה את כל מדינות רוסיא יחד, רוכב על סוס יפה המתאמץ לפרוק עולו מעל צוארו, ברעש ורגז יגמא ארץ ובפרסות ברזל ירמס אדמה. מתג ורסן יקרים בטעם ארצות המזרח עד לחיי הסוס וציציות ושרמים קטנים תלויים עליהם עדיו לבלום, מעטה יקר מעשה חושב ורוקם מושם על שכם הסוס, ופה על כר גבוה כמשפט התתרים עשוי למרכב, לבוש אדרת נסיכים יקרה וכובע נסיכים בראשו יושב "איוואן". מחשבות רבות תמלאנה לבבו, פניו רעמו, וביד אמונה וחזקה ישים מעצור לשטף סוסו. גם מצד הרעיון, גם מצד יפי השלמות, וגם מצד החידוש — מלאכה זו נפלאה היא במינה.

טובה מזה היא תמונת "יארוסלאב" יוצר ספר החקים "רוססקאיא פראוורא", הראשון במחוקקי ארץ רוסיא, הבונה ומכוון בחכמה את ארץ ממשלתו. ה' אנטוקולסקי תארהו בדמות איש זקן וכבד, הוא לבוש מעיל נסיכים נעשה למחצה בטעם הביצנצים, הפתיגיל היקר אשר עליו מפשל לאחוריו, וחרווי פנינים יורדים אל צוארו משני עברי פניו מן הכובע השעיר אשר בראשו. הנסיך הונה מזומת בלבו, וכה עמקו מחשבותיו, עד כי נמש את חבל הרסן מידו, תנועת יד ימינו מביעה

¹) הוּת דַּעְתוּ סָל וו' וו' סְטֵאסֵאוּ כֶּסֶף" כ וויעדאמ' 1872, 306.

את הלך נפשו, ואצבעות יד שמאלו עוברות על פני תלתלי זקנו. גם סוס הנסיך זקן ושבע ימים כאדונו הרוכב עליו, ועל כן יתנהג לאמו, וכבד ממנו הדרך, וכאלו גם הוא נדהם מרוב שרעפיו בקרבו. „מפסילים נפלאים כאלה נחוץ לעשות מסכות של בדיל נחושתן ולהעמידן על אחד משוקי עיר המלוכה לכבוד ולתפארת“, — כן מסיים הסופר את תהלת שתי ההצעות ההן⁽¹⁾.

אבל סופר מכה"ע „גאלאס“⁽²⁾ מלבד שאינו מהלל את שתי ההצעות הנ"ל עוד מוצא אותן עשויות שלא כראוי. תמונת „איוואן השלישי“ היא לאו דוקא, ונקל למאד לקרוא אותה בשם בר אחד מנסיכי רוסיא הקדמוניה, ו„יארוסלאב החכם“ רוכב על סוסו וחושב מזמות, — דבר שלא בדרך העולם, — כי מי זה האיש אשר ירכב על סוס ולא יזהר לנפשו פן תנפנה רגלי סוסו ויפול ארצה? וגם ראש חסום לא תאר ולא הדר לו, ודמיונו כסוסה כפרית.

בספר העתי „וויעסמניק יעווראפי“ אנו מוצאים מלואים לפרשת ההצעות ההן. יארוסלאב מתאָר ע"י ה' אנטוקולסקי בדמות נסיך זקן שבע ימים המעמיק במחשבותיו ומעביר ידו על חקת זקנו הלבן, הוא לבוש מעיל נסיכים עתיק יומין למאד, ומן הכובע שבראשו יורדים חרוזי פנינים על רקותיו ועל לחייו; ראשו וגוו שחו מזוקן, ורגליו כרועות בהדום הגבוה אשר לכר הסוס. על שכם הסוס מושם מעטה יקר, והסיס כביר לימים הוא כאדונו הרוכב עליו ומתנהל לאמו פסיעות פסיעות קטנות כדרך הזקנים והחלשים. אין בסוס הזה אף מאומה מן היפיפות הכוזבת שנוהגים הציירים לתת לסוסי נסיכים ומושלים ושליטים, — הוא סוס פשוט מסוסי ארץ רוסיא למיניהם אשר לא נחמד מראהו, אבל תחת זה כל הקבוצה כלה, כלומר, הסוס ורוכבו, עושה רושם חזק על לב רואיה בחותם האמת של הימים הקדמונים אשר עליה. אין בה לא כחל ולא שרק ולא פרכוס, כי אם דמות אמתית מאשר היה ברוסיא העתיקה בתקופת הנסיכים.

(1) סס"כ וויעדלמ' 1872, 306.

(2) 1872, נ' 205 (בסולייטין).

שונה ממנו הוא „איוואן השלישי“. כרגע יראה הרואה, כי לפניו דמות איש מוזמן מאוחר הרבה מאד. האנשים נשתנו, ואהם גם תאר פניהם, וגם השכלתם קבלה צורה אחרת. בכל דבר נראה תולדות התנועות החדשות, כל דבר התקדם והתפתח והתעשר, אבל מלבד כל אלה נראה בדמות הזאת באופן נעלה גם תכנית הנסיך הקדמון. „איוואן השלישי“ — זה השליט הזהיר למאד, אשר בחכמה ובחשבון כלכל מעשהו, ובחכמה ובחשבון אסף אל תחת דגלו כל מדינות רוסיא, — נראה גם פה כאיש מתון המכלכל דבריו במשפט. ברב שרעפיו בקרבו לא שכח בכל זאת להזהר ולעצור בשטף סוסו האביר המתאמץ להמיש צוארו ממוסריו וברעש ורגז ירמוס עפר ארץ. בדמות זו נפגש ה' אנטו-קולסקי שלא במתכון עם ציורו הנעדה של רעניא, אשר היתה בתערוכה הכוללת שבוייען בשנת 1873, — „מארשאל פרים“. השליט הספרדי הזה גם הוא עוצר בשטף סוסו האביר מאנדאלווייען המתרגז ומתקצף, אך בשנת 1872 כמובן לא יכל עוד ה' אנטוקולסקי לראות את ציורו של רעניא¹.

ברשימת מעשי ידי ה' אנטוקולסקי שהיו בתערוכה הכללית של כל ארץ רוסיא במאסקוי בשנת 1882 נמנו גם שתי ההצעות הנ"ל, ולא נדע, אם ההצעות עצמן היו בתערוכה או גם פה היו רק ציורים עשויים על פיהם.

כנראה גם עד היום נשארו פסילי הפרשים האלה זעירי אנפין בצביונם הקדמון בחור הצעות, ולא זכו עוד להמלא ולהעשות בדמות גדולה ומדויקת לשם פסילי זכרון, כאשר התפלל להם ה' סמאסאוו עוד בשנת יצירתם.

¹ נאשא סקולפטורה, 699.

² בולגאקאוו, נאשי סוד' I, 14—17.

מז.

ה' אנטוקולסקי יושב כל ימיו בחוץ לארץ ונפשו מרחפת תמיד אל ארץ הצפון, „אל כורת מולדתו, אשר ימתק דבשה לחכו, אך עקיצת הדבורים אשר בה תכאיב בשרו למאד. אולם כאב העקיצות עובר וחולף, ואחרי כן נפשו שואפת כל היום צפונה...“⁽¹⁾

שכח ה' אנטוקולסקי את עקיצות הדבורים „מן כורת מולדתו“ אשר נשכחה בגלל „יואן“ ו„פטר“ ויתר מעשי ידיו, וישם עוד הפעם פניו לרוסיה. שם בארץ מולדתו גמרו משכילי המדינה בראשית שנות השבעים למספרם להקים מצבת זכרון למשורר הגדול שבמשוררי רוסיה, לפושקין, והועד הנוסד במאסקוי, אשר התעסק עשרים שנה רצופות בקבוץ נדבות לתכלית זאת, אחרי אספו כשבעים אלף רו"כ הוציא קול קורא לאמר: מי חרש האמן החפץ להציע הכנית מצבת זכרון לפושקין, יבא ויציע לפני שופטי הועד, והיה האיש אשר הצעתו תישר בעיני השופטים, הוא יקבל פרס ולו תנתן מלאכת מצבת הזכרון בעצמה. שתי פעמים התחרו רבים מן החרשים הרוסים היוצרים והארדיכלים יחד בחבור הצעות מצבת הזכרון הזאת, ובשתי הפעמים האלה יצאו המתחרים וידם על התחונה: איש מהם לא זכה לקבל את מלאכת הכנת מצבת הזכרון. ה' אנטוקולסקי שמע את תוצאות ההתחרות האלה, ולמרות דבריו אשר דבר המיד כאזני ידיו ומכריו, כי „שוא ההתחרות והבל היא, בתתה כפעם בפעם עמרת נצחון בראש אוילים וחסרי כשרון“⁽²⁾ יצא גם הוא להתחרות, וינף ידו ויחבר גם הוא הצעת מצבת זכרון לפושקין כפי רוח מבינתו, וישלחה למשפמ השלישי של הועד ההוא (ראשית שנת 1875).

⁽¹⁾ אנטוקולסקי, II, 468.

⁽²⁾ נאשא סקולפטורא, 701.

בשעה שכל החרשים המתחרים שמו להם בהצעותיהם לקו ולמשקלת את הסימבאליזמום וההרנל, ולא פנו מהם ימין ושמאל, נסה ה' אנטוקולסקי את כחו לבנות את הצעתו על יסוד דברי פושקין בעצמו, ויחשוב מעט ויזכור את שיר „הבציר“ (Осень), אשר כתב המשורר
ההוא :

מֵלֵא תֵבֵל שָׁכַח אֲשֶׁפֶה וּבְדַמָּת מַחְמָדִים
עָלֵי תִרְדְּמָה מִתּוֹקָה הִפִּילוּ חַזְיוֹנֵי רוּחִי,
אִז בַּת הַשִּׁירָה תִּקְיִן בְּמַעֲמָקַי לִבִּי:
יְהִיּוֹן גְּלִי רִנָּנוֹת וּנְפָשֵׁי מָאֵד יִלְחָצוּן,
תִּתְחַלְחַל נְפָשִׁי וְתִהְיֶינָה וְתִבְקַשׁ כְּבָחֶלּוֹם לַיְלָה,
הַשְׁתַּפְּדָּךְ בְּחֹזֶן חוּצָה, בְּמַרְאֵה וְלֹא בְּחִידוֹת.
וְהִנֵּה אֹרְחַת אֹרְחִים הוֹלְכִים אֵלַי נְעֻלָּמִים,
יְלִידֵי עֲשָׂתוֹנוֹתֵי, מִכִּירֵי מִשְׁכָּבֵר הַיָּמִים.
וְגַלֵּי מַחְשְׁבוֹת לִבִּי בְּשֵׁאוֹן יְהִיּוֹן,
וְחֲרוֹזֵי שִׁירִים קָלִים לִקְרֹאתָם חֵישׁ יְדָאוּ,
לְעַט סוּפְרִים יְדֵי שְׂאֵפֶת, וְעַמִּי לְגִלְיוֹן,
עוֹד רִנַּע, וְחֲרוֹזֵי שִׁירִים פְּזָרִם מִיִּם יִשְׁמָפוּ ...⁽¹⁾

⁽¹⁾ ואלה חרוזי המשורר פושקין כלשונו:

И забываю міръ, и въ сладкой тишинѣ
Я сладко усыпленъ моимъ воображеньемъ,
И пробуждается поэзія во мнѣ:
Душа стѣняется лирическимъ волненъемъ,
Трепещетъ и звучитъ, и ищетъ, какъ во снѣ,
Излиться наконецъ свободнымъ проявленъемъ—
И тутъ ко мнѣ идетъ незримый рой гостей,
Знакомцы давніе, плоды мечты моеѣ.
И мысли въ головѣ волнуются въ отвагѣ,
И рѣшмы легкія на ветрѣчу имъ бѣгутъ,
И пальцы просятся къ перу, перо къ бумагѣ,
Минута и стихи свободно потекутъ ...

את המחזה אשר רואה פושקין בחזון רוחו התאמץ ה' אנטוקולסקי להציג לנו במעשה. המשורר יושב על כסאו בראש גבעה קטנה וחושב מחשבות, ומסביב במורד הגבעה סובבת כנחש עקלתון מסלה צרה, ובמסלה הזאת עולים בסך אורחת גבורי פושקין, "ילידי עשתונותיו", הולכים וקרבים אל המשורר.

בתחית המסלה הולך "מאזעפא"¹ לבוש בגדי העממאן, ומטה אשר גלת כתר בראשו (бубара) בידו, פניו מפיקים יאוש עמוק מאפס תקוה, כי את הכל אבד, ויד שמאלו נמויה אל סלע הגבעה, כאלו רגליו תכשלנה והוא מבקש לו משען. "פונאמשאו" הולך לפניו, הוא כבר נחפש, ורגליו וידיו לנחושתיים הוגשו, מעוז ראשו הוריד לארץ, ובכל זאת עוד הודו כארי ויפה תואר הוא הרוצח האביר הזה. למעלה ממנו הולכים "מאצארט" ורוצחו "סאליערי". מאצארט — עוד ימים הוא ופניו מפיקים חן ונעם, לבוש בגדים נקיים וחדשים, הוא מביט בספר טעמי הנגינות אשר בידו, וברגליו הקלות הוא מטיב צעד כמעט שנות המאה השמונה עשרה, ואחריו — סאליערי, אשר אש הקנאה ואכזריות הלב אכלתהו, ואשר מרוב קצפו תמוט רגלו, ברוב עמל יחזיק מעמד. דמות "פימען" הגזיר השוקט נראה לפניו. הוא שם כחותם על לבו את הספר הגדול אשר ביד שמאלו, וביד ימינו כאלו יתן צו להסרים למשמעתו. לפני פימען, בחצי אורך המסלה ממול פני פושקין היושב בראש הגבעה, ינוע ויגוד "באָריס גאָדונאָוו" בכובש מלכות. צלם דמות העלם דמיטרי בן המלך, אשר הצעידהו לבור שחת, ירדפהו: בעיניו יראה את דמות החלל הצעיר רודף אחריו ומאכלת בידו. ובאמת דמות החלל "דמיטרי" נראה בולטת כמעט מסלע הגבעה, והיד השלוחה והאוחזת במאכלת יוצאת מפני הסלע אל מול באָריס. פלצות הבעת את באָריס, ומרוב הפחד יאחו בכובע של מאָנאָמאך אשר בראשו להגן עליו; הוא חפץ מאד להאריך ימים על ממלכתו ולשאת כובע המלכות הזה בראשו. למעלה ממנו תלך לאט לאט "טאטיאנא", וכאלו כבר

¹ חֶקֶה, כי גבורי פושקין גלויים וידועים לכל הקוראים, ואין לך פה לנאדם.

עיפה נפשה החולמת תמיד בהקיץ, וכמו כמעט לא נשארה בה נשמה היא תביט למרחוק, ועיניה משוטטות ברוח, וידיה תלויות מבלי נוע. ולפניה הולך שחוח איש זקן וברכיו כושלות, בידיו — אמתחת זהב, ואת ראשו, הלבוש כיבע נחשת ישן, השח אל מול הזהב, — הוא „הגבור הכלי". למעלה ממנו בראש המסלה עומד „הטוחן ברחים" אשר יצא מדעתו מרוב יגון, ומורה לו בידו אל תחתית הגבעה אל ברכת המים, וכאלו יאמר לו: „הביטה, גבור כלי, אל אחרית זהבך, אשר תחרד עליו למאד! ראה שם במים — נאמאשא, בתי האומללה, אשר היום כבר נהפכה לרוסאלקא!"

קבוצת כל הפסילים האלה חרת ה' אנטיקולסקי מחטר בחפזון, ותהי במחשבתו תחלה להוסיף עוד על מספר גבורי פושקין העוברים בסך במשעול העולה ראש הגבעה, אך לא הספיקה לו השעה לגמור את הצעתו כחפזו.

בשעה שהציג ה' אנטיקולסקי את מעשה ידיו זה למשפט הועד, הדביק עליו מורעה, אשר בה הוא מבקש את כל המתבוננים במלאכתו זאת, לבל יחשבו אותה לתכנית גמורה של מצבת זכרון, כי אם להכירה רק בתור סקיצצע, שנעשתה בחפזון גדול, ולא יכל לגמרה כחפזו. „נחוץ היה לי למחר ולשוב לבני משפחתי שברומא, — כתב ה' אנמו-קולסקי במודעתו — וע"כ יחסרו פרטים רבים בהסקיצצע שלי, וגם פסילים שלמים יחסרון בה, אשר לא הספקתי לעשותם, למשל, פסל „הרוסאלקא" אצל המים מתחת ממול „הטוחן ברחים", אשר לא עשיתי, גם רפצתי להת דמות אחרת לגבעת רסלעים ולכסא פושקין, אחרי כי בתחלה אמרתי לעשות במקום גבעה במה בנויה ברמה; וגם ברכת מים היה בדעתי לעשות מסביב לגבעה מתחת" (1).

ה' סמאסאוו, אשר ראה ראשון את הצעת ה' אנטיקולסקי, ויקח דברים את יוצרו על אדותיה, ספר, כי היה בדעת חרש היוצר להעמיד גם את תמונות „דונה אננה", „דמיטרי בר כוויבא" (Самозванецъ) ו„מארינה מנישעק", ומקימות פנוים נמצאו בגללם בדרך המסלה בין תמונות יתר גבורי פושקין הנמצאים שמה.

(1) „כירזשעויה וויעדלמאסקי" 1875, 107.

עוד בטרם הניע יום הדין להביא במשפט את הצעות המתחיים (שנים-שלשה שבועות קודם לזה)¹, וכבר יצא ה' סטאסאָוו במאמר גדול במכה"ע „גאָלאָס"², להלל ולשבח את הצעת ה' אנטוקולסקי, ומרוב שבחו של זה הוא נוגע בכבוד יוצרים מפורסמים אחרים. הסופר הזה נתן במאמרו ההוא פרשת ההצעה שר ה' אנטוקולסקי לכל פרטיה ודקדוקיה. לפי דעתו, היא יחידה במינה, חוץ חדש בהסקולפמורה המונומנטלית, ויתרון הכשר גדול נראה בכל פרטיה, ומלבד זה גם תמונות נפרדות מעצם המצבה יפות מתמונות נדבקות אליה, ועל כן הוא מחוה עצתו להקים מצבת זכרון לפושקין רק על פי ההצעה הזאת בלבד, וחרפה תהיה לרוסיא, אם תבחר בהצעה אחרת.

ויהי אך יצא לאור מאמרו של ה' סטאסאָוו, ויקם שאין במכה"ע היוצאים לאור בס' פטרבורג ובמאָסקוי, ולא שכך במשך שני ירחים חמימים. סופרים מפורסמים ואינם מפורסמים יצאו לחזק על דברי סטאסאָוו ועל הצעת ה' אנטוקולסקי.

ביום אחד (16 מארט) נגלו שתי הערות בשני מכ"ע³ נגד ה' סטאסאָוו. האקדמיקר אלכסנדר דמיטריעוויטש ליטאָוויטשענקא⁴ והסופר איוואן באַגראַנאָוו הודיעו קול אחד, כי מדברי ה' סטאסאָוו הם רואים, אשר הצעתו של ה' אנטוקולסקי לא חוץ חדש היא במלאכת המחשבת, אחרי כי כבר ראו ציור כדומה לזה בבית מלאכתו של אָפּעקוּשין, אשר

¹ גראַסזדאָכין 1875, 15—16 (דברי באַגראַנאָוו, ז' 284).

² 1875, נו' 70 (מיוס 11 מארט).

³ גאָלאָס 1875, נו' 75 (16 מארט); „כירשעוויא ווידעאָפּאָסטי"

1875, נו' 73 (16 מארט).

⁴ חרש הזיר הזה היה מפורסם ע"י תמונתו מדברי הימים לכני רוסיא. הוא היה מן המיסדים את אגודת החרשים המנידים (פערעדווישניקי), וירישותו: „נושא הנץ בליד המלך חלקסי מיכאילאוויטש" „ויואן האיוס מראה את חמדות סגולותיו לזיר אנגליא גארסי" וכו' לשם גדול. החרש הזה לקח חלק בשכלול הכנסיה המאס-קוואית שנכנתה לשם „כריסטוס ספאסיטעל".

צחפץ גם הוא להקיף בהצעתו את מורד המצבה בתמונות גבורי פושקין, ורק יען כי שמע מפי שופטי הועד, אשר אין חפצם בתמונות רבות, שנה את הבנית הצעתו. ושנית, לא מוב עשה ה' סמאסאָו בצאתו במרם בא מועד להלל ולשבח את הצעת ה' אנטוקולסקי ופרשה כשמלה לפני כל קהל הקוראים, אחרי כי בזאת הוא ממילא מוציא את ה' אנטוקולסקי מקהל המתחרים, כי לא כן יעשה בכל התחרות להודיע מראש את שמות מחברי ההצעות, במרם יבאון ועד השופטים כמשפט.

ו' ו' סמאסאָו, שהיה אז כנראה אחד מראשי העוזרים במכה"ע „נאָלאָס", העיר באותו גליון עד מכתבו של ליטאָוּמֶשעֶנְקָא, ויחשדהו במה שאין בו, לאמר, כי אש הקנאה ליתרון הכשרו של ה' אנטוקולסקי אכלתהו, וכדומה לזה, — דברים הנאמרים כנהוג מתוך כעס, — וביתר שאת הוא מגדל ומנשא את שם ה' אנטוקולסקי.

מיד אחרי כן יצא ה' ליטאָוּמֶשעֶנְקָא¹ להצדיק את נפשו ולבאר את דברי מכתבו הראשון, לאמר, כי כלום העביר בו את הצעת ה' אנטוקולסקי תחת שבט בקרתו, וכי העיר רק על רעיון היוצר להקיף את עצם המצבה בתמונות גבורי פושקין, ועל דרך ה' סמאסאָו שנמהר לקדש דבר במרם יבא זמנו. ה' סמאסאָו גם פה עונה למתנגדו, ובמענהו זה הוא כולל גם תשובתו לבאָגְדֶאנאָו. לפי דבריו חטאו שני מתנגדיו אלה נגד האמת, כי ציורו של אָפּעֶקוּשִׁין אינו דומה כלל להצעתו של ה' אנטוקולסקי, אשר היתה ותהיה חזון חדש בהסקולפמורה הרוסית, ובפרט כי אצל ה' אנטוקולסקי גבורי פושקין הוּל כִּים ועולים, וכל איש יכירם מי המה, בשעה שאצל אפּעֶקוּשִׁין הם מצוירים כשעומרים על מקומם.

גם בכתיבי העתים היוצאים לאור במאָסקוּי היתה הצעת ה' אנטו-קולסקי למלה. בכה"ע „מאסקאָוּסקיא וויעדאמאָסטי" ¹ יצא הסופר אי' מיללער להעיר עליה. הסופר לא ראה עוד את ההצעה, אך בכל

¹ גאָלֶאס 1875, נ' 79 (20 מרץ).

² 1875, נ' 76 (24 מרץ).

זאת לפי ספורו של סמאסאָוו הוא מוצא אותה אינה נכונה מפני שני מעטים : א) כל גבורי פושקין הולכים ופניהם קדימה איש אחרי רעהו , ולוא גם נניח כי בחר היוצר לכל אחד מהם את הרגע המיוחד לו ואת התנועה המיוחדת , הלא גם אז יצאו כלם דומים בעמדהם זה לזה , שלא כמשפט מלאכת המחשבת הדורשת פנים שונים ושינוי הדמיון בכל הפרטים . בתמונות יחידות כמעט אי אפשר להוציא את שלמות הרעיון , בשעה שהדבר נוגע בציור גבור מספר ספורי או שירי : לתכלית זאת נחוץ לצייר עפ"י הרוב קבוצה של כמה תמונות יחד , ורק אז תנכר דמות הגבור כראוי , אחרי כי באופן זה תמונה אחת משלמת ומבארת את השניה . וב' הגבורים מספר או מספור אחד של פושקין נפרדו בהצעתו של ה' אנטוקולסקי והוצגו איש איש לבדו , וגבורים מספורים שונים התלכדו ביד היוצר הוזה ויהיו לקבוצה אחת. "פימען", "באָריס גאדונאָוו", "סאמאָווואנעץ" , "ומארינא מנישעק" נפרדו איש איש לבדו , "והמוחן ברחים" עם "הגבור הכלי" נאחדו—דבר זה אין ההגיון הישר סובלו והוא נגד האמת . אם במצבת הזכרון לקריאָוו התאחדו כל הבהמה ותחיה והעוף למיניה ויהיו לקבוצה אחת שונה מאשר במשלי הסופר ההוא , הלא מזה לא נשתנה תכנית הולכי על ארבע ובעלי הכנף במאומה , מה שאין כן בתמונות אנשים . אם תמצא לומר , כי צר היה המקום לה' אנטוקולסקי להעמיד קבוצות אנשים על משעול צר , הלא אז היה לו לעשות מקום מרווח בשבילם , הלא החומר היה ביד היוצר , ומי זה עצר בעדו לבל יעשה גבעה רחבה ומורד רחב , אשר ישפק לשעלי קבוצות של תמונות רבות !? הסופר מחפלא על ה' אנטוקולסקי , מדוע לא לקח גם את גבורי פושקין משיריו : "רוסלאן ולודמילא" , "מזרק המים בבחציסאריי" , "השבוי מקויקאז" , "הצועני" , "פרש הנחשת" ועוד . הסופר הוזה מחוה על כן דעתו , כי יותר טוב היה להקים מצבת זכרון לפושקין כדמות במה בנויה ברמה אשר מכל עבריה יהיו בארעליעפֿים ועליהם יהיו מצוירים מחזות מספורי פושקין בשיר ומליצה , ועד הבמה פסל דמות המשורר בעצמו .

גם עוד סופר אחד ממאסקוי , א, ק—טאָוו שמו , יצא בכה"ע המאסקוויאי , סאָוורעמענניא איזוועסמיא" ¹⁾ לחוות דעתו על דבר הצעת

¹⁾ 1874 , נ' 84 (מיוס 25 מארט) .

ה' אנטוקולסקי. לפי דבריו אי אפשר כלל להציג „אורחת אורחים נעלמים” מנחשת שממשתה מוחשת יותר מדאי. וגם כל המחזה כלו — מהלך נבורי פושקין במשעול עקלתון אל ראש ההר — מעורר שחוק, בהזכירו לרואיו מחזות כדומים לאלה ממעשה המון העם, בשעה שמגישים עצומותיהם אל שופט השלום או לחוקר הדין, וכל מערכת התמונות האלה דומה למערכה של בעלי דינים, עדים, כמרים (להשביע שבועת אמונים) ושומרים, ההורכים אל השופט או ארון הארץ ללבקש משפט. הסופר בחר לו לשון התולים, ובזאת הוא מפחית למאד את ערך דברי בקרתו. בסוף דבריו הוא מעיר, כי הרגע אשר בחר ה' אנטוקולסקי לתאר בו את פושקין אינו מבאר את תכונת המשורר כראוי, אחרי כי רגע כזה (כלומר לשבת דומם ולחשוב מחשבות) שכוחו הוא אצל כל בני איש, ובמה יפלא איפא פושקין מיתר האדם?

במכה"ע „פמשעלא”¹ באה ג"כ הערה מסופר אחד אשר הסתיר את שמו (לפ"ד סאָבקא הוא א' פראחאָו) בדבר הצעת ה' אנטוקולסקי. הסופר הזה מוצא את ההצעה הזאת כדבר לוקח לב רואיו, אבל לא כתבנית למצבת זכרון. את רעיון היוצר הוא מכנה בשם „רעיון ציורי”, אחרי אשר כמעט תמיד מבקש חרש היוצר הזה עזר באור וצללים, למען יפעלו מעשי ידיו על עין רואיהם פעולה חזקה ביותר. הסופר אינו מבקר את ההצעה לכל פרטיה, אחרי אשר לפי דבריו היא דבר שלא נגמר, ואין מוציאים דברי בקרת על מלאכות בחצי עשיתן.

בחדש אפריל הוצגו באולם חברת המעוררים ומחזקים בידי החרשים והחושבים (כס' פטרבורג?) לעין רואים כל ההצעות מטצבת זכרון לפושקין, אשר הגישו החרשים המתחרים זה בזה, ובתוכן היתה גם הצעת ה' אנטוקולסקי, ויהי הדבר הזה עוד הפעם ענין לסופרי מכה"ע לענות בו.

פ' פ-וו (הוא פעטראָו הנ"ל), אשר, כנראה, דרכו לראות ולהתבונן בדבר, ואחרי כן להגיד דעתו על אדותיו, מוצא¹, כי הצעת

¹ 1875, נו' 13 (מיוס 6 אפריל), זל 162.

² „נאוואיע וורעמיא” 1875, נו' 86 (מיוס 16 אפריל) בפוליעון.

ה' אנטוקולסקי אינה מבארת לפני רואיה את תכונת המשורר כראוי. המונות גבורי פושקין אינן ברורות ומפורשות, וחסר להן היחס הפנימי אשר יחברן ויקשרן יחד. גם בצלם דמות פושקין בעצמו איננו רואים את המשורר הגדול, וגם גבעת הסלעים כבדה היא יותר מדאי למצבת זכרון, וחויץ מזה צלם פושקין היושב דומה לענק לעומת המונות נציבי גבוריו הקטנים הרבה ממנו, ודמיונם כגמדים.

גם מכה"ע המאסקוויאים לא חדלו מהדפיס מאמרים ע"ד הצעת ה' אנטוקולסקי. הכופר א' וו—ו במכה"ע „מאסקאווסקיא וויעדאָמאָסטי" (1) גם הוא מהנגד לרעיון חרש היוצר. לפי דעתו דומה כל המחזה שחזה ה' אנטוקולסקי למעלות העולות אל אחד מאולמי אספת האצילים, אשר בהן יעלו האורחים לחגיגת המחולות במלכושים שונים ומשונים, ופושקין בראש הגבעה דומה לגזבר המוכר שמרי הכניסה במבוא, וחסר רק דבר אחד, כי יעמוד על ידו, בתור בעל הבית או ער, גם „אניעגין" גבורו לבוש בתי ידים, וכובע צילינדר בראשו. לפי דעת הסופר הזה, אין בכח הסקולפטורה לתאר את רגשי הנפש על פני איש מבלי להשחית את תארו; המקצוע הזה הוא כלו קנין הפיקטורה בלבדה, רק היא בעזרת הצבעים, מראה הפנים ומאור העינים ונגהן, — „כי בעיני האיש נראה נשמתו והיא תאיר פניו", — תוכל לתאר את תכונת האיש הפנימית במראיתו החיצונה, אבל לא באבן השיש ולא בבדיל נחושתן אפשר לעשות מה שיכולים בצבעים. לוא אחו ה' אנטוקולסקי בדרכי היוצרים הקדמונים, כי עתה לא התאמץ לתאר בחמר לא רגשי אימה ופחד ולא שגעון. הציירים הנוצרים הראשונים כבר הבינו לדעת, כי לא המראית החיצונה עיקר במלאכת המחשבת, כי אם הכונת הדברים פנימם, וחיי רוחם, ועל כן עזבו את הסקולפטורה, אשר קצרה ידה מהשלים חפצם, ויתנו יד לפיקטורה אשר עוז בידה וגבורה בימינה לתאר את כל חפצי החרשים, ואשר על נקלה תוכל לרשת מקום הסקולפטורה, לולא חסרו לה הקיום והנצח מורשת הסקולפטורה. הווענערות וכהנות האליל באבוס,

אשר תארו בצבעים הציירים המפורסמים מיציאן ורובענס אינן נופלות בערכן מפסילי הווענערות העשויים מאבן שיש בידי היוצרים הקדמונים, אבל בשום אופן לא יגיעו היוצרים האלה בערכם עד קרסולי תמונות המאדאָנות (האם הקדושה של הנוצרים) מעשי ידי הציירים ראפאעל, קאָררעדשוואַ וטוריליאַ. ה' אנמוקולסקי שם לו למטרה לחקת בסקול-פמורה את מעשי הפיקטורה, וע"כ לא הצליח חפצו בידו.

גם זאת יחשוב הסופר הזה לעון לה' אנמוקולסקי, כי עשה צלם דמות פושקין גדולה הרבה מתמונות גבוריו החולכים במשעול מסביב לגבעה. אמת הרבר, הוא לא יכר לעשות באופן אחר, כי לולא זאת לא היה צלם פושקין נבדל במאימה מצלמי גבוריו, כי כדם הם קרבים אליו ובולטים מכל צד, וע"כ מושכים עליהם בכח את עיני הרואים, אבל תחת זה תמונות גבוריו אלה דומות לשעשועי ילדים, תרפים קטנים לבושי מכלול. גם מחבר הכנית מצבת זכרון ליעקאמערנא השניה (טיקיעשין) נאחו בסכך הזה, וימצא לו בכל זאת עצה, איך להחליץ מן המצר ויגבה את התמונה הראשית גבוה מעל יתר התמונות המקיפות את המצבה. ה' אנמוקולסקי „התחכם הרבה" ויט לבו אל החידוש, ועל כן לא עלתה בידו המלאכה הזאת.

סופר מכה"ע „כירשעוויא וויעדאמאסטי" ק' וו' ¹, נומל גם הוא רשות לעצמו להתלוצץ בהצעתו שר ה' אנמוקולסקי, אף כי מודה, כי חרש היוצר הזה בעל כשרון גדול הוא. מהמשך מאמרו נראה, כי שם אשם רק נפש ה' סטאסאָיו בלבד, אשר לפי דעתו בודון כתב מאמר תהלתו, למען הכין את לב העם להתבונן ביותר להצעתו של ה' אנמו-קולסקי, ואשר על כן לשלמות הרושם יחסרו עוד איזה דברים כדומה לזה, למשל: קרני אור מלאכותי, קיל שירה וזמרה, ולהסב את יציר החמר בדברים אשר מקומם רק בספורי אגדות ושיחות נסים ונפלאות מעולם הנסתרות, למען אשר יפעל מראה יציר החמר פעולה עזה ורושם חזק על לב רואיו.

¹ (1875, נו' 107 (מיוס 20 אפריל)).

הסופר איוואן באַנדאָנאָו הנ"ל, כעבור ירח ימים אחרי הדפיסו
 סכתבו הנזכר, יצא במאמר שני נגד הצעת ה' אנטוקולסקי גם במכה"ע
 „גראשוראנין”¹, אשר היה שם כנראה אחד מעורריו. לא נביא פה
 את כל דבריו בענין זה, כי הרבה הסופר הזה לספר את קורות התחרות
 החרשים בחבור הצעת מצבת זכרון לפושקין, ומעשי ה' סמאסאָו, ורק
 תמצית דבריו אשר כתב ע"ד הצעת ה' אנטוקולסקי אותה נביא לפני
 הקוראים. מארבע ההצעות המוצגות לעין רואים (של החרשים: זאבעללא,
 אפעקושין, שרעדער ואנטוקולסקי) רק ההצעה האחת של ה' אנטוקולסקי
 לא נגמרה כל צרכה, וע"כ אי אפשר להעבירה תחת שבט הבקרת מצד
 המלאכה; אבל גם מצד הרעיון וסידור התמונות היא לא תישר בעיני
 הסופר הזה. הסופר מתנגד לתרועת ששוגו של ה' סמאסאָו, המהלל
 ומשבח את ההצעה לאמר, כי אין טוב ממנה מצד יתרון ההכשר הנראה
 בה, — לפ"ד הסופר הזה אי אפשר כלל לשפוט על בחינת הכשרון
 הנמצאה ביצור כפים שלא נגמר כל צרכו. צלם דמות פושקין היא
 „גירסא אחרינא” מצלם דמות „יואן האיום”, אשר גם הוא חקוי קל לדמות
 פסל וואַלמאָר של הודאָן. גם זאת לא תישר בעיני הסופר, כי שם היוצר
 בהצעת מצבת הזכרון לפושקין את המונת „טאוּעפּא”, המחרם בפי כהני
 הדת השלטת, ובמערכה אחת עם „האיש הארור” הוזה העמיד גם את
 צלם תבניתו של בן המלך „דמיטרי” החלל, אשר בקהל קדושי דת
 הפראוואַסלאוויית נמנה, ועצמותיו נקדשו בעיני העם יושב העיר מאסקוי
 יותר מעצמות יתר קדושיהם. איש קדוש ומחרם במערכה אחת! האם
 לא די הדבר הוזה להוכיח, כי לא יבין ה' אנטוקולסקי את רוח העם
 הרוסי, האדוק מאד בקדושו ודת אבותיו?

על כל דברי הלעססינגים והווינקעלמאנים הרוסים האלה יצא
 אח"כ ה' סמאסאָו בתשובה כללית במכה"ע „גאַלאַס”²:
 שקר עונה סופר מכה"ע „בירשו' וויעד'” (גליון 80), כי טיפוס

¹ 1875, נו' 15—16 (מיוס 20 אפריל), זל 384—385.

² 1875, נו' 117 (מיוס 29 אפריל).

„דונה אננא“ לקוח מספרי מאליער, האַפֿפֿמאַנן וכייראַן, ואשר על כן לא טוב לכתב אך אשר יובילוננו עמי חו"ל ולהעמיד את צלם הטיפוס הזה על מצבת זכרון של משורר רוסי, — טיפוס „דונה אננא“ לא נמצא לא אצל מאליער ולא אצל בייראַן, וחוזי מזה אין כל רע, אם גם יוחק צלם תבנית הטיפוס הזה על מצבה רוסיית.

סופר מכה"ע האשכנזי (ס'פעטערסבורגער צייטונג?) מדבר דברי הבל, כי אי אפשר להעמיד את פסל מאַצארט על מורד מצבת פושקין, אחרי כי מאַצארט בעצמו שוה, כי יעמידו לכבודו מצבת זכרון מיוחדת.

גם זה הבל אשר כתב באגדאנאָוו במכה"ע „גראשודאנין“, כי לא טוב להקים זכרון לאיש מחרם מן הקהל כמאזעפא, — הלא גם על הבארעליעפֿים שעל מצבת הזכרון אשר הוקמה לכבוד הקיסר ניקוליי הראשון (כספ"ב) נמצאו תמונות „הקישרים בשוק המספוא“, ועל מצבת הזכרון לשנת האלף למלכות רוסיא (בנאָיוגאראד) נמצאו גם תמונות „אויבי רוסיא השוועדים!“ ובכל זאת אין רע.

ככה רעות רוח הוא להניד, כי לפי דעת העם אסור להעמיד תמונות קדושי עליון בשורה אחת עם בני המותה פשוטים: על מצבת הזכרון לשנת האלף הנ"ל הלא נמצאו ביחד עם יתר האנשים הפשוטים גם תמונת „אלנא הקדושה“, ותמונת „וולאדימיר הקדוש“.

סופרי מכה"ע „מאסק' וויעדאמ“ מחוים את דעתם, כי כל מה שחרש היוצר משתדל יותר לתאר רגשי הנפש ביצור כפיו, כן ביתר שאת הוא משחית את מעשה ידיו, אחרי כי לא היתה כזאת במעשי היוצרים הקדמונים, אבל האם כל מעשי הקדמונים קדש, אשר אם יוון איש מהם אף כחוט השערה ויחטא?

הסופר מיללער כותב במכה"ע הנ"ל, כי חבור וקשור תמונות שונות, אשר אין להן שום יחס זו לזו — הוא נגד ההגיון והאמת, — אבל אם כן עלינו להוציא מכלל המלאכות היפות גם את „האסכולה מאתונא“ של ראפֿאעל, ואת „הריפורמאציון“ של קוילבאך, אשר גם בהן נראה כמחזה הזה.

סופרי מכה"ע „בירשו' וויעדאמ“ מביאים ראיה מן העם, שגוהג

לאמר באופנים כאלה בשחוק של כוז: „אין דבר אשר לא ימצא האשכנזי!“
ועל כן נחוץ לפי דעתם לעשות כל דבר לפי רוח העם, ולא בדרכים
אשר הם לא שערום מקודם, — אבל אוי זה לארץ אשר תלך רק
בשרירות לב ההמון הפשוט!

גם דעת סופר מכה"ע „פמשעלא“, כי לא נכון לעשות פסל פושקין
מיושב, ונחוץ לעשותו מעומד, אינה עומדת בפני הבקרת: הלא נודע
כי יש פסילים יושבים למכביר, ופסל יופימער הקרמון יוכיח.

זאת תמצית דברי ה' סטאסאָו בתשובתו הכללית. הננו רואים,
כי הניח מגן ה' אנטוקולסקי הוה עוד מקום רב למבקרים לחות עוד
דעם על דבר ההצעה הנ"ל.

דברי הבקרת על הצעות מצבת זכרון לפושקין, אשר מלאו את
עמודי מכה"ע, עוררו בלב יושבי עיר המוכנה התשוקה ללכת ולהתבונן
בעצמם על ההצעות המוצגות לעין רואים; ויותר מכלן כמובן משבת
עליה עין המתבוננים הצעת ה' אנטוקולסקי. יש אשר מצאה ההצעה
הזאת חן בעיניהם, אבל יש גם כאלה אשר הסכימו לדעת רוב מבקריה.

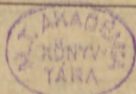
אחד מן הסופרים שהיה גם הוא בין המתבוננים על ההצעות
המוצגות לעיני העם, מספר במכה"ע „גראשודאנין“¹ בין יתר דבריו גם
את הרושם אשר עשה עליו מראה הצעתו של ה' אנטוקולסקי. הוא
אומר, כי עונג רב שכעה נפשו למראה הזה, אבל מסגנון דבריו קשה
להכיר, אם באמת ובתמים הוא אומר כזאת, או לצון חמד לו. פושקין
נדמה לו באמת כאיש נרדם. לקיים מה שנאמר בשיר „הבציר“: „עלי
הררמה מתוקה הפילו חיוני רוחי“. אבל תחת זה לא הצליחה, לפי
דעת הסופר הזה, ביד ה' אנטוקולסקי לתאר „אורחת אורחים נעלמים“,
ההולכים וקרכים אל פושקין, מבדיל נחושתן — חומר, אשר אי אפשר
לו להתעלם בשום אופן. מלבד זאת מערכת התמונות מגבורי פושקין,
אשר העמיד ה' אנטוקולסקי, מתארת לפנינו רק מושג של חלק אחד
מעבודתו הספרותית, הלא הוא העפאָס שלו (שיר הספורי), ומאומה אין

¹ 1875, ג' 19 (מיוס 11 מאי), 463—464.

בה מהחלק היותר נכבד שבעבודתי הנ"ל, הוא הם שירי ההגיון, אשר בהם נראה כנמחזה את נפש המשורר עצמו, את צלם דמותו הרוחני, את דעותיו בשיר ומליצה ואת אמונותיו.

בקרת צנומה של סופר אחד, מאַלסמאָפּיאמאָו שמו, על עמודי מכה"ע המאסקויאי „סאָורעמענניא איזויעסמייא“¹) היתה כנראה ההד האחרון משאון מכתבי העתים על דבר הצעת ה' אנטוקולסקי. לפי דעתו, למותר היא דחקים ציון לנכורי פושקין במצבת הזכרון, בעוד אשר גם מבלעדי זה לא ישכחו נצח, כל עוד שספרי המשורר הזה יקחו לב בני עמו. דברי הכל כאלה במלים מעצמם, ואין כל צורך לבטלם.

ה' סמאסאָו בזכרונותיו מהיודות הסקולפמורה הרוסית בספר העתי „ווייעסמניק יעווראָפּי“²) חוזר על דבריו שכתב בשנת 1875 ע"ד הצעת ה' אנטוקולסקי, ומתמרמר עד להשחית על אשר לא בחרו בהצעה הזאת. „חרפה היא לנו וכלמה תכסה פנינו, כי בהצעה הזאת מאסנו, ונשליך אותה ככלי אין חפץ בו חוצה, בשעה שבלי כל ספק היתה מצבת הזכרון הנעשה על פיה אחת משהים-שלש המצבות החדשות אשר יופי מיוחד להן ויתרון הכשר בהן, וחותרם הגיוני הזמן הזה קבוע עליהן. מובן הדבר, כי אם חסר כסף להוציא מכח אל הפועל מצבה כזאת, הרשות היתה ביד הועד לבלתי עשות מצבת הזכרון על פי תכניתה, אבל למאוס בה ולהשליכה כנצר נתעב — זה עון אשר לא נוכל כפרו“.

¹ 1875, ני' 129 (מיום 13 מאי).
² 1883, II, 701—703.

י.

על דבר הפרוטומין שעשה ה' אנטוקולסקי של ה' סטאסאו (כימי
הבציר 1872 בספ"כ) ושל הד"ר באַטְקין (1874) נדבר להלן במקום
מיוחד, במקום שידובר על כל הפרוטומין יחד; כן גם על דבר הפסל
„ישו הנוצרי“, אשר עשה חרש היוצר הזה בשנת 1874 יבאו דברינו
למטה בפרק המיוחד לפרשת מעשי ידיו מתמונות קדשי הנוצרים. לעת
עתה נשים נא עינינו לראות בהלך נפשו במקצוע אחד גדול שבסקול-
פמורה, הלא הוא פסידים או בארעליעפֿים מיוסדים על רעיונות יגון
ואבל.

לא „המון הרואים בלבד, — כאשר כתב ה' אנטוקולסקי, —
הם בעלי מרה שחורה“, כי אם גם חרש היוצר הזה בעצמו הרגיש בלי
ספק ימים רבים יגון ועוצב בנפשו, ועל זה יעידו הרבה ממעשי ידיו
הנושאים עליהם חותם תונה עזה ועצבת עמוקה. על שמי חרש האמן
המאושר הזה כנראה עזו עבים קמנים או גדולים ויסתירו לפעמים לא
רחוקות את גנה השמש ממנו, ויהנה אז נכאים, ומתחת אצבעותיו
יצאו כפעם בפעם דברים המגרשים גם מלפני רואיהם כל רגשי גיל
ושמחה.

אם בתחלת עבודתו כשרה מלאכת המחשבת נטה לב' אנטו-
קולסקי לתאר לפנינו מחוות עוצב מן החיים, כמו הפרנסה העמדה
והקשה של „החיט העברי“, קשי הכב של „הכלי“, אשר כמוכן לא מרוב
טובה התרגל בקמצנותו המנונה, מחלוקת וירידה לחיי חכרו בשביל
איזה פשט בחגמרא, ורדיפת עם גדול רק בשביל שמתפלל לאלהיו
באופן אחר שונה מאופן השליט במדינה („האנוסים“); — אם עד עתה
נסה ה' אנטוקולסקי להאר לפנינו פנים איומים ונוראים שנתקמטו ונתכוצו
לארכם ולרחנם מיסורי החרטה („יואן האיום“), ופנים רועמים מדאגה
רבה ומחשבות עמוקות („פטר הגדול“), הנה בתקיפה הזאת (משנת

1876—1878 לערך) היה לו המות כפעם בפעם למקור הגיון. בדמיונו הלך לקבל פני המות וגם להביט בו בפניו, ולבסוף גם לליתו בחרט אשר בידו. ה' אנטוקולסקי ידע והכיר פנים אד פנים עלמה כבודה אחת בת נסיכים, אשר כבד אותה למאד בלבו ובשפתיו, ובראותו אותה יום אחד בחליה נבהל לראות את מלאך המות מרחף עליה, ובהלתו זאת עשתה רושם עמוק בלבו. ללות את המות כבר הסכיין: כבר ראה בימי עמידתו שנים מאהוביו חללים אשר לקח אותם המות ממנו, את ריימערס הפרופיסור אשר משך חסד לו, ואת הכננן סיערָאָו אשר השביעהו בנעימים במננינותיו הנפראות, או ראה ויתבונן על הליכות המות רק אחרי עברו מלפניו, אבל במות העלמה הנסיכה מ' א' אָבאָלענסקי (1873) הנזכרת ראה את פני המות בעצמו, וע"כ לא במהרה יצא מזכרונו. וגם על משפחתו הצעירה לא פסח המלאך המשחית, ויבא בשנת 1876 לננוף את בנו הילד, שהיה בל"ס בנו בכורו, ולהוציאהו מורעותיו, ונמפי הרעל אשר הטיף אז אל לב ה' אנטוקולסקי התעוררו בו כפעם בפעם במשך שנים רבות ויטביעו את חותם היגון גם על מעשי ידיו שעשה בזמן ההוא.

„נורא הוא המות, — כותב ה' אנטוקולסקי¹⁾, — אבל יש בו גם דבר המושך אליו את נפש האדם ואת לבו. כאלו נתאמץ להדור מבעד הערפל העב המכסה מעינינו את המקום אשר שמה ילכו בני איש ומשם לא ישובין... אחרי מלחמה כבדה עם יסורי המות, פני המת יתהפכו פתאום לפנים שוקטים ובוטחים וכאלו יהגו מזמה, וכאלו יגידו לנו: כל ימי בקשתי את אשר מצאתי זה עתה; כעת את הכל אנכי יודע...”

„אברה שאינה חוזרת”, „מות סוקראטים”, מצבית זכרון לאַר-שאנסקי ולהנסיכה אָבאָלענסקי, „האביב האחרון”, „האנחה האחרונה”, „ראש יוחנן המטביל”, „יה"נ קורא למעונים ועמלים”, „המלאך” — אלה הם מעשי ידיו החרש הזה, אשר אנחת יגון ועצבת נשמע מהם, ואשר על אחרים מהם נדבר בפרק הזה.

¹⁾ אנטוקולסקי, II, 459.

„אבדה שאינה חוזרת“ — בשם זה כנה חרש היוצר את תמונת בנו הילד השוכב מת על מפתו, אשר עשה בתמונת בארעלעקף בשנת 1876 ברומי. מי הוא האיש המת אשר לא יהיה „אבדה שאינה חוזרת“ לשאריו וקרוביו? אבל האם יש לאיש בחייו סגולה יקרה יותר מן הילד היולד לו, ובפרט הילד הבכור, אשר בכליון עינים חבו אבותיו ליום הולדתו, ואש טפחיהו ורביהו, ויהי משושם כל הימים? והנה יום אחד בא המות האכזר ויקפד כפתיר את החיים הצעירים האלה, ויעזוב את האבית האומללים לאנחות; מה יקרו לאבות מרי הנפש הפנים הרכים האלה השבים בעת לעפר! מה קשה לאבות האלה להחזיר להתרמה את גוף המת היקר להם מכל חמדות התבל! אך גורה היא מפני אביר המבע ואחריה אין להרהר. ה' אנטיוקולסקי בחרש יוצר אמנם לא נבצרה ממנו מומה לעשות את תמונת בנו המת היקר לו מאבן-שיש לזכרון נצח, אך מה תועיל לו התמונה המתה הזאת אם רוח חיים אין בקרבה? הנה הוא חרת באמת את ראש הילד הרך שוכב על בר קטן, אבל מן העינים הסגורות נבר, כי כבר ככה בו אור החיים, שבת משוש הילדות, ונאסף שמחה וגיל, וכל רואיו אך יאסרו: הנה זאת אבדה שאינה חוזרת⁽¹⁾.

בשנה ההיא יצר ה' אנטיוקולסקי גם את תמונת הפילוסוף הקדמון סוקראטוס ברגע מיתו. רק פסל הפילוסוף הזה בלבדו נעשה ולא קבוצת פסילים „אשר האחד יבאר את רעהו“, ובכל זאת נראה בו את כל המחזה המעציב עד תומו, כי את אשר יחסר פה יתאר לפנינו כח דמיונו. על נקלה נוכל לרמות לפנינו את חרר בית האסורים, אשר שם סוקראטים אסור, מלא אנשים השותים בצמא את דברי חכמהו; עיני דמיונו רואות את הנרתק של סיפרים העומד על הקרקע ובתוכו מגלות מגלות, אשר כתבו בהן תלמידיו הרבים את כל היוצא מפי מורם. עוד אחד מהם עומד וכותב את דברי הפילוסוף האחרונים, והנה

(1) הכארעלעקף הזה הונג בראשונה כחערוכה הכללית נפארוז בשנת 1878, ולאח"כ היה גם כחערוכה ה' אנטיוקולסקי כספ"כ בשנת 1880.

עבר בא וסף רעל בידו להשקות את האמיר החכם, כי חרצו עליו משפט מות. התלמיד הזה עוצר בעד העבר ודורש ממנו, כי יחכה מעט ולבל ימהר לתת לרבו אהובו את המים המאררים האלה, גם יתר התלמידים, בראותם את העבר נבהלו נחפזו, הללו בוכים והללו הוכו בתמהון, אבל סוקראטוס קורא את העבר אליו. הפילוסוף הזה הוא זקן בן שבעים שנה, ויודע הוא היטב, כי לא יארוך עוד ימים על פני האדמה; עוד שנה, שנתיים או שלש ובדרך כלל הארץ ילך גם הוא. "הנה בא הזים לי למות ולכם לחיות, — כן אמר סוקראטוס לשופטיו בשמעו כי חרצו עליו משפט מות, — ולמי משנינו המיב טרם נדע!" ובאימץ לב ובמנוחת נפש חכה ליום המות, ועל כן לא נבהל למראה העבר, והנה הוא יושב וקורא אותו אליו, כי יתן לו את סף הרעל. לשוא ידברו על לבו איזה מידדיו, זה מחבקו ומנשקו ובקור בוכים מתחנן אליו כי יחיה עוד מעט בהוך איהביו, וזה מחאמץ להמות את לבו בדברים של מעט דבר יחיש לשתות את כוס התרעלה, כי עוד היום גדול, אבל הוא לא שם לבו לכל אלה, כאשר לא אבה שמוע לעצת ידו קריטאן, אשר יעצהו לנוס מבית האסורים, רק עיניו מתנוצצות בחוריהן, וכמו אור הנר במרם יכבה כי תעדה הלהבה, למען אשר בן רגע תעוף ואיננה, כן סוקראטוס לבש גאות כמדו לפני הרגע אשר שם בין שוכני עפר חלקו. בגובה וגאון הרים את כוס התרעלה וישת ממנה עד קבעתה. עוד רגע אחר והמחזה נשתנה: הפילוסוף יושב עוד על כסאו, אך כבר הפקיד רוחו ביד אלהים; הכוס מוטלת ריקה מימינו על הארץ, גוו סרוח, רגליו פרושות, יד שמאלו הלווה מכרי נוע, ראשו נמיו אל מול לבו, וכל בשרו נוטה מעט לשמאל, והכתונת, אשר עליו, צנחה מעט מעל כתפיו ותפול על בטנו, וכל מראה האיש כמו מעיד על רגש האושר הגדול אשר הנפטר כאלו מרגיש בהפטרו מעמל החיים ומראגותיהם תמיד.

את הרגע הראשון הזה אחרי מות סוקראטוס האר ה' אנטו-קולסקי מאבן שיש וויציגהו לעין רואים בין יתר מעשי ידיו בתערוכה הכללית שבפאריו בשנת 1878, וכפי הנראה מדברי כותב

הולדותיו הקצרות באוצר שמות החרשים של מיללער⁽¹⁾, ראו בו מבקרי התערוכה „חזון לא נפיץ מחותם האמת של הטבע, וכמעט תמונה נוראה מתמונות הטבע ממש“. איך הביטו על מעשי ידיו של ה' אנטוקולסקי, ובתוכם גם על פסל סוקראטוס, אספת הדיונים (jury) מחרשים האמנים שנקבצו שמה מארבע כנפות הארץ, נראה מזה, כי הרצו משפטם עליהם לכבד את ה' אנטוקולסקי באות הכבוד הראש והראשון בעד יצורי הסקולפטורה שלו „הטיבים שבכל העולם“, הלא היא מדליא גדולה של זהב ואותות היקר של „לגיון הכבוד“⁽²⁾.

אולם אע"פ שכבר יצא שם פסל סוקראטוס דההלה עוד מתערוכת פאריז, בכל זאת כשהוצג בין יתר יצורי כפיו של החרש הזה בשנת 1880 בס' פטרבורג, נמצאו עליו מערערים ומחפשי מומים. סופר מכה"ע „ספ"ב ליסטאק“⁽³⁾, דמשל, בחר לו לשון התולים, וידמה את „סוקראטוס“ של ה' אנטוקולסקי לאכר, הרואה מנוחה כי טובה ונרדם אחרי צאתו מבית הרחצה. וחרש האמן א' לעדאקאוו⁽⁴⁾ גם הוא יצא לקנטר עליו ורשימה שלמה של מגרעות הוא מינה בסוקראטוס. פסל

Müller, Biographisches Künstler-Lexicon, Leipzig, (1)
1882, S. 15—16.

(2) „פאריאלדאק“ 1881 נ' 119; סטאסאוו, גאשא סקולפטורא 690;
בולגאקאוו, אלב' רוס' סקולפט' 7. מן המקורים האלה קשה להכריע, אם
המלות „הטובים שבכל העולם“ דברי השזורי הן, או הן מסקנת ה' סטאסאוו.

(3) 1850, נ' 60 (מיוס 29 מארט).

(4) „ספ"ב וויעדאמאסטי“ 1880, נ' 82 (מיוס א' 23 מארט). כי לא
בקרת בלבד, כי אם גם איזה פניה מדכרת מתוך גרונו של חרש האמן הסיפר הזה
נראה מחות דעתו ע"ד אות הכבוד אשר התכבד בו ה' אנט' בפאריז בשנת 1878.
הוא אומר במאמרו ההוא לאמר: „ע"ד מעשי ידיו של ה' אנטוקולסקי וכשרונו אוכל
להניד רק זאת, כי כחי כח ארץ רוסיא בתערוכת פאריז הכללית השתדלו ככל עוו,
כי חרש האמן הזה (וגם סעמיראדסקי עמו) יתכבדו בעד מעשי ידיהם במדליא
כבודה של זהב“.

סוקראטוס, לפי דברי הסופר הזה, גדול הוא מקומת איש חי, בשרו עב ושמן, וכאלו צבה כבשר אליל היין באכוס; הוא מכוסה במכסה דק המתגלם בכפלים יפים, וראשו ודמות פניו נעשו ע"פ דמות הפסל הקדמון של הפילוסוף, אך תאר הקדמון טוב הוא מן הפסל המאוחר. על פני „סוקראטוס" של ה' אנטוקולסקי לא נמצא אף קו או קמט אחד, אשר יעיד עליהם, כי פני הוגה דעות עמוקות הנה. בהביטנו על הגויה הסרוחה הזאת, אשר פניה כמו בחלבם ומלאים פימות עלי כסל, אשר לא תאר ולא הדר להם, נראה לנו, כי סבת מות האיש הזה היה אחד מעבריו, אשר מרה את פי אדונו זה בעת משתה היין ושטף הזמה הנהעבה... למה יאמר ה' אנטוקולסקי כי בשר סוקראטוס היה עב ושמן? הלא הפסל הקדמון של הפילוסוף הזה לנגד עינינו ומוכיח, כי השחית ה' אנטוקולסקי את תאר החכם היוני הזה. גם זאת נפלאה, למה היה לו לחרש היוצר לקלקל את פני סוקראטוס, בשעה שעל הפסל הקדמון אע"פ שאינם יפים, בכל זאת הם מפיקים חן ונעם? מלבד המגרעות הנזכרות מיצא הסופר הזה עוד מגרעות אחרות בסוקראטוס. התגלמות כפלי המכסה על בשרו נעשה ככונה ליפות את דמות הפסל, אחרי כי ברגע מותו אי אפשר שיתקן סוקראטוס אה כפרי מכסהו ויגלם בדמות יפה, — דבר הנאות רק לאשה צעירה המתהדרת בלבושיה למען מצוא חן בעיני הגברים, — ולא לגבר זקן וחכם ברגע מותו. בהביטנו על הפסל משמאל נראה, כי רגלו הימנית של „סוקראטוס" נשברה מתחת עצם הברך, ולמען הוכח כי הדבר כן הוא, עלינו להעביר קו ישר ממקום חבור עצם השוק עם הקרסול אל מקום עצם הברך, ומשם להאריך את הקו אל הירך, ונראה כי הקו הישר הזה נוגע כמעט בשמח העליון של מושב הכסא, — דבר שאי אפשר הוא אצל איש בריא, אשר רגלו לא נשברה⁽¹⁾. אין צואר לסוקראטוס כפי שעשהו ה' אנטוקולסקי: ראשו מודבק לגוו וצואר אין, ועצם הצואר נטויה במדה מרובה לאחור למקום עצם הכתף.

(1) לא עלתה בידי כעת לכחון ולכדוק אמתת דברי המחקר כדבר המגרעת הזאת, וע"כ לא אוכל להכריע אם הזדק אמו.

איזה ממבקרים אחרים ראו ב„סוקראטוס“ מגרעות אחרות. לפי דעהם, לא איש מה הוא, כי אם הלום יין, אשר הכום המוסרת אצלו על הארץ מעידה, כי שתה יין לשכרה⁽¹⁾; ואיזה מהם הגידו, כי סוקראטוס ישן שנתו. כאלה כן אלה שאלו קול אחד לאמר: במה נדע כי „מות סוקראטוס“ הוא הפסל הזה? אמנם כן הוא, קשה במאד להבדיל רק על פי מראה החיצון בין איש חי וישן שנתו ובין איש מת. במקרים כאלה נבדיל ע"פ צבע עור הפנים גם ע"פ תנועות איברי הנשימה, אבל באבן שיש שאין כמו אלה, יען כי צבעה לבן ותנועות נשימה אין, באופן זה מוכן הדבר כי קשה מאד לשים גבול בין שינה ארעית ובין שנת עולמים. חכמי הנתוח אמנם בדקו ומצאו הבדל בין שני המקרים האלה: לפי דעתם, בכות העינים (אויגאפפֶּעל) של איש חי בישנו שנתו מתקרבות אך יסוד החיטם, וכאלו קוי הראות היוצאות מהן נוגעות בגבות העינים ומתאחדות זו בזו באיזה נקודה באויר לא הרחק ממראשותי הישן, אבל בכות העינים של איש מת עומדות באמצע העין וכאלו לנכחן תבטנה⁽²⁾. אין דבר, כי העפעפים נסגרות; בכות העינים נפרות גם מבעד קרום העפעפים הסגורות על פי הגבנון הקטן שבהן, המגביה את הקרום במקום זה או אחר. אבל הסימן הזה שסמנו חכמי הנתוח הלא נתן רק לרופאים ולחכמי חרשים להשתמש בו, אבל המון הרואים הן לא יוכלו להתבונן בדיוק נמרץ כזה כרופאים וכחכמי החרשים, ועל כן כבד היה מהם להכיר בפסל סוקראטוס איש מת.

אולם יפה אמר ה' סטאסֶאוּ⁽³⁾, כי המגרעת היותר גדולה שכפסל הזה היא, כי עיני סוקראטוס סגורות: באופן זה אין אנחנו רואים את מצב רוחו ברגע האחרון מחייו הנכבד לנו הרבה יתר מן הרגע הראשון אחרי מותו. בעינים סגורות איננו רואים אם גבורה או רפיון רוח היה

⁽¹⁾ Вѣстн. Европы 1883, II, 704.

⁽²⁾ Записки съ лекцій по Анатоміи проф. Таренец-

каго, курсъ II, чит. въ И. А. X.

⁽³⁾ נאשא סקולפטורה 704.

בו אז, אם אש עכרה קדחה באפו או קבל עליו את הדין בעונה ויסלח לרוצחי נפשו, אם רוח גדולה וגאון התנוססה בו כרגע שהוא או דברים קמנים פחותי ערך עוררו את לבבו, — כל אלה אין לפנינו, כי העינים, ארובות הנפש, סגורות, ומי יגיד לנו מה נעשה שם פנימה? אולם למרות כל אלה הפסל הזה הוא אחת מן המלאכות היפות ביותר שבהסקולפטורה. דמות ראשו של סוקראטוס, ידיו ולוח לבו חרושים באופן נפלא, גם גלומי הכפלים אשר למכסה נעשו מעשה ידי אמן, עד כי כל הרואה יכיר על פיהם כי מטוה של צמר הוא.

כי פסל סוקראטוס הוא באמת אחד מיצורים הנעלים של הסקולפטורה, אם לא מצד הרעיון לכה"פ מצד המלאכה, הננו רואים מואת, כי מקומו כעת באולמי הערמיטאזש, זה בית השכיית הגדול היקר והמיוחד במינו בכל ארצנו, אשר שם הקיסר יקרא עליו, ואשר בו תבאנה כל המלאכות המצוינות והיקרות ביותר שבעולם.

מצבת זכרון של הסופר הצעיר ורב הכשרון ה' אליהו ב"ר צבי ארשאנסקי¹⁾, אשר עשה ה' אנטוקולסקי בראשית שנת 1877, נצבת לבדה במערכת מעשי ידיו היוצר הזה, יען כי בצביונה המיוחד לה היא לא מולדת האר־כִּי־סקטורה וגם לא מולדת הסקולפטורה, כי אם כמעברה העוברת מנבול בת מלאכת המחשבת האחת אל גבול השנית. פה לא נראה לא בנין של עץ או של אבן מדויק כמשפט מעשי הבונים, אחרי כי ה' אנטוקולסקי לא ארדיכל הוא, ואין דרכו להשתמש בקנה מדה ובאנך, וגם לא המונות אנשים, אחרי כי בקברות ישראל לא נראה ולא נמצא כל פסל ותמונה של צלם דמות אדם. נוהגים אמנם בני עמנו בערים שונות (כמו למשל, בוויקנא) לחרות על אבני המצבות של קרוביהם ציורים שונים, כמו עץ נשבר (הוא סמל דמות הנפטר) ועל ענפיו תשכונה צפרים (סמל בניו ובנותיו האכלים על מותו), או אניה טובעת בלב ים וחרנה נשבר, וכדומה, אבל ציורים כאלה שכיחים הם יותר מדי, ולא כזאת צריכה להיות מצבת הזכרון לסופר צעיר, אשר

(תולדות הסופר החכם הזה נמלאו במאסף הרוסי „ישוורייסקאיה ביבליא-טעהקה" חלק טזי (1878) .

יותר מאשר הצמער על רשעת לב בני האדם בכלל, היה גורל עמו קרוב מאד ללבבו, וכל זה בשביל שהגה בספרים רבים ומהם מלא לבו רוח חכמה. ה' אנטוקולסקי עשה תכנית המצבה הזאת כיאות באמת למצבת איש הספר, אשר כל ימיו הגה בספרים שונים גדולים וקטנים, עבים ודקים, ישנים וחדשים, ומהם שאב ידיעותיו ועל ידיהם חזק את הגיוני לבבו, ועל פיהם המה הכך נפשו: חרש היוצר לקח לו במקום לבנים ספרים רבים עתיקים וחדשים, יש בהם גדולים ויש קטנים, יש בריאים ויש צנומים, ויעמידם זה אצל זה, וישכיבם זה על גב זה כאריח על גבי לבנה, ויעש מהם כהכנית מזבח קטן עומד על כמה עשויה לדבר אשר על ארבע קרנותיה ג"כ מונחים ספרים. וגם על המזבח ערך מערכת ספרים ומגלות וגליונות -- הם עצי המזבח, ועל גל המערכת הזה מונח כקרבן ספר פתוח אשר עליו כתובים בדם (כדרך בני עמנו לכחול את האותיות במצבות הקבר בצבע אדום כדם) הדברים: „אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני“. עט סופרים המונח על פני הספר הפתוח נאחו בסכך זר הדפנים — הוא אש המזבח — המושם על ראש הספר משמאל הרואה, וכראש הזר יתנוסס „מגן דוד“.

באופן כזה עלתה ביד ה' אנטוקולסקי לחבר את הארכיטקטורה ואת הסקולפטורה ולהוציא מן הזווג הזה מצבה מיוחדת במינה זכרון לנפש אחד מאצילי הרוח שבקרבנו.

מדי דברי על דבר תכנית המצבה הזאת אחשוב לא למותר לספר באזני הקוראים פרטים אחרים מתולדותיה. מיד אחרי מות ארשאנסקי (5 סענט' 1875) נקהלו מכבדי הסנוח הרבים ויגמרו בלבם להקים מצבת זכרון לסופר רב הכשרון הזה, הסת בלא עתו ונקבר בקברות ישראל ביעקאמערניאָסלאוו¹). גם קרוביו ושאריו לא קפצו ידם ויאמרו לקחת חלק בהעמדת המצבה, ויגמרו לפנות אל ה' סטאסאָוו בבקשה להמות לב ה' אנטוקולסקי לחבר תכנית המצבה. ה' סטאסאָוו ידע, כי ה' אנטוקולסקי שישב אז ברומי היה עסוק במלאכה רבה, בכל זאת הכיר,

¹ סאָקא מליין כעטות מקוס קבורתו בסס"ב על ביה"ק „וואַלקאווה“.

כי זכרון לנפש איש מצוין בדברי ימי ישראל האחרונים כְּאַרְשָׁאנְסְקִי צריך לעשות רק היהודי המצוין השני במקצוע מלאכת המחשבת ה' אנטוקולסקי, ועל כן לא ירא להפריעו ממלאכתו, ובכל כחו התאמץ לפצור בו, כי יעשה הכנית המצבה להסופר המצוין הזה. ה' אנטוקולסקי הסכים על נקדה להצעת ה' סטאסְאָוּ, ובמשך זמן קצר חבר ויחרות מחמר את הכנית המצבה, אשר הזכרנו לעיל, וישלח מרומי לה סטאסְאָוּ המונה פּוֹטוּגְרַפִּית ממנה, אשר לבקשת עורך המאסף „יעזור ביבליאטיקא" נרפס ממנה ציור חרות על לוח עץ בחלק הששי של המאסף (הוא 1). ה' אנטוקולסקי הציע לפסול את המצבה ברומי מאבן שיש, ויביע חפצו לנצח על המלאכה; הוא מצא שם כבר חרש אבן אשר הסכים לעשות את המצבה במחיר זול למאד, הוא מחיר אלפים לירא איטלקית (בערך פֶּראַנְק), חוץ מן היסוד ומן הסובב הצריבים להעשות מאבן גראניט וגרר הברזל מסביב אשר לא באו בחשבון. אך חפץ ה' אנטוקולסקי לא יצא לפעולה, יען כי הכסף הנקבץ להקמת המצבה היה אז עוד מעט ולא הספיק לשכר המלאכה והחומר²). ימים עברו ושנים חלפו, ה' אנטוקולסקי העתיק אחרי כן את בית מלאכתו מרומי לפאריז, והכסף המעט הנקבץ להכנית זו נמסר לחברת מפיצי השכלה, ובמשך שנים רבות לא התרבה במאומה. הסיפור ארשאנסקי, אשר מותו הרעיש עולם משכילי היהודים ברוסיה שבזמנו, כנראה נשכח ימים רבים כמת מלב מכבדיו, ורק בשנת 1899 עלתה ביד ועד החברה הנ"ל להוציא אל הפועל את דבר מצבת הזכרון. כראשית ירח סענ' מלא הועד את ידי חרש היוצר ה' אליהו גינצבורג, הוא תלמידו וחניכו של ה' אנטוקולסקי, לנצח על המלאכה, ומלאכת הכנת המצבה נמסרה ליד האיטלקי באָטטא שבפ"ב, ויארכו ימי המלאכה כל ימי החקר וימי האביב 1890, עד אשר בסוף ירח מאי נגמרה המצבה עד תמה. אני ראיתי את הכנית המצבה בכית המלאכה של האיטלקי הנ"ל, והנה היסוד והסובב נעשו מאבן גראניט אדום טובא מפּינלאַנד, ותכנית המזבח

(1) זל 135 במחלתו הסניה.

(2) Евр. Библия, VI, 135—137 (3-ей пагинации)

מאבן חול, ולא מאבן שיש כאשר הציע ה' אנטוקולסקי. אפשר הדבר, כי מאשר יקרה מאד האבן הלכנה הזאת בארצנו, לא היה ביכולת הועד במחיר אלפים הרו"כ אשר נקבץ סוף סוף בידו לעשות את המצבה מאבן זו.

את אשר אי אפשר היה לה' אנטוקולסקי לעשות במצבה העברית של ארשאנסקי, היה ביכולתו לעשות במצבת הזכרון של הנסיכה הצעירה מאריא לבית אָבאלענסקי. פה גם הדת גם המנהג אינם אוסרים לתאר אף תמונות אדם, ולא הושמו כבלים על כח דמיונו של חרש היוצר לאמר, זאת עשה וזאת לא תעשה, ועל כן עתה ביד ה' אנטוקולסקי לעשות מלאכה מצוינה, אשר כל רואיה יתפלאו וישתוממו ויאמרו: הנה זה פרי כשרון גדול!

עוד בשנת 1875 חרת ה' אנטוקולסקי ברומי את מצבת אָבא-לענסקי מחמר, ורק בשנת 1877 עלתה לו לפסול אותה מאבן שיש. הרושם החזק אשר עשתה עליו דמות הנפמרת בראותו אותה בחליה במרס תמות נשאר עמוק בזכרונו, ואת הרושם הזה התאמץ חרש היוצר לתאר במצבתה. הוא תאר את המונת הנפמרת עצמה יושבת על ספסל אבן לפני פתח בית קברה, שער ראשה פרוע, ובגד רחב ולבן על בשרה. היא רוֹאָה מר המות סר אליה, ותך כף אל כף ותספקן על ירך ימינה, ראשה הורידה לארץ וכמו תחשוב מחשבות יגון, ועיניה מביטות על המסלה ההולכת אל בית הקבר. מה רע ומר המות, מה קשה לה דרדת מן הספסל הזה וללכת דרך פתח האהל לשכב בקבר הלח והקר ולישן שם שנת עולמים!

גם מצבת הזכרון הזאת הוצגה בין מעשי ידי ה' אנטוקולסקי האחרים בתערוכה הכללית שבפאריז, ואח"כ הוצגה ברמות מסכה של גפסים גם בתערוכת חרש היוצר הזה המיוחדת שהיתה בפ"ב בשנת 1880, ותהלתה מלאה כל הארץ¹.

¹ המצבה הזאת הוצגה גם בשנת 1882 בתערוכה הכללית לכל ארץ רוסיה שהיתה במחסקוי.

חרש האמן והסופר לעדאקאָו הנ"ל¹), אשר כמעט בכל מעשי ידי ה' אנטוקולסקי הגדולים מוצא מגרעות, מודה, כי פסל הנסיכה אבאלענסקי נעשה באופן נעלה. פניה המפיקים יגון נורא, תנועת גוה המעידה על ענות רוחה, וכפות ידיה המונחות זו על גב זו על ברכה, כל ארה עושים רושם חזק בלב רואי הפסל הזה, שהוא, לפי דברי הסופר הנ"ל, הטוב שבמעשי ידי ה' אנטוקולסקי שבתערוכה, ע"פ עומק הרעיון הנמצא בו, וע"פ חוהם האמת של החיים הטבעיים הנראה מעליו.

„כל פרט ופרט ממצבת הזכרון הזאת, — אומר ה' סמאסאָו²), — מלא רגש נעלם, ורוח שירי הגיון ויגון עצור. אינני יודע מצבה נפלאה אחרת בכל ארץ אירופא מבלעדי מצבת הנסיכה אַבאַלענסקי. זמן רב ישבתי למרגלות הפסל הזה בכיה"ק Monte Testaccio שברומי, והרושם החזק שעשה עלי הגיע עד חדרי לבבי, עד כי לא ימח זכרו משם לנצח. אחרי רואי את המצבה הזאת תרמינה בעיני כל יתר המצבות שבעולם כעצים יבשים אשר נם ליחם ואין בהם רוח חיים".

בין המלאכות מסוג זה עלינו למנות גם את „האביב האחרון"³), הוא הבארעליעף הנעשה ברמות הבאראָן הצעיר ה' מרדכי (מארקוס) ב"ר נפתלי האָראָן גינצבורג. הבאראָן הצעיר הזה היה חרש צייר ויצמיין במלאכתו, ופתאום נגלתה בו מחלה איומה, „כי שולח רוזן בעצמיו, ובעצת הרופאים הלך לשאוף רוח צח על האי מאדערא, אך לתוגת לב אביו וכל משפחתו היקרה לא שב עוד אליהם בחיים חיתו, כי נקמף באביב שנותיו (בשנת העשרים לימי חיו) ביום א' כ"ו כסלו תרל"ט (10 דעצ' 1878), ושאריתו הובאה לפאריז, ושם בא אל קבר ישראל ביום ו' ה' טבת שנה הנ"ל"⁴).

¹ „ספ"ב וויעדאמאסקי" 1880, נו' 80, סוליעין.

² גאשא סקולפסורא 703.

³ סאבקה וכולגאקאָו כספריהם הזכרים מכניס כן את הכארעליעף הזה.

⁴ ה' מ ל י ז XIV, 26 (מיוס י"ב טבת תרל"ט). סאבקה מליין בעטות

מקום מותו בניצח.

ה' אנטיקולסקי תאר את דמות החרש הצעיר הזה בשבתו בימי חייו האחרונים נשען על כסא רך בצל עץ אחד מעצי הגן, ובחרט אשר בידו הוא מצייר תמונת העצים הרקים והערומים אשר לא הספיקו עוד להגין, העומדים לנגד עיניו. פנקס הציורים מונח על לוח עץ עשוי לתכלית זו על שתי ידות הכסא, וביד שמאלו אוחז הצייר בפנקס הפתוח הזה, למען ייטב לו לעסוק במלאכת שעשועיו זאת, אהה, בפעם האחרונה לימי חייו. פניו של הצייר הצעיר הזה, המזכירים לנו במעט את תואר פני הבארָאָנים הצעירים לבית גונצבורג, מפיקים מעל הבארעליעף שעשה ה' אנטיקולסקי חן ונועם ורוך והגות לב, וכאלו גם צל תוגה חרישית עוברת עליהם. כל מי שהיה לו בחייו עסק עם חרשי אמנים והתבונן אל מכטם ואל השומת לבם בשעת מלאכתם, האיש ההוא יתפלא לראות עד כמה קלע ה' אנטיקולסקי אל השערה לתאר את מבט עיני חרש הצייר הזה החודר ובוקע אל תכלית הרברים אשר תבניתם הוא מצייר על הגליון.

הבארעליעף הזה נעשה מאבן שיש בפארזו בסוף שנת 1878 מיד אחרי מות הבארָאָן מארקוס ג"ב ומוגש „לזכרון לפני אבי המנוח מאת חרש היוצר עושהו"¹). בעבי גבי לוח העץ שמתחת פנקס הציורים חתום עברית שם חרש היוצר: „מ' אנמאקאלסקי" באותיות מרובעות. גוף הבארעליעף בדמות מעדאליון גדול שמור באולם האורחים של בית אבי המנוח הבארָאָן מר נפתלי האָראָץ גינצבורג, והעתקה ממנו ממערב-ראקָאָטא נמצאה בבית אחיו הבארָאָן מר ד' גונצבורג. הוצג הבארעליעף מתחלה בספ"ב בשנת 1880, ואח"כ בקיץ שנת 1881 ג"כ בספ"ב בתערוכת מעשי ידי החרשים „מזמן משך כ"ה השנים האחרונות" שנועדה לתערוכת מאָסקו, ואח"כ בתערוכה הכללית שבמאסקו בשנת 1882.

ה' סמאסָאָו בדברו על דבר מעשי ידי ה' אנטיקולסקי המוצגים בשנת 1881 בספ"ב²) מרים על גם את המעדליון הזה ומעמידו בשורה

¹ כן נדפס בהקאטאלאג של תערוכת ה' אנט' בשנת 1880.

² „סטרזלדאק" 1881, ט' 119 (מיוס 2 מאי).

אחת עם פסל „יואן האיום“: כבוה כן בזה הוא שומע קול המון החיים האמתים והפשוטים, ורואה רושם רגשי הנפש ורעיונות עמוקים.

מצבת קבר „האחות הרחמניה“ אשר עשה ה' אנטיקולסקי בסוף שנות השמונים למספרם, לא הוצגה מעולם בתערוכות החרשים ולא ראוה בלתי אם מבקרי בית מלאכת ה' אנטיקולסקי, בשעה שנעשתה בידי חרש היוצר. לפי עדות ה' סמאסאָו אשר העיד עתה בע"פ ביום חג חצי יובלו של ה' אנטיקולסקי (29 דעק' 1896) באוני כל מכבדי חתן היובל שבאו לתת לו כבוד ויקר, היא מצבת קבר של עלמה אחת בת עשירים אשר התנדבה לצאת על שרה קמר בתור „אחות רחמניה“ לישע אנשי חיל ארץ מולדתה, ותפול גם היא כגבור במלחמה. כעת הוקמה המצבה על קבר האחות בבי"ק אחד בארץ רומעניען. אני ראיתי ממנה רק תמונה מאירה יוצאת מ„פנס של קסמים“, וכפי שאפשר להתבונן על תמונה כזאת, ראיתי בה דמות איש חיל מוטל ארצה בלי ספק מוכה ופצוע מחצי המות אשר ירו בו אויביו, והאחות הרחמניה (בלי תפונה דמות הנפטרת) תשוח והכרע על ברך ומתאמצת להמציא לו תרופה ומזור ולחפש לעצבותיו. תכנית קבוצת שני הפסילים האלה יצאה מתוך הפנס בדמות ממושטשת כמעט, ומובן הדבר, כי קשה מאד באופן כזה לחות דעה על אדותיה.

אל מעשי ה' אנטיקולסקי מסוג זה עלינו לחשוב גם את ההאָרעל-יעפים: „האנחה האחרונה“ ו„ראש יוחנן המטביל“, והפסילים: „יה"נ קורא למעונים ועמלים“ ו„המלאך“, אחרי כי גם בהם אנחנו רואים חותם היגון והאבל, אך על אדותם נדבר באחד הפרקים הבאים במקום שידובר על כל מעשי ידי היוצר הזה המיוסדים על רעיונות מדת הנצרות ומנהגי עמי הנוצרים.

יה.

מאמצע שנת 1877 העתיק ה' אנטוקולסקי מקום מושבו מרומי לפאריו, והשתתפוהו בתערוכה הכללית בשנת 1878 לא הפריעה אותו ככל זאת ממלאכתו. רוב מלאכתו היה בשנים ההן מעשה פרומיין של אנשים פרטים; או נעשו פרומיין של איזה מהנסיכים הגדולים שבארצנו, ואז נעשו גם פרומיין של נ' מיליויין, של א' קרייעווסקי, של שנים מבית הבאראָנים ג"ב, ושל חמשה ממשפחת פאליאקאו, ועוד, אך ככל זאת חרת או ה' אנטוקולסקי מחמר גם איזה דברים לא לשם ממון, כי אם לשם מלאכת מחשבת, כפי שדרש ממנו רוח מבינתו. ראש "מפיסתופל" שר השדים, והסקיצית "אקרבתון" "ושפינווא" הם מעשי ידיו שעשה בזמן ההוא. הראשון זכה אחרי כן בהמשך הימים להעשות פסל שלם, וגם את "שפינווא" עשה ה' אנטוקולסקי בדמות פסל גדול ושלם, ורק "האקרבתון" נשאר ביד היוצר עד היום בתור סקיצע.

פני "מפיסתופל" כבר עמדו לפני עיני דמיונו של חרש היוצר עוד משנת 1874, ובכל זאת לא מצא מקום מוכשר ליצירתו יותר מפאריו, עד כי רק בשנת 1878 יכלה דמות שר השדים לקבל מתחת אצבעותיו צורה מוחלטת. ה' אנטוקולסקי חפץ לתאר בפניו ערמה בוז ושנאה. את הבסיס שמתחת הפרוטומי העמיד חרש היוצר על פני ספר פתוח והפוך על פניו, וכאלו חפץ להגיד בזאת, כי אמונות מפלות בשדים וזמזקים באות ללב האדם רק בשעה שמצב השכלתו יורד פלאים וספריו הפוכים על פניהם ואין הוגה בם. הפרוטומי הזה, כאשר אמרתי, הוא רק חלק אחד מן הפסל השלם אשר עשה ה' אנטוקולסקי אחרי כן, ועל כן אחשך את דבריו על אדותיו, עד אשר אניע לספור פרשת הפסל השלם של שר התפתה.

בסקיצע "אקרבתון" תאר ה' אנטוקולסקי את אחד מן הבדחנים

האומללים, אשר בשביל פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו מוכרח לבדח את העם בגנות וכבתי קרקסאות, לרקד על החבל ולקפץ קפיצות משונות באויר ממעל לחבלים מתוחים, ומכעד מרובעים תלויים וכדומה. המון העם אינו מסתפק בהוללות האיש הגדול ודורש בכל שרירות לבבו, כי גם ילדים יקחו חלק בעבודת הברחנות, והאקרבטון הגדול מוכרח להפיק רצון העם אשר ממנו מזונותיו ולשים נפש ילדו בכפו. חרש היוצר תאר את האקרבטון האב נושא על ידיו את הילד האומלל אשר נהרג בשעה דבריחותא. האב בלי ספק, בחפצו לשמח לב העם באופן חזק, השליך מידו את הילד למעלה, למען אשר יקבלהו בנפלו, אך לא הספיק לשלוח ידיו אל הנער, והנער נפל ארצה ויהרג מכח הנפילה החזקה. מה יתנגדו זה לזה חזות פניו המלאים תונה ועצבת, ובגדיו הברודים המעוררים שחוק בפי רואיהם! בלי תפונה תקשכנה עוד אזניו קול מחיאת הכפים מאחרי המסך, קול ההמון הוא השואף להתענג עוד הפעם במחזה קפיצות נוראית כאלה, ומי יודע, אפשר כי מוכרח יהיה האב הזה, האבל כעת על מות בנו אשר מידו היתה לו זאת, לצאת ולברח עוד את ההמון ההולל, אשר לא יאהב לותר מיצרי לבבו הרע מאומה . . .

שלוש סקיצות שר „שפינווא“ היו כמובן הכנות לפסל הפילוסוף הגדול, אשר עשה ה' אנטוקולסקי אחרי כן, ומוכיחות לדעת, עד כמה חפש חרש היוצר דמות מדויקת לשפינווא, עד כי לא הסתפק בסקיצה אחת ויעש שלש. עד כמה עלתה לה' אנטוקולסקי לבור דמות מדויקת לפילוסוף העברי הזה נראה בפרק הבא.

משנת 1871 ועד שנת 1880 כבר הספיק ה' אנטוקולסקי לעשות מלאכות רבות ונכבדות, עד כי יכלו לכלכל הערוכה גדולה בפני עצמה ובעצת מאהביו גמר חרש היוצר באמת לפתוח הערוכה ממעשי ידיו בס'פטרבורג. הרש הצייר המפורסם הפרופ'יסור באַגאליובאָו, אשר גם מקום מושבו היה בפאריז, ושמו היה גדול בארץ מולדתו ובחצר מלכות רוסיא, השתדל בעד ה' אנטוקולסקי ויעזור לו, כי יפתחו לפניו על נקלה שערי האקדמיא הרוסית למלאכת מחשבת לערוך באולמי משכיותיה

את התערוכה שלו, אשר נפתחה ביום 15 מארץ 1880¹ .

בשלישם ושלושה סימנים ציין ה' אנטיקולסקי את מעשי ידיו בתערוכה, אשר ביניהם היו כמעט כל יצוריו הנכבדים והחדשים ביותר: עשרים וחמש מלאכות שלמות, ארבע העתקות מהן וארבע סקיצות², ולמרות השאון הגדול אשר העלה בכך ארץ רוסיא פסל „יואן האיום" בשעתו, ולמרות ההלה אשר יצאה לשם חרש יוצרו, למרות כל אלה מעטו הפעם מאד מבקרי התערוכה הזאת. „בארצנו קדמו את פני ואת פני תערוכתי, — אמר אז ה' אנטיקולסקי אל ה' סטאסאָו, — כאלו הרעותי לעשות דבר מאומה, וכסיתי בחרפה פני כל יושבי עיר המלוכה!"³. גם סופרי מכה"ע הביטו על תערוכת חרש היוצר הזה באספקלריא שאינה מאירה ויראו בה כמעט רק מגרעות בלבד, כאלו הפרוץ היה בה מרובה מן העומד, מלבד מכה"ע „גאָלאָם" אשר הסתפק

¹ ס א ב ק א כס' הנזכר .

² התערוכה הזאת היתה אחת מן התערוכות היותר נכבדות של ה' חנו-קולסקי, וע"כ לא למותר יהיה לתת פה רשימה קצרה ממעשי ידיו שהולגו שמה: (1 יואן האיום, 2 פער הראשון (שני אלה פרטומין נעשים מן הפסילים הידועים). 3-4 יה"נ (מנדיל נחושתן ומאבן שיש). 5 סוקראטוס. 6 מלכת מ' אבאלענסקי. 7 פסל הגראף פאנין. 8 אבדה שאינה חוזרת. 9 האנחה האחרונה. 10 ראש יוחנן המטביל. 11-12 מסיסתופל (פרטומין מאבן שיש ומנדיל נחושתן). 13 באראן מ' ג"ב (האביב האחרון). 14 סטאסאָו (פרטומין משיש). 15 באטקין (מנדיל נחשתן). 16 מיליוטין (מאבן שיש). 17 באראן יוסף יוזל ג"כ. 18 הבארונית ס' ג"ב. 19 ס' פאליאקאוו. 20 מרת פאליאקאוו. 21 ז' בת ש' פאליאקאוו. 22 י' בת ש' פאליאקאוו. 23 ד' פאליאקאוו. 24-25 א' קרייעווסקי (מאבן שיש ומנדיל נחשתן). 26-27 הנסיך הגדול ניקולוי ניקולייטוויטש הכבוד (מנדיל נחשתן ומנפסים). 28 הנסיך הגדול קונסטנטין ניקולייטוויטש. 29 טורנעניעוו, 30-32 שפינוזא (שלם סקיצות מטערראקאטא). 33 אקרבטין (מהזה יגון מאחרי המסך, סקיצט מטערראקאטא).

³ נאשא סקולפטורא, 705 .

בהודעה צנומה בלבד, כי תערוכות ה' אנטיקולסקי עתידה בקרוב להפתח¹⁾ ואחרי כן עבר עליה בשתיקה.

סופר מכה"ע „ספ"ב ליסמאָק" ²⁾ זורק ממש קיתון של שופכין על מעשי ידי היוצר הזה. כרע עין ושונא ליהודים ידאב לבו לראות, כי איש עברי פתח תערוכה שלמה ממעשי ידיו באולמי האקדמיה, וע"כ הריק כל חמתו על עשירי בני ישראל אשר תמונותיהם הוצגו ג"כ בתערוכה הזאת. סגנון המאמר הזה המפיק כעס והתולים מוכיח על ערכו הפחות למאד.

מאמרו של חרש הצייר לעדאקאָו במכה"ע „ספ"ב וויעדאמאָסטי" ³⁾, אף כי גם בו יש הרבה דברים כמתלהמים נגד ה' אנטיקולסקי ונגד מעשי ידיו, בכל זאת ראוי הוא יותר לשים לב עליו.

הסופר ההוא קם נגד המנהג הנהוג בין חרשי זמנו לכונן תערוכות מיוחדות של מעשי ידיהם בלבד, תחת אשר טוב היה, כי לא יפוצו החרשים כצאן אשר אין להם רועה, ורק יתאחדו יחד לכונן תערוכות כלליות למען תגדל התועלת להמון הרואים המוצאים נחת רוח במראה יצורי מלאכת המחשבת. נקל לשער, מה קשה יהיה להמון העם ליהנות מאור מלאכת המחשבת, אם כל חרש אמן יבנה לו כמה בפני עצמו, יכונן תערוכה למעשי ידיו בלבד, ושכר הראיה יקח ג"כ שלשים גרה כשכר הכניסה לתערוכה כללית. מיבן הדבר, כי באופן כזה מלמדים החרשים בעצמם את העם לאט לאט למעט בבקור תערוכות חרשים, ולבקש להם עונג אחר אשר יוול להם מן הענג הזה. לפ"ד הסופר עושים החרשים ההם שלא כמשפט במנעם מן ההמון את החפץ ליהנות במחיר קטן מזו המלאכות היפות, בעוד שהם, החרשים, התחנכו בהאקדמיה כמעט חנם, ומאין תמצא האקדמיה מוצא לכלכלתה, אם לא מכסף העם יושב הארץ?! היוצא מזה, כי במקום שיש לקחת,

¹⁾ 1880, נ' 73 (13 מארט).

²⁾ 1880, נ' 58, 60, 66.

³⁾ 1880, נ' 82 (23 מארט).

שם באים החרשים ולוקחים, ובמקום שנחויץ לתת, הם קופצים יריהם ותת לא יחפצון.

מן החפץ לכונן תערוכה בפני עצמה תולד גם התשוקה להרבות בדברים מוצגים לעין רואים, עד כי יש אשר עי"ז יוציאו החרשים לעיני העם גם דברים גרועים למאד, אשר טוב היה לוא הסתירום בחרי חדרים לבל תשורם עין איש.

החרשים ממין ההוא אומרים, כי לא נופלים הם מן המשוררים והמוזכרים בכתי התיאטראות, אשר גם אלה לוקחים שכר מאת הבאים לשמוע זמרתם, וא"כ לפי דעתם, במה איפוא יגרע חלק חרש הצייר מן המוזר? אבל שוכחים החרשים, כי המזמרים בקחתם שכר בעד שמיעת זמרתם אינם יכולים אח"כ למכור את קולם, ומעשי יריהם של החרשים (פסילים וציורים, וכדומה) תמיד ערולים להמכר וכסחורה דמיא.

דבריו אלה כונן הסופר הזה לא לנגד ה' אנטוקולסקי בלבד, כי אם גם נגד חרש הצייר ווערעשצאגין. איש מכל מפלגת החרשים לא זכה להתפרסם במשך זמן קצר פְּשָׁנִים האלה, אין איש מכל העוסקים במלאכת מחשבת, אשר שמם יזכר כמעט תמיד לשבח או לגנאי על עמודי מכתה"ע כשם החרשים אנטוקולסקי ווערעשצאגין. תהלת האחרון הגידו בקהל "מפני כי בבית מלאכתו תמונות למאות נשקפות מבעד לורי הוהב", "ומפני כי כל בני העיר פאריז ירוממו שם בן ארץ מולדתנו זה", וכדומה. הנאו' וורעמיא מתחלה העלה אותו במכתביו של מאָל-טשאנאוו כמעט עד מרומי שחקים, וְאָעמירָהוּ למעלה מראפֶּאעל, מיכעל אנדשועללא ושוערָאָם וכו', ואחרי בן הורידהו העתון הזה וישפילהו כמעט עד בחינת צובע פשוט. מטעם זה הסופר אינו נוהן כל ערך לדברי המבקרים סטאסאָוו, באָבאָריקין ומאמושינסקי (הסופרים האלה כנודע כתבו טובות על ווערעשצאגין ואנטוקולסקי), ומפחית גם ערך אות הכבוד אשר התכבד בו ה' אנטוקולסקי בתערוכה הכללית שבפאריז.

את מעשי ירי ה' אנטוקולסקי בתערוכה הזאת הסופר הזה מחלק למחלקות רבות. האחת — הם דברים שהיו לפני עיני העם משכבר הימים (יואן האיום, ופטר), השנית — העתקות שונות מאיזה דברים

שבתערוכה זאת (מנפסים, מאבן שיש או מכדיל נחשתן), השלישית — דברים שערכם קטן כמאד (בין אלה מונה הסופר את „האבדה שאינה חוזרת” ואת „האביב האחרון”, אשר לא כר חרש משכיל יסכים לדבריו), והרביעית — דברים הראויים לשים לב אליהם אף כי לא נקו ממגרעות. הסיפור הזה מתנגד למושג הריאליזמוס המקובל אצל החרשים שבזמנו. אם ריאליזמוס במלאכת מחשבת נקרא לכל דבר הנעשה בדמותו האמתית אשר בטבע ובחיים, מדוע זה יקראו החרשים ההם ריאליזמוס רק לכך דבר אשר משחת מראהו ולא תואר ולא הדר לו הנעתק בידי חרש האמן מן הטבע, ולכל ענין אחר יפה ונעים, אף כי יהיה גם הוא העתקה נאמנה מן החיים, יקראו תועבה והויה טפלה? מדוע זה יציירו דמות שליחי יה"נ דוקא בכלויי סחבות, ואת פני אכר דוקא נתעב ונאלח ובעל מום לבוש בגדים בלים ומשוקאים ולזאת יקראו ריאליזמוס? האומנם לא היה לשליחים ההם מעורם בגדים נקיים וחדשים? האם כל האכרים נבזים ידועי חולי ובעלי מומין? מדוע זה עודף של יופי פגול הוא לא ירצה, ועודף של סחי ומאום — תכלית השלמות?

במפלגת הריאליסטים החדשים ההם מונה הסופר לא רק את ה' אנטוקולסקי בלבד, כי אם גם את ריעפין, גע, סטאסאוו וסיעתם. כי החרשים הקדמונים הבינו את הריאליזמוס כראוי מביא הסופר הוזה ראה מקבוצת הפסילים „הנאבקים זה בזה” (נמצאה בפלורנציא והעתקות ממנה כמעט בכל מוזעאום של יצורי מלאכת מחשבת). תנועות הגוף של המתפתלים בנפתולי אלהים אלה נעשו כאופן מצוין מאד המעיד על ידיעתו העמוקה של חרש היוצר את הטבע ואת החיים. כזאת נראה גם בפסל אפולון (ברומי בוואטיקאן) וגם בפסל הקדמון של סוקראטוס. היוצרים הקדמונים כתארים את היופי תארוהו עד עצם תכליתו, ולהפך, בשעה שלא היה להם חפץ ביופי לא הכניסוהו במלאכתם בעל כרחו, וכזאת אנו רואים בפסל סוקראטוס, אשר חותם החיים הפשוטים מונח עליו בלי כל כחל ושרק. כוזה הוא ריאליזמוס אמתי וזאת תכליתו, אכל לא כדעת אותם החרשים המקלקלים את מעמו בצדיה.

הסופר מרבה אח"כ לבקר איזה ממעשי ידיו של ה' אנטוקולסקי . את דבריו בקרתו על פסל סוקראטוס ועל מצבת אבאלענסקי שמענו למעלה , ואת דבריו על אדות הפסילים האחרים נביא לסטה , בשעה שידובר על אדותם בספרנו .

מלאכת המחשבת בזמן הזה , לפי דברי הסופר הזה , לא התקדמה כי אם שבה אחר , ולמען הוכח באמתות הדבר , עלינו להעמיד בשורה אחת פסילי החרשים שבזמננו וציוריהם עם מעשי ידי היוצרים הקדמונים או ציורי וועלאסקעו , רעמבראנט , רובענס ועוד , ונראה יתרון אלה האחרונים על הראשונים .

בסוף דבריו מודה הסופר , כי בכל זאת ה' אנטוקולסקי חרש יוצר הוא מלדה ומבטן , וכשרון גדול לו , וגם חרט נפלא בידו , אבל לפי דעתו חסר לו חנוך חרשים ראוי והגון , ושוב טעם נכון חסר במעשי ידיו .

אולם אם לפי דברי הסופר הזה מגרעות רבות נמצאות במעשי ידי ה' אנטוקולסקי שהוצגו בתערוכת 1880 , אבל המעלות הנמצאות בהם עורות , לפי דעת כל מי שאיננו נונע בדבר , ומכסות על המגרעות . כל מי שרק מלאכת המחשבת בלבדה מבלי תערובת פניה אחרת לוקחת לבבו יודה , כי תערוכת ה' אנטוקולסקי הזאת כלכדה בקרבה יצורים נפלאים הרבה בין מצד הרעיון ובין מצד אופן המלאכה , ויותר מזאת אי אפשר לנו לדרוש ככל מאת כל חרש אמן .

איך הביטו מורי האקדמיה על מעשי ידי חרש היוצר הזה נובל לראות מדברי הפרופיסור הראשי בימים ההם פ' יאָרדאן . המורה הזקן הזה , לפי עדותו הנאמנה של אחד מתלמידיו האהובים ה' פ' מיקא-לייעווסקי¹⁾ , התפעל למאד למראה מעשי ידי ה' אנטוקולסקי , ואת התפעלותו הגיד לכל .

1) על אדות חרט המחוקק העברי הזה ועל דבר מעשה ידיו עיין במאמרי של ה' פאלטעל במכה"ע „רוססקי יעווריי" 1880 , נו' 18 . במאמר ההוא נזקן הסופר גם קיצור פרשת תערוכתו של ה' אנטוקולסקי .

— צא וראה, — אמר אז הפרופ'יסור יאָרדאן אל תלמידו הנ"ל, —
מה עשה בן עמך ובן אמונתך אנטוקולסקי: הוא פתח באולמי האקדמיה
מערכת יצורים נפלאים, — מוזעאום ממש!

ועל דבר ערך המלאכות ההן אמר הפרופ'יסור ההוא, כי ראוי
הוא אנטוקולסקי להעלות למעלת פרופ'יסור, לוא גם הציג אף פרומומי
אחד אחוז מכל הערוכותו.

תמימי דעים עם הפרופ'יסור הזה היו כנראה כל יתר מורי האקדמיה
בימים ההם, כי באחת האספות בשנה ההיא חרץ סוד מורי האקדמיה
ופקידיה להעלות באמת את ה' אנטוקולסקי למעלת פרופ'יסור, והחלמתם
יצאה לפעולות בחג השנתי של האקדמיה, הוא יום 4 נאיאבר 1800¹.

תואר פרופ'יסור הוא התואר היותר גדול בין החרשים. לא כל
המורים מלאכת הציור בהאקדמיה הם פרופ'יסורים למלאכת מחשבת,
ולחפך, לא כל הפרופ'יסורים למלאכות היפות הם מורים. ה' אנטו-
קולסקי כעברי אינו יכול כמובן לשאת משרת מורה בהאקדמיה: דבר
זר הוא למנהגי האקדמיה בארצנו מאז ומעולם, כי איש עברי יורה בה
דעה לתלמידים, אבל את התואר פרופ'יסור לא יכל איש למנוע
ממנו, כי גמול מעשיו הוא.

איוה מן המלאכות שהיו בתערוכה הזאת הוצגו אחרי כן בתערוכה
האקדמית בשנת 1881, ואח"כ גם בתערוכה הכללית שבמאסקוי
בשנת 1882.

¹ ס א כ ק א ו כ ו ל נ א ק א ו ו כ ס פ ר י ה ס ה ז כ ר י ס .

י"ט.

ע"פ מאמרו של הבארון ג"ב פסל ה' אנטוקולסקי את פסל "שפינווא" בגודל איש חי מאבן שיש¹. עוד בשנת 1877-78 החל חרש היוצר את המלאכה הזאת ויגמרה בשנת 1882, ורק אחרי שהציגה בחערובות שונות באירופא המערבית², הביאה לספ"ב. אני ראיתי את הפסל הזה ראשונה רק בשנת 1893, בשעה שערך ה' אנטוקולסקי עוד הפעם את הערובתו באולמי האקדמיא למלאכת מחשבת, וזוכרני עוד את מבוכתי בעת ההיא, בחפשי את "שפינווא" בכל שלשת אולמי התערוכה ולא יכלתי למצוא אותו, ולא נתנני לבכי להאמין, כי פסל האשה הבאה בשנים היושבת על הכסא וידיה על לבה, כי הוא הוא ברוך שפינווא. אבל אחרי שנוכחתי לדעת על פי ציונו המסומן ברשימה הנדפסה, כי כן הוא, רק אז מצאתי וראיתי, כי באמת דמיון הפסל כתמונה הפוטוגרפית של שפינווא המצויה בידי המו"ס. שערות ראשו אמנם ארכו יותר מדי, וקווצותיהם תלתלים יורדות על כתפיו, אבל מה יעשה חרש היוצר, אם כן היה מנהג בני ארץ השפלה בימים ההם לגדל פרע או לשאת פאה נכרית, ואולי נהגו גם לגלח את פאות זקנם ואת שפמם, כאשר רואים אנחנו פה את שפינווא. אולם מדוע זה כסה היוצר את רגליו בשמיכה חמה ממולאה בצמר גפן, לבלתי דעת אם שמלת גבר עליו או שמלת אשה? זאת קשה להבין.

בשנת חמשת אלפים שרש מאות תשעים ושתים ליצירה (1632) נולד בעיר אמשטרדם יוצר תורת המאניזמום בחכמת הפילוסופיא, הוא

¹ השבון פעולת האקדמיא הקיסרית למלאכת המחשבת בספ"ב לשנת 1877-8, ז' 64.

² כמדומני שהיה נדפס בהמליץ בסוף שנות השמונים או בראשית התשעים מאמר נכתב ביד הסופר כריינין על דבר הפסל הזה שהיה מולג אז כוויטן או כמינכטן.

ברוך בן בנימין דע אשפינוצא, ומני אז שהחל להפיץ מעינותיו חוצה ועד היום עיני כל החוקרים נפקחו לראות את אשר לא ראו קודם, במרם דרך הכוכב הזה על שמי הפילוסופיא. לא בפתע פתאים ולא כהרף עין נהיה שפינווא לפילוסוף, כי אם מעט מעט, והמדרגה הראשונה היתה כמובן תורתנו הכתובה והמסורה אשר מלא כרשו ממנה, עד אשר בהיותו בן חמש עשרה שנה נסמך לרב ומורה בישראל. בימים ההם, בימי ר' מנשה בן ישראל, ר' שאול לוי מורמירא ור' יצחק אבוהב, לא על נקלה יכלו נערי היהודים לקבל סמיכת רב ומ"ץ בישראל „כירושלים החדשה והגדולה" היא אמשטרדם, כאשר ראינו, למשל, לפני עשרות בשנים „כירושלים שבליטא". הנער ברוך היה כנראה ראוי לאותה אצמלא באמת, אף כי לא הסתפק בזה בלבד, ויערוג לדעת גם מה שיחשבו ויאמרו הבריות האחרות. משעה שנודע לו, כי רחל אמו לא מזרע היהודים היא, וכי במרם נישאת לאביו היתה אדוקה בדת אביה הטורקי, ורק אהבתה החזקה את אלפונזו (הוא בנימין אשפינוצא) הביאתה לקבל עליה את הדת היהודית, וכל זה רק אחרי מות אביה, אשר אהב את בתו היחידה, את מאנועללא הזאת, וגם היא אהבתו, — מני אז גמר העולם הנפלא הזה בלבו, לבלתי שנוא עוד את העמים האחרים, ונהפוך הוא, כלה ונחרצה מאתו לבקש קרבת העמים ולקחת תורה מפייהם.

— מה גדלה המבוכה בחיי בני האדם, אשר הדתות השונות וגזעי מחצבתם מפרידים ביניהם! — כה חשב אז שפינווא בלבו, — עדה אחת רודפת את חברתה, בהאמינה באמונה שלמה, כי רק היא נאה וחסודה, ורק בה בחר ה'; בתי התפלה נהפכים לאהלי שרי צבאות, ופקודה אחר פקודה יוצאות משם לעולם, לשדה המלחמה הזה, לאמר: איזה לחיים ואיזה למות...

בשעה שכל יושבי ארץ ניעדערלאנד ששו והריעו לקראת „השלום הנצחי", הוא הברית אשר כרתו בוועסטפאהאלען בשנת 1648, אשר שם קץ למלחמת השלשים שנה, נקשרה מלחמה כבדה באחת הוויזות של העיר אמשטרדם, עמוק עמוק בנפש העולם ברוך שפינווא פנימה. דברי

האבן עזרא בפירושו על התורה ע"ד נבואת משרע"ה ועל הויות הכורא ית' העלו בלב העלם הזה רעיונות רבים וסבוכים, וירחיקוהו הרחק מאד מביהמדר"ר, כתר תורה", אשר שם למד הרבה ושמש ת"ח הרבה. לשוא בקש פתרונים מן הקבלה שלמד מפי ר' שאול מורטירו על המון השאלות שנולדו בלבו: ס' רזיאל וס' יצירה לא נתנו לו תשובה ברורה עליהן, גם לא הרכב"ג ולא קרשקש, ואף המורה הגדול הרמב"ם בעצמו לא יכל להוציאו ממבוכתו.

— נפלא הדבר, — אמר אז הפילוסוף הצעיר לרעיו על אדות האחרון: — נפלא מאד לראות איך אדם גדול מתאמץ בכל מאמצי כחו למצוא מקור בתורה לכל מחשבות לבבו, ולחשוב דברים שלמעלה מן הטבע המסופרים בכה"ק כאלו היו דברי חלומות וחזון רוח! למה לו לפסוח על שתי הסעיפים? אולם ירא הוא לנפשו לאמר: כה תאמר תורת ה', וכה יפקדו השכל והחקירה!

ויצא ברוך ללמוד חכמת יפת. הדוקטור וואן דער ענדע, אשר הורהו את הספרות הרומית, דבר באזניו דברים כמתלהמים נגד היהדות בימים ההם, וברוך לא מצא די תשובות להשיב לו, ונהפוך הוא, עוד הגדיל מבוכתו על אחת שבע, והעלמה המלומדה אָלימפיע, בת הדוקטור ההוא, עזרה גם היא להגדיל המבוכה: במתק שפתים שנחה את שמו מברוך לבענעדריקט, ובתנועות חן החליפה לו את התלמוד ומפרשיו באריסטוטלוס, בעקאן וקארטעוויס (רעקארט). אמת, בעת ההיא עוד ישב ברוך בתוך עמו, ופעם אחת כאשר נטל היה עליו לדרוש ברבים בביהכ"נ ויעיין בספרים רבים מספרות התלמוד ונושאי כליו, עוד עדה על לבו הרעיון לאמר:

— האם לא עזות מצח היא לחשוב את חיי חכמינו ודעותיהם כתוצאות רעיון רוח? אלפי חכמים גדולים קדמוך, — דבר ברוך אל נפשו, — ולא קצצו בנטיעות, מה תתנאה איפא אתה, בן אדם, בשכלך הצעיר? הכנע מפני החכמים הזקנים הללו, אשר כבר הלכו למנוחות, ורך בדרכיהם! הנך חפץ, ויש לאל ירך, ומחויב אתה לעשות זאת. התעצור כח ללכת ברך ברך חדש, אשר לא תדרוך עליו כף

רגל אנוש לעולם מבלעדי דעות נפשך אתה? ראה, נשמות אבותיך הזקנים שוכני עפר חונות עליו כדור ומתחננות אליך לאמר: עזב ארחות עקלקלות ולך בדרך צדקה ויראת ה'...

אמנם לא ארכו הימים הטובים האלה. תורתו של דעקארט, כי צריך האדם להטיח ספק בכל דבר, אשר לא נוכחה אמתותו ע"י ראיות ברורות ומופתים חותכים, שלחה שרשיה עמיק עמוק ברב שפינוזא, ותעש פרי, ועל כן במשך הימים פנה אמונתו בלה, מפני כי אין ראיות וחשבונות הנדסיים לדברי אמונה המסורים ללב ולא למוח. שפינוזא לא יכל להסתיר את מחשבתיו מעין אדם, יען כי סוף מחשבה—מעשה, גם לא יכל להתחפש באדרת האמונה למען כחש: האיז המבקש את האמת לא ישים שקר נפשו, ועל כן עשה לו שם בין אחיו בני עמו כמין וככופר, ורבני אמשטרדם, בראותם כי כל דבריהם להשיב את ברוך אל הדרך הישר כאין וכאפס, והועל לא יועילו, נאלצו סוף סוף להחרים את שפינוזא. אולם כבר עברו ימי נעוריו בעת ההיא: בן עשרים וארבע שנים היה אז איש ברוך, וכבר חזקה רוחו לבלתי ירא עוד מחמת הרבנים, גם קול השופר לא החרידהו, ואף כי לא קצף ברוך על מחרימיו ולא דבר אליהם קשות, גם לא פנה עורף לישראל אף בשעה שאחד הקנאים חפץ לרצחו נפש, ואדרבא היה עניו מאד, ובענות רוחו חשב בלבו לאמר: „צדקו רודפי, אבל גם אני צדקתי“ וע"כ גם לא בקש רעתם, כאשר עשה אוריאל אקיסטא בשעתו, — אבל כעמודי ברזל כן היו בלבו דעותיו קיימות ולא הרפה מהן, וכל רעיונותיו היו חזקים מצור. לא הקריב שפינוזא את מחשבותיו בעד כל מחיר, וגם בעת אשר כל אחיו רחקו ממנו, ויהי גלמוד נעזב ומשורח מבני משען לחם ומשען מים, גם אז לא נפל לכו, כי מסתפק היה במועט; ואם באמשטרדם נשבר מטה לחמו, הלך לבקשו ברינסבורג העיר הקטנה להשתכר שם פרוטות אחדות די שבר רעבוננו. קשה היה בלי ספק במאד לאיש אשר ישב כל ימי נעוריו באהלה של תורה לקחת אבנים ואבק הכוששים למרוט וכיכיות, אמנם הבלוג שפינוזא על המכשול הזה ויחי מיגיע כפיו, ואף השיב ריקם לא רק את פני רעיו, אשר בקשו כלם להטיב מצבו החמרי, כי אם גם את פקידיו האיניוורויטטאמ

שפינוזה לפני מותו .

שבהירעלבערג, אשר הפצירו בו לבא אליהם בתור פרופ'יסור, לא חפץ שפינוזא שום דבר בעולם בלעדי מנוחה שלמה, למען תהיה לו היכלת להגות בפרוסופיא יומם ולילה, ובאמת הרבה-הרבה ספרים קרא ושנה שפינוזא בשלש עשרה השנים ימי שבתו ברינסבורג, עד אשר יצא משם להשתקע בהאאג. ושמונה שנים ישב שפינוזא בהאאג, עד כי שקעה שמשו בדמי ימיו ויגוע וימת בן ארבעים וחמש שנים בש' תל"ז (1677).

אם יחפוץ הקורא לראות את פני שפינוזא כאשר היו במשך השנים האחרונות ההן, ילך נא ויביט בפסל דמותו שעשה ה' אנטוקולסקי. הפילוסוף יושב עוד וקורא בספרים: ספר אחד מונח על ברכיו, וספר אחד מונח על הקרקע לרגלי כסאו, אבל עיניו מביטות מן הספר והלאה. אין דבר כתיב אשר לא יעבור תחת שבט בקרתו, ומה בצע בקראו דברים הרבה, אם לא ימצא להם יסוד נכון בשכלו וראיות והוכחות עליהם? וע"כ ספק גדול אצלו, אם הבין מחבר הספר המונח לפניו את כל אשר פלט עמו, יען כי ראיותיו אינן חזקות כל כך, ואינן מיוסדות כראוי על אדני ההגיון.

— מופתי ההגיון, — היתה מלתו שגורה על שפתיו, — הם עיני רוח האדם, דברים שאינם מורגשים לעיני בשר אבל מושגים ע"י הגיון הלב, אינם נראים לנו בצביונם האמתי, עד אשר נוכיח את הויותם ע"י מופתים וראיות נכונות.

מחשבות כמו אלה הננו קוראים מעל פני שפינוזא כפי שעשה אותם ה' אנטוקולסקי.

כאשר רואה הקורא, רגעים נכבדים הרבה היו בחיי שפינוזא הראויים לשים לב אליהם, ואם מעט לו את אשר הבאתי פה, יצא יחזו בספרו של בערטהאלד אויערבאך „איין דענקערלעבען", שם ימצא בהמה וכהמה, אבל האם רבים הם הרגעים בחיי איש המנוחה הזה, אשר יצלוהו להיות כחומר ביד חרש האמן לתת להם דמות פסל או ציור? בפני שפינוזא אי אפשר לתאר לא אהבה ולא שמחה, לא כעס ולא יגין ולא יתר רגשות הלב החזקים הנכרים ע"פ רוב על הפרצוף.

שפינוזא היה לכל לראש פילוסוף, ומוחו נצח תמיד את לבבו; כל כחו היה רק בהגיון לבו ולא ברגשותיו, ואם כן מה יעשה איפא יוצר פסל לפילוסוף, אם לא יתן לו פנים שוקמים, פני חוקר לכל תכלית? כזאת הננו רואים באמת בפני שפינוזא כפי שעשה אותם ה' אנטיקולסקי, וע"כ הפנים האלה הם אחת מן המלאכות המצוינות של חרש היוצר הזה, אשר לא תשבוע עינינו להביט בהם פעם ושתיים ושלש עד אין מספר.

אמנם כשם שקלע ה' אנטיקולסקי אל המטרה בתתו להפילוסוף העברי פני הוגה דעות עמוקות בהשקט ובבטחה, כן לפי דעתנו לא קלע אל השערה בכסותו את רגליו עד קרסוליהן בשמיכה עבה. השמיכה בכסותה את הרגלים היא דומה ע"פ השקפה הראשונה לשמלת אשה, וע"כ הביא את הרואה במבוכה, אשר אם לא ידע מראש, כי הפסל הזה הוא דמות שפינוזא, אז לא יכיר בו את הפילוסוף העברי לעולם. ולא רק את שפינוזא בלבד לא יכיר בו, כי אם בכלל גם דמות גבר לא יראה בו, ולבו נכון יהיה ובטוח, כי לנגד עיניו דמות אשה חכמה ולא איש.

מספרים מעשה שהיה, כי יום אחד בקרה אשה אחת מנכברי עם הארץ בבית מלאכתו של ה' אנטיקולסקי. חרש היוצר הראה לה את מעשי ידיו אחד אחד ויקראם בשם, עד אשר הגיע גם עד שפינוזא.

— שפינוזא?! — חזרה האשה על השם אשר קרא חרש היוצר, וכאלו חשבה מחשבות להעלות בזכרונה את השם הזה המוזר לה, לדעת מי הוא, — זכרתי! הלא היא אשת שר צבא אחד ממכירי, וידעתי אותה...⁽¹⁾

אולם אחרי אשר נדע, כי הפסל הזה דמות שפינוזא הוא, מובנה לנו גם זאת, שרגליו מכוסות בשמיכה, כי בלי ספק חפץ חרש היוצר לתאר לפנינו את הפילוסוף העברי בטרם ימות אשר נאלץ בחליו

⁽¹⁾ עדות בעל המאמר ע"ד ה' אנט' וכית מלאכתו בספריו במהדרת האחרונה על המאסף המפורטי הוציא לאור בשפת רוסיא כאלדעסא ע"י ה' פרענקעל.

להרבות באופן מלאכותי את חום נזו החלש והרפה בשעה שחסר לו חום טבעי .

ובכל זאת הביטו אל מלאכת פרמי הפסל הזה ותתפלאו . מה נאמנים הם שפת כתנתו הפתוחה ממול צוארו וקשוריה התלולים , ומעילו אשר פי ראשו פתוח , המתגלם ומתקמט לפי תנועת חצי הגו העליון . גם השמיכה , מה נפלאה מלאכה ! בהביטנו עליה כמעט נשכח , כי היא נעשה מאבן שיש , ונדמה לנו כי באמת לנגד עינינו שמיכה רכה ממש ממולאה צמר גפן ותפורה שורות שורות , עד כי מבלי משים התעורר התשוקה בלב רואיה למוש אותה , ואז יוכחו כי טעו . ואין צריך לאמר כי הפנים והידיים נעשו מעשה ידי אמן . כה השביל חרש היוצר לעשות את הפסל . בכל פרט ופרט בפסל הזה נראה היד הרחבה של עושהו , וחותרם האהבה העזה למלאכתו , אשר בשבילה לא ישאיר אף קרן זווית אחת , אף נקודה אחת , אשר לא תהיה מתוקנה כל צרכה . הפסל הזה מאבן שיש נמצא כעת בחדרי משכיות האקדמיא הרוסית למלאכת מחשבת במחלקת יצורי החרשים הרוסים .

ב.

בלי ספק התענג הקורא פעם אחת באחד בתי התיאטראות למראה ולמשמע חזון השירה (אָפּערא) „פּוֹיסט“, אשר חבר על פי חזונו של גאָטהע, וירא על במה הישחק את אחד המשחקים בדמות „מפּיסתופל“ שר השדים, אשר הסיר את הרוקטור פּוֹיסט מן הדרך הישרה, וישמע את נגינתו הנוראות, — את דמות מפּיסתופל אשר כזה גמר לתאר מחמר יוצרים גם הפרופיסור אנטוקולסקי. המשחקים על הבמה אינם מתאמצים כל כך לשנות פניהם ודהטביע עליהם חותם של איזה רגש חזק של הלב, אחרי כי דבריהם ומעשיהם מוכיחים על הך נפשם לפי רוח-החזון הנשחק על הבמה, ומסתפקים בזאת כי הם משנים רק את לבושם ותנועותיהם כי יקבירו אל הליכותיהם בענין החזון, אחרי כי סוף סוף רק זאת יראה העם היושב ומביט מרחוק על הבמה ולא יוכל להתבונן על כל הפרטים הקטנים והמרובים כאחד. די למפּיסתופל על במת ישחק לקבל צורת איש מן הישוב, לעשות את זקנו ושפמו כמנהג הצרפתים, ואשר בכל זאת לא יוכל להעלים כליל את חותם התפתה המונח עליו, את אדמימות עור פניו כפני להבים, את הקרנים הקטנות הבולטות בכל זאת מתחת שערות ראשו העשויות, וכדומה, ועיני הבאים לראות במחזה החזינה בו את שר השדים. אבל האם זה הוא באמת סמל דמות מפּיסתופל, אשר ראה בחזונו הזקן גאָטהע? מפּיסתופל של גאָטהע ערום כנחש, ואמן נפלא הוא מאין כמיהו להסתיר מעין רואים לא רק את תכונת נפשו פנימה, כי אם גם את חיצוניותו, עד כי כל רואיו לא יכירוהו בשום אופן כי הוא השטן. הוא בן אירופא מסש בתהלכותיו עם אנשים: הוא פושט לרגעים את צורתו הטבעית ולובש צורת איש נכבד ומדומד וכדומה, למען ימצא חן בעיני בני האדם, וכל הכליתו היא רק להרבות יורשי גיהנום והיא תהלתו. אם נשאר מעט מוער בצורת מפּיסתופל מתכונתו הטבעית, הלא זה הוא חותם של

ערמימות בוז וקנאה ושנאה המבוע על פניו; ואחרי אשר חותם בזה נראה לפעמים גם על פני בני האדם, לכן איננו מתאמץ כד כך להסתיר גם את החותם הזה מעל פניו מנגד עיני רואיו, יען כי על פי הסימן הזה בלבד לא יכירוהו האנשים על נקלה. רק אפשר כי בזאת יבדלו פני מפיסתופל מפני איש נוכל מבני האדם, כי רגשות המדות הרעות שבנפשו נראו בהם באופן יותר חזק מאשר בפני האיש הנוכל. וגם הסברא מחייבת כי כן צריך להיות: אם האיש אשר רק היצה"ר הסיתהו לעשות רע נעשה רשע, היצה"ר בעצמו לא כ"ש שיהיו לו פני רשע גדול. במלים אחרות: אם נסתכל היטב בפני מפיסתופל ונתכוון עליהם ביותר, רק אז נראה כי נבל זד ובליעל נוכל ואיש מרמות ומלא תוך והיות כמוהו אין בכל הארץ לרוע. — כן הוגה חרש אמן בחפצו לתאר את פני שר ההפתה, וכן בלי ספק היה גם הגיונו של ה' אנטוקולסקי, בהחילו לעשות את דמות "מפיסתופל".

פה עלו להעיר הערה קטנה. שר השדים נודע לנו העברים משכבר הימים: ההגרת על דבר האשמדאי, אשר בלע לפני אלפי שנים את שלמה החכם מכל אדם, ובמשך כמה שנים ישב על כסא מלכות ישראל, נודעה אף לתינוקות של בית רבם, אבל מה הדמות אשר ערך דהאשמדאי הזה כח דמיונו של המון בית ישראל? רגלים כרגלי ההנגול, קרנים בקרני תיש, כנפי עמלף כנפיו, זונב קוף זנבו — ככה דמותו של השטן העברי, אשר אך ישמע לקול השופר דגנוחי גנח ומיד נעדם ואיננו, כאשר יספרו לנו בעלי הקבדה. שטן כזה אינו כדאי למלאכת מחשבת למפל בו, כי נבזה הוא, לא כן מפיסתופל השטן של ארץ אירופא במאה התשע עשרה, הוא על פי מראהו דשוענטילמען גמור במלוא מובן המלה, ובהתלכותיו הנימוסיות ובמדבריו הערבים לאזן יכול לקחת לא לב "מרהא" בלבד, כי אם גם לב נשים ועלמות יפות וצעירות ונכבדות ומשכירות ממנה, ולא רק קול שופר לא יחרידהו, כי אם גם קול כלי תותח לא יבעתהו, ולא יוכל להפריעהו להוציא זממו.

מהחלה חפץ ה' אנטוקולסקי לתאר את רעיון מפיסתופל רק בפרצוף בלבד, ויצא מהחת ידו בדמות ראש נוכל צרפתי, אסיר מבית

הסוהר מאזאם שבפאריו. ובאמת בני צרפת כנודע כר תהלוכותיהם בנימוס וכבוד, ואפילו הגנבים והנוכלים היותר גדולים שבהם בעלי נימוס המה; ובכן פני נוכל צרפתי מקבילים ביותר לרעיון מפיסתופל. אבל האם עלתה ביד ה' אנמוקולסקי להוציא בפרוטומי הוזה את הרעיון הנרצה בשלמותו? וו' וו' סטאסאָו מעיד¹, כי על אדות הפרוטומי הוזה נכתבו בארצנו מאמרים רבים וגם שירים שרו עליו, אשר הוא יאָספו לאספה אחת כל השירים והמאמרים ההם, כי עתה יהיו לספר גדול של כמה ברכים², וזאת בלבד העיד לפי דעת הסופר ההוא על עומק הרעיון הנמצא בפני „מפיסתופל“, המלאים רגשי קור רוח, בוז, שחוק התולים ושנאה. אבל גם הוא מודה, כי בפרוטומי הוזה לא יצא עוד רעיון של מפיסתופל בשלמותו, וע"כ הוא מקוה ליום אשר יציג חרש היוצר את כל הפסל השלם של מלך השדים, הצריך לתאר לפני רואיו פעולה שלמה וחשבון כל הנפש המטאה אשר בו, — „ואז באין ספק יבורר לנו כל הרעיון אשר חפץ חרש היוצר למסור ליצורו זה המיוחד במינו“³ סופר מכה"ע „ספ"ב ליסמאק“³ רואה בו רק את מגמת פני חרש היוצר להשיג הכרת פני מפיסתופל ע"י שפתים דקות ואטומות, וע"י קוי פנים עקומים ושבורים יותר מעל המדה, והסופר לעדאקאָו⁴ גם הוא איננו מסכים עם חרש היוצר, כי פני מפיסתופל הם. לפי דעתו חפץ ה' אנמוקולסקי לתאר בפני „מפיסתופל“ ערמה ומרמה ויעקם את שפתיו יותר מדאי, ותצא מתחת ידו דמות איש זקן טוב לב, אשר מרוב זקנה הוא כבר כעובר ובטל, ופיו העקום הוא שארית הפלצות אשר אחזתהו לפני ימים ושנים.

ותקות וו' וו' סטאסאָו נמלאה ברובה באמת. באמצע או בסוף

¹ נאשא סקולפטורה, 704.

² לא עלתה בידי למנות כספרות העמונית מרכיב מאמרים ושירים כולתו כאשר העיד הסופר הזה, וכנראה גוזמה הוא דקאמר.

³ 1880, נוי' 66.

⁴ „ספ"ב ווינדלמ" 1880, נוי' 82.

שנות השמונים¹⁾ יצר ה' אנטוקולסקי את פסל „מפיסתופל“ ויצגיחו לעין רואים, ורגע אחד הוברר לכל רואיו, כי לא זקן מוכה פלצות לפניהם, וכדומה, כי אם דמות מפיסתופל שר השדים בעצמו. וזאת תבנית השמן כפי שעשה ה' אנטוקולסקי:

השמן יושב כנראה במדבר בראש שן סלע וחושב מחשבות און; את רגלו הימנית הרים אל שטח מקום מושבו ויעמידה על הסלע, כפות ידיו מונחות עד כרעו, ועליהן נשען ראשו ונצב במנוחה שלמה. רק עיניו מביטות למרחוק, וכמו תהבוננה על דבר מאומה, ונחירי אפו כמו ישאפו וישמו רוח בחזקה, ועל שפתיו הדקות והאטומות מרחף צחוק קל של נוכח בן בליעל ואיש תככים, אות כי מצא תחבולה רעה איך להמיט שואה על אנשים המימים החיים על אדמות על אפו ועל חמתו. כל בשרו בריא וחזק וקומה לו וגבורה לו, עד כי כל המביט עליו יראה, כי גבר אשר רטפפ בשרו משמן הוא וכל עצמותיו איתן הוא, ואין בו אף סימן קל של זקנה ורפיון כח.

ה' אנטוקולסקי לא נתן „למפיסתופל“ כנפים, וטוב עשה: מוטב לעשותו מבלי כנפים כלל מתת לו כנפי עמלף המקלקלות את רגש היופי, ובפרט כי לא הכנפים הן העיקר, כאשר גם הזנב והקרנים דברים מפלים הם לו, כי אם, כאשר אמרנו, הכרת פנים של אדם רשע ואיש תוך והוות. אולם נמצא כי בכך זאת עשה חרש היוצר הנחה לרמיון העם: על רקותיו של „מפיסתופל“ מימין ומשמאל נראה קווצות קטנות הדומות לשתי קרנים, צפרני ידיו ארוכות במעט, ואצבעות רגליו נשויות למטה, ותהי דמותן נוטה לרמות צפרני החיות המורפות או העופות. הדברים הקטנים האלה נותנים מעם לעיניו של מפיסתופל.

„מפיסתופל“ — ערום מבלי לבוש, יען כי הוא יושב כעת במדבר, ואין לו חפץ פה להתחפש בבגדים שונים למען כחש.

¹⁾ מתי נעשה הפסל השלם של „מפיסתופל“ לא נודע לי, ככל חוסן ידוע, כי נעשה לא קודם משנת 1883, יען כי כראשית השנה הנ"ל כתב וו' וו' סטאסאוו חת דברי תקותו הנ"ל.

כפסל הזה הראה ה' אנטוקולסקי לכל, כי לא רק ביצירת גלומי בנדרים בלבד כחו גדול, כי אם גם ביצירת גוף ערום של אדם חי. כל שירי בשר „מפיסתופל" יעידו וכל עצמותיו תאמרנה, כי נגלו לחרש היוצר הזה כל רוי הנתוח החיצוני, או כאשר יקראו לו בשפת אירופא: אנאטומיא הפלאסטית. גם תבנית הפסל ואופן המלאכה (מעכניע) טובים הם למאד.

הפסל הזה מאבן שיש נמצא בערמיטאשו, ומסכה ממנו מבדיל נחשתן היוצגה בשנת 1893 באולמי האקרמיא. נחוץ להגיד, כי החומר השחור והאדמדם של בדיל נחשתן יותר מקביל לרעיון של מפיסתופל מלבנת אבן השיש.

מלבד „מפיסתופל" עשה ה' אנטוקולסקי עוד מלאכה אחת מיוסדה על רעיון כללי, הלא הוא ההאָרעליעף „אָפהעליע". סתם אָפהעליע היא של שעקספיר, הרבר הזה הוא מקובל אצל כל הקוראים, ומכאן אנו למדין, כי ה' אנטוקולסקי חפץ לתת לנו את מיפוס העלמה התמימה הזאת, כאשר יתאר לנו החווה האנגלי בחזיונו הנפלא „האמלעט". אפהעליע של שעקספיר היתה נערה יפהפיה וטובה מראה „כבנות אלהים", ואין כל ספק כי כן היתה באמת, יען כי לולא זאת לא היה האמלעט נסיך דאָנעמארק, בעל הטעם היפה והרגש הרך, אוהב אותה. האיש, אשר היה „מופת החן והיופי, שהתברכו בו כל הארץ, התענגו עליו כל רואיו, ולא שבעה עינים מראות אותו", האיש, אשר ע"י שכלו הכביר היו „עיניו חודרות עד עמקי תהום כראוי לבן מלכים ואדירי ארץ, זרועו מושכה לו כיד איש מלחמה, ולשונו תדבר נגידים כאחד החכמים העתיקים אשר בארץ", האיש ההוא אינו זונה אחרי עלמה פשוטה, אשר אין לה מעלות נשגבות, ואם האמלעט אהב את אפהעליע, אות הוא כי שוה היתה הנערה אהבת איש רם ונשא כזה. שעקספיר שפך עליה רוח חן ויופי, ויאחד בפניה סימני השכל הישר והצניעות וה' אנטוקולסקי יצר עלמה תמימה, אבל פשוטה כאחת העלמות אשר אנתנו רואים הרבה כמותן, ומי יודע אם „אפהעליע" שמה, או שם אחר לה, וא"כ שעקספיר למה לנו? פי ראש כתנתה קרוע, ומאחריה על

גליון ההארעליעף תאר ה' אנטוקולסקי קני סוף, אשר לפי דעת בולגא-
קאו (1) היא ממה אוון להקשיב בשאון הקנים קול מכיר ואוהב, כאשר
עשתה אפהעליע בשעה שהשתגעה, אבל האם בשביל זה בכבוד יש לנו
הצדקה לבנות את ההארעליעף הזה בשם אפהעליע?

ביירון, כנדוע, היה גם כן שר וגדול במלכות היופי, וכאשר
היתה עליו יד ה' וכשרונו הגדול דרש ממנו טיפוס ערמה, אשר תוכל
להיות למופת לכל בנות הארץ, מה עשה? הלך וחפש בדברי הימים
ומצא את „בת יפתח“. מה יפה ונשגבה היא בחזונו של ביירון גבורת
רוחה של העלמה העבריה הזאת אשר קבלה עליה את הדין באהבה
„במחיר שלות בת עמה“:

— הא לבבי! — אימרת הנערה אל אביה:

„חיש המל החנית, חיש חפה בי, אבי,

הך, בכה לא אבך ואנחה לא ארים;

חום אל תחוסו עלי נבחי הרים!

חיום אם אמותה מיד נאהבת

מה-קמן מה-דל יהי מלאך המות...”

ובאמת, עלמה בת רוח כביר כזה לא תירא את מלאך המות,
בשעה שתתהלל בגאון לאמר:

„בגללי, אדוני, בני עמי נושעו,

בגללי, אבי, אויבינו דבאו.”

ואיה עלמה, אשר תכין את עצמה למות ברוח אמיץ ונשגב,
ולצות לאביה במרם תמות בדברים פולחים כליות ולב, לאמר:

זכר-נא בתך, אל-נא תשכח דבריך,

זכרה בי מתה בצחוק על שפתיה.

(1) כספרו הנזכר, ע' 8.

ובאשר היתה יד ד' על ה' אנטוקולסקי, וכשרונו גם הוא דרש ממנו טיפוס יפה של עלמה, מה עשה? הלך אל שעקספיר ויקח מאצלו את „אָפהעליע” ויחפוץ לתתה לנו. אמנם יפה היא אפהעליע במקומה בחזיון „האמלעט” וכן הוצק עליה, אבל בכל אלה הן לא היא העיקר בחזיונו של שעקספיר, וגם יוצרה לא התאמץ לתת לנו בדמותה טיפוס גמור, ואם כן מה בצע בקחתנו חצי טיפוס ונעשה ממנו רבע?

מי משני הכהנים בהיכר היופי היטיב לעשות, אם אנטוקולסקי או ביירון, על השאלה הזאת ישיב הקורא על נקלה בעצמו. אמנם אל נא תקטן בעיניו מלאכתו של חרש היוצר הזה; די לנו להסיר מעל ההאָרעליעף הזה את השם „אָפהעליע” והכר על מקומו יבא בשדום, כי לנגד עינינו יהיה אז עטויד סקולפטורי מצוין במלאכתו. כמדומה לי, שה' אנטוקולסקי יצר את „אָפהעליע” שלו שלא במתכון: הוא ~~שעקספיר~~ ביצירת „הנוצירת הראשונה” שקרא את שמה „לא מעלמא הדין” (על אדות הפסל הזה יבאו דברינו בפרק הבא), ופתאום נראה לו, כי האשה, אשר עמדה לפניו בתור תכנית, מכלכלת בתואר פניה גם את הסימנים המנויים באפהעליע (כשם שפרציפי בני אדם אינם דומים זה לזה, כן הלא גם מעמיהם שונים זה מזה)¹, אבל בכל זאת עלינו להגיד, כי בכל תמימותה וצניעותה של „אפהעליע” אשר עשה ה' אנטוקולסקי — מעלמא הדין היא, ואין לנו לחזור לפני אלף ומאות בשנים ולחפש כמותה בתוך הקאטאקאמביס ברומי, כי אם נוכל לפגוש עלמות כאלה למאות לא רק בדאָנעטמארק ארץ מולדת האמלעט, כי אם גם בארץ מולדתנו ובכל עת ובכל שעה. ומי זה האיש אשר לא ישבע עונג, בראותו דמות בשר ודם שחלק לו ה' ביופי והן ביד נדיבה נעשה מאבן שיש מעשה ידי אמן, כאשר רק יד ה' אנטוקולסקי משגת?

ביתר שאת וביתר עז נעשו בידי ה' אנטוקולסקי יצוריו מדברי

¹ את השערתי זאת הגדתי בקהל עוד בשנת 1893, בשעה שההארעליעף הזה הוגן בתערוכת ה' אנטוקולסקי בספ"ב, ואח"כ ראיתי כי גם בולגאקאו (בספרו הנזכר, ז' 8) תמים דעים עמדי.

ימי רוסיא העתיקים . כרגע נראה , כי העמיק חרש היוצר להנות בדברי ימי ארץ מולדתו , ויבן לרוח קדמוניות רוסיא לא פחות מאחד הלאומיים מכני עם הארץ , ועל כן יצאו יצוריו ההם מתחת ידו מתוקנים ומשוכללים לכל פרטיהם ודקדוקיהם , עד כי לשוא לנו לדרוש יותר מזאת מידו חרש אמן .

ובכל זאת לא עסק ה' אנטוקולסקי ביצירת פסילים כהמה מרצון עצמו , עד אשר אנה ה' לידו מקרה נכבד אחד , אשר עורר בקרבו את התשוקה לשוב אל קדמוניות ארץ מולדתו ולפחת רוח חיים בצלמי גבורי ארץ רוסיא , אשר הרבו לפעול בארצם בימים שכבר עברו . המקרה הזה הוא דבר בוא הקיסר המנוח אלכסנדר השלישי לפאריז בסוף שנות השמונים (למספרם) ובקרתו את בית מלאכתו של ה' אנטוקולסקי . הקיסר הביט ויתבונן בתאות נפש ער כל מעשי ידיו של חרש היוצר , וביחוד לקחו לבבו פסילי הפרשים הקטנים מדברי ימי רוסיא הנעשים מעשה סקיצע — „יארוסלאו החכם" ו„איוואן השלישי" (הם הנזכרים לעיל בפרק ט"ו) , וישאל את ה' אנטוקולסקי אם יש לו עוד מלאכות כאלה מתולדות ארץ רוסיא , ויענהו החרש , כי עוד מרם הספיק לעשות כמו אלה , אך כבר עלה על לבו לברוא שתי תמונות רוסיות , את „ניסמור" ואת „יערמאק" . אז יפציר בו הקיסר לעשות את שתי התמונות ההן בעדו ברמות פסילים⁽¹⁾ . אפשר , כי גם ההאָרעליעף „יארוסלאו החכם" נעשה במאמר ההוא של המלך המנוח , כי גם הוא כשני הפסילים ההם קנין הקיסר הוא , ונמסר ג"כ כמוהם למשמרת באולמי שכיות החמדה של הערמיטאשז שבפ"ב .

„יארוסלאו החכם" נסיך רוסיא הקדמונית עומד הפעם לפנינו מעל ההאָרעליעף של ה' אנטוקולסקי בכתר מלכותו , ודגלו עליו מאחוריו . חבה יתרה נודעת לעם רוסיא לנסיכם הקדמון הזה , אשר התאמץ להרחיב ולהגדיל את הדת החדשה , אשר קבל עליו „וולאדימיר הקדוש" עליו

(1) עדות זו' וז' סטאסאוו כחג חגי יובלו של ה' חנסי , ועיין מכתבו של ה' A. מס"כ בהצורה שנה זו גליון 9 .

זעל זרעו, בכל מדינות מלכותו; הוא בנה בתי ספר למכביר ויושב חכמים וסופרים לתרגם את כתבי הקדש ללשון ארצו, ועל כלם נכבד מעשהו שאסף והודיע גלוי לכל ספר חוקים אשר פיו יקבנו „רוסקאיא פראוודא“, וגמול כל מעשי גדולתו וחכמתו כנוהו העם בתואר „חכם“. ה' אנטוקולסקי התאמץ למסור בפני הנסיך הזה אומץ לב והגיון עמוק, קווצות תלתלי ראשו יורדות מתחת לכתרו ומכסות על מצחו ועל אזניו ועל ערפו, אבל מעיניו המפיקות רוח אומץ ומחשבה נראה לא אהבת השררה, כי אם התשוקה לעשות גדולות בארץ מלכותו. משני עברי פניו מתחת לכתרו (אשר בראשו ממול פניו נעשה צלב קטן משובץ אבנים יקרות) יורדים שני חרוזי פנינים, אשר בסופם גם כן נעשה מעשה צלב קטן מפנינים. הוא לבוש שריון מעשה חושב וציורים עתיקים מרוקמים עליו; גם רצועה רחבה משובצה בכפתורי זהב או כסף מקפת את גררותיו כפי תחרא, וסרח העורף ממנה, קצהי האחר יורד על כתנתו ממול לבו והשני עובר ככתפה על שכמו הימני. ה' אנטוקולסקי תאר את הנסיך הקדמון הזה בגודל איש חי רק עד חציו, ובמקום הַיָּר מתחת מינח ספר ארוך וגדול, אשר מעל גבו נקרא את שמו כתוב באותיות סלאוויות „רוסקאיא פראוודא“. כחרש אמן אמתי עושה ה' אנטוקולסקי מלאכותיו מדויקות ומלאות בכל פרטיהן באופן אשר כל פנה כל זוית מהן נותנת לעינינו ענין להתבונן בו ולמצוא בו איזה ענג, וכאשר עשה על גליון הבארעליעף „האביבך האחרון“ עצים דקים ויבשים, ועל גליון ההאָרעליעף „אָפהעליע“ קני סוף, כן גם על ההאָרעליעף הזה מצא לטוב לו לתאר את יריעת הדגל של הנסיך יערוסלאוו. הדגל הקדמון הזה נעשה מעשה אורג, ותמונות גדודי מלאכים קדושי עליון, רוכבים על סוסים בעלי כנפים נשאים ברקיע השמים בין ככבי שחקים, מרוקמות עליו, וזר של צלמי צלבים שונים סובב אותם, ומלמעלה כתובים באותיות סלאוויות הדברים: „ס' נאמי באַג' לאמר: „עמנו אל“.

את „נעסמור הסופר“ עשה ה' אנטוקולסקי מאבן שיש ברמות פסל יושב, הסיפר הזקן הזה מחבר הכתובים „פאָוועסט וורעמענניך

ליעם", אשר גר בבית מקלט הנזירים קיעויץ-פעטשאַרסקי בסוף המאה התשיעית למספרם יושב לפנינו, בדמות שנתן לו הרש היוצר, עד ספסל עץ חבוש ברצועות ברזל, וכר מוצע החתיו, וכותב את דברי הימים הקדמונים לבני רוסיא על יד שלחן משופע וערוך לכתיבה. קסת הסופרים נעשה מקרן ותקועה במסגרת הדבוקה אל לוח השלחן ביתרות ברזל. "נעסטור" לבוש מעיל נזירים ארוך וסקיפיא רחבה אשר שני קצוות סרוחים לה משני עברי פניו מכסה עד ראשו, עט סופרים פשוט (על הפסל נעשה העט זהב מפני הכבוד) בידו האחת, ובידו השנית הוא אווזו בספר הפתוח המונח על השלחן. מה הנה המחשבות העיולות על לב הנזיר הוזה בהביטו בגליונותיו — לא קשה לדעת: הכרת פניו תענה בו, כי לא חכמות גדולות הן, יען כי לא ראה לבו הרבה חכמה ודעת, רק בוחן הוא את הכתוב אם נכתב כראוי וימצא אותו ראוי והגון, ועל כן פניו מפיקים רצון.

כרחוק מזרח ממערב, קיוב מאירמיש, כן רחוק הנזיר "נעסטאר" מהקאזאק "יערמאק", אשר גם את דמותו פסל ה' אנטוקולסקי בדמות פסל גדול ורם כענקים. הנזיר ההוא היה כנראה אוהב שלום ורודף שלום, ודי לנו לראותו יושב במנוחה שלמה וכותב את הכתובים ונאמר כי לא איש מלחמה הוא; לא כן בראותנו את "יערמאק", ענק גדול ונורא (הוא עשוי כמעט בשתי קומות איש) לבוש מגן וצנה ושריון קשקשים עליו וכובע נחשת על ראשו כאלו הולך עלינו להרגנו בגרון הנורא אשר בימינו. הקאזאק הזה אע"פ שרוצח היה בשעתו, ויהן חתיתו על כל יושבי בקעת הדאָן, ואח"כ על התתרים תושבי סיביר אשר הרג מהם עם רב וילכד את ארצם, בכל זאת משעה שמסר את סיביר לנחלה למלך רוסיא בימים ההם ליואן האיום, מני אז ועד היום נרצה עונו וחטאתו הקודמת תכופר, ותנתן לו הזכות להמנות בין מרחיבי גבולות ארץ מולדתנו, כי סיביר עד היום הוזה למדינת רוסיא תחשב, ושם יערמאק לא ימח מדברי ימי ארץ רוסיא לנצח.

תנועות ההליכה בצעדי און ומכט העינים הבוחנות של "יערמאק" עשה ה' אנטוקולסקי באופן נפלא, ואין צורך לאמר, כי גם כל הפרטים

האחרים בפסל הגדול הזה נעשים מעשה ידי אמן. בדערמיטאשו נצבת מסכה גדולה של „יערמאק" מבדיל נחושתן, אשר תגרל כמעט בגדלה מצעאום הרומי השמור ג"כ שמה.

אל המלאכות הרוסיות של ה' אנטוקולסקי עדינו למנות גם את תכנית מצבת הזכרון להקיסר אלכסנדר השני ז"ל.

התכנית הקמנה הזאת מנפסים הוצגה באחת התערוכות האקדמיות אחרי שנת 1893, וכפי שנשאר צלמה בזכרוני היא נעשית כעין אכסדרא ארוכה ועגולה כחצי גרן אשר באמצעותה עומד פסל הקיסר המנוח בראש פיראמיד בעלת מדרגות רבות. התכנית הזאת בלי ספק נעשתה בתור הצעה להקים מצבה כזו באיזה מקום במלכות מולדתנו.

כא.

עוד באחד הפרקים הקודמים הראיתי על נמית לב ה' אנטוקולסקי
 ליצירת פסילים מקדשי הנוצרים ועל הזרעונים הראשונים אשר נפלו על
 הלמי לבבו וילחיבו את נפשו לבקש ולמצוא את הטוב ואת היפה
 שבמלאכת המחשבת הנוצרית, ועתה הבה נראה מה הוא פרי התנובה
 אשר עשו הזרעונים ההם, ומה היא המנה היפה אשר הביא ה' אנטו-
 קולסקי אל מלאכת המחשבת הנוצרית. אך במרם אבאר את מעשי
 ידי חרש היוצר במקצוע זה עלי להקדים הקדמה קצרה, למען תבורר
 להקורא מה היא מלאכת מחשבת נוצרית, ומאין תמצא .

בדברי הימים הכוללים שלומדים בכל בתי הספר במדינה יש גם
 מעט מקדמוניות היונים, משם בודאי ידע הקורא גם את שם יוצר
 הפסל הקדמון פִּירִיאס אשר יצר את אליל הרעמים את צעאוס (יופיטער)
 ראש לכל אלילי יון. ובכן הוא ידע, כי צעאוס האֵלִימפִי של פִּירִיאס
 היה נחשב לאחת משבע מפלאות התבל בימים ההם, כאשר יספר
 באונינו הסופר הקדמון פּוּוּזַאנִיאס. לפי שימת היונים הקדמונים
 ואמונתם, כי על כל כח וכח של התולדה והבריאה המורגש לאדם
 היה אליל מיוחד, מוכרח היה להיות גם אליל הרעמים, ולאליל ההוא
 קראו בלשונם צעאוס. מה נורא היה צעאוס ליונים נוכל להבין מזה,
 כי מנוהו לראש לכל האלילים, ימים רבים דמוהו כנוהו ולא ידעו מה
 דמות יערכו לו ולא ראו עוד את תמונתו, עד אשר קם פִּירִיאס, הוא
 האחד, אשר עלתה בידו לעשות את פסל האליל הזה בטוב מעט ורעה .
 היונים הקדמונים כבואם לפני פסל צעאוס הגבוה ששים ושמונה רגל,
 ופניו מפיקים גדולה ואימה וגבורה, מיד היו מרגישים יראת הרוממות
 ויבנו לו היכלים ויקימו מזבחות ויקטירו לו קמרת, פראקסימעל, סקאלאס
 וקאלאקס ועוד יצאו בעקבות פִּירִיאס ויעשו גם פסילי אלילים רבים,

אשר אין כמוהם לגבורה וליופי, ועד היום הזה עודנו עומדים משתאים ומחרישים לדעת ולהבין, עד כמה גדול היה כשרון היוצרים הקדמונים (הקלאססיקים) ההם, ועוד לא באנו עד סוף דעתם. ממשלת היופי גדלה בימים ההם עד למאד, עד אשר קצרה לה ארץ יון מהשתרע ותעבור גבולות ימים, ותעבור לאיטליא, ותכבוש לה גם את מלכות רומי, אשר גם היא הרבתה לעשות נפלאות מאבן שיש.

ככה הלכה לה מלאכת המחשבת בדרך אשר סלכו לה גדולי היוצרים והציירים היוונים והרומים, עד אשר בא הקץ לעבודת האלילים, ומקימה לקחה הדת החדשה, אשר יצאה ממקור ישראל. חדרו מירוא את צעאוס, נשתה גבורת וואולקאן ומארוס, וגם הבחורים והבתולות שחקו עד משבתי ווענערא ואמור, יען כי שמעו באזניהם דברים אשר לא שמעו מעולם הם ואבותיהם, ויבינו כי בדברי כהני הדת החדשה הזאת יש דברים טובים רבים, הרבה יתר מאשר בדברי הכהנים הקודמים, ויאמינו בהם. צעאוס ורעיו יצאו לשרת את המאמינים בדת החדשה, וילכו לרעות בגנים ולפאר את מזרקות המים ואת המעלות בארמוני השרים וחורי הארץ, הפאנתיון נהפך לבית תפחה, ובמקום יופיטער החלו עמים רבים להודות ולשבח לשם ה"אב והבן".

או קבלה מלאכת המחשבת פנים חדשות. מני אז הננו רואים הציירים והיוצרים מראים לנו מעשי ידיהם מחזיונות כתבי הקדש ומספורי "הברית החדשה": המקולפטורה עושה לנו פסיכים בדמות נביאים, קדושים ומלאכי עליון, והפיקטורה הביצאנצית מציירת את דמות פנוי של ישו הנוצרי כפי שמצאה בתוך הקאטאקאמכים, הם המערות אשר חפרו להם הנוצרים הראשונים במעבה אדמת רומי לתורה ולתעודה ולקבורת מתים, כי יראו מחמת עובדי האלילים רודפיהם ומעניהם. מתחלה היו הנוצרים הראשונים מתנגדים לכל פסל וכל תמונה בבתי תפלותיהם, מאשר כי רגשי לבב היהודים, אשר בדרכם הלכו, ויתחיקו הרבה ממנהגיהם, עוד לא אברו מהם, אבל ברבות הימים, בשבתם על אדמת היונים והרומיים ובהיות סרביתם טכני העמים ההם, שבו ללמוד אל דרכיהם לתאר נגד עיניהם דמות קדשם כפי אשר יורם רוח

מבינתם. המבשר לוקס, אשר לפי הקבלה התעסק במלאכת הציור בביצאנץ, השאור, לפי עדות החוקרים, אחריו תמונות אנשים רבים, אשר ביניהם היתה גם תמונת ישו הנוצרי, ואת התמונה הזאת, שהיתה אח"כ בהבאזיליקא „קדש קדשים" שברומי בשנות המאה הרביעית (לספה"ג), לקחו כל העמים שנכנסו תחת כנפי הדת החדשה ויקבלו אותה עליהם ועל זרעם לדורותם לשות אותה לנגד פניהם בשעת התפלה, אלה תולדות האיקונין הנהוגים בבתי תפלות הנוצרים של שתי הכנסיות היונית והרומית.

אמנם כשם שחובה הוטלה במשך הימים על כל נוצרי מאמין של שתי הכנסיות הנ"ל לקנות לו איקונין, כן רשות נתנה לכל צייר ויוצר לעשות את דמות קדושיהם כפי רוח מבינתו, ובלבד שלא ישנה את הכרת פניהם מכפי המקובל. חוקרי קדמוניות רבים, וביניהם גם קיריללוס האומר בשם טערמולואן, מעידים, כי לא היו ליה"ג פנים יפים, כי אם פני חדל אישים (ignoble), בשגם „לא לו יפי הגוף והדרת החומר", ומביאים ראיה לדבריהם, כי מחבריו ספרי „הכרית החדשה" מקבילים אליו את הפרשה הנ"ג מס' ישעיהו. לעומת דברי החוקרים הנ"ל יש עדות אורח רומי אחד, לענמולא שמו, האומר להפך. לענמולא הוזה החי בימי הנוצרי בירושלים כותב מכתב לרעו ברומי ומספר להם על אדות יה"ג, לפי דבריו היתה הדרת פנים ליה"ג, ותארו היה כמעט כתאר האיקונין, אשר אנחנו רואים היום הוזה בכל מושבות הנוצרים, ועל כן נאמנה עדות האחרון מעדותם של הראשונים. מכתבו של לענמולא מונח עד היום הוזה למשמרת במוזעאום הלאומי אשר בפארוני¹⁾.
הרבה ציירים ויוצרים מן שנות המאה החמישית לספה"ג עד היום הוזה עמרו לעשות את תמונת יה"ג, ורק ליחידו סנולה עלתה לעשותה ברוח הדת הנצרת. אין ספק, כי לדברים כאלה נחוצה אמונה שלמה, ורק בכח המאמין באמת יש להרגיש את הרוח אשר הדת דורשת ממנו, מימות שהחלו העמים הנוצרים לעבוד עבודה שבכל גם לשם מרים אמו

¹⁾ Reymond, Histoire de l'art, V, 4.

של יה"נ ("מאדאָנא"), וגם את פסל דמותה הכניסו לבית התפלה, עד עתה, רק ראפֿאעל סאנציאָ החי במאה החמש עשרה, היא האחד אשר עלתה בידו לערוך את דמותה כסמל האהבה והצניעות כאשר דרשה ממנו הכנסיה, יען כי ראפֿאעל האמין באמונה שלמה בקדושתה, ותגבר אמונתו גם מאמונת פֿערודשינא רבו. "המאדאָנא הסיקסטינית" שלו, הנמצאת בעת בבית שכינות החמדה אשר בדרעודען, היתה לפלא לכל העמים הנאורים עד היום הזה, כאשר יתפלאו כלם גם על ציוריו המראים לנו את "הורדת גוף יה"נ מעל הצלב" ו"משפחת מרים" הנמצאים במאדריד. ככה הגדילו לעשות גם בני זמנו: לעאָנארדאָ-דא-ווינצי המאמין האדוק, אשר עשה את דמות יה"נ ושנים עשר תלמידיו יושבים עליו "בערב הטמיר והנעלם", הוא הערב הראשון מערבי חג המצות אשר היה האחרון בחיי יה"נ, ואשר על ציורו זה עיד היום עומדים ומתפלאים כל היודעים פרק במלאכת מחשבת, — ומיכעל אנדשועללא, אשר מעשי ידיו לגאון ולתפארת רבו מספור. אלפי אלפים ציורים ויוצרים אומנים פשוטים הנמצאים בכל עיר ועיר במקום מגורי הנוצרים יסופו יתמו, ולא יעשו מה שהציירים והיוצרים הגאונים ההם עשו, אבל מי פלל כי את אשר הגיעו גאוני החרשים מקרב הנוצרים המאמינים תעלה גם ביד איש עברי, והאיש העברי הזה לא זר לנו, כי אם הוא הפרו-פֿיסור אנטוקולסקי מודענו.

אם באמת יש בכח כשרון הרוח להכריע כנגד האמונה, או נבין עד כמה גדל כשרונו של חרש העברי הזה, כי הצליחה בידו לעשות פסל דמות יה"נ ברוח דת הנצרת לא גרוע מן החרשים הגאונים ההם. דעת לנכון נקל, כי העדות הזאת חות דעתי אני הוא, אבל מובטחני, כי כל רואה מעשי ידי חרש היוצר במקצוע זה, יענה ויאמר: כדברך כן הוא.

ח' אנטוקולסקי קח לו, כאשר אמרתי, לקו את מסורת דת הנצרת, וברוחה יצר בשנת 1873 את פסל "ישו הנוצרי נשפט לעיני העם"¹, ורק בשעה שכל החרשים האמנים הנוצרים נוהגים לעשות את

¹ הפסל הזה בדברי מנקריו נושא עליו שמות שונים. המנקרים המאסקוויאים

צורתו כפני איש רומי, הוא עשה אותו בדמות איש עברי, ובכל זאת בהכרת פניו הכללית לא שנה מטמבע שטבעו הקדמונים.

מה חפץ חרש היוצר לתאר בפסל הזה, נראה מעדותו אשר העיד עליו בעצמו בטכתבו שכתב לו' וו' סטאסאָוו מיום 12 אפריל 1873¹ :

„חפץ אנכי — כתב ה' אנטוקולסקי, — לתאר את כריסמוס המתקן תיקונים ברת, באיש שקם נגד הפרושים ונגד הצדוקים הגאיונים אשר הטו ארחות משפט צדק, כאיש אשר יצא להלחם מלחמת האמת האחוה והחופש וזכות ההמון שהוא אישר בקוד צעקה גדולה קרא אחרי כן בגרון בלי חשך לאמר: „הצלב אותו, הצלב!“ אני ערכתי את המונת יה"ג בשעה שעומד למשפט לפני העם, הוא העם אשר הקריב כריסמוס את חייו קרבן בעדם, באמרו: „הנני סולח להם, יען כי אינם יודעים את אשר המה עושים.“ אני נהתי לו תאר פני עברי, וכובע קטן מכסה על ראשו. יסדתי מעשי זה על דברי התפלה: „סלח לי, כי הלכתי וראשי גרוי“²; מלבד זאת ידוע, כי בימי קדם בבוא למקום קדוש הסירו לא את מכסה הראש, כי אם נשלו את הנעדים מעל הרגלים, וגם זאת לדעת, כי במקומות החמים אי אפשר כלל ללכת בגלוי ראש מפני חום השמש. אראה מראש, איך יקומו עלי גם העברים גם הנוצרים; העברים יאמרו: מה הדמות שערך לישו הנוצרי! והנוצרים יאמרו: מה הוא הדמות אשר נתן לכריסמוס? אבל כל אדה ממני והלאה.“ ונבואת ה' אנטוקולסקי באה: ויהי בראשית שנת 1874 אך הציג

למשל מכניס אותו כסס „המושיע“ (Спаситель), ומקרים אחרים מכניס אותו: „כריסמוס“, „ישו“ או „אותו האיש“ (Ecce Homo).

¹ נדפס בוועסטניק יעוראפי 1883, II, 700.

² תפלת מי היא, לא באר ה' אנטוקולסקי; מסננון דבריו נראה, כי חשב שהיא תפלת יה"ג, אבל תפלה כזאת מיוחסת ליה"ג כנראה אין בכל ספרי „הנבית החדשה“. ועיין האגרת הראשונה של פולום אל הקורנתיים (י"א, 4, 7) ההפך ממה שכתב ה' אנטוקולסקי. על פי תיקון שליח הנוים הזה רק הנשים חייבות בכסוי ראש בשעת התפלה או הכנאה, אבל הגברים להפך חייבים בגלוי ראש.

חרש היוצר בכית מלאכתו ברומי את הפסל הזה מחמר לעין רואים ושמעו הגיע עד ארצנו, והנה קם שאון במכה"ע הרוסים לאמר, כי חלל חרש היוצר את הקדש, וכדומה. מכה"ע „מאסקאוסקיא וויעדא-מאסמי" יצא ראשון להודיע את פרשת הפסל במכתבו של סופר אחד (ק' ג' שמו¹). פסל „המושיע" (כן מכנה המבקר את הפסל) לוקח, לפי עדות הסופר ההוא, לב כל רואיו ברומי. הוא לבוש מעיל ארוך כמשפט יושבי ארצות הקדם וידיו אסורות בשתי רצועות עור אל בשרו, וגדול הוא מקומת איש חי. ברור הדבר, כי כחר לו חרש היוצר מחיי „המושיע" את השעה במרם הכוהו בשומים²). ראשו הנמוי מעמ אל מול פניו נעשה באופן ריאלי למאד, והדבר הזה מביא המהון גדול בלב הרואה, יען כי חרש היוצר לא סר בכל זאת מן המיפוס האידעאלי של כריסמוס הוא המיפוס המקובל אצל כל הנוצרים. בפני הפסל לא נראה אף קורטוב אחד של אהבה, ושל דבקות הנפש, ואין בהם שפלות הרוח המקבלת את היסורים באהבה. שפתיו האמומות שנהכיצו מעידות, כי נפשו מרה לו עד מות, מצחו הגדול מעיד על המחשבות העמוקות שבלב „המושיע". עיניו אשר נחבאו כחוריהן ואורן כהה מדאבה ומחלה, מכימות לנכח; כעת אחת היא לו מה יהיה עמו יום מחר, וכל מה שנעשה היום מסביב לו ג"כ איננו נוגע בלבבו. למראה קור הרוח הזה הנשקף מפני הפסל תפול אימה ופחד על הרואה (הנוצרי) ותאחזהו שער. אבל חרש היוצר אמן נפלא הוא, ובחותם החיים אשר הטביע בפסל הזה ובאופן המלאכה המצוין אשר בו נעשה הפסל עלתה לו בכך זאת לקנות את לב הרואים וגם נמצא חובב מלאכת מחשבת במאסקוי, אשר ע"פ בקשתו יעשה הפסל הזה מאבן שיש.

הידיעה הקצרה הזאת הכעיתה למאד את המלומד הזקן שבמאסקוי בימים ההם, את החוקר בדה"י הפרופ'יסור מ' פאגאדין, וכיום קראו אותה כתב את „הערתו" אל בית מערכת מכה"ע ההוא.

„אם הידיעה ההיא, — כותב הפרופ'יסור הזה, אשר כנראה היה

¹ 1874, גליון 130 (מיוס 26 מאי).

² כלאמר כשוואנגליון של מתי כ"ז, ועוד.

מאמין גדול באמונתו⁽¹⁾, — אמתית, או אין אנו בני חורין מלנוד לנשית הרוח האומללה של חרש היוצר או מערכי לבנו או מצב השכלתו בכלל. לא רק ע"פ תורת העוואנגעלען, כי אם גם על פי תורת כל האטהע-איסטם, הדעאיסטם והניהיליסטם, לדעת כל השטרויסטם והרענאנים יחד, כריסטוס לא רק המובא בעוואנגעליון, אשר כבוד אלהים ינתן לו, כי אם גם אשר במחשבת האנשים, כריסטוס אשר עליו יסופר בדברי הימים לבני האדם, או אשר יחוו להם בני איש בחזון לבם, — הוא האהבה בעצמה אשר קבלה צורת אדם בשר ודם. לא רק בשעה שנמסר ע"י פילמוס, כי אם גם בהיותו צלוב על העץ התפלל בעד רוצחי נפשו לאמר: „אבי, סלח להם, כי אינם יודעים מה המה עושים“. היוצא מזה, כי האיש המתאר לנו את כריסטוס באיזה שעה שתהיה מימי חייו, ועושה את פניו לבל יפיקו רגש אהבה כי אם קור רוח אשר כל רואיו ישערו עליו שער, — הוא כאלו מתאר את השמש באיזה רגע שיהיה בדמות מרובע שחור. מעשה כזה שקר הוא גם מצד דברי הימים". סופר רוסי אחר, פ' באַבאָריקין, אשר כנראה גם הוא איננו כופר באמונתו, כתב מרומי למכה"ע „ניעדעליא"⁽²⁾ ע"ד „אותו האיש" (Ecce Homo) של ה' אנטוקולסקי, ואין בכל מכתבו אף מבטא אחד של גנאי, ואדרבא הוא רואה בסגנון ה' אנטוקולסקי טעם לשבח; אמנם הכל תלוי במדרגת האמונה. „אין פה, — כותב הסופר ההוא, — לא פנים נפצעים, לא מבט עינים של מאמין בנסתרות ובנסים ונפלאות, ולא זר קוצים, לא נמפי דם ולא זעה, ולא ראש נמוי הצדה, כאשר הסכנו לראות בדמות כריסטוס עד כה; סף דבר אין בפסל הזה המכונה הידועה של עיננים ויסורים... „ישו" של אנטוקולסקי אינו דומה כלל לקדושי הקאתולים שמתו על קדוש שם דתם, המתוארים בסגנון הציור גוודאָ-רעני עם כל הסימנים של קדושה ועיננים, כי אם הוא רב... עברי. אולם אל נא תדמו בנפשכם, כי חפץ חרש היוצר לשים בפסל הזה רוח עברי ביחוד, לא מיניה ולא מקצתיה!"

⁽¹⁾ מאסק' וויעד', 1874, 139.

⁽²⁾ 1874, נו' 25 (מוס 16 יוני), 911—914.

הסופר הזה דורש לשבח גם את זאת שהעמיד חרש היוצר את פסל „כריסמוס" לבדו, ולא חבר אליו פסילים אחרים. מעלות הפסל נראות ביותר בשעה שהוא נצב לבדו.

ה' אנטוקולסקי כחניך מלאכת המחשבת הוא מומחה גם בפעולות האור והצללים על עין הרואה, כי יש אשר נִקְּה על איזה פסל אן תמונה את האור מצד זה או ימך ערכם בעינינו, ודהפך, יש אשר נאיר עליהם מצד האחר וייטבו בעינינו למאד, כי כח ביד האור והצללים הזרועים על הפסל והתמונה לשנות את הרושם אשר יעשו על לב רואיהם, ועל כן משתדל חרש היוצר תמיד להאיר על מעשי ידיו באופן הנאות להם יותר, וכן עשה לפי עדות הסופר ההוא גם לפסל „יה"נ".

ה' אנטוקולסקי בקש את הסופר ההוא, כשהיה ברומי, לבא אל בית מלאכתו לראות בפסל לא קודם מן השעה הששית אחרי חצות היום, יען כי רק בשעה זו, וגם בשעה שניה לערך יפרו על חצי הפסל העליון קרני האור מן החלון הקטן, אשר נעשה בתקרת החדר, כראוי, ואז הוא נראה וכולט ביתר שאת מעל אדמימות קירות הבית פנימה המכוסה אמן חום.

בשנת 1878 הוצג הפסל הזה בין יתר מעשי ידי חרש היוצר בפאריז בתערוכה הכללית, וגם קודם מזה וגם אחרי כן היה כנראה בתערוכות אחרות שבאירופא⁽¹⁾, „ובכל מקום בואו עם הפסל הזה עורר חרש היוצר בלב רואיו רק רגשי שמחה וגיל והתפעלות הנפש, ושבח והודיה לכשרונו הגדול והודעה בקול רם, כי דמות „יה"נ" כדמות הפסל הזה לא היתה עוד עד היום הזה בהסקולפטורה" (דברי סטאסאוו).

בכל זאת כשהציג ה' אנטוקולסקי את הפסל הזה בשני עקומפלים: מבדיל נחשתן (קנין הקיסר המנוח שקנהו מיד חרש היוצר עוד כהיותו יורש עצר; העקו' הזה שמור כעת בהערמיטאשו בספ"ב) ומאבן שיש (קנין הקצין מאמאָנמאָוו במאסקוי) בספ"ב בתערוכתו בשנת 1880 יצאו עוד הפעם סופרים רוסים לדרוש אותו לגנאי.

(1) בשנת 1892 הוצג בין יתר יצורי כפיו של החרש בתערוכה הכללית שנמינכטן ונתכנד גם ה' אנטוקולסקי כמעדלילח ראשונה של זה (סאכקא, כס' הנזכר).

סופר מכה"ע „ספ"ב ליסמאק"¹) כתב, כי מכל הפסל הזה הוא מוצא מעם רק בראש, וכל הגויה, אשר כאילו היא גוף אדם מת, נעשתה לפי דעתו לחנם, וגם מן הראש הוא מבדיל לטובה רק את העינים הדומות באמת לעיני איש חי, אבל לפי דעתו היא רק „אחיות עינים" שנעשתה בעזרת האור והצללים באופן ידוע, ודי לנו להטות את הפסל לצד אחר או להסיר ממנו את האור אשר יגיה עליו ולהאיר עליו באופן אחר, או יאבד הרושם הזה לגמרי.

יותר מן הסופר הזה מונה מגרעות בפסל „כריסטוס" חרש האמן והסופר לעדאקאָו²). לפי דבריו, לבושו של הפסל דומה למלוש דיאקאָן (משרת לכהן פראוואסלאווי) יושב הכפר, ושער ראשו פרוע בצדיה, למען שנות ממטבע שמכעו קדמונים. תבנית הפסל במעמד זה ובידים אסורות ודבוקות אל הגוף מכוערה היא למאד, מראָה כעץ יבש, והיא דומה לגוף מת אשר העמידוהו על רגליו, וגם צורתה החיצונית לא תאווה היא לעינים כלל: היא מעידה עדות גמורה, כי הציור כהלכה חסר בה לגמרי, וכי גם כל טוב מעם אין בו. ידי הפסל דלות וצנומות לעומת הגוף הבריא, ועל כן הן דומות לידי עלמה ערינה. כנראה יצר חרש היוצר את הידים האלה לתבנית אחרת, ועל פי טעות הדביקן אל פסל יה"נ. הגלגלת נעשתה על פי טיפוס יהודי גמור, וכמעט אין בה מאומה אשר תזכיר לנו את טיפוס פני כריסטוס כפי המסורה, מלבד זאת לא יפו פני יה"נ על הפסל שעשה ה' אנטוקולסקי, ואינם מפיקים אף קורטוב של חן או רגש אחר חזק. לפ"ד הסופר ההוא נחוץ לכל חרש אמן המתאר את פני כריסטוס ללכת רק בדרך סללו הקדמונים ולעשותו רק על פי הטיפוס הנמצא ברומי במאה הרביעית, אשר החרשים המפורסמים: ראפאעל, לעאָנארדא דא ווינצי, קאררעדשוויץ ופול-דע-ליארָאש ודומיהם מלאוהו והשלימוהו ברוח העוואנגעליען וכה"ק לנוצרים. ועל כן יתפלא הסופר הזה על ה' אנטוקולסקי לאמר: מאין לקח לו את היסוד לעשות את פני יה"נ בטיפוס חדש, אשר איננו דומה כלל לטיפוס

¹) 1880, נ' 60.

²) „ספ"ב וויעד' 1880, נ' 82.

המקובל, אשר נמסר לכל עמי הנוצרים מיד החרשים האמנים הגדולים שבעולם? מדוע לא עשה ה' אנטוקולסקי את פני יה"נ או את הבניית כל גוו, כי יפיקו את המדות הטובות אשר הצטיין בהן (למשל: ענוה)? למה גזר ה' אנטוקולסקי מאת „כריסטוס" את כל אשר גדלהו וירוממהו ויעמידהו למערה מכר האנשים שבעולם, ותחת זה נתן לו דמות כדמות אשר נוכל לראות בפני כל עברי שלחני ונותן כספו בנשך. אם נסיר מתחת הפסל את הטבלא הרבוקה אליו, אשר עליה כתוב, כי „יה"ג" הוא הפסל הזה, או על נקלה נכיר בו איש עברי, אשר תפשוהו בעון העברת המכס ויעמידהו בידים אסורות אל השופטים.

זאת היא בקרת של חרש אמן נוצרי על מעשה ידי חרש אמן עברי! למותר לי להגיד, כי כד דבריו שקר וכזב, יען כי המתבונן על פסל „יה"ג" שד ה' אנטוקולסקי ימהו לבו להאמין יותר, כי ה' אנטוקולסקי נוטה לאמונת הנוצרים ודעותיהם, מאשר לחשוב, כי אמר חרש היוצר לחכך את קדשיהם. רק קנאה ושנאה הוכלנה לקלקל את שורת הדין באופן כזה.

וטוב מכלם הבין את רעיון הפסל הזה וו' וו' סמאסאון. נפש הסופר הזה מרה לו עד מאד, כי רק בארצנו בלבד נמצאו מערערים על הפסל הזה, וכי רק בקרבנו יש אנשים, אשר לא שמו לבם אליו כלל; רק ברוסיה כתבו הערות נבערות ע"ד הכובע הקטן המכסה על ראשו, אף כי בהביטנו על הפסל ממול פניו לא נראה לנו הכובע כלל, ועל „הלבוש האמתי של העברים הקדמונים", וגם על דבר טיפוס פניו, — בעוד אשר הכותבים ההם, אשר בינת מה להם, אינם מתעצבים כלל למראה פסליו „כריסטוס" הרבים והעצומים העשויים כדמות איש רומאי ולבוש שמלה רומית (Toga). לתאר את כריסטוס כדמות איש רומאי או תכנית אקדמית¹ — מותר, אבל כדמות איש עברי — הם מלהזכיר!

¹ בשם תכנית אקדמית („אקאדמישעס מאדעלל") מכנים החרשים לזר עשה ע"פ דמות איש כל מן השוק, העומד כפקודתם בממד מנוחה או תנועה ככל הדרוש להם.

ובכל זאת שוה הוא הפסל, לפי דעת וו' וו' סמאסאָו, את התהלות ואת התשבחות אשר נתנו לו באירופא. „מעשה הפסל הזה, — כתב ה' אנטוקולסקי אל הסופר ההוא במכתבו אליו מיום 28 פֿעבראל 1874, — היה הדבר הקשה שבכל מעשי ידי שעשיתי עד היום הזה". ובאמת „כריסטוס" כזה לא עשתה מלאכת המחשבת שבכל אירופא כלה, ורק ציור „כריסטוס" האחד של חרש הציור המפורסם איוואנאָו יכל להתחרות עם הפסל הזה. וו' וו' סמאסאָו מודה, כי הוא נותן משפט הבכורה ליצורו של איוואנאָו על מעשה ידיו זה של ה' אנטוקולסקי, בגלל אשר לא נראה בו רק מדות החסד וכפרת הפשעים בלבד כאשר נראה בפסל שעשה חרש היוצר הזה. האיש העומד בראש דבר גדל ערך כיסוד דת חדשה בעולם, אי אפשר כי תהינה לו רק המדות הטובות ההן בלבד, לא די כי ירום מעל כל האדם במדות התלויות רק ברגשי הלב, אך נחוץ כי יצטיין מכר האנשים שעל פני האדמה גם ברוחו ובאופיו ובכח רצונו הגדול ובמחשבותיו העמוקות. בפסל „כריסטוס" של ה' אנטוקולסקי נראה אמנם את העלעגניזמוס מכריע כף המאזנים, אבל אם אך נשכח מעט קט את המגרעת הזאת ונראה ביתר פרמיו מעשה ידי אמן נפלא. גבורת הרוח, טיפוס העם אשר ממנו יצא, גם ידים אסורות ודבוקות אל הגוף, גם מעמד כל הגוף, ותכנית הבגד המטולא בקיום רחבים לארכו כמשפט בני העברים הקדמונים⁽¹⁾, — כל הפרטים האלה נעשים באופן מצוין למאד מאד⁽²⁾.

בתערוכת 1893 הציג ה' אנטוקולסקי ועיר אנפין מן הפסל הזה עשוי מאבן שיש, אבל בהעתקה הקטנה הזאת נעשו איזה שינוים קטנים

(1) וו' וו' סמאסאָו העיד לו בע"פ, כי מגמתו של חרש היוצר היתה למסור במעיל הזה את הקוים השחורים שעל העליות שלנו. אם באמת היתה כדעת חרש היוצר לחקות בפרט הזה את העלית המזוינת, אז כנראה שגנה היא שיטאה מלפניו. הקוים השחורים שעל העליות כידוע הם במקום התכלת שאין לנו בזמן הזה, וכימיס קדמונים, כשעה שהזיזות ואפשר שגם העליות היו נעשות מתכלת, בלי ספק לא היו קוים שחורים לאורך הכנדים.

(2) נאשא סקולפטיורא, 701.

כטוב וכישר בעיני מבקריו ברוסיא, וע"כ חסרה בה גבורתו של חרש היוצר, אשר ראינו בפסל הגדול של „כריסמוס“.

בשנת 1877, כטרם יצא ה' אנטוקולסקי מרומי להשתקע בפאריז, יצר את ההאָרעליעף שלו „האנחה האחרונה של יה"נ על הצלב“. נחוץ לדעת את כל פרטי גסיסת האדם לפני מותו וכל דקדוקי יציאת הנשמה, למען הבין מה היא האנחה האחרונה. בבות העינים וכל קוי הפנים מתכוצים ורועדים כי תאחזם פלצות, נמפי זעה קרה מדביקים את ציצייות הראש זו לזו, ובנמות הראש אין אונים הצדה תפולנה איזה מהן עד המצח ועל הלחיים; נחירי האף צבים, ומלתעות השנים מתקרבות זו לזו בכח ועוז כמלתעות הצבת; אך לאט לאט נפתחות השפתים הסגורות עד כה, האנחה הראשונה נשמעה, ואתה עמה יוצאת גם הנשמה מן הגוף. כשרון גדול נחוץ, למען עשות דמות כזאת מחמר יוצרים.

מסכת ההארעליעף הזה מבדיל נחושתן קנתה מיד חרש היוצר הקיסרית המנוחה אשת הקיסר אלכסנדר השני. עקומפּלר שני ממנה גם כן מבדיל נחשתן היה מוצג בתערוכת ה' אנטוקולסקי בספ"ב בשנת 1880, ועקומפּלר שלישי מאבן שיש הוצג אח"כ ג"כ בספ"ב בתערוכת חרש היוצר בשנת 1893. נחוץ להעיר, כי אבן שיש מקבילה יותר לענין אשר כזה מבדיל נחשתן.

האָרעליעף שני, אשר ה' אנטוקולסקי קראהו בשם „ראש יוחנן המטביל“ עשה חרש היוצר בפאריז בשנת 1878. ראש קדוש הנוצרים הזה כרות ומונח על הקערה כפי שהביאוהו לפני הורודיה בת המלך הורדוס כמסופר בספרי העוואנגעליען (מתי י"ד, מרקוס ו', ולוקס ט'). ההאָרעליעף הזה הוא לפי דעתי הגרוע שבמעשי ידי ה' אנטוקולסקי מקדשי הנוצרים, יען כי מלבד שנראה בפניו דמות איש כבן חמשים ויותר, אשר לא כן, יען כי מן המסופר בספרי העוואנגעליען ידוע, כי יוחנן המטביל נולד רק כשלשה חדשים קודם יה"נ, וכריסמוס נצלב בן ל"ד, היוצא מזה, כי היה יוחנן שנהרג בחיי יה"נ לא זקן מבן שלשים ואחת או שתים או שלש, ובשום אופן אי אפשר כי יהיה במותו כבן

חמשים, — מלבד זאת בפני יוחנן לא נכר כמעט כי ראש איש מת הוא, ולולא ראינו אותו מונח על קערה וחרב בצדו, כי עתה לא האמנו כי ראש נהרג הוא. אמנם לא כל הדעות שוות. ההאָרעליעף הזה מוצא חן בעיני חרש האמן לעדאקאָוו הנ"ל ויהללהו וישבחהו, אף כי לפי דעתו העתיק ה' אנטוקולסקי את מעשה ידיו זה מציורו של איזוואנאוו. יאמרו מבקרי ה' אנטוקולסקי הרוסים מה שיאמרו, אבל אנחנו בדעתנו נחזיק, כי משתדל חרש היוצר לעשות את דמות יה"נ, בכל מקום שבאה לידו לעשותה, דוקא ברוח דת הנצרת, וכזה הוא נבדל לגמרי מן החרשים הריאליסטים האחרים שבזמננו, אשר גם הם עסקו בציור תמונת "כריסטוס" במעשי ידיהם. פאליענאוו בציורו הגדול "יה"נ והמנאפת"¹, אשר הראה לנו לפני איזה שנים במערכת הציורים "הפערעדווישוניקים" (הם חברת המסיעים את תערוכות מעשי ידיהם מעיר לעיר) והפרופ'יסור גע בציורו "מה היא האמת?"², הציגו את יה"נ בדמות איש פשוט אשר עורקו לא ישכבון, ועיניו ופניו מפיקים כעס ויגון, יען כי לפי שימתם גדולתו תלויה אך בזאת כי חי עלי אדמות כאחד האדם, ובכל זאת נתעלה אח"כ למעלה שאין גבוהה ממנה. לפי דעתם חלק החמרי שבו הביאהו לידי כעס לקרוא למתנגדיו בשצף קצף "נחשים, ילדי צפעונים", בשעה שהחלק הרוחני שבו העלהו ההרהר ללמד לעם חכמה ודעת לאמר: "אשרי הרחמנים, אשרי ברי הלבב" וכו', וע"כ אי אפשר לצייר את פניו, כדומר את החלק הגשמי שלו מבלי לתת להם דמות יגון וחרון אף. כן שימת הציורים הנוצרים המפורסמים ההם, אשר אין דעת האדוקים נוחה הימנה, אבל שימת ה' אנטוקולסקי אינה כן. הוא כנראה מעמיד את יה"נ במעלה גבוהה מאשר יעמידוהו החרשים ההם, וזאת נראה משני פסילים המתארים גם הם את יה"נ שעשה ה' אנטוקולסקי בסוף שנות השמונים או בראשית התשעים. "לכו אלי כל המעונים והעמלים ואני אניח אתכם"³, על יסוד

¹ כנגד המסופר בעוואנגעליון של יוחנן ה'.

² כנגד מה שכתוב בכתובי של יוחנן י"ח, ל"ח.

³ מתי י"א כ"ח. בשם זה מכנים את הפסל בולגאקאוו וסאבאק, וכהאטאגאב

דברי כריסמוס האלה יצר ה' אנטוקולסקי פסל יה"נ בדמות איש ותיק
וחסיד וטוב לבב מאין כמוהו, והפעם הוא יושב על כסאו וזרעותיו
שמוחות² לפני כל הבא אליו, וכאלו קורא אליהם את דבריו ההם. אם
משמת פאליענאוו וגע רוח דת הנוצרית המקובלת אינה נוחה כלום, הנה
הפסל הזה של ה' אנטוקולסקי צריך להיות רצוי לה על אחת שבע,
וביחוד לבני הכנסיה המזרחית, היא היונית, אחרי שהפסל הזה נושא
עליו חותם תכנית של ציורי האיקונין מביצאנץ. החיים המרים, המכאובים
והממורורים, אשר השביעו את יה"נ בשלש שני פעולותיו, אמנם השאירן
על פניו רשמים נכרים, אבל לא השחיתו אותם, ואדרכא מתוך יגונו
העמוק נשקפת האהבה הגדולה לכל הברואים. כן התאמץ ה' אנטו-
קולסקי לעשותו. חרש היוצר עשה אותו לשומו לראש מצבת קבר במקום
הצלב הנהוג בקברות כל העמים הנוצרים.

כזאת הננו רואים גם בפסל השני, ואגב אורחא נראה בו גם את
מעמו וחזון רוחו של ה' אנטוקולסקי בהביטו על פני הים.

כל מי אשר עבר באניה ארחות ימים, לו גלויים וידועים רגשות
הנוסעים בין השמים והארץ, יש שעה אשר האניה הלך דרכה לבטח
והים מראה לך פנים שוחקים, אזי תתענג על הנסיעה ותשבע שמחות
וגיל, אבל יש גם שעה, אשר הים נגרש, וגלוי יהמו יחמרו וירעשו,
קופצים ונופלים ומתפוצצים זה על גב זה בהמולה רבה, ועל ידי זה
גם האניה תחוג ותנוע כשכורה, ואז אם גם גשם ממרות עזו, וברד
יורד ברעש, ורוח סערה מוטלת בים אשר תרתח מצולה, וגם חשך
וערפל יסובו את האניה מסביב, אז יגון ואנחה ישכרו את לבבנו, ואז
מה נחתור להשיב אל היבשה! אוי לה לספינה המסורפת בים, אשר
היבשה עוד נעלמה מעיני רב חובכה, אשר אבד את דרכו, מבלי דעת
אנה יפנה אם ימין או שמאל, ואשרי האניה אשר תקוה נשקפה לה
מרחוק, בראות רב חובלה מתוך הערפל אור נגה אליה! הנה זה אור

של ה' אנטוקולסקי מתערוכת שנת 1893 מכנה חרש היוצר את הפסל הזה בשם
"המושיע" (Спаситель) סחס.

המגדל הבנוי לתלפיות על חוף הים, הוא קורץ בעיניו לאניות המטירפות בים לאמר: אל תיראו כי אתכן אני! הראיתם את המגדרים האלה? הנה הם בנויים לרוב בארצנו בכל ערי החוף ועל כל האיים הגדולים והקטנים המפוזרים על פני הימים הבלטי, הלבן, הכספי והשחור. מגדל גדול כמראה עמוד גבוה מתנשא לכל לראש על שפת הים, ובראשו פנס גדול המפיץ אור שבעתים על פני הים כלילה, ואותות וציונים לדבר ברמיזא את האניות למרחוק יומם. מגדל כזה כנודע נקרא בשפת הארץ „מאיאק“, ועל חודו של גגו בארצות הנוצרים מעמידים כנהוג גם את אות הצלב, אבל ה' אנטוקולסקי כנראה איננו אוהב אותות פשוטים אשר כבר נושנו, או אשר אין בהם רעיון של יופי, וע"כ הוא מתאמץ לתת מעם לכל דבר אשר יבא אל תחת ידיו, ויהי כאשר הציעו לפניו לכונן דבר מאומה לראש איזה מאיאק, וימצא כי אין טוב לזה כפסל „יה"ג הגוער ברוחות ובים“. ובאמת מי שלא ראה את הפסל הזה לא ראה יפיה וגבורתה של מלאכת המחשבת בימינו אלה, ואף כי נעשה בחפזון בתיר סקיצצע, בכל זאת חזק מאד הרושם אשר יעשה על לב רואיו. מה גדלה תנועת הגוף בפסל הקטן הזה, ומה חזקה רוח האמונה והממשלה השפוכה עליו! וכאלו באמת עומד לפנינו איש חי מתנשא וחולך על פני גלי הים, מניף ידו וגוער ברוחות ובים לאמר: „דום והרגע“ וישתק הים מזעפו. יש מבקרים המדקדקים עם ה' אנטוקולסקי כחוט השערה, ואומרים כי לא עשה את הפסל כפי המסופר בספרי „הברית החדשה“, ויערב שני ספורים (מתי ח' 28, וי"ד 26 ועוד) כאחד, אבל מי הרואה את הפסל הזה, ולא יבין, כי עשהו חרש היוצר רק לראש מאיאק בלבד, לשם נוי, ולא לשם הדת או לשם דברי הימים? ועל כן הניחא, כי נתן בשמאלו את אות הצלב, המקובל רק בידי תלמידי כריסטוס אחריו, וה' אנטוקולסקי עשה זאת רק לבלתי סור מן המנהג להציב גם אות צלב על גג המגדל¹.

בין מעשי ידיו של חרש היוצר הזה מסוג זה תצמיין מלאכה אחת

¹ את הפסל הזה, אשר מסכת גפסים ממנו הציג חרש היוצר בתערוכה 1893 בספ"כ, הקדיש לכבוד השר ע' וו' קאלעבנו.

מרעותיה בצביונה המיוחד לה, הלא הוא פסל „המלאך” הקטן. אך אל ירמה הקורא לראות בו באמת דמות אחד ממשרתי עליון, — לא זאת היתה מטרת הרש היוצר, כי אם דמות ילד קטן אשר נהפך במותו למלאך, כאשר יאמינו המון הנוצרים בארצנו ומחויצה לה מימים קדמונים. לפני ה' אנטוקוסקי הציעו לכונן מצבת קבר לילד המת של י' נ' מערע-שצענקא, אחד מן העשירים הגדולים שבנגב ארצנו, וימצא חשבון לעשות את פסל הילד המנוח בדמות מלאך עליון. הילד שכב על מטתו ווישן, אבל פהאים הקיץ משנתו, כי ראה פרח נעים אשר אהב סבה, וישב על המטה ויקח את הפרח ויבט בו באהבה ובחמלה ויחבקהו וישקהו עד אשר נכר הפרח בידו ויפול מבין אצבעותיו, והנה גם שמורות עיני הילד נסגרו, וכמו הפרח שנקטף באבו, כן הוא גוע ווישן שנת עולמים. באותה שעה הציצו פרחו והגדילו כנפים מאחריו ויהו למלאך אלהים. יש בזה הרבה מחוון רוח ומכנפי הדמיון, אבל כל איש יסכים כי רעיון יפה הוא.

גם אשה מן הנוצריות הראשונות עשה ה' אנטוקולסקי בדמות עלמה דלת בשר וצנומה היושבת ומפזרת שבלים וגרעינים לפני התורים ובני היונה אשר סבוה מכל עברים. את הפסל הזה כנה חרש היוצר בשם „לא מעלמא הדין”, כי אין חלקה בין הנהנים מתענוגי העולם הזה. היא ישבה ימים רבים בתוך הקאטאקאמבים האפלים, לא ראתה אור שמש יומם ולא שאפה רוח השרה ביראתה את עובדי האלילים נוגשיהם כח של הנוצרים הראשונים, וע"כ שופו לחייה, צמקו שדיה וכל גוה דל ורוה, אות כי הקריבה את כל תענוגי החיי העולם הזה בשביל מלכות השמים אשר הבטיחו לה קדושיה. הפעם היא יצאה מתוך המערה¹

1) בולגאקאוו בספרו הנזכר לד' 8 מנחר את הפסל הזה באופן זה: האשה הנוצרית עורת היא ויושבת לא תחת השמים, כי אם בתוך הקאטאקאמבים מתחת לחרץ, ואת אשר הרימה ראשה — לא אל השמים שמה מנטה, כי אם מקשבת באופן זה אל הקולות הנסתרים הנשמעים לאזנה מן המערכות הסמוכות. אבל אני אינני מסכים לדעתו, כי לוא היה כדבריו, מאין הן היונים הרבות? האומנם גדלו הנוצרים הראשונים ויגיס בתוך מערותיהם?

ותשב לחזות בשמי ה'. זרעונים רבים פזרה מסביב לה לעוף השמים, הם עומדים כולם פה ואוכלים בשמחה את לחמם, והיא הרימה באותה שעה את פניה השמימה ומתפללת. בידה נתן חרש היוצר כוח (עץ או אבן) ועליו חרות PAX לאמר שלום ושלוה, זה האות המקובל אצל הנוצרים הראשונים להיות מכירים איש את אחיו. מה יפו היונים האלה הנחפזות כל אחת ללקוט את הגרעינים, וכמה מן האמת יש במחזה הזה! הנה יונה רודפת אחרי הזבוב המטפס ועוכה על שולי בגד האשה! אמנם אמת וטוב ויפה גם החזיון הזה, אבל קשה להאמין, כי יחזור עליו ה' אנטוקולסקי בעל המעם הנעים והרך שלש פעמים בצדיה; צאו וראו, הנה הוא שנוי משמאר הפסל ומשודש מאחריו, ואך תחסר הפעם הרביעית מימין הפסל. אמנם אין פלא, כי גם החרשים הגדולים עלולים למשנה, אך בכל זאת הנה גם השגנה הזאת נעשתה באופן מצוין ויפה למאד: השינויים הקטנים והקלים, אשר בהם יצמינו איש מרעהו שלשת המחזות הרומים, נעשו בטוב טעם ודעת, ומכל אחד מהם תשבע עין הרואה ענג.

כב.

אחד מן המבקרים הנועמים של מלאכת המחשבת כתב פעם אחת, כי למען עשות צורת אדם פרטי (פאָרטרַאָט) כהלכתה אינו צריך חרש הציור או היוצר להיות בעל כשרון מיוחד, ורק נחוץ כי תהיה לו עין בוחנת ויוד רגילה לעשות במלאכה, דבר אשר לפי דעתו יכול כל חרש אמן להגיע אליו; אבל מעות גדולה היא בידו. גם הפאָטאָגראַפֿהיע עושה צורות אנשים, ובכל זאת תמונות פֿהאָטאָגראַפֿהיות לא תמלאנה נפשנו, ולהפך, מה גדול העונג אשר תשבע נפשנו, בהביטנו על תמונת אדם עשויה בידי חרש אמן רב הכשרון. לכל חרש אמן יש עין בוחנת ויוד רגילה לעשות במלאכה, אבל לא כולם יעשו כמו שעשו הפאָרטרַאָט-טייסטים המפורסמים גריאָו ווועלאַסקעו ודומיהם, או לכה"פ קראמקאָי (המנוח) וריעפין בימינו. חוץ מאופן המלאכה בלבד, אשר די בה בו לקשור נפשנו אל התמונה, עוד בתמונה עצמה הנעשה בידי חרש מצוין נראה את החיים בעצם מראיהם וגם תכונת נפש האדם נשקפת ממנה. והדבר הזה תלוי רק בכשרון חרש האמן בלבד. אם יחפוץ איש להוכיח באמתה הדברים, יושיב נא שני חרשים אמנים, אשר ידיעותיהם במלאכת המחשבת שוות, לעשות תמונת אדם אחד; שני אלה יעשו את התמונה כהלכתה, וצורתה תדמה ממש לדמות האיש המצויר, אבל בכל זאת תשתנה מלאכת אחד ממלאכת רעהו שינוי גדול, יען כי הציור מאציר מרוחו על המלאכה ונותן לה מעט לשבח או לפגם, אשר עיני הבשר לא תוכלנה להשיגו את אשר תראינה עיני הרוח. הוא אשר אמרנו, כי למען עשות צורת אדם פרטי, כי תקח לב כל איש, נחוץ להיות בעל כשרון מיוחד, אשר לא כל אדם זוכה.

כעשרים פרומומין של אנשים פרטים¹ עשה ה' אנטווקולסקי, וכלם

¹ וזאת רשימת הפרומומין והפסילים השלמים אשר עשה ה' אנטווקולסקי בתמונות

מצוינים מצד המלאכה וברוח החן השפוך עליהם מיד היוצר, עד כי גם מבקריו של ה' אנטוקולסקי המתאנים אליו ביותר (1) מודים, כי במקצוע זה אמן נפלא הוא, אשר יקר למצוא כמוהו בין חרשי האמנים, ואצ"ל כי המבקרים הנוטים אליו ביותר כמו וו' וו' סטאסאָו, כי בעיניהם המצאנה חן מלאכות ידיו אלה. הסופר המבקר הזה התפלא למאד למראה פסל תמונת פאליאקאו. „התמונה הזאת, — כותב סטאסאָו, — עומדת למעלה מכר מעשי ידי אנטוקולסקי: היא אדם חי ממש. ע"פ חותם החיים ופשמות המלאכה, והרעאליזמוס המצוין, אשר בה, אין דוגמתה בכל הסקולפטורה האירופית. רק הפרוטומין והפסילים המצוינים בתמונות אנשים פרטים אשר עשה הוראָן, רק המה יוכלו לעמוד במחיצה אחת עם הפסל הזה" (2).

אנשים פרטים: א) וו' וו' סטאסאָו (מאכן שיט, ספ"ב, 1872). ב) ס' פ' באט-קין (מנדיל נחשתן, רומי 1874). ג) נ' א' מיליוטין (מאכן שיט, רומי 1876, אחרי מותו). ד) באראָן יוסף יוול גינזבורג (מאכן שיט, פאריז, 1877 אחרי מותו). ה) הבאראָנית הנה גינזבורג (מאכן שיט, פאריז, 1877, אחרי מותה). ו) ס' ס' פאליאקאו (מנדיל נחשתן, פאריז, 1877). ז) מרת פאליאקאו (מאכן שיט, פאריז, 1877). ח) מרת ז' בת ס' פאליאקאו (מאכן שיט, פאריז, 1877). ט) מרת ע' בת ס' פאליאקאו (מאכן שיט, פאריז, 1877). י) ד' פאליאקאו (מאכן שיט, פאריז, 1878). יא) א' א' קרייעווסקי (מאכן שיט ומנדיל נחשתן, פאריז, 1878). יב) א' ס' טורנטיעו (פאריז, 1880). יג) וי"ד שני פרוטומין של הנסיך הגדול ניקוליי ניקולייעוויטש הכור (מאכן שיט, פאריז, 1879, ועוד מאוחר ממנו). טו) הנסיך הגדול קונסטנטין ניקולייעוויטש (מאכן שיט, פאריז, 1879). טז) הנסיך הגדול אלקסיי אלכסנדראוויטש (מאכן שיט 1892?). יז) ד' א' טאלסטאי (מנדיל נחשתן, 1892?). יח) הקיסר ניקוליי השני יר"ה (מנדיל נחשתן, ספ"ב 1896). יט) הקסרית אלכסנדרה פיאדאראוונא יר"ה (מאכן שיט, ספ"ב, 1896). וכדמות פסילים שלמים עשה: כ) את תמונת הנראף נ' א' פאלין (מנדיל נחשתן, רומי, 1877), וכא) ס' פאליאקאו (פאריז, 1877?).

(1) למשל, לעדאקאו הנ"ל.
 (2) נאשא סקולפטורה, 705.

ממרביתם, אשר ראו עיני בכתי אנשים פרטים ובהתערוכות, עשו רושם חזק עלי שני אלה: הפרוטומי של ד' א' מאלסמאָי, אשר היה בתערוכות 1880, על כי הכרת פניו היא של איש חי וקים באמת, וכל קו וקו מהם ספר באוזני חשבונה של נפש האדם הזה; והפרוטומי של הקסרית הצעירה אשר הוצג בשנה זו (1897) בתערוכה האקדמית, על אשר חן וחמד הוצק בו ויפי הגוף והנפש מתלכדים בו לאחדים.

בראשית שנת 1892 נגמרו מתחת יד ה' אנטוקולסקי איזה מלאכות חדשות, אשר עשה לרצון חובכים שונים, וצריך היה למסרן ליד בעליהן, אשר רובם בני רוסיא המה. אוהבי ה' אנטוקולסקי והחרשים שבחו"ל חלו את פניו להציגן לעיני יושבי פאריז, במרם יוציאן לארץ רוסיא, אחרי כי במשך שלש עשרה השנים, מן התערוכה הכללית בשנת 1878 ועד השנה ההיא, לא הציג בפאריז מאומה, עד כי גם מכה"ע היוצאים לאור בפאריז חשדוהו בגלל זאת בענוה יתרה. חרש היוצר נעתר לבקשתם ויפתח את שערי בית מלאכתו לפני כל יושבי פאריז, אשר הרבו לבא ולהתענג על מעשי ידיו החרשים וגם הישנים. הספרות העתונית שבפאריז הללהם ותשבחם והרוממם על כל המלאכות היפות, והסופר המפורסם וואַגוּוּע הביע את צערו במכה"ע „Journal de Débats“ על האבדה אשר תאבד ארץ צרפת בצאת ממנה יצורים נפלאים כאלה. „העיר פאריז נותנת שמן משחת מלכות בראש אנשי המעלה שבמשכילי העם, — כהב הסופר ההוא, — אבל אם המלכים יצאו את פאריז לבקש להם עמרות במדינות אחרות, למשל, ברוסיא הרחוקה, אז מחזה מעציב יקום לנגד עינינו“. הנשיא קארנאָ היה גם הוא בין באי בית מלאכת ה' אנטוקולסקי, וגם הוא הביע את צערו, כי מלאכות יפות ורבות כאלה עוזבות לנצח את צרפת¹⁾.

¹⁾ ע"ד התערוכה הפאריזית של ה' אנטוקולסקי הדפים וו' וו' סטאסליו (מחבר כראשית שנת 1892 (כפער' או כמארט), אשר בו הכיח את תזמית דברי המבקרים בחו"ל).

שמע תערוכת ה' אנטוקולסקי הזאת שבפאריו מלאה או כל אירופא, עד כי עורכי התערוכה הכללית בשנת 1892 מינכען פנו כרגע אל חרש היוצר הזה בבקשה, כי ישלח להם למינכען את כל הערוכהו כאשר היא, ושכר הולכה והבאה הם לוקחים על חשבונם, וה' אנטוקולסקי הסכים להצעתם. בכמה ענה להם מחיר הולכת והבאת רבבות פוד אכן שיש וברדיל נחושתן מפאריו למינכען ומשם פארוה — נקר להבין, אבל כל זה שוה היה לעורכי התערוכה המינכענית. מבקרי התערוכה התענגו למאד על יצורי ה' אנטוקולסקי, וגם פה לא היה קצה לתהלות ותשבוהות הנרפסות על עמודי מכה"ע האשכנזים, ובין המהללים היה גם הסיפר המצוין פעמט, אשר מאמרו נדפס במכה"ע „אללגע-מיינע צייטונג" בסוף שנת 1892, וגם אספת הדיינים (jury) שר התערוכה החליטה לכבד את חרש היוצר הזה במעדאליא ראשונה של זהב בעד מעשי ידיו המצוינים (1).

אך סוף סוף צריך היה ה' אנטוקולסקי להביא את יצוריו ארצה רוסיא, וע"כ החליט, כמרם ימסור אותם ליד בעליהם, אשר עשה אותם רצונם, להציגם לעיני יושבי עיר המלוכה, ובפרט כי הפעם לא יאולץ להראות להם את כל מעשי ידיו, אשר עשה במשך ארבע עשרה השנים האחרונות, יען כי רבים מהם כבר נודעו ליושבי פטרבורג עוד סן התערוכות הקודמות של חרש היוצר. שמונה עשרה מלאכות (2) בס"ה

(1) עיין נאוואסטי 1893, נו' 46 בהפוליען בראשיתו.

(2) ואלו הן: א) יארסלאב החכם (הארעליעף מנדיל נחשתן, קיין הקיסר).
 ב) „המושיע" (מסכה מנדיל נחשתן לראש מלכת קבר. הוא הנזכר לעיל בפרק כ"א,
 בשם „לכו אלי כל המעונים" וכו'). ג) מפיסתופל (מסכה מנדיל נחשתן, הפסל
 הזה מאכן שיש נמלא בהערמיטאשו). ד) אפהעליע (הארעליעף מאכן שיש).
 ה) פרוטומי של הכסיך הגדול ניקולוי ניקולייטוויטש הכבוד. ו) שפינווא (פסל של
 שיש, קיין N. N.). ז) כריסטוס נשפט לעינו העם (פסל קטן של שיש). ח) נעם-
 עאר (פסל של שיש, קיין הקיסר). ט) יה"ג גוער ברוחות ובים (מגפסים, הלעה
 לראש מחיאק). י) המלאך (לראש מלכת קבר של ילד, קיין אי' ל' טערעשטענקא).
 יא) ראש יוחנן המטביל (מאכן שיש). יב) פרוטומי של טורעניעו (מגפסים).

הוצגו בתערוכה הזאת אשר נפתחה כנראה ביום 5 פֿעבראל 1893 (1) ותמשך עד ראשית אפריל. ואף כי היו אז בעיר המלוכה עוד ארבע תערוכות של הרשים, בכל זאת הרבה העם לבקר את תערוכת ה' אנטווקולסקי ולהתענג על מעשי ידיו, יען כי כשם שחרש מצוין הוא היוצר הזה במלאכה עצמה, עוד אמן נפלא הוא מאין כמוהו בהצגת מעשי ידיו, בדעתו היטב את הכח הנעלם אשר בו המשוך מלאכת המחשבת אליה את עיני רואיה ולבם, ובהבינו למדי איך להטות לב האדם המביט על מעשי ידיו, כי רגשותיו יתאימו בד בבד עם הרושם אשר תעשה עליו מלאכת המחשבת בעת ההיא²). שלשת האולמים המרווחים בהאקדמיא הקיסרית, אשר שם היתה תערוכת ה' אנטווקולסקי, התכסו בגלומי אטון כהה אדמדם מן הקירות ועד התקרה, וגם מכיני הפסילים והפרוטומין התלבשו באטון ההוא והתגלמו בכפלים יפים. אמנם קטן הוא הדבר הזה, אשר כנראה אין לו שום יחס למלאכת המחשבת, אבל אין ספק, כי הוא מסייע להחזיק את רושם העונג בלב מבקרי התערוכה. ובאמת, כל הבא אז אל תערוכת ה' אנטווקולסקי חש בנפשו, כי יצא מעולם המעשה והפעולה ונכנס אל היכר מלאכת המחשבת עצמה. ואחרי אשר גם כל הדברים שהוצגו שמה נערכו זה לעומת זה

(ג) לא מעלמא הדין (טורית קדמוניה שמתה על קדוש סס אמונתה. קיין פ' מ' טרעטיאקאו). יד) האנחה האחרונה של יה"נ על הלל (מאנן שיס). עו) ד' א' טאלסטאי (פרעומי מכדיל נחושטן). עז) יערמאק הכיבש את סיביר (מכדיל נחושטן, קיין הקיסר). יז) יערמאק (סקילצע קטנה מגפסים). יח) הנסיך הגדול אלקסוי אלכסנדראוויטש (פרעומי של שיס).

¹ הוכחתי כזאת על יסוד שלש חלה: במכה"ע גאוואסטי לשנה ההיא בגליון 34 מיום 3 פעבר' הדפיסה הרדקליא הערה ע"ד תערוכת ה' אנטווקולסקי, כי היא כבר ערוכה וכונה היום אז מחר להפתח. הקאטאלאג הקטן של התערוכה חתום ביד הלנזוריא ביום 4 פעבר', וכיום 10 פעבר' כבר נדפסה בקרת זעומה ע"ד התערוכה במכה"ע גאוואיע וורעמיא. מכאן למדתי כי נפתחה התערוכה לערך ביום 5 פעבר'.

² ועיין לעיל סוף פרק ה', ז' 36.

בחשכון, כי רושם האחד לא ישחית בלב רואיו את רושם חברו, היתה הפעולה אשר פעלו על לב מבקרי התערוכה פעולה שלמה ועזה. פה נפגשו רשמים שונים יחד: ראינו פה מלבד כשרון מצוין במלאכה, עוד רוח גביר רם ונשא ביחד עם מעם יפה ורגש רך, ועל כלם עוד לבנת השיש המהור ויריעות האטון החדש על פני הקירות והתקרה שהתגלמו בכפלים יפים, גם הן מוכשרות להוסיף חן על כל התערוכה.

מאמרים רבים שנדפסו כמעט בכל מכה"ע היוצאים לאור בפטרס-בורג מלאו תהלת ה' אנטווקולסקי ותערוכתו זאת⁽¹⁾, ורק מכה"ע "נא-וואיע וורעמיא" אשר יצא לחרף את חרש היוצר הזה ואת תערוכתו ואת מערכות כל ישראל אגב אורחא, כמנהגו, היה כיוצא מן הכלל, אות, כי מעשי ידיו החדשים של ה' אנטווקולסקי לקחו לב יושבי עיר המלוכה. תנואות "הנאוואיע וורעמיא" עוררו מחלוקת גדולה בדפוס, והנלחמים היו המו"ל את העתון ההוא סובאָרין וסיעתו, שזיטעל-דיאקאָוו ובורענין, מעבר מזה, והסופרים וו' וו' סטאסאָוו ומיכניעוויטש והנסיד וואַלקאָנסקי ועוד, מעבר מזה⁽²⁾. מתנגדי ה' אנטווקולסקי התאמצו

(1) מלבד מכה"ע "נאוואסטי" הדפיסו מאמרים ע"ד התערוכה מכה"ע: ספ"ב וויעד', בירשו' וויעד', סין אטיעטעטווא, גראשודאנין, ניגדעליא, ספ"ב ליסטאק, ספ"ב גאזעטא, העראלד, ס'פ'בורגער לייטונג והמליך, וכמעט כלם ספרו בשבחה של התערוכה.

(2) לאלה אשר ימצאו חפץ בפרטי הריב הזה הנני לפרוט פה את סימני גליונות שני מכה"ע המריבים הראשים "נאוואסטי" ו"נאוואיע וורעמיא" משנת 1893, אשר בהם עמדו ע"פ רוב מערכות הנלחמים: (א) נאו' וור' 6089 (10 פעברואר), פיליטון "תערוכת אנט'" (שיטעל). (ב) נאו' וור' בהוספה לנו' 6092, (13 פעבר'), בקרת קָררה ע"ד תערוכת ה' אנט' מאת פ' ב[ילגאקאָוו], — המבקר דבר טוב על התערוכה! (ג) "נאוואסטי", 46 (16 פעבר') פיליטון "תערוכת אנט'" (סטאסאָוו). (ד) נאו' וור' 6097 (18 פעבר') אגרות קטנות (סובאָרין). (ה) נאו' וור' (21 פעבר') פיליטון "ה' סטאסאָוו ובקרת מלאכת המחשבת" (שיטעל). (ו) "נאוואסטי", 51 (21 פעבר') פיליטון "ה' אנט' ומבקריו" (מיכניעוויטש). (ז) "נאוואסטי" 53 (23 פעבר') תשובה לסובאָרין (סטאסאָוו). (ח) נאו' וור'

להוכיח לקוראי מאמריהם, כי לא גדר כשרונו של חרש היוצר, וכי מעשי ידיו אינם ראויים לתהלה, ויחפשו טומים לא רק בדברים המוצגים בתערוכה הזאת, כי אם ביצוריו הקודמים של ה' אנטוקולסקי, כמו הפסילים „פטר“, „כריסמוס“, „סוקראטוס“ ועוד, וכי זכה חרש היוצר לשם רק בתחבולות שונות „כמנהג היהודים“ ועוד דברי הבל כדומה לזה. ומצדדי ה' אנטוקולסקי לא שמנו גם הם יד בצלחת ויצאו להוכיח למתנגדיו ודונם ורע לככם על פניהם, ויבארו את פרשת יצורי הסקול-פטורה המוצגים בתערוכה באר היטב, אחרי כי לפי דעתם אינם יודעים המבקרים הזעומים פרק במלאכת המחשבת. כירח ימים איך הריב בין שני מכה"ע הראשים, בין „הנאוואיע וורעמיא“ ובין „הנאוואסמי“, וגם עוד סופרים במכת"ע אחרים יצאו אז להחזיק בידי מצדדי ה' אנטוקולסקי, עד אשר דברי הריבות יצאו מאף הקוראים ואז חדלו הקולות. ואך כאשר תמה התערוכה וסוגרו שעריה, רק אז מצא ה' אנטוקולסקי דגבון לצאת בעצמו במכה"ע „נאוואסמי“ בתשובה כוללת למתנגדיו.

השובתו של ה' אנטוקולסקי כצד הדברים אשר השמיע לנו חרש היוצר ראוויה היא לשים לב אליה ביחוד.

„דרגתי השאון אשר הקים „אותו מכה"ע“ כשביל תערוכתי, — כתב ה' אנטוקולסקי במכתבו ההוא: — נזכרתי מעשה שהיה וששמעתי עוד בימי ילדותי. פעם אחת ראה איש בחלמו כי שודדי לידה שברן את דלת הבית, ויקרא משנתו בקול גדול „הוי גנבים!“ כל אנשי הבית קמו ממשכבם מבוהלים ובחשבת הלילה קראו גם המה „גנבים, גנבים!“ כרגע נשמע קול האחד הקורא בצעקה „הגנבים שולחים בי יד!“ וקול השני הצועק לעומתו „תפשתי את הגנב!“ ומתוך הצעקה והבהלה אחזו

-
- 6105 (26 פעבר) פיליטון: „ה' אנט' ונכיליו“ (בורענין). ט' נאו' וור',
 6108 (1 מארט) אגרות קטנות (סובארין). י' „נאוואסמי“ 60 (2 מארט) עוד
 תשיבה לסובארין (סעאסאוו). יא' נאו' וור' 6111 (4 מארט) אגרות קטנות
 (סובארין). יב' נאו' וור' 6112 (5 מארט) ה' אנט' ונכיליו (בורענין). יג' „נא-
 וואסמי“ 67 (9 מארט) סך הכולל של שלשת סופרי הנאו' וור' (סעאסאוו),
 יד' „נאוואסמי“ 98 (11 אפריל) מכתב אל המו"ל: „אחרי התערוכה“ (אנטוקולסקי).

איש באוני רעהו ובזקנו ובציצית ראשו ויכו איש אחיו באגרופ ולא חשכו איש מעמיתו מהלומות ומכות חדרי כמן... שכני הבית כשמעם את קול הצעקה ואנקת המוכים חשו לעזרה, אך הדלתות סגורות, וידפקו בחזקה על דלתות החלונות, ועי"ז עוד גדלה המבוכה, והתבוסה בבית היתה שלמה. לאושר אנשי הבית עדה הרעיון בלב אחד מהם להדליק נר, והנה קם לנגד עיניהם מחזה התולים נפלא במינו: כל אנשי הבית עומדים ערומים ויחפים באמצע הבית ואוחזים איש בכשר רעהו, והגנבים? גנבים, כמוכן, לא היו שם כלל...

„האם לא כמעשה ההוא יעשה היום בתוכנו, ורק במדה גדולה ממנו? תפשו את הגנב! את סבת כל הרעות והפורעניות... ולכן הבה נרדפהו עד מות... את מי תפשו? אותי הפשו! אבל מה זאת עשיתי ובמה המאתי? האם עשיתי רע לאיש מעודי? האם גוזל אנכי את לחם איש מפיו, האם עוטה אנכי חרפה על מלאכת המחשבת הרוסית?... „הראשון אשר הושיט לי יד עזרה היה איש רוסי... רעי וידידי בהאקדמיה וחוצה לה היו רוסיים... גם את שמי פרסמה ואת חיי הצילה ממות ג"כ אשה רוסית. האם הרגשתי אז בנפשי, או האם הביאני אז איש מהם כי ארגיש בנפשי אשר איש עברי אנכי? אף לא שמץ דבר מזה! נפש כלנו מלאה אז רק מחשבה אחת, פני כלנו היו מועדות רק אל מטרה אחת לאהוב את ארץ מולדתנו, ולעורר בה את רגשי הטוב. ברגשות הלב ההם נסעתי אז לחו"ל, והם עודדו את רוחי במשך שנים רבות, ואם על מעשי ידי לא נראה סימן הרוש והלענה, אשר עלי היה לשתות במשך השנים האחרונות בכוסות גדולות ולפעמים קרובות למאד, היא בעד כל זאת עלי להודות לאנשים המוכים ההם, להרוסים ההמה, אשר גם הם כשפינוא שמו בלבי את הרעיון, „כי טוב לפסוח ולעביר על רעת בני האדם, יען כי היא לא תפריע אותנו מעבוד את רעיון האלהים“.

„מן הימים ההם עברו עשרים וחמש שנים תמימות, והנה, אל אלהי אבי! מה נשתנו הזמנים! תחת אחוה ורב אחד — איש איש לעברו תועה, תחת שלום — ריב ומשממה, ותחת אהבה — זעם ועברה וחרון אף תוצאות ערל הלב ועינים עצומות.

„רחוק אנכי מריב ומדון: תוצאותיהם — שוא והבל; גם מבלעדי ריב נשפכה מררתנו בקרבנו, וכל עורקינו לא ישכבון, ונכונים אנחנו לראות צד ואויב גם במקום אשר איננו שמה... מעשי ידי: „סוקראטוס“, „כריסטוס“, „שפינווא“, „הנוצרית הקדמוניה“, „נעסמאר“, „האנחה האחרונה“ נושאים עליהם לא שנאה ולא איבה, כי אם PAX לאמר שׁוֹמֵן ושלוח (הוא הרשום על המבלא אשר ביד הנוצרית הקדמוניה), PAX הקרוב למאד ואח הוא לטוב וליופי ...

„אם טובים או רעים הם מעשי ידי, אבל בכל זאת עמלתי עליהם עשרים וחמש שנים. אני נתתי להם את מבחר ישנות חיי, אבל מי יודע מה הם המקרים שנהיו בארץ בשעה שעסקתי בשנים האחרונות בעשיהם, ומה היה מצב רוחי ונפשי בימים ההם? ... בשעה שכפפו בבית מלאכתי קני ברזל להדביק עליהם גוש חמר לעשות ממנו פסל „יערמאק“, בשעה שחרתי מחמר את פסל „נעסמאר“ — רעמו „רעמים“ תכופים זה אחר זה, ותחת דברי נחומים, אשר כל איש משכיל ונאור מחויב במקרים כאלה להשמיע באזני המוכים והמעונים, שמעו קרובי ואחי רק לעג וקלס ... וכום התמרורים עברה גם עלי (?)“.

„חדלתי מקרוא במכה“ע, ברחתי מחברת האנשים לבלתי בוא בדברים עמהם, ואתבודד בבית מלאכתי; אבל גם שם לא הוקל מכאובי. אז אמר לי לבי, כי לא טוב אני עושה, ולא זאת עלי לעשות... ראיתי את נפשי והנה היא דימה לנפש „ריגאלעטטא“: יגיל וירנן בשעה שנפשו בוכה במסתרים. אז כתבתי מכתבים אל ידידי ורעי — ואין קול ואין עונה; חליתי את פניהם לעמוד לימין הנאנחים והנאנקים, לצאת לישעם בדברי אמת ולעורר בקול גדול רגשי נפש אדם בלבות האבן — ומענה לא מצאתי! ... אבל אמונתי עוד חזקה בי, ותחזק ביתר שאת מסכאובי לבבי. האמנתי, וגם עד היום הזה מאמין אנכי בכל נפשי ובכל מאדי, כי בלב העם הרוסי יקננו בכל זאת הטוב והאמת. האמנתי, כי סבת כל הצרות והאכזריות נמצאת לא בתוך הרוסים ההם, אשר ידעתי ואשר אדעם כהיום הזה, כי אם ביסודות אחרים, חרשים מקרוב באו, אשר לא תכונת אנשים להמה, וכמו זר נחשבו, — אנשים הנכונים לכוף כאגמון לבם ומחשבותיהם אל כל אשר יבחר הרוח ללכת ...

„והנה זה בא היום, ומעשי ידי אשר עשיתי במשך שנים עשרה השנים האחרונות כמו למשפט אנשי ארץ רוסיא. לא אחמיא את שפתי להתאונן, כי לא בסבר פנים יפות קבלוני ברוסיא, ונהפוך הוא, התהלות והתשבחות, אשר פזרו לפני עברו גבור תקותי, אבל ביחד עם זה כקול רעם בגלגל יצאה מאותו המחנה צעקה גדולה למולי: „רדפוהו, רדפוהו!“ וכל זאת באשר עברי אנכי!

„אבל האם בי האשם, כי עברי אנכי? האם מעשי ידי אינם מוכיחים למדי, כי אוהב אנכי את רוסיא אלף אלפים פעמים יותר מאלה הרודפים אותי בשביל שעברי אנכי? האם כל מקרי חיי וכל רגשות לבי בימי חלדי, כל שמחותי וכל עצבותי, וכל הרוח אשר נפחתי במעשי ידי לא מיד רוסיא המה ולא בשביל רוסיא? האם שמי הטוב אשר זכיתי בעמלי לא של רוסיא הוא? האם אותות הכבוד והיקר אשר כבדוני בהמה אקדמיות שונות נתנו לי בהיותי בן ארץ אחרת ולא בן ארץ רוסיא?...“

„אולם בכל זאת הרריפה האחרונה מצד האדונים הידועים היתה הפעם שלא מחכמה וסרת טעם, עד כי רשעתה וזדונה היו בולמים לכל עין. הפעם הראיות המוכיחות את הצדק והאמת היו בידי, וכל מכה"ע היוצאים לאור בפטרבורג מדרו את דברי הרשע והכסל, אשר השתפכו עלי, במדה השווה להם.

„לא אחזתי כעת בעמי, לוא היו דבהם הרעה ודברי הרכיל שלהם נוגעים רק בי בלבדי... לא גדולה היא הרעה אשר יעשו לי: פני אבן השיש שלי לא ישחרו מהם, ושער ראשי הלבין גם סבלעדיהם. למראה אנשים אשר יתעללו ברעיהם בדרפוס ומחרפים ומגדפים אותם בנאצות הנשמעות בשוקי הרוכלים אין עצה אחרת בלתי אם לנמות מן הדרך הצדה. חוזר אנכי על דברי: לא המה נגעו עד לבי, כי אם האדמה אשר עדיה הם חיים ופרים ורבים, העם אשר בשבילו הם כותכים ובמקומו הם חושבים מחשבות והוגים מזומות...“

„זאת היא הסבה, אשר בעבורה אנכי נוטל רשות לעצמי להגיד את הדברים הכתובים מטה:

„זה שנים רבות, אשר אנשי המחנה הידוע מתעללים במעשי ידי ומנאצים אותי ואת עמי, מוציאים דבה, ובכל מקרה אשר יבא לידם בין בזמנו ובין שלא בזמנו הם שמים אשם נפשי בעוונות שונים שלא היו ולא נבראו. אני „עז מצח“, „ירא אנכי ורך לבב“, „חותר אל משרתו בערסה“, „גא מאד“ אנכי, „מתהלל בפיו בכרוזין והידעות“, „רודף בצע“, „מוצא פרנסתו בדרכים לא טהורים“, „מקבל אותות כבוד ויקר בהשתדלות עשירי היהודים הכאנקירים“ וכו' וכו', ובכל זאת טחו עיניהם מראות, כי בהאשמים אותי, באותה שעה הם מאשימים שש אקדמיות, אשר נכבדתי להמנות במספר חבריהן, ודייני שתי הערכות כלליות אשר כבדוני באיתות כבוד ויקר.

„על השמנות ההנה לא אשיב דבר. אך אם יאבה איש להוכח, עד כמה הן בנויות על שקר וכזב, יכול למצוא באוצר הספרים הקיסרי אשר בפ"ב (ביד ידידי וו' וו' סטאסאוו) איזה תעודות שנשארו בידי, הניגעות בענין השמנות ההנה. מן התעודות ההן יראה, מי הם אשר ערגה נפשם, כי אָבחר לחבר האקדמיה הפאריזיות, ואשר חשבו אח"כ את דבר בחירתו לכבוד לרוסיה¹⁾. משם יראה ג"כ, אם אנכי בקשתי ועוד בדרכים לא טהורים את מלאכת מצבת הזכרון לעקאטערינא השניה בטאסקוי²⁾, כאשר ברו איזה אנשים, או אחרים בקשו אותי... ביחד עם זה תוכלנה התעודות ההן להוכיח, עד כמה יצוק דבר בליעל בזאת שעוללו בעפר קרני וישימו חלקי כמעט בין הבוגדים בארץ מולדתם, בדבר הסכסוך שהיה ביני ובין דייני התערוכה הפאריזיות אשר „כשרה מארס“...³⁾

1) כנראה רומוז ה' אנטוקולסקי על מכתבי טורגעניעוו אליו, אשר שם הכיני הסופר המפורסם את שמחתו בהבחר הרש היוזר הזה לחבר האינסטיטוט הירפתי.
2) אשער, כי טעות הדפוס הוא, ותחת „עקאטערינא השניה“, אשר לא נודע עד כה, אם חשבו להקים לה מצבת זכרון חדשה במאסקוי, לריך להיות „אלכסנדר השני“. ועיין לעיל סוף פרק כ', והוספה א' בסוף הספר במלואים לפרק כ'.
3) לא יכלתי לזכר, מה הוא הסכסוך הזה שהזכיר ה' אנטוקולסקי, אם הוא אשר בדה הסופר שזיטעל-דיאקאוו כנאו' וור' מיום 21 פעבר' 1893, כי השזורי

הרבה הרבה שומעים אנחנו מדברי ה' אנטוקולסקי אלה, אשר יצאו מן הלב, ואשר ע"כ הם נכרים כדברי אמת. אדמה, כי כל הבאורים להם יהיו למותר, כי ברורים הם למדי, וערכם הנכבד נכר וכולם לכל עין.

עד הנה ראינו את ה' אנטוקולסקי בתור חרש, היוצר מעשה אמן המונות אנשים, ועתה יש את נפשי להראות להקוראים, עד כמה גדל כשרונו של חרש היוצר הזה גם ביצירת מלאכות יפות אחרות, אשר תכליתן רק לפאר את בתי העשירים הגדולים, טלכים ורווני ארץ, הם מעשי צעצועים המוצגים על שכחות תפארה רק לשם נוי ורהב עינים בכבוד, להוסיף רוית חן לאולמי היכלי מלך וסגודותיהם וכליהם היקרים והנחמדים, הוא אשר הצרפתים קוראים לו *surtout de table*, לאמר „תפארת השלחן“. רק שתי מלאכות כאלה, אשר עשה ה' אנטוקולסקי, נודעו לי, וכנראה הן היחידות הנעשות מדי חרש היוצר הזה.

המלאכה האחת טמין הזה הוא „גל הים“ (פאריו, 1896) כאשר כנוה איזה מכתבי עתים בעיר המלוכה או „עמרת שלום לרוסיה“ כאשר כניתיה אנכי באיזה מסאמרי ומכתבי הנדפסים, הוא הדרון אשר הקריבו ב"י בארצנו למלכנו יר"ה לזכרון הנהן כתר מלכות בראשו. הקרבת דרון למושל הארץ לזכרון שבתו על כסא הממשלה או

(אספת הדיינים) של הזאלאן הפאריו (אשר בו נפתחת תערוכה של מלאכת מחשבת בכל שנה ושנה) מאס בשנת 1892 במעשי ידי ה' אנט' ולא חפץ להציג בתערוכה, הלא מספרו של וו' וו' סטאסאוו, אשר ברר את הדבר כמכ"ע „נאוואסטי“ לשנה היות מיום 9 מארט, ואשר הוכיח, כי רק איזה מהברי השזורי הפזו למעט במעשי ידי ה' אנט' בתערוכה היות שלא כדון, אחרי אשר חרש היוצר הזה נמנה כבר בעד עבודתו המזוינה כשדה מלאכת המחשבת לאחד מהברי *Institut de France*, ואשר ע"כ לקח ה' אנט' משם את כל מעשי ידיו ולא הותר שם אף אחד מהם, — הלא מזה לא נראה, כי שמו חלקו בין הטנדיס בארץ מולדתם. אולי היה עוד סכסוך אחד בין ה' אנט' ובין השזורי הנ"ל, אשר לא ידעתי ?

הנתן הכתר בראשו או מקרה אחר נכבד בחייו הוא מנהג כל הארצות והמדינות מקדמת דנא, וכבר נהגו כל העמים במקרים כמו אלה להגיש קערה יקרה מעשה ירי אמן קהלה קהלה כפי ערכה. קהלות האצילים, למשל, הם עשירי הארץ, נוהגות להקריב קערת זהב ממולאה בתרשיש מעולפת ספירים וכדומה; דרך העירוניים להגיש קערת כסף יפה, והאכרים גם הם זה דרכם להקריב קערה עשויה מבדיל נחושתן או שר עץ מעשה ידי חרש. על הקערות ההן צירי הקהלות מגישים לפני המלך והמלכה לחם ומלח לאות ברכה ותודה, וכתום דברי הברכה תקחנה הקערות אל בית השכיית אשר בארמון המלך להיות שם למשמרת, ואז — אשרי הקערה אשר ערכה ויפיה מיוחדים במינם ועודים על יתר חברותיה, כי אז יש תקוה, כי זכרה יעדה עוד לפעמים על שפת לשון, אבל אוי לה לקערה, אשר בחנה ומראה פניה לא תצמיין מרעותיה, ואשר ע"כ לא הוכל למשוך עליה עין רואים, כי עד מהרה תשכח מלב ולא תזכר ולא תפקד עוד. ובכלל, כל חפצי המוועאום ההוא יש להם רק ערך זמני, וכעבור הזמן יתם ערכם, אבל לא כן הוא הדרון אשר השכילו כעת ראשי בני עמנו ברוסיא להקריב ע"י צירי ישראל בשם כל היהודים יושבי ארץ רוסיא לפני אדוננו הקיסר האדיר. הם בחרו בחפץ אשר זכרונו יוכל להיות תמיד נגד עיני המלך, דבר אשר מקומו לא בבית שכיית אשר יבואו בו רק לעתים רחוקות, כי אם באחד מאולמי הארמון אשר שם ישכון כבוד מלכותו ושם ביתו, דבר אשר יהיה תפארת לשלחן המלך, וגם יוסיף לוית חן על הדר יתר כלי הבית היקרים. אבל מי הוא זה האיש אשר ידע הדר ארמוני המלכים למען עשות דבר אשר יצמיין לא רק ביופי בלבד, כי אם גם באיזה רעיון, אשר יהיה לו יחס לענין המקרה היקר של שימת כתר מלכות בראש הקיר"ה? הנה חרש היוצר ה' אנטוקולסקי, אשר מלבד היותו יוצר נפלא ורב הכשרון, הנה רכש לו טוב מעם הרבה במשך ימי שבתו בחו"ל ובהתיצבו לפני מלכים, וע"כ גמרו ראשי עמנו בלבם למסור את רגשות אמוני כל העם אשר ירחש לבם להוד מלכנו ביד היוצר ההוא לעשות מהם תכנית כלי יקר אשר רוח חן וחסד יהיה שפוך עליו, וינף האמן את זרוע עוזו ויוצר יצור נפלא אשר היה לסגולת מלכים, ויתאו המלך יפיו למאד.

„עמרת שלום לרוסיא“ — זהו יסוד הרעיון אשר עליו בנה היוצר את חזיונו זה. הגל הגדול אשר יצא מתחת למגן ארץ רוסיא גדל ורחב, וכחו וגבורתו מלא עולם עד אשר הרים את כל התבל ומלואה למעלה גבוהה, ומלאך אלהים עולה מעל גלגל הרקיע ממול מגן הגבורים, אשר ציון ארץ סודדתו חרות עליו, ונושא במועל ידיו כתר מלכות רוסיא נצב על זר של ענפי עץ עבות, זה סמל דמות השלום, ועל כן חרות עד הליוח הקטן אשר מתחת למגן: „вънедъ и миръ всеенной“⁴ לאמר: כתר ושלוש לתבל. מגן הגבורים אשר לארצנו הוא קן שכלוד יקר למאד, אשר פנינים ואבני חן תכו לרגליו, והגד היוצא מתחתיו עולה וזורם בכח אל צור סלע גדול המציב גבול לים, וכמו יאמר לו עד פה תנא ולא תוסיף. אבל כח הגד הוא גדוד למאד, כי מורם המים הכבירים עולה ומתנשא חוג השמים בעצמו, אשר הוא כדמות „גלגל קבוע ומולות חזרין“¹, ורק מי הים הנחשלים מתפוצצים עד הסלע, נהרשים ומשתפכים על כל סביבו, וסוכבים והולכים לקראת מי הים אשר מצדי הגל, הסוחפים בשמף עוזם את צמחי הים ואת הדגים הנאתזים במצודה. הנה עיני הקוראים רואות בציור המלאכה הזאת, הנדפס בהוספה הרביעית לספרנו זה בסיפו, עד פני גלגל הרקיע כתבנות „דוב גדול“, לרגליו ילפת „נחש עקדתון“, ומעבר השני, אשר לא נראה פה על הציור, מתוארים גם פני „נושא הנחש“ גם „הדרקון“ וגם יתר „החיות“ אשר „באופנים“ שבגלגל הרקיע, אשר כנודע לא חיות פשוטות הנה, כי אם קבוצות ככבי שמים, אשר פי האסטרונומים יקבם בשמות האלה. האזור החבוש על חוג השמים הוא מעגל המולות: הנה לפניכם סמוך ממש אל ראש הגל — „הסרמן“. זהו מזל חדש המזל, ואחריו לשמאלו הקא תראו את „התאומים“ מזלו של ירח סיון (מאי), החדש אשר בו נתן הכתר בראש מלכנו, וע"כ המזל הזה נראה לעינינו טוב יתר מחבריו. למעלה ממנו נראה את „השור“ מזל אייר, ומצד השני, אשר לא נראהו על הציור, מתוארים גם פני „המלא“, „הדגים“, „הדלי“ ויתר המולות. על גלגל הרקיע סמוך פניו

⁴ ע"ד מאמר חז"ל בפסחים דף ז"ד :

נעשה מקום חלק (כנראה הוא מקום קבוצת הככבים אשר יקראו לה „הכתר הצפוני“ הנמצאת בין שתי קבוצות הככבים „הערקולס“ „ובואטעם“) ועליו כתובים הדברים: „Св. Коронованіе Императора Николая II.“ „Москва, 14 мая 1896 г.“ יום הנתן הכתר בראש הקיסר ניקוליי השני במאסקוי הוא יום ארבעה עשר לחדש מאי בשנת 1896. המלאך נושא הכתר נעשה בדמות איש צעיר לימים יפה תואר ולבוש בדים ואזור על מתניו, שתי כנפיו פרושות ברוח מאחריו, וגוו וידיו הנמויות לפניו שואפים קדימה, וכמו עוד מעט וגם כפות רגליו ינתקו מעל הרקיע לעוף ברומו של עולם.

ככה עשה ה' אנטוקולסקי את הכנית הדרון, ועל פי ההכנית הזאת נעשה דבר הדרון עצמו מסכה מכסף מהור בבית הרשת אחד שבפאריז. דגל הרקיע צבוע בצבע הכלת כהה, וכל הכלי ינוצץ בברק כסף מזוקק. קומת הדרון היא כחצי קומת איש, וכן גם ארכו, ורחב הוא כאמה חסר רבע⁽¹⁾.

רק יחירי סגולה זכו לראות את הדרון היקר הזה, אשר עמד במשך איזה ירחים בבית הכארון גינצבורג, והיום הזה הוא מרהיב עיני מושל ארצנו יר"ה בהיכל עזוו, ועיני הקרובים אל הוד מלכותו. לפי דברי מכה"ע זכה הדרון הזה לפאר את אחד משלחני המדך בהיכל משכנו, כי מצא חן למאד בעיני כבוד מלכותו, ועל כן נתן לו היתרון על יתר המנחות אשר הוגשו לזכר חג הנתן הכתר בראשו⁽²⁾.

(1) כפי שנודע לי עלה מחיר הדרון הזה בסך כ"כ אלפים רז"כ, כי מלבד מחיר הכסף עלמו (כארבעה פוד משקלו) ומחיר נסוף המסכה, עוד שזר מלאכת התכנית בידי חרש היוצר עלה לסך עשרת אלפים רז"כ. המקריבים את המנחה היו יירי שש קהלות ישראל גדולות ברוסיה, הלא הם: הכארון גינצבורג מספ"כ, עורך הדין ו' הרכבי ממאסקוי, הגביר וויינשטיין מאדעססא, הגביר אליעזר בראדסקי מקויב, הרב פוהער מריגא והגביר מיכל בערגסאן מווארשא. הדרן הקרב ביום ו' זארז (20 דעקאבר 1896) והיד מלכותו הקיסר הואיל לקבלו כסבר פנים יפות.

(2) לכל יחדני הקורא במכת"ע עברים, כי גולתי דברים הרבה בספור פרשת הדרון מן „המליץ“ שנה זו נו' 19, עלי להודות, כי המאמר הראשי בגליון ההוא

ובאמת בשעה שאדירי ארצנו עשו בראשית ימי האביב הערוכה לטובת העניים מסגולות חמדה שונות באולמי הארמון של סטרֶאָגֶאנְאָיו שברחוב נעווסקי בעיר המלוכה, וגם מבית שכיות הקיסר הובאו אל התערוכה ההיא קערות יקרות וגם „גל הים” היה בין חפצי הקיסר בתערוכה, או נראה לכל ההבדל הגדול שבין דורן ב”י ובין דורות קהלות אחרות שבמדינה: „גל הים” היה שם מיוחד במינו ומשך אבירים בכח יפיו והנו ובציונו המצוין.

המלאכה השניה ממין הזה היא „האניה”, אשר מסכת כסף ממנה הוצגה בתערוכה האקדמית, היא המנחה אשר הקריב הנסיך הגדול וולאדימיר אלכסנדראוויטש לגדוד הפרעֶאָבראשוענסקי ליום חג יובלו של הגדוד. המלאכה הזאת מתארת את הנסיך הגדול ההוא, בדמות פסל קטן, עומד על ספון אניה יפה או סירת דוגה גדולה בנויה בתבנית אניות המלכים הקדמוניות בצעצועים וזרי הפארה. הנסיך לבוש בגדי שרד של המלך פטר הראשון (מעיל פרעֶאָבראשוענסקי). את הרעיון אשר הניח חרש היוצר ביסוד המלאכה הזאת לא ידעתי, יען כי בלי ספק הוא מתיחס באיזה אופן אל תולדות הגדוד ההוא.

„האניה” הוצגה בתערוכה האקדמית שהיתה בשנה זו בספ”ב. מלאכות יפות כאלה נחשבות, כידוע, בכלל בנות האינדוסטריא, ועל כן חרשי האמנים שנהחנכו בהאקדמיות עושים אותן שלא בנפש חפצה, כי לפי דעתם הן אינן נכבדות כל כך, ואינן מביאות אל הכלית מלאכת המחשבת המהורה, ולכן הם מניחים אותן ע”פ רוב לאומנים אחרים, אשר לא התחנכו בחנוך חרשים, לעסוק בהן. האומנים ההם בהמשך הימים נעשים מומחים לדבר ועושים תושיה ויש אשר יזכו ע”י מלאכת ידם לעושר וכבוד ושם טוב, וחרשי האמנים האמהים עוסקים באותה שעה במלאכת המחשבת המהורה ואינם רואים ברכה בעמלם, אחרי כי הכל תלוי בחפץ העשירים ובעלי הכסף. העשירים אמנם אוהבים לפאר את בתיהם בפסילים יפים ותמונות נהדרות, אבל לכל

הוא שלי, ולקוח מסערי זה, ורק הרדקליא הכ”ל הדמיסה אותו בהסכמתי בלי חתימת שמי.

אלה הציבו נבול, וחוץ מזה הם שמים פניהם רק אל מעשי ידי חרשי האמנים הספורסמים, אבל לא כן במעשי צעצועים. שלהנות וכסאות יפים עם פתוחי עץ מעשה ידי אמן; מנורות עשויות לתפארת עם פמורי ציצים, תמורות צפרים וכרובים וכדומה; כדים יפות מראה ותמונות אנשים מחוקות על פניהן, ועוד כלי בית יקרים, אשר הוד והדר להם; גם כל יתר החפצים השונים, אשר המביעה עליהם מלאכת המחשבת את חותמה, ואשר נמצאים להמכר בכל עת ובכל מקום, כל אלה ימצאו להם קונים בקרב עשירי העם הרבה יתר מיריעות חרשי הציירים ומפסילי חרשי היוצרים. בשיחתי הפרטית עם ה' אנטוקולסקי בהיותו בספ"ב בראשית השנה הזאת (1897) נוכחתי לדעת, כי מחשבת חרש היוצר הזה בענין המלאכות היפות של האינדוסטריא שונות הן ממחשבות הרבה חרשים אחרים בענין זה. הוא בצדק רואה גם בהן מלאכת מחשבת מהורה, ולפי דעתו למען עשות מלאכה אינדוסטרית יפה כמינה ג"כ נחוץ כשרון רב, ורק בזאת תבדל מלאכה אינדוסטרית ממלאכה אקדמית, כי היא תצלה למכירה בכל עת ובכל שעה, בין שיצאה מתחת יד האמן כהלכתה ובין שלא כהלכתה, והעוסק בה יכול להיות בטוח כי לא ישא חרפת רעב, מה שאין כן במלאכה אקדמית, מלאכה כזאת אם הוציאה חרש האמן מתחת ידו שלא כתיקונה או שאינה מתאימה עם רוח הזמן ומעם אנשי דורו, אז צפוי הוא אלי רעב ממש.

בשיחתנו ההיא נגע ה' אנטוקולסקי גם בשאלת הפרנסה של חרשי האמנים מב"י. עוד מעט הוא בערך מספר העוסקים במלאכת מחשבת מבני עמנו, ובכל זאת נשמע מכבר קול תלונתם בע"פ ובדפוס, כי עשירי ישראל אינם מחזקים יריהם, בין שהם בוחרים ענין למעשי ידם מחיי ישראל ומדבריו ימי עמנו, ובין שענין מלאכתם לקוח מן חיי העמים הנכרים. הראשונים צועקים בצדק: „מה נעשה כי לא נוכל ולא ע"פ רוחנו לתאר מחזות זרים אשר לא מחיי עמנו, ובכן אם אדירינו ועשירינו לא יחזקו ידינו, מי זה יעמוד לימיננו?!“ והאחרונים גם הם מתאוננים, כי צר הדרך להם להתחרות בו עם החרשים הנכרים, ובפרט בימינו אלה אשר רגילים להבריל בין ישראל לעמים ולדקדק

למאד בשמות, ואשר על כן כמעט אין כל תקוה להם להכנות מן עם הארץ. ובין כה וכה וחרשי האמנים מב"י בזמן הזה מוכרחים לבקש להם מקורים חדשים לפרנסתם חוץ מהעסק במלאכת מחשבת: יש אשר ימצאו לחמם בדרכי הפדגוגיא, ויש אשר יאחזו במעשי האיללוסטרציון, או הספרות תעזור לתת מרף לביתם, וכדומה, כי קצרה יד מלאכת המחשבת בלבדה לפרנסם שלא בדוחק. ומה היא מלאכת המחשבת, אשר חרשי ב"י מתעסקים בה בזה"ז? האם יכולים הם לעסוק במה שישאם רוחם? האם יש בידם לברוא חדשות ונדורות, בשעה שפיהם יאכף עליהם לצייר תמונות אנשים פרטים בזול, או לעשות העתקות מתמונות ^{ה'בשכיל} בתי השלמון השונים ג"כ בזול, וכדומה? לפני ^{ה'} אנמוקולסקי כל זה גלוי וידוע, ולפי דעתו לא זו היא הדרך, אשר ילכו בה חרשי האמנים מב"י ולא זה המעשה אשר יעשו. הוא שמעו לקול הזמן, כי עתה מצאו לחמם בריוח, ושמם וזכרם היה לכבוד ולתפארת. הלא האינדוסטריא תשמיע במרום קולה: הבו לי ציורים יפים וחדשים לבקרים לכדי בית שונים, למעשי ארג, לבגדים יפים, לתכשיטים, לכריכות ספרים, הבו לנו אותיות יפות מרהיבות עינים! כר נרחב נפתח למלאכת מחשבת ליצור חדשות ונצורות, והנה הקול הזה הולך ופוסח על בתי ישראל, ולא יבא באזני צעירי היהודים השואפים עוד אל האקדמיא, תחת אשר עליהם לשים פניהם אל בתי הספר של האינדוסטריא, אמנם אם צדקה דעת ה' אנמוקולסקי זאת בנוגע לצעירים הבוחרים עוד להם דרך ללכת בה אל מלאכת המחשבת לא יכוננו לפי דעתי דבריו בנוגע לחרשים האמנים אשר כבר בחרו דרכם וכבר גמרו חוק למודם בהאקדמיא: הם נצרכים לתמיכה, וביד עשירי עמנו לברוא על ידם במלאכת המחשבת גם מקצוע עברי. הלא ה' אנמוקולסקי בעצמו אומר, כי תכלית מלאכת המחשבת היא לעורר את הלבבות לטוב וליופי, ובכך חטאה גדולה יחטאו המעצענאטים שלנו לעמם, בעמדם מרחוק ובהשיבם ידם אחור מתמוך בידי אלה אשר יחפצו בתמונותיהם מחיי היהודים לעורר לאחזה ולשלום את לבות בני העמים הבאים לבקר בתערוכות החרשים או להראות לכל הגוים כי לא

המור אנחנו, וכי גם מימות שנסתם חוון ונגדעה קרננו ג"כ לא אלמן
ישראל ממעשים טובים וממדות טובות, וכי גם היום נפש אדם בקרבנו
ולב בשר לרדוף אחרי הטוב והיופי. לא כל חרש אמן מוכשר להמיר
חרט האקדעמי שלו בחרט אינדוסטריאלי, וה' אנטוקולסקי בעצמו יוכיח,
אשר במשך יותר משלשים שנות עבודתו במראכת המחשבת לא עשה
מלאכות אינדוסטריאלות יותר משתים הנ"ל. וגם זאת לדעת, כי אף
אם שהמלאכות ההן יפות למאד ונעשות בכשרון רב, בכל זאת בעולם
האינדוסטריא לא יחידות הן במינן, והרבה למאד שמא גרים, שמו
הטוב של ה' אנטוקולסקי מחוללם, אשר הן נושאות עליהן, ועל כן
משכו עליהן את עיני כל רואיהן ולבם ביתר שאת.

כג.

מלבד האהבה להסקולפטורה עוד משכבר הימים נמה לב ה' אנטו-קולסקי למשך בשבט סופרים בשפת רוסיא. עוד בשנת 1867 נקרא בבית חרש הציור קראמסקאי באוני חברי אגודת החרשים, אשר התודע אליהם הצעיר אנטוקולסקי, מאמרו של חרש הענין הזה, אשר כתב "על אדות התואנות שמבקשים על מלאכת המחשבת". "כל מה שנוגע במלאכת מחשבת, — כתב ה' אנטוקולסקי על הענין הזה¹: — היה קרוב אז ללכבי מאד, ובפרט בשעה שהתגוללו והתנפלו עליה. מה כתבתי אז במאמרי ההוא — שכחתי; אך בלי ספק היו שם דברים אשר אין להם שחר, ואשר כתבתי בכח ההשפעה שר פרודאן², ובכל זאת מצא מאמרי חן בעיני השומעים, וכאשר נתן לי קראמסקאי אח"כ פעם אחת את תמונתו הפאטאגראפית למנחה כתב עליה את הדברים "למגן המזמות".

ובאלה מספר גם אי' י' ריעפין בזכרונותיו.

ערך ספרותי באמת, אשר אין להטיל בו ספק, יש למכתביו של ה' אנטוקולסקי, אשר כתב לסטאסאָו ולטורגעניעוּו. לא כל מכתביו באו בדפוס כי אם אחדים מהם, אך מן המעטים האלה נראה כשרון סופר מצוין בעל סגנון יפה ומושך את הלב. מלבד מכתבו "על דבר ישו הנוצרי", אשר הבאנו לעיל³, נדפסו ממנו עוד שני מכתבים לסטאסאָו.

¹ אויטאביוגרפיה I, 100.

² "ע"ד מלאכת המחשבת". את הס' הזה קראו ה' אנטוקולסקי ורעו ריעפין בתחלת נפש עוד בשנים הראשונות להיווסת בהאקדמיה, אך לא מלא את נפשם, כי בכלותם לקרוא אותו עוד חשו בנפשם, כי דרכי מלאכת המחשבת עוד זרים להם (אויטאב' I, 92).

³ בפרק כ"א.

באחד מהם הוא יצא במחאה נלהבה נגד הפרופיסר לתורת הנתוח לאנדצערט¹). הפרופיסור הזה קרא שיעור באוני תלמידי האקדמיה נגד ציורו של ריעפין „יואן האיום הורג את בן המלך באש עברתו“, ואח"כ הדפיס את שיעורו זה בספר העתי „וויעסטיק איזיאשצינד איסקוססמו“ לירח אפריל 1885, ואותו הראה ה' אנטוקולסקי, כי לא טוב לסנדלרים לאפות חכות לחם ולמנתחים גופות מתים להורות לקח במלאכת מחשבת. ובשני²) מחוה ה' אנטוקולסקי את דעתו נכונה וברורה „בדבר הצעירים בני רוסיה העוזבים את ארץ מולדתם לבקש לחם את מלאכת המחשבת בחו"ל“. חוץ מאלה נדפסו ממנו עוד ארבעה מאמרים: א) פרשת מצבת הזכרון להקיסר אלכסנדר השני, אשר תוכנו יבא בהוספה לספרנו זה³), ב) חלק מן האויטאביוגרפיה⁴), ג) מכתב אל המו"ל מכה"ע „נא-וואסטי“ „אחרי התערוכה“, הוא אשר נתתי תרגומו לעיל⁵), וד) „הערות ורשימות ע"ד מלאכת המחשבת“⁶).

הגדולים שבכל מאמריו הם האויטאביוגרפיה ומאמרו האחרון „הערות ורשימות“. ע"ד הראשון באו דעות שונות בדפוס, אלה מהללים ואלה מחללים אותו, עד עקם הסופר ווענגערטאו בספרו „איצר תולדות סופרי רוסיה“ להכריע ביניהם. „האויטאביוגרפיה“ — כותב ווענגע-

¹) וו' וו' סטאסאוו הדפיס את מכתבו זה של ה' אנטוקולסקי בראש הפיליטון שלו בגליון 126 (מיום 9 מאי) של מכה"ע „נאוואסטי“ לשנת 1885.

²) נאוואסטי 1897, 130 (13 מאי).

³) הוספה א' מלואיס לפרק כ'. נדפס במכה"ע „נאוואסטי“ 1885, 125 (8 מאי).

⁴) „Изъ Автобиографіи“, נדפס בסה"ע „וויעסטיק יעווראפי“ לשנת 1887 בשני חלקים: האחד בחוברת ט' (סענט') ז' 68—108, והשני בחוברת י' (אקט') ז' 441—469.

⁵) כפרק כ"ב.

⁶) „Замѣтки объ искусствѣ“, נדפס בוויעסטיק יעווראפי 1897, חוב' ב' (פעבר') ז' 524—566.

ראוי¹), — שנכתבה בסגנון פשוט וככל זאת ברוח פיומי נמלץ למאד, פעלה על לב קוראיה פעודה נפלאה ותצודר את נפשם במקסם חן השפוך על הדברים הכתובים בה, בשביל שהם דברים שיצאו מקירות הלב ולא נראה בהם רצון כותבם להתהדר ולהתנאות על חבריו; לפני הקורא תהגלה נפש אדם, אשר סבלה הרבה וראתה עוני, נפש המהפעלת ומהרגשת לכל דבר טוב ויפה, עד אשר יתברר לפניו, כי היצורים הנעלים, אשר יצאו מתחת החרט הנפלא של חרש היוצר הזה עלו בידו לא מפני כי חננהו ה' בכשרון גדול ביד נדיבה בלבד, כי אם גם מאשר שחיוו הפנימים מלאים חוכן עמוק. אמנם לא על לב כל הקוראים פערה האויטאביוגרפיא רושם אחד. עיני סיפרי „הנאוואיע וורעמיא“ למשל, רואות בה רצון מחברה להתנאות ולהזכיר את הקוראים, כי עידנו חי, פן ישכחנהו, ורוח המליצה הנסוך בה מעורר בקרבם שחוק וקלסם²). לדבר שוא נחשב לנו לחלוק על אמרי האיש המבין על פי רוחו את היודיו שיצא מעמקי הנפש של חרש היוצר המפורסם הזה; סוף סוף היא הכונת הרושם תלויה בתכונת נפש האדם המקבל אותה, וכשם שאין תכונות הנפשיות דומות זו לזו, כן גם הרושמים שונים זה מזה. אבל הנאוואיע וורעמיא הזה מלבד החרפות אשר כסה את האוי-טוביוגרפיא ואת מחברה, עוד הוציא עליה שם רע, אשר באוצר תולדות סופרי רוסיא אי אפשר לעבור עליו בשתיקה, ונחוץ לברר אם יש בו ממש: העתון ההוא הטיל ספק, אם יד ה' אנוקולסקי בעצמה כתבה את האויטאביוגרפיא או יד איש אחר³? אמנם גם אנחנו שמענו מפי אנשים הקרובים אל חרש היוצר המצוין הזה, כי ידיעתו בשפת רוסיא מצערה למאד, וע"כ חשבנו לנו לחובה להשתדל לראות בעינינו את עצם הכ"י של האויטאביוגרפיא אשר הונחה כעת למשמרת באוצר הספרים הקיסרי שבפ"ב. ערכנו את הכ"י לעומת הנרפס בספר העתי „וויעסט-

Венгеровъ. Критико-біографическій словарь¹
русскихъ писателей I 1889 (вып. 14), 625—627.

² נאוו וור' 1887, גו' 4143 (11 סענע) פיליטון של בורענין.

³ נאוו' וור' 1888, גו' 4383 (13 מאי) פיליטון של הנ"ל.

ניק יעווראָפּי" והנה זאת מצאנו: האויטאביוגראפּיא נתקנה באמת בידו איש אחר, אבל התיקונים האלה הם רק מצד הדקדוק בלבד. ה' אנטו-קולסקי לא התחנך בנעוריו בסדר נכון, ובהיותו כבר עלם באנשים החל ללמוד את שפת רוסיא, ועל כן לא יכל לנצח על נמיות השמות והפעלים ועל יושר הכתיבה כראוי, וגם ניב שפתיו איננו לפי רוח הלשון הרוסית, ואשר על כן הוא גותן למלים רוסיות צורת מלים יהודיות. רק שניאות כאלה נתקנו בעצם הכ"י, אבל הסגנון, אשר רק הוא בלבד עושה את האדם למיץ ומושך בשבט סופרים, הוא כרו של ה' אנטוקולסקי. המבטאים, בנין משפטי הדבור, סדור המלים, ואין צריך לאמר, כי קשור המשפטים והלך הרעיונות, — בכך אלה לא נגעה יד איש זר, ורא הכניסה אליהם אף קוץ אחד".

בהמשך דבריו מספר ווענגערפּאָו מפי עדות נאמנה לו במאד, כי טורגניעוועו התפעל למאד מתוכן מכתבי ה' אנטוקולסקי אשר קבל כפעם בפעם. "בכח הסופר הזה היה לשים גבול בין מגרעות חיצוניות ובין עומק הרעיון המונח במכתבים ההם ופנינים ספרותיות באמת, אשר יש ביד ה' אנטוקולסקי לא פחות מאשר ביד כל סופר מומחה".

בספר העתי "רוסקאיא מיסל" (לשנת 1887) נדפסה בקרת קצרה על האויטאביוגראפּיא. הרדקציא מביאה הרבה דברים ממנה הנוגעים לחנוך החרשים בארצנו, ובאה לידי מסקנא, כי "היא תביל בקרבה דברים רבים אשר יוכלו להביא תועלת לחרשי אמנים צעירים, והערות נכבדות על התקונים אשר נחוץ לעשות בחנוך החרשים שבזמננו". איך תביט הרדקציא הזאת על ספורו של ה' אנטוקולסקי נראה מסוף דברה: "כעת אין פלא, — כותב "רוסק" מיסל" באחרית מאמריו, — כי בשעה שנחוץ היה לחבר תכנית מצבת זכרון לאלכסנדר השני, קצרה יד כל הפרופיסורים וחברי האקדמיא שלנו לברוא דבר טוב מן היצורים השכיחים בכל יום, אשר ראינו מוצגים באולמי המוזעאום לחפצי התיס-תוריא. אנטוקולסקי לא לקח אז חלק בהתחרות החרשים הזיא, אף כי קבל מכתב הזמנה ופרס נקצב לו חמשת אלפים רוב"כ. אולם כח היצירה

(*) חוכרת י' 636—640, וחוכ' י"ב, 692—695.

האמיתי אשר בלב חרש האמן אינו מתגלה למראה כסף. מהאויטאבינו-גרפיא של אנמוקולסקי ראינו איך הוא עוסק במלאכתו, וברור הוא לכל, כי לעבוד באופן כזה במחיר כסף הוא דבר שאי אפשר".

מה הוא ערך האויטאבינוגרפיא לכותב תולדות ה' אנמוקולסקי? האויטאבינוגרפיא היא בלי ראשית ובלי תכלית; הספור מתחיל משעת כניסתו של חרש היוצר אל האקדמיא וגומר בצאתו מן האקדמיא, וגם כל המסופר בו איננו כסדרו, יש מקרים שהיו מאוחרים בזמן ונכתבו קודם, ולהפך. הדבר הזה לא נעלם גם מעיני מחברו, הירא למאד פן תדמה האויטאבינוגרפיא לתשבץ אשר אבניה משוככות שלא כסדרן¹ "כותב אנכי רק אשר נשאר בזכרוני, — כתב ה' אנמוקולסקי במקום אחר במאמרו זה²: — לדאבון לבי נדמה כח זכרוני לפח ברזל אשר חלודה עלתה בו ותכסההו בהרות בהרות". מובן הדבר, כי בחומר אשר כזה אין הביוגרף, החפץ לתת דברים נכונים, יכול להשתמש מבלי אשר יעריך לעומתו חומר אחר ממקורים יותר מדויקים, כמו חשבונות האקדמיא, או העתקות מן התעודות השמורות בארכיון של האקדמיא, וכדומה. ככל אשר השיגה ידי ערכתי בספרי זה את ספורי ה' אנמו-קולסקי בהאויטאבינוגרפיא שלו עם הידיעות המדויקות אשר הגיעו אלי ממקומות רבים, ותקנתי אותם.

ה' אנמוקולסקי מקדיש עמודים רבים באויטאבינוגרפיא שלו לספור מנהגי האקדמיא בימיו ותהלוכות הפרופיסורים; ככה הוא נותן שם גם זכרונות אחרים מחיי איזה מחבריו, אבל כל הדברים האלה שיש להם ערך, ואולי עוד ערך גדול, בפני עצמם, ערכם בכל זאת קטן מאד לכותב תולדות חרש היוצר המצוין הזה.

ממקרי חייו של ה' אנמוקולסקי עד בואו אל האקדמיא, ומיום צאתו ממנה ועד היום, אין מאומה בהאויטאבינוגרפיא, וע"כ מובן, כי בכל אופן לא תוכל להיות בידי הביוגרף החומר המיוחד לחבור תולדותיו מיום הולדו ועד היום.

¹ אויטאבינוגרפיא I, 93.

² שם, 101.

מאמרו האחרון של ה' אנטוקולסקי „הערות ורשימות ע"ד מלאכת המחשבת" מלא רעיונות נכבדים וספורי מקרים יקרים מתולדות מלאכת המחשבת בזמן הזה. הוא מאמר נפלא בסגנונו, ובדבריו האמורים בכמחון לב איש היודע נאמנה את אשר תבענה שפתיו, ובתוכנו הוא נוגע כמעט בענין אשר נגע מחברו בשיחתו הנ"ל עמדי. במאמר ההוא בין יתר דבריו מעביר המחבר כבני מרון את כל התחבולות השונות, אשר החרשים הצעירים הממלאים את העיר פאריז מפה לפה (כשלישים אקף איש) עושים בכדי שישים העם עיניו עליהם, אחרי כי בהערוכה הנפתחת בפאריז שנה שנה ממעשי ידי חרשים לא יוכלו לבא יותר משלשת או ארבעת אלפים יצורים, ועל כן הם משתדלים לעשות תערוכות מיוחדות לעצמם ולמשוך בכח את עיני העם ורכס אליהם, ואת הפצם זה יוציאו אך הפועל ע"י תחבולות שונות. בשביל הפרנסה הקשה ממים החרשים ארחות עקלקלות, וחדשים לבקרים הם בודים מלכם דרכים שונים להעביר בהם את מלאכת המחשבת. התעצור מלאכת המחשבת כח לכתת אחריהם ולסבול את הענוים הקשים האלה? מי יודע אם בין כה וכה לא תצא לשרת את מלכי האינדוסטריא, ותחל להכין לפניהם את ילדי רוחה לאלפים ולרבבות להיות בידם כסחורה לממכר, כאשר מעט מזה נהוג מכבר גם היום? לכל השאלות האלה לא על נקלה נוכל למצוא פתרון. אולם לב ה' אנטוקולסקי סמוך ובטוח, כי יד מלאכת המחשבת סוף תהיה על העליונה וטהי בת חורין וגברת בפני עצמה. גם בשגיאותיהם של חרשי זמננו הוא רואה סימן טוב, וגם דלוגם עליו אהבה, אחרי אשר בהם הוא רואה דבר יקר — כשרון גדול וגם בקשת השלמות; והנה אם אך יש לפנינו הדבר היקר הזה, אז פגעי החיים משחק לנו. אם יסופו יתמו כל הדרכים והתחבולות והמנהיגים והמחדשים השונים — אין רע, אחרי כי אין כל סבה נכונה לירוא פן ייבש מקור כח היצירה במלאכת המחשבת. למלאכת המחשבת נחוצה רק דחיפת החיים הנאורים, ואז היא תקום ותחדש כנשר נעוריה קורא לה שם חדש, ושירה חדשה ישבחו לשמה.

כד +

כחמש שנים, משנת 1872 ועד 1877, ישב ה' אנטוקולסקי עם ביתו ברומי, ויעש שם את יצוריו המצוינים: „פטר“, „כריסטוס“, „מצבת אבאלענסקי“, „סוקראטוס“ ועוד, ורק לעתים רחוקות סר אל ארץ מולדתו. מחייו הפרטים בתקיפת השנים האלה נפלו לידי רק ידיעות מקומעות, אשר מקצרן כבר נתתי לפני הקוראים בהמשך ספרי, ומקצתן הנני נותן בפרק הזה.

בית מלאכתו של ה' אנטוקולסקי היה נמצא באחד המבואות הקטנים הסמוכים לרחוב Felice, אשר יקראו לה היום *via Sitina*, במקום שכ גר הסופר גאָנאָל, ואין בית אשר אין שם בית מלאכה של חרש אמן המבוא הזה, העולה אל מרום הר נשפה, נקרא *via della Purificazione*, ובבית המסומן בסימן כ"ט העומד בקצה המבוא במרומו, דרך הדלו האחרונה מצד המבוא היו נכנסים אל בית מלאכתו של ה' אנטוקולסקי, אשר שני חדרים היו לו. בחדר הראשון עמדו יצורי חרש היוצר איר עשה מכבר, ובשני — שלחן הכתיבה שלו והמלאכה אשר הוא עסק בה באותה שעה. החלון הקטן של החדר הזה הפיץ על המלאכה אור חזק אשר נכחד אח"כ באדמימות האמון החום, שכסה את קירות החדר הוו. בית המלאכה הזה אע"פ שקומת חדריו היתה גבוהה למדי, בכל זאר לא רב היה האור, אשר חדר אל תוכו דרך חלונותיו, ובימות החרף הי קירותיו לחים ורטובים, עד כי מחלת הריימאטיזמוס דבקה בה' אנטוקולסקי כמשך שנתו בו¹).

ממצע שנת 1877 החל ה' אנטוקולסקי לעבוד בפאריו. ראשית מלאכתו בבירת צרפת היו הפרוטומין של בני בית הבארָאָנים גינצבורג ובית פליאקאָו, ובהמשך הימים העתיק את משכנו לנמרי בפאריו.

¹ „Недѣля“ 1874, № 24, ст. Боборыкина.

מה הניע אותו להמיר את רומי בפאריז — לא נודע, בלי ספק מאשר העיר הגדולה הזאת „בכל שבזמננו" היא כמעט מרכז כל אירופא בימינו, וכל איש אשר יעשה דרכו לחו"ל לא יפסח מעולם על פאריז, כי עשירה היא באוכלוסין ובמעשים ובמקרים ובחזיונות חדשים לבקרים, ויש בה חומר רב להתפעלות ורגשות הלב.

„הנני יושב פה — ספר ה' אנטוקולסקי באוני אשה נבודה אחת מרוסיא, אשר בקרה אותו בכיתו בפאריז בראשית שנת 1889, — כאשר ישבתי לפניו על „אי וואסילי" בפטרבורג. בבקר הנני עוסק בעבודתי בבית מלאכתי, ואח"כ אבלה את יומי בחברת בני בתי, כי אין לי פה מכירים רבים, והנני הולך לשוח ברחובות פאריז. עם החרשים הנמצאים פה לא אתרועע. הם אנשים בעלי נימוס מאין כמוהם, לא ישיבו פניך ריקם, אם תבקש מידם מאומה, אבל אין לום תמימות הנפש אף כטיפת החרדל. הנך רואה תמיד מסך מבדיל בינן וביניהם, ומה נמצא אחרי המסך טרם הדע. עונג רב יתנו לנפשי גם הדברים האלה". בדברו דבריו האחרונים האלה הורה ה' אנטוקולסקי נאצבעו על החפצים היקרים הממלאים את ביתו מפה לפה.

מוזעאום שלם של כלים עתיקים יפים ויקרים במציאות זהו אולם האורחים בבית ה' אנטוקולסקי בפאריז. מן הקערות המצוינות מעשה ידי בערנארדא פאליססי¹⁾, והפסל הקטן מאבן גביש המתאר את היוצר הזה בעצמו חגור שק דל ורזה, כאשר היה באמת בלכתו על דרכו אל השם הגדול אשר זכה אחרי מותו, ועד כלי מושב עתיקי יומין, יריעות ארג מעשה רוקם, כלי מלחמה קדמונים, וכדומה דברים אשר יש להם ערך היסטורי, כל החפצים היקרים האלה הוצגו והונחו או תלו בכל פנות אולם האורחים, אשר בכל אשר הפנה מוכן לפניך כסא חב ידיים או סמט מושב ושחן קטן. האישה הבא אל האולם מרגיש מידכי נכנס אל מקדש העבודה ומלאכת המחשבת של הימים שכבר עברו, לא יערה

¹⁾ פאליססי הוא יולר עושה כלים ומצייר ליוויס על פני זכוכית ואני אלגביט מסורסס בזמנו. נולד בש' 1510 ומת בש' 1590 כבאסטיליען, ומעשי ידיהומלויניס נשקלים כעת במחיר זהב, כי הם הכלים הטובים והיפים אשר נעשו בימות הרנעסאנס.

על לבו כי רגליו עומדות בפאריו ברחוב הנקראת Avenue Marceau, במקום שם תהימנה לפעמים לא רחוקות אגודות פוליטיות שונות, אשר במעשיהם המכוערים הם מרחיקים את האדם מן היופי ומן מלאכת המחשבת המהורה.

— הנני מבזבז את הוני, — הוסיף ה' אנטוקולסקי לספר באוזני האשה הכבודה ההיא, — על כל החפצים והכלים האלה, ומוצא בזה עונג לנפשי. הדברים העתיקים טובים מן החדשים: אין דבר אשר לא היה כבר מלפנים, ואת פני כל דבר שנו ויתנו לו צורה אחרת. המאה התשע עשרה שלנו לא תברא מאומה משלה, היא רק מחקה למעשי רעותיה שקדמה, ואין דבר חדש לא בספרות ולא במלאכת מחשבת. עניה היא הסקולפטורה, עניה גם הפיקטורה. פה סר כל האדם ליפות רק את הצורה החיצונית ולהראות נפלאות רק בעבודת האצבעות. לזאת הם אמנים נפלאים.

— אמנם, — הוסיף לדבר, — אנחנו הרוסים מתחילים המיד בחרפות וזלזולים, ואח"כ, כאשר נעמיק לחשוב בדבר החדש הבא לדינו, אז נמצא בו גם דבר טוב. כן גם אנכי: אוהב אנכי את צרפת ואת הצרפתים, אף כי לפעמים דא רחוקת הם מעלים במעשיהם את חרון אפי וקצפי עליהם. אבל פה בפאריו ההפך מזה: בראשונה יהללו וישבחו, ואח"כ יתחילו לחרף ולגרף. כן מנהג הצרפתים. ויש אשר יתללו דבר גם בטרם יראוהו. כן, למשל, כתבו על אדותי במכה"ע היו"ל בפאריו „Nous avons admiré ces belles statues...“ (התפלאנו למראה הפסילים היפים האלה), בשעה שאיש מהם לא היה בבית מלאכתי.

מדוע ה' אנטוקולסקי יושב בפאריו ולא בפטרבורג? על זה הוא משיב, כי בפאריו מזג האויר טוב לו יותר מאשר בבירת רוסיה אשר מזג אוירה מזיק לבריאותו. מלבד זה כח מושך יש לפאריו אשר כל המשחקע בה איננו חפץ לצאת ממנה, הלא הוא המון החיים ושאינם בעצם גבורתם, לב אירופא, אשר ממנו יוצאים תורה מנהגים ונימוס לכל הארץ ואשר אדיו תשאפנה כל הנפשות העורגות לשלמות, ללמוד, לעבודה, לחדשות ודרגשות חזקים.

ה' אנטוקולסקי קיבע לו עתים לקריאה בספרים ונותן לבו ביותר לתוכנם, להרעיונות הנמצאים בהם, ולניב שפתים צח ומחודר. הוא נותן היתרון לספרי זאלא על ספרי אלפאנס דאָדע ואוהב לקרוא גם בספרי פֿלאָבער. מן הספרות הרוסית מוצאים חן בעיניו ספורי קארץ-לענקא בשביל הסגנון הנמליץ ובגלל החזיונות היפים אשר יתאר הסופר הזה בעטו, וגם ספורי גארשין בגלל החו בדיוק נמרץ חשבון הנפש של האנשים המתוארים. עבודה ספרותית הנעשית בידי נשים מוצאת חן בעיני חרש היוצר הזה מצד העבודה עצמה, גם אוהב הוא לקרוא בספר המליצים והמשוררים הרוסים.

את המוזיקא הרוסית אוהב ה' אנטוקולסקי עד למאד, ובכך זאת נפשו ירעה לו על כי השפידה להריע בזמירות מעשי חול כשל "יעו-געני אניעגין" כאשר עשה הקומפוזיטור משייקאָיוסקי. אל בית האָפּעראָ הוא איננו הולך, כי דעתו על אדות מקצוע המוזיקא הזה מיוחדת במינה.

— בארבעה שבטים, — אומר ה' אנטוקולסקי, — מוכים ומתגרים עצבינו בבית האָפּעראָ: גם המוזיקא, גם ספור החזיון, גם שחוק המשחקים על הבמה, וגם תמונות הדעקוראציון...

האשה הכבודה היא, אשר מרברי מכתבה הנדפס במכה"ע "נאוואסטי" ¹) אני לוקח פרטים רבים בפרק הזה, רואה בה' אנטוקולסקי את המדות הטובות האלה: "פשוטות, תמימות הלב, אהבה לכל דבר חסד וטוב ויפה בכל מקום שיהיה, אין בו לא גודל לבב ולא רהב, אבל יש בו רגשי אנוש ועונה אמתית מבלי הכנעה כוזבת".

מעטים הם מכירי ה' אנטוקולסקי בבירת צרפת, אבל כנראה נכבדים. זאת ראינו מפרשת דבר המשתה אשר עשתה רעיתו בפאריז, בשעה שחגגו מכבדיו פה ברוסיא את חג חצי יובלו. אל המשתה באו, כאשר הודיעו מכה"ע, שרים ונסיכים ורוזני ארץ מצרפת ומארצות אחרות שהיו אז בפאריז.

בסוף שנת 1896 ישב ה' אנטוקולסקי שנים או שלשה ירחים

(1) 1889, נו' 35 (4 פעבר).

בפארבורג. כאשר שמעתי, הביא אז מפאריז את הפרוטומין של הקיר"ה והקסרית אשר עשה שמה, ובעיר המלוכה נחוץ היה לו לעשות עוד מלאכה אחת בחצר המלך. במקרה הזה השתמשו מכבדיו הרבים והעצומים ויערכו לו את חג חצי יובלו ברוב פאר והדר באותו יום אשר נתכבד מאת הקיר"ה בתור המעלה „יועץ המדינה בפועל“ (ווירקליכער שטאאטסראטה).

עשרים וחמש שנים עברו מיום אשר יצא ה' אנטוקולסקי מבית האקדמיה מוכהר בשם „אקדמיקר“, ובמשך הזמן הזה כמה מלאכות יפות יצאו מהחת ידו, אשר נתנו כבוד לעושיהן ולארץ מולדתו רוסיה, ועל כן החליטו מכבדיו טבני עם הארץ, וה' סטאסאָוו בראשם, לעשות את יום 29 דעקאבר ליום חג משתה ושמחה.

כל מי שדא היה בחג אנטוקולסקי באודמי חברת „פאָאָשצערעניא חודאַשזעסמוו“ האיש שהוא לא ראה בכבוד מלאכת המחשבת מימיו. האולם הגדול ורחב הידים, אשר גבהו שתי קומות, ואשר בו נערכות תמיד תערוכות החרשים, היה מלא מפה לפה טובי העיר ומשכיליה, אנשים ונשים לבושים בגדי חג לכבוד חתן היובל, ואש החשמל נגהה עליהם באור יקרות. אל החג באו מלבד החרשים הזקנים והצעירים ומשכילי עיר המלוכה ומלומדיה גם אצילי הארץ ושריה הגדולים. שם ראינו את הגראף איוואן איוואנאוויטש טאלסמאָי, סגן הראש של האקדמיה הקסרית למלאכת מחשבת, שם היה גם השר קאָני אחד מוקני הסינאט, גם השר והסופר גריגאראָוויטש, ועוד, ומאצילי ב"י לקחו חלק גדול בחגיגה הבאראָנים הנכבדים לבית גינצבורג. הרבה ממכבדיו נאמו נאומים לכבוד בעל החג והרבה מכתבי ברכה הגישו אליו. בין המכתבים הרבים משך עליו עין כל הנאספים בצביונו המיוחד ובתוכנו הנכבד מכתב הברכה „מאת מכבדיו“, אשר ראשי המתעסקים בהכנתו היו וו' וו' סטאסאָוו והבארון מר' ד' גינצבורג, ואשר על יצירת הכנתו החיצונית נקראו הארדיכל המפורסם ראָפעט ואנכי בתור חרשים אמנים⁽¹⁾

(1) פרשת דבר המכתב הזה כתובה כשרד אמת כמכתבו של ה' A. „הגפירה“

מלבד נרתק הכסף המצופה זהב וציורים מעשה תשבץ, ומלבד הכתב היפה והציורים במעם כ"י העברים העתיקים אשר הוסיפו לו ליות חן¹⁾, עוד משך המכתב הזה הכתוב חציו עברית (בידי הנארון מר ד' ג"ב הנ"ל) וחציו רוסית (בידי סמאסאיו) לבות השומעים בתוכנו המצוין. החג הזה נקרא בו „חג התחדשות הסקולפמורה הרוסית“; עד ה' אנטוקולסקי עלו בידי הרוסים רק לעלות במעלות „הגזרה והבניה“, „הומרה“ „והפיקמורה“, ורק „הסקולפמורה“ בלבדה היתה בסתר המדרגה, עד אשר בא אנטוקולסקי ויתן „למיטב הגיוני ולעמקי טחשבותיו דמות אנשים ויפח רוח חיים ויופי בפסל“, וימלא את שכיות החמדה במעשי ידיו הנפלאים, אשר הרבה מהם יקרו לבני ארצו „מפני ערכם הלאומי, מעשים, „המלאים חן פיוטי ונשגבים למאד, ויתרון הכשר חכמה שפוך עליהם, וכלילי יופי המה, וכל רואיהם יראו בהם מעשי ידי אמן עד להפליא“. מחציתו העבריה כתובה בסגנון המליצה העברית הקדמונית, ורוח חן עתיק יומין שפוך עליו, עד אשר גם בתרגומו הרוסי לקח לב קוראיו²⁾. מלבד מכבדיו בס'פטרבורג הגישו לו מכתבי ברכה גם: קהל החרשים, אגודת הנשים העוסקות במלאכת מחשבת, חברת מפיצי השכלה בישראל, הרדקציה של ה„וואסחאד“, חברת האקוארעליסטים, מכבדיו העברים מאדעססא ומווילנא. גם מלגרות של ברכה מכל תפוצות הארץ הגיעו ליום החג מקהלות שלמות ומאנשים פרטים, וביניהן משכה עליה עין כל הנאספים המלגרמה מקהלת ישראל במאסקווי, אשר מאתים איש חתמו עליה. סוף דבר, הכבוד אשר נחל ה' אנטוקולסקי ביום חגו היה גדול למאד; החרשים ראו בו כבוד מלאכת המחשבת, הרוסים שמחו בו כביום חג התחדשות הסקולפמורה הרוסית,

1) ו' ו' סטאסאוו כתתו לזור פוטוגרפי מן המכתב הזה באחד מגליוני מכה"ע „פעטערבורגסקיאז שוין“ הראשונים בשנה זו, הודיע, כי נכון המכתב הזה להיות מונג בתערוכת החרשים בפאריז בימי האביב, ולא נודע לי, אם נתאמתה נבואתו. כאשר שמעתי, עלתה הכנת מכתב הנרכה היקר הזה לסך יותר מאלף ר"כ.

2) ועיין למשל: וסעמורנאזאז איללוסטר' 1897, נו' 3, ומכה"ע כאוואסטי

ואנחנו העברים (אשר קולנו היה נשמע שם ביתר שאת) שמחנו לראות,
כי כל הכבוד הגדול הזה נפל למורשה לאחינו בן עמנו.

אלה תולדות האיש הדגול מרבבה הזה, וואס פֿרשט עבודתו
בשדה מלאכת המחשבת מיום קחתו החרט בידו ועד היום הזה. אין
ספק, כי הוא אחד מן הגאונים הגדולים בחרשת הסקולפטורה בימינו,
ואם יש אשר לא יודו לזה לעת כזאת, בכל זאת במוחים אנחנו כי סוף
סוף יענו כלם פה אחד כי בן הוא. לשוא יוכיחו לנו אויביו ההפך,
בהורותם באצבע על המגרעות הנמצאות באיזה מעשי ידיו; על הוכחות
כאלה נוכל לענות בדברי ה' אנטוקולסקי בעצמו¹): „עסקתי, — כותב
חרש היוצר על נפשו: — עסקתי במלאכתי לפי כחי ויכלתי ככל חברי
במלאכת המחשבת. חפצתי רק לעשות ע"י הסקולפטורה את אשר עשו
חברי ע"י הפיקטורה, הלא היא: לפנות אל מקורי החיים של הנפש.
הסקולפטורה לפני הגיעה באופן המלאכה למרום קצה—ויתענגו עליה,
ותרהיב עיני רואיה, אבל לא ננעה עד לבס; אולם אני חפצתי כי גם
אבן השיש הדבר באזנינו בשפה הברורה המדברת גדולות במלים
מעטות וקצרות ותעורר בנו את רגשית הטוב והיופי. זאת היתה והיא
גם עתה מגמת נפשי במלאכת המחשבת — אותה בקשתי ואחפש בכל;
לא אפליא בין עם לעם ובין מפלגה למפלגה. הנני חוזר על דברי:
מוזת לבבי במלאכת המחשבת היא: נפש האדם, בהוראתה של המכה
הזאת הטובה ביותר, נפש אשר אין חקר למעמקיה ולנשיותיה השונות.
האם הגעתי אל מטרתו זו? על השאלה הזאת אשיב כמענה כל אחד
מן החרשים אשר יתן על שאלה כזו: כמעט לא הגעתי. ואם ישאלני
איש: אם שבע רצון אנכי מפעולות מעשי ידי על לבות בני האדם?
על זאת אענה: לא ארצה פועל ידי במאומה. אפשר, כי גם זעום
המבקרים לא יוכל לגלות במעשי ידי את המגרעות, אשר עיני אני

¹ חלק ממכתבו אשר כתב לאחד מידידיו ונמסר לדפוס. ועיין ווסעמ'
אילוסטר' 1897, נ' 1459 (3) 75 60.

רואות בהם. ישלימו נא חרשי היוצרים ההולכים אחרי את אשר לא יכלתי להשלים אנכי, אבל אל נא ישכחו את זאת, כי הטוב והיופי שני אחים מבטן המה, מוצא שפתם — היא אופן המלאכה המצוין ומעשה אמן נפלא, וערש יצועם היא ההארמאָניא". בשפה ברורה ביותר מביע ה' אנטוקולסקי את השקפתו ע"ד המגרעות הנמצאות במעשי ידי חרשים מצוינים — במקום אחר. "הן לא נזהיר את התלמידים, — כתב אל וו' וו' סטאסאוו¹): — לבל ילכו בעקבות רעמבראנדט ורובענס בשביל שהחרשים האלה לא היו נזהרים לפעמים במעשה הציור כהלכתו, או לבל ינהו אחרי ראפֶאעל בגלל אשר לא היה מכיר בצבעים, או לבלתי יזנו אחרי מיכעל אנדשוועללא בעבור שלא היה אֶסתטיק שלם באומנתו, כאשר הגיד עקיו אחד הפרופיסורים האשכנזים. כל החרשים הנאונים האלה לא נקו מעון ומשגיאות, ובכל זאת הן לא יעלה על לבבנו להשפיל ערכם בשביל זה. לכל אחד מן החרשים המצוינים היו מעלות מיוחדות המושכות אליהם את לבנו ואת עינינו, עד כי נשכח לגמרי את מגרעותיהם". אויבי ה' אנטוקולסקי כנראה אינם יודעים, "כי במקום שיש גלוי נפש והשתפכות שם גם היופי, במקום דברי אמת שם גם האמונה, במקום ההמימות שם גם התעוררות הלב, ובמקום גבורת החרש שם גם מקור התמהון המתעורר בקרבנו. ובנוגע לבחירת ענין ליסוד המלאכה הנה הדבר הזה תלוי רק במדרגת השכלת החרש, עומק רגשותיו, פלס הגיוניו, וערך סומותיו זו לזו".

אמנם כן: בחירת ענין ליסוד מלאכה תלוי רק במדרגת השכלת חרש האמן, ומסכה זו מעטו למאד יצוריו העברים של ה' אנטוקולסקי. "החיים", "הכלי", "המחלוקת" ו"האנוסים", אשר עשה במשך ימי שבתו בהאקדמיא, הם דברים אשר ראה החרש כמעט בכל יום כנעוריו בית אביו, ואשר למען עשותם אינה נחוצה השכלה כללית מיוחדת, ההשכלה, אשר קבל חרש היוצר הזה בימי שבתו בהאקדמיא ואשר שאף אליה בכל לבו, היתה השכלה רוסית, רגשי לבבו בימים ההם היו רגשי איש רוסי, ותקותיו היו גם כן תקות עם רוסיא. ברור הדבר,

¹ נאוואסטני 1885, נו' 126, במחלתו נגד לאנדלערט.

כי ברחקו באופן זה מעט מעט מעמו חדל מהרגיש בנפשו כי עברי הוא¹⁾, והחזיונות אשר עלו על לבו, ואשר „נתן להם דמות אנשים ויפח בהם רוח חיים ויופיו“ היו לקוחים מדברי ימי רוסיא או מדברי הימים הכוללים או מדת הנוצרית. אם עשה בשנות השמונים את פסל „שפינווא“, הלא העברי הזה בימינו אלה נמנה בקהל הפלוסופים הכולרים, ודברי הימים הכוללים עוסקים בתולדותיו לא פחות מדברי הימים לב“י. אולם אם ישאלנו איש לאמר: אם כן מה הוא ה’ אנטוקולסקי לב“י ומה ערכו בתוכנו? על זה אענה בדברי וו’ וו’ סמאסאוו, אשר כתב על אדותיו עוד בשנת 1873²⁾, ואשר ענתה אחריו הרדקציא של „הוואסחאד“ במכתב ברכתה ליום חג חצי יובלו של חרש היוצר הזה. „ה’ אנטוקולסקי בעצמו ובמעשי ידיו מכחיש את דברי המוציאים דבה על ישראל לאמר, כי השה אותם אלוה חכמת לב לעשות במלאכת מחשבת ולא חלק להם כבינה בחרשת המעשה, ונבצרה מהם מזמה לברוא חדשה במקצוע זה; ויצוריו של ה’ אנטוקולסקי הם מליצים טובים לישראל ומראים בעליל, כי לא נשבת גאון יעקב ורוח ה’ לא סרה מעמו“. זאת ועוד אחרת. ה’ אנטוקולסקי היה „הראשון מקהלנו אשר נועז לנשת אל מלאכת היונים לעשות תבנית פסל“, ובזאת הוא „סלל דרך חדשה ללכת בה אל היכל ההשכלה, ואור חדש האיר על צעירי ב“י ויצאו הרבה מהם ללכת בדרכיו ויעלו גם הם במעדות“ אין ספק, כי בדרכיו אלה לא יחדלו צעירי העברים ללכת, וישראל עוד יתפאר בשלשלת ארוכה של חרשים אמנים בעלי כשרון, ארדיכלים, ציירים ויוצרים ומפתחי פתוחים, להרום את תורת הכוב כי זרים דרכי מלאכת המחשבת לישראל, ולהראות לכל העמים גם את יפיפותו של שם, אשר לא עלתה בידי ה’ אנטוקולסקי.

1) כאשר יודה בעצמו במכתבו אל המו"ל מכה"ע נאוואסטי 1893, נו' 98, אשר הנחנו לעיל בפרק כ"ב.

2) יעוורייסקאיה ציכליוטיקה III, 312.

הוספה א'

מלואים.

לפרק א'. בדבר יום ושנת הולדתו של ה' אנטוקולסקי קשה להכריע
דבר ברור. מורגניעווי בהערתו (ספ"ב וויעד' 1871,
50) כותב „מסקור נאמן” (הוא כמוכן עדות ה' אנטוקולסקי בעצמו,
אשר לא בן אז כנראה לדקדק בדבר זה) כי נולד בשנת 1842, כלומר
שנת תר"ב או תר"ג; וכן כותב גם בולגאקאוו (אלבאם רוססק'
סקולפט' 1893). סאבא (לעקס' רוססק' חודאשונ' I, 193) מעיד,
כי נולד 21 אקט' 1843 (חשון או כסלו תר"ד). אך כפי הנראה נכונה
ביותר היריעה, אשר שלח לי א"א נ"י מווילנא ע"פ עדותה של אס' ה'
אנטוקולסקי, כי נולד כ"ה כסלו ת"ר (אקט' או נאו' 1839). אפשר
כי סאבא השתמש בהעתקת תעודת הולדה של ה' אנטוקולסקי השמורה
בארכיון של האקדמיה, אבל אם נזכור את אי הסדרים של הכנת
תעודות הולדה והנהגת פנקסי הנולדים אצל רבני ישראל לפני כמה
עשרות בשנים, אז נודה כי העדות שבע"פ אשר נתנה אמו של חרש
היוצר אמיתית ונכונה יותר מן התעודה אשר נכתבה רק לשם דרישת
פקידי האקדמיה למלאכת מחשבת.

שם אביו הוא מתתיהו בן יעקב הכהן, ושם אמו שיינא
חיענא. אביו מת בתמוז תרמ"ח בוילנא, ואמו עוד בחיים חיתה
ויושבת נ"כ בעיר ההיא. שם הכינוי של אביו זקנו היה אנטאוויל,
ורק אביו (מתתיהו) החל לכנות א"ע ולחתום את שם משפחתו אנטא-
קאלסקי.

לאלה אשר ימצאו חפץ בגזע מחצבתו של ה' אנטוקולסקי ויחוסו
לשאריו הקרובים אליו, אציע את שני הלוחות הקמנים האלה, אשר
נשלחו לי ג"כ מיד א"א הנ"ל:

לוח א': יעקב הכהן אנטאוויל.

מתתיהו אנטוקולסקי (ואשתו שיינה חיענא)

אשת אליעזר ליפמן מיץ (המחוקק). מרדכי אנטוקולסקי (ורעותו העלענע)
נמע מיץ (ליטווגרף). ליב מיץ (מרפס). אסתר.

100

1000

10000

100000

1000000

1000000

10000000

100000000

אורח

ישנן הכהן אנטיאוויל.

מתנה אנטיאוויל
(ואם ישנה חיצונית)

אליעזר איפסאן
(חילוק)

כרובי אנטיאוויל
(ודעיות השאלות)

נשע חן ואמת
(באוגיין)

איבזן
(ודעיות)

אסור

לוח ב' :

יהודה (מעיר אראן)

צבי הירש מרדכי אבר"ק ראדין
(מחבר ס' פתח השער ופתחי יה)

הקצין יהודה אפאטאוו

גימל א"ר יעקל פרנס צבי הירש העלענע אשת מרדכי אנטוקולסקי

(גבאי צ"ג בוויילנא) (ח"ר טוביה בן

הר"ר אורי בער

גינצבורג סמטוריש)

לפרק ב'. עוד בשנה הראשונה להיות ה' אנטוקולסקי בהאקדמיה חרת משן הארעליעף העתקה מצוירו של וואן-דייק : „השפטים אשר עשו בכרוסמוס" (Истязанія Спасителя) ויצגוהו בתערוכת הלמידה האקדמיה בשנת 1863. ההארעליעף משך עליו עיני רבים. (ס א ב ק א, בספרו הנזכר 196).

לפרק ג' (צד 19). במשך הדפסת ספרי זה מצאתי את דברי וו' וו' סטאטאוו אשר כתב בראשונה ע"ד „החיים העבריים"

של ה' אנטוקולסקי, הלא הם נמצאים בהפיליטון שלו „Выставка Ак. Художествъ" הנדפס בספ"ב וויעראמאסטי לשנת 1865 ניו 6 (מיום 8 יאנואר). הסופר חפץ להטות לב הקיראים להכיר במלאכה הזאת, אשר לפי דעתו לא שם איש עליה לבו כראוי ולא הבינו ערכה כהגון. תלמיד אחר של האקדמיה, — כותב הסופר ההוא, לא נודע עוד לשום איש, הציג בפעם הראשונה מחזה קמון חרות מעץ, אמנם קמון הוא בכמותו, אבל באיכותו לא יערכו אליו יריעות ציירים יצורי חרשי יוצרים רבים, אף מן המוכחרים. הנה לנגד עיניכם חלון, אשר ממנה הוציא ראשו ורובו החוצה חייט עברי אשר יארמאלקא בראשו ומכניס חוט בנקב המחט. הרעליעף הזה הקמון והבולט למאד — הוא מחזה שלם, וכרגע נשוהו לציורי המעשים מחיי העם הנפלאים אשר הניחו לנו למורשה חרשי הציירים הראשונים מהוללאנד (אשר נקראו בפינו הפלאמאנדים). הסופר הולך ומונה את המעלות הנמצאות בהאקדמיה רעליעף הזה, ומוכיח את החרשים הרוסים על פניהם, על אשר גם הם אינם עושים דברים כאלה המלאים חיים, ומתפלל כי כשרון ה' אנטוקולסקי לא יאבד, וכי תנתן לו היכלת להתפתח ולהשתלם.

לפרק הנ"ל (צד 20). ביחד עם „הכדי העבריים" הציג אנטוקולסקי בתערוכת האקדמיה באקטואבר 1865 גם האק-

רעליעף נעשה משעוה אשר בו תאר „נער גונב תפוחים“ (ס א ב ק א בספר הנו' 197). נער עברי יצא מחדר מלמדו, ובטרם ישוב לבית אבותיו הלך שובב בדרך לבו ברחיבות ובשוקים, ויהי כראותו אשה זקנה יושבת על יד סר מלא תפוחים למכירה ונרדמת נגש בלאט אל הסל ויגנב ממנו תפוחים (באורו של וו' וו' סטאסאוו בחג חצי יובלו של ה' אנט'). חזון כזה, כמוכן, לקח ה' אנטוקולסקי מחיי בני עמנו בוילנא.

וו' וו' סטאסאוו בתתו חשבון תערוכת האקדמיא טאקמאבר 1865 במאמרו „Еще о нынѣшней выставкѣ“, אשר הדפיס במכה"ע ספ"ב וויעד' לשנת 1865 נו' 290 (4 נאיאבר) כותב ע"ד „הבלי העברי“ את דבריו אלה:

„בתחלה חפץ אנכי לנהוג ולהביא את כל אשר לבו נוטה למלאכה יפות מלאות רוח כשרון לראות בבארעליעף קמץ עשוי משן ועץ בירי ה' אנט' „כילי המונה פרושות“. הוא אחד מקניני מלאכת המחשבת שלנו הנכבדים ביתר שאת בשנה זו. אמת הדבר, „החיים העברי“ מן השנה שעברה מעשה ידי החרש הזה היה טוב הרבה מזה, ושלם ממנו בדיקות המלאכה, ופני החיים מפיקים חיים יותר מפני הכלי, אבל הרבה מן המגרעות האלה צריכים אנחנו לתלות במזכר המלאכה משן וגם בזאת שהחרש עוד צעיר לימים הוא. בכל אופן הבארעליעף הזה יקר לנו לא רק בגלל אשר בו נגלה לעינינו כשרון גדול כלכד, אשר תקות גדולות נשקפות לנו ממנו, כי אם גם באשר כיצור הקמץ הזה רואים אנחנו ערבה, כי יש תקוה לימים הבאים להסקולפטורה שלנו“...

הסופר גם פה מוכיח את החרשים הרוסים, על כי אינם הולכים בדרך אנטוקולסקי ואינם עושים כמעשהו:

„האמנם יאריך מצב הרברים הזה בארצנו ימים רבים? — שואל הסופר שהוא בעצב: — האמנם ה' אנט' עוד ימים רבים ילך בדרך כשרונו, ולא ימצא איש אשר יבחר ללכת בדרכו? האמנם החייטים שלו, הקמצינים, מוכרות התפוחים ונערי החרדים וכו' ימשכו אליהם עין כל ולבב כל מבלעדי עיני חרשי היוצרים ולבותם, ולא יתעורר בלבכם הרעיון, כי רק סקולפטורה כזאת נחוצה בימינו אלה?!“... הרעליעפים „החיים“ „והכילי“ הוצגו בשנת 1867 בתערוכה הכללית בפאריז (ס א ב ק א, בספרו הנו', 195, ומייער 'ס אללגעמ' קינסט-לער לעקס' II, 114).

לפרק ה' (צד 30). הבארעליעף של ה' אנטוקולסקי „נשיקת יהודה איש קריות“, אשר ישר בעיני מורי האקדמיא לא

מצא חן בעיניו וו' וו' סמאסאון, וראוי לראות מה כתב הסופר הזה על אדותי :

„שהי פעמים עשה (ה אנמ') מלאכות יפות, אשר ע"פ תכונתן חן מקבילות ביותר לכשרוננו ורוחו אשר בקרבנו: בראשונה הציג לפנינו חייט עברי, ובשנית — כילו עברי, ושתי המלאכות ההן יצאו מתחת ידו מראות חיים ואמת וכשרון גדול, עד אשר כרגע משכו עליהן עיני הרואים. אבל עתה לא נודע אם ברצון עצמו או על פי מצות אנשים מן הצד עשה והציג ה' אנמ' לפנינו את „נשיקת יהודה“. הדבר הזה רחוק למאד מנפש חרש היוצר, ואיננו לפי רוחו ונמית לבו, וע"כ מוכרח היה החרש להכשיל בלכתו ולנפיל ארצה. בכל פרטיו לא נעשה הפסל הזה כחוקינו, וכרגע נראה כי לא כן נעשה, גם מעמד החמונות גם הכרת פניהן וגם תבנית הבגדים לא נעשו בדרך אמת. אין בפרטי הכארעילוף לא חיים ולא חידוש או מאימה אשר נאמר עליו, כי בו נראה כחזו המיוחד של חרש האמן, כי הוא זה שעשה היוצר בכח עצמו ולא חקה למעשי אחרים (הלא מבלי כל אלה אין כל ערך למלאכת ידו החרשים). לאשרנו, מקרה אחד מראה לנו לדעת, כי גם חרש היוצר בעצמו הרגיש את הערך האמתי של מעשהו זה, כי קצב לו מחיר 20 ר"כ. אכן מצער הוא המחיר הזה, ובעד זאת נתן תהלה לאל. אנתנו רואים מזה, כי בקרוב יצא חרש היוצר הזה עוד הפעם לפנינו במלאכות יקרות מאיה, ועוד הפעם ישוב אל דרכו המצויינה ורבת הכשרון אשר סלל לו בראשונה“. (ספ"ב וויעד' 1867 נו' 322 מיום 21 נאיאבר, בהפיליטון של סמאסאון).

לפרק הנ"ל (צד 31). סאבא (שם, 198) מספר, כי סוד מורי האקרמיא החליט „ביום 23 דעקאבר 1867 לכבד את אנטוקולסקי במערריא קמנה של כסף בעד החריתה בחמר“, ואיננו כוחב, אם נמסרה לו המערלליא הזאת אם לא. וזאת לדעת, כי סאבא הקרוב ללשכת הסיפורים שבהאקרמיא השתמש הרבה בהעתקות של החלטות סוד הפרופיסורים השמירות שם בארכיון.

לפרק ז' (צד 49). לפי עדותו של סאבא הנ"ל החליט סוד מורי האקרמיא להשתדל בעד אנטוקולסקי, כי יתנו לו תאר „אזרח נכבד“ בישיבתו מיום 17 אפריל 1870.

לפרק כ' (בסוף). במשך הדפסת הספר עתה בידי דהשיג את גליוני מכה"ע, אשר בהם באה ברחבה פרשת התכנית למצבת הזכרון לאלכסנדר השני, אשר עשה ה' אנטוקולסקי, ולשלמות הספר הנני מוצא לנכון לתת פה תמצית הדברים ההם :

במכה"ע מאסק' וויעדאמ' 1885 נו' 115 נרפס, כי התכנית העשויה ע"י ה' אנמ' גפסים למצבת הזכרון הנ"ל, אשר נחכרה בהסכמת הקיסר, נמסרה לועד מיוחד במאסקוי לעיין בה ולבקרה, והיעד עשה בה ברשות הקיסר איזה שינוים ותיקונים (ראשית אפריל 1885), ואח"כ נשלחה עוד הפעם לפטרבורג, כי ישים הקיסר עיניו עדיה שנית, להחליט הרבר, אם אפשר להקים מצבה כזו במצודת "קרעמל" שבמאסקוי. וזאת פרשת מצבת הזכרון, אשר כתב ה' אנמ' ויספחה אל התכנית שלו:

"בסקיצצע הזאת (של מצבת הזכרון) חפצתי לתאר את פעולות הקיסר המנוח בימי חייו, את אהבתו לעמו, את הברכה אשר עשו ידיו, ומותו מות הקדושים, אשר העם יכבד בלבו למאד. כל המקרים הנכבדים ההם מדבריו ימי עם רוסיא נתנו לי היכלת לנסות את כחי ולברוא מצבת זכרון למושל הנאסף אל עמיו לא מנקודת הראות של הגוים הקדמונים עובדי האלילים, כאשר הסכינו החרשים לעשות עד ימינו אלה, אשר במקום רגשי הלב יבאו האללעגוריא הקרה והיקר החיצוני, — כי אם מצבת זכרון ברוח הדת הנצרת, המתאים ביותר אל הגיוני רוחנו ואל פעולות הקיסר המנוח, אשר התום והתעוררות הנפש היפה אשר בהן מעידים על עצמם. בכלל, חפצתי לעשות מצבה חיה, אשר בה נראה את הקשר האמיץ אשר היה בין הקיסר המנוח ובין עמו, מצבה, אשר לא יהיה לה גדר מעשה רשת מסכיב, כי אם אשר כל החפץ יוכל לגשת אליה, ולשאף רוח ולהנפש, ולהתבונן על הימים הטובים שכבר עברו, ועל המעשים הטובים אשר נעשו בהם.

וזאת תכנית המצבה:

"מעלות רחבות עולות למקום גבוה, הנעשה כתבנית אמפיתיאטרון (חצי גרן עגולה), אשר כסאות רבים בנויים עליו במעגל ובמורד. בלב המעגל מתנשא בסיס רם וגבוה ועליו יושב על כסא מלכותו הקיסר אלכסנדר השני לבוש פורפירא (אדר ארגמן) וביד ימינו שבט המלכות. דמות פסל הקיסר נדמה כזו לאיש אשר זרועותיו פתוחות ונכין לקבל ולקרב באהבה את כל הנגש אליו. את מספר הכסאות עשיתי כמספר פלכי ארץ רוסיא, ולכל כסא יש ציור המגן של פלך אחר, ובכן לא רק כל איש בלבד בגשתו אל מצבת הזכרון יחוש קרבת הקיסר המנוח אליו, כי אם כל ארץ רוסיא, כל פלך ופלך יש לו מקום בזכרון המלך. בשני קצות האמפיתיאטרון עשיתי מזרקי מים קטנים, מקום שם כל הצמא יוכל לשתות מים ממעין טהור. שני המזרקים נעשים בדמות במות קמנות; עוד שתי במות כאלה נצבות בין השורות הארוכות של הכסאות,

ועדיהן עומדים ארבעה מלאכי שחקים, כסמל ארבעת המעשים הגדולים של הקיסר המנוח, הלא הם: קריאת דרור לאכרים, משפט בי"ד גלוי לעיני כל העם, התקון החדש בעבודת הצבא, וקריאת דרור להבול-גארים. כל אחד מן המלאכים האלה אוהו בידו האחת את כל הסימנים המסמנים ומבארים את המעשים הגדולים ההם, ובידו השנית כפת תמרים נמויה אל מור פני הקיסר המנוח, אות כי מת סות קדושים על קדוש שם אמונתו. אולם רעיון מותו על קדוש השם נראה ביותר בהבסיס אשר מתחת לפסל דמותו. בתוך תחתית הבסיס נמצא הלל עגול כדמות חצי כדור שקוע ועל פניו רצפת הארעליעפים מאבן שיש מהור, אשר עליהם חרותה תמונת מקהלת מלאכי עליון, ונר המיד יאיר שם עליהם. דלת ברזל מעשה רשת כדמות קוצים (סמל העיניים) סיגרת את פתח החלל מחוץ. ועלית הבסיס נעשתה כדמות ארבעה צלבים המחבקים זה את זה. בהרום הבסיס עומד איש ואוחז ביד שמאלו אגודה גדולה של ענפי עץ עבות, ויד ימינו פשוטה כאלו מבקש יד רעהו לשלום, — אות כי היה הקיסר המנוח עושה שלום ורודף שלום.

מה טוב היה לו קראו למקום מצבת הזכרון הזאת, אשר תכסה כבר ארץ גדולה כמראה קשת ואשר תוקם בלב ארץ רוסיה היא מאסקוי במצורת „הקרעמל" — בשם „שער השלום" (Площадь мира).

הצד השני הוא צד החיצון של חצי הגרן העגולה ממול פני העיר מאסקוי יתאר לפני הרואה בדמות בארעליעפים ארוכים מהלך כל העמים החיוסים בצל מלכות רוסיה בהמון חוגג, ובאמצע יהיה פסל סופר זקן היושב וכותב דברי הימים לבני רוסיה. הרעיון האחרון הזה נולד בלבי אחרי אשר נגמרה הסקיצצע מתחת ידי, ועל כן לא יכלתי להוציאו אל הפועל.

תכנית מצבת הזכרון נעשתה בטעם הבנינים הקרמונים הביצאני-צים, אמנם טוב היה לוא יכלתי להכניס בה מעט מסגנון הבנינים החדשים, אבל הן לא הסגנון מוליד את החדשים, כי אם להפך החדשים מולידים את הסגנון".

פרשת התכנית הזאת נדפסה במכה"ע „נאוואסמי" 1885 גליון 125 (8 מאי). הסופר המביא את הענין הזה מספר ע"פ מכה"ע מאסק' וויער' שנה הנ"ל 119, כי הועד מצא לנחוץ לעשות שינוים רבים בתכנית, הנותנים לו צורה אחרת לגמרי. חברי הועד הסירו את פסילי המלאכים, ואת נר המיד, ואת מזרקי המים, ואת הבסיס החליפו באחר, וגם את ציורי המגנים העבירו למקום אחר, וגם ענין אחר ברו

מלבם לחרות על הבארעליעפים. סוף דבר, מתכנית ה' אנטוקולסקי נשארה רק מעט מוער, ותחת זה יצאה תכנית חדשה.

לפי השערת ה' אנט', אשר הסופר ההוא שאל את פיהו לסבת הדבר המוזר הזה, שם מוקשים לרגליו הארדיכל בעזאנאו, אחד מכ"ג חברי הועד ההיא. "האיש הזה, — העיר עליו ה' אנט', — הוא מצד האקדמיא, ויש לו סבה נכונה לחשוב, כי האקדמיא לא תרצני ולא תמשוך הסר אלי" (?).

לרגליו המאמר הזה הנרפס במכה"ע, "נאוואסמי" יצא אח"כ הרש הווצר א' אפעקושין במכתבו אל הרדקציא של "נאוואיע וורעמיא" (1845), וביושר עשה בלכתו ארחות עקלקלות ויחדל מדרך ההתחרות, למען עשות אח"כ את מצבת הזכרון בלבדו. בהמשך מכתבו מתנפל אפעקושין על ה' אנטוקולסקי על חללו את רגש האמונה המזורה לו בעשותו צלבים ותמונות מלאכים קדושים תחת רגלי הפסל וכאלו הוא נותן את הדברים הקדושים החם מרמס לרגליו, וכדומה.

על מכתבו של אפעקושין באה אח"כ תשובת וו' וו' סטאסאן במכה"ע, "נאוואסמי" (1885, נו' 134 מיום 18 מאי) אחרי כי ה' אנט' "כבר עזב אז את פטרבורג, ונמצא בפאריז או בספרד הצפונית". "כאיש קרוב למאד לה' אנט' והיודע את כל הנוגע בעבודתו במלאכת המחשבת" העיר נאמנה, כי ה' אנט' לא הפיץ כלל לקחת חלק בהתחרות החרשים שיצאו להכר תכנית מצבת הזכרון לאלכסנדר השני. הוא משך ידו משכבר הימים מכל ההתחרויות השונות בהאמינו אמונה שלמה, כרוב החרשים המצוינים שבאירופא, כי תכלית ההתחרות על פי רוב שוא ותפל. ה' אנט' עשה את תכנית מצבת הזכרון הזאת רק לבקשת אנשים שונים ופקידים רבים נושאים משרות גדולות במלכות, והוא מרס ידע עוד כי יש ועד אשר יבקר וינתח את מעשה ידיו לנתחים, וע"כ הוא נותן את לבו לחבר את התכנית ההיא בשעה שכבר כלו כל ההתחרויות ופניו כל המתחרים השיבו ריקם.

נגד האשמה, אשר החפיא אפעקושין על ה' אנט' בענין חלול הקדשים, עונה וו' וו' סטאסאן לאמר: "מה רבה המשמטה ומה גדלה האולת! כאלו דת אנט' נוראה כל כך עד כי על פיה קדושת "המלאכים" נופלת מן הקדושה אשר יש להם ע"פ דתנו! כאלו הפיץ אנט' בצדיה לחלל את קדושת המלאכים ואת תבת המשכית עם נר התמיד אשר שם הציע לחרות את דמותם!". סטאסאן מעיד, כי בכנסיות נוצריות הרבה שבמדינות אירופא הרצפה משובצת בצלבים עשויים אבן שיש ובתמונות

קדושים ובחזיונות מכה"ק ופסוקים מברית החדשה, ושואל את אפע-
קושין: "האם גם שם היתה מטרת הבונים" לחלל את הדת המזורה להם
ודתת את קדשיה למרמס רגל"?

דבר הריב נגמר במכתבו השני של אפעקושין הנדפס במכה"ע
נאו' וור' (1885, נו' 3313 מיום 21 מאי), אשר בו הוא משיב ידו
מצאת בריב עם וו' וו' סטאסאָו, ודורש תשובה רק מה' אנט' בלבדו.
תשובה על דרישת אפעקושין באה אח"כ כעבור שנים רבות ברמיזא
במאמרו של ה' אנט' "אחרי התערובה" הנדפס במכה"ע נאוואסמי 1893
נו' 98, ואשר הבאנו לעיל באמצע פרק כ"ב.

הו ס פ ה ב'

רשימה קצרה ממאמרים

(א) שיש בהם חומר להולדות ה' אנטוקולסקי.

- (1) ספ"ב ויעדאמ' 1871 50 (טורגעניעוו). (2) וועסטנ' רוססק' יעוור' 1870 9 . 3) המליץ 1871 (שנה י"א) 9 (בטעות משה אנט') 11 . 4) נארדישע פרעסע 1871 56 . 5) איללוסטר' גאזעטא 1872 , 12 . 6) קאלנדאר סוכארין 1873 צד 446 . 7) יעוורייסק' ביבליותיקא III (1873) 311—315 (סטאטאו). 8) קאלג-דאר גאטצוק 1874 צד 1 . 9) ניעדעליא 1874 24 (כאבריקין). 10) אללג' קינסטל' לעקס' ד"ר מיער 1878 II , 114 (דאכערט). 11) לוח ישראל ה"י גור-לאנד תר"מ צד 70—73 . 12) ביאנר' קינסטל' לעקס' דער געגענווי' מיללער 1882 15—19 . 13) וועסטניק יעווראפי II 690—705 (נאשא סקולפטורא סטאטאו). 14) רוססקי יעוורי 1883 ; 5 , 15) Magazin of Art יוני 1883 . 309—314 (פאוולאזסקי). 16) וועסטניק יעווראפי IX—X (אויטאביוגרפיא) . 17) היום 1887 בירח סענט' ואקט' . 18) בולגאקאו. נאשי חודאשוניקי I 1890 , 15—17 . 19) א' גארבעל , נאסטאלנ' ענציקל' סלאוואר V 1890 . 20) בול-גאקאו. אלכאם רוססק' סקולפטורי 1893 . 1—8 . 21) סאבא . לעקס' רוססק' חודאשוני' I 1893 . 193—204 . 22) חשבונות האקדמיא לשנות $186\frac{3}{4}$. $186\frac{4}{5}$. $186\frac{6}{7}$. $186\frac{8}{9}$. $187\frac{7}{8}$. 23) ווענגעראוו. קריט' ביוגר' סלאוואר XIV 1888 . 625—627 . 24) וויל' וועסטניק 1888 . 148 . 25) נאוואספי 1889 . 35 (ע' ג') . 26) הצפירה 1897 . 2 . 5 . 6 . 8 . 9 (A) . 27) וואסחאד . ניעדעלנאיא כראניקא 1897 . 2—3 .

(ב) בקרת על מעשי ידי ה' אנט' :

- 2-1) ספ"ב וויעד' 1865 . 6 . 290 (סטאטאו). 3) ספ"ב וויעד' 1867 . 322 (סטאטאו). 4) ספ"ב וויעד' 1871 . 44 (סטאטאו). 5) Standard 1871 (ע"ד יואן האיום). 6) ווסעמ' איללוסטר' 1871 . 120 . 7) ניווא 1871 . 19 (פעטראוו). 8) סאוורעמ' ליעטאפ' 1871 . 9 . 9) וועסטנ' רוססק' יעוור' 1871 . 10 (הרכבי). 10) אטיעצ' זאפיקסי 1871 . 5 (קאוואלעווסקי). 11) הכרמל החדשי III (תרל"ב?) . 12) משה שמעון אנטוקולסקי (?) . 12) גאלאם 1872 . 205 . 13) גראשוואנין .

1872. 34 (וויסקאוואטאוו) . 14) יעורויסק' ביבליות' III 1873 (סטאסאוו) .
 15) ווסעמירנ' איליוסט' 1873. 240 (פעטראוו) . 16) גיעדעליא . 1874. 24
 (באבאריקין) . 17-18) מאסק' וויעד' 1874. 130 (ק' ג') . 139 (פאנארין) .
 19-22) גאלאס . 1875. 70 (סטאסאוו) . 75 (ליטאווענקא) . 79 . 117 (ליט'
 וסטאסאוו) . 23-24) גראשודאנין 1875. 15 (באנדאנאוו) . 19 . 25-28) בירשו'
 וויעדאמ' 1875. 73 . 80 (באנדאנאוו) . 107 (ק' וו') . 130 (ג' אלכסנדראוו) .
 29) נאווי וורי 1875. 86 (פעטראוו) . 30-31) מאסק' וויעד' 1875. 76 (אי'
 טיללער) . 97 (א' וו-וו) . 32-33) סאוור' איוו' 1875. 84 (א' ק-טאוו) . 109
 (טאָלסטאפיאטאוו) . 34) פטשעלא 1875. 13 (א' פראחאוו?) . 35) אמשערקי אי
 קארטיני . סובארין . 1875. II . 133 . 36) פטשעלא 1876 . 43 . 37) יעוור' ביבליות'
 VI (1878) (סטאסאוו) . 38) רוססקי יעוורי 1880 . 18 (פ-ל) . 39) גאלאס 1880 .
 73 . 40-42) ספ"ב ליטאק 1880 . 58 . 60 . 66 — 43) ספ"ב וויעדאמאסטי 1880 .
 82 (לעדאקאוו) . 44) פאריאדאק 1881 . 119 (סטאסאוו) . 45) Rev. de deux
 mond. 1862 . נאווי' . 46) Times (לינדן) 1882 . 21 פעברואר . 47) Presse
 (פאריז) 1882 . 24 פעברואר . 48) וועסטניק יעווראפי 1883 . פעבר' (סטאסאוו) .
 49) רוססקי יעוורי 1883 . 5 . 50-51) מאסק' וויעדאמאסטי 1885 . 115 . 119 .
 52-53) נאוואסטי 1885 . 125 . 134 (סטאסאוו) . 54-55) נאוואיע וועמא 1885 .
 3307 . 3313 (אפעקושין) . 56-57) רוסקאיא מיסל 1887 . 10 . 11 . 58) נאוואיע
 וועמא 1887 . 4143 (בורענין) . 59) נאוואיע וועמא 1888 . 4383 (בורענין) .
 60) נאוואסטי 1892 יאנואר-פעברואר (סטאסאוו) . 61) אללגעמיינע צייטונג 1892 .
 נאוועמבר דעצעמבר (פעכט) . 62) Journ. de Débats 1892 יאנ' פעבר' (Vogué) .
 63) המליץ 1892 בסוף השנה (בריינין) . 64-70) נאוואסטי 1893 . 34 . 46
 (סטאסאוו) . 51) מיכניעוויטש . 53 . 60 . 67 (סטאסאוו) . 98) אנטוקולסקי) . 71-
 78) נאוואיע וועמא 1893 . 6039 (שייטעל) . 6092) בהוספה (בולגאקאוו) . 6097
 (סובארין) . 6100 (שייטעל) . 6105 (בורענין) . 6108 . 6111 (סובארין) . 6112
 (בורענין) . — 79-86) בירשו' וויעדאמאסטי . גראשודאנין . העראלד . ספ"ב וויעדא-
 מאסטי . ספ"ב גאוועטא . ספ"ב ליטאק . ספ"ב צייטונג . סין אשיעצ' 1893 . פעבר' .
 87) המליץ 1893 . 45 . 60 . 61 (מגיד) . 88) הצפירה 1896 . 112 (צפוני
 מערכי) . 89) המליץ 1897 . 19 .

הוֹסֵפֵה ג'

רשימה קצרה מצוירים

שנדפסו ממועשי ידי ה' אנטוקולסקי :

(א) פתוחי עץ :

6-1) וועט' איל' 1871 . 120 (יואן האיום) . 1873 . 240 (פטר הראשון) . 1880 . 594 (מצבת זכרון לפושקין) . 588 (כריסטוס) . 595 (סוקראטוס) . 1897 . 1459 (סוקראטוס . יואן האיום) . 7-8) אגאניאק 1881 . 42 (יואן האיום) . 43 (כריס-טוס) . 9-10) ניווא 1871 . 19 (יואן האיום) . 1884 . 7 (פטר הראשון) . 11) איל-לוסט' אוואנאיא גאזעטא . 1872 . 12 (איוואן האיום) . 12) פמשעלא 1876 . 4 (פרוטימי יואן האיום) . 13) יעוורייסק' ביבליאטיקא VI . 1878 (מצבת ארשאנסקי) . 14-16) שויוואפיס' אבאור' 1879 . 11 (יואן האיום , סוקראטוס) . 1888 . 2 (מפיס-תופל) . 1896 . 47 (יערמאק) . 17) Magazin of Art 1883 יוני (יואן האיום) . פטר כריסטוס) . 18) סיעווער 1888 . 38 (מפיסתופל) .

(ב) פֶאָמֶאָליטאגראפיע :

1) 25 ליעט רוסק' איפוקססטווא 1855—1880 . 2) סאבאק . איללוטראוו' קאטאלאג חוד' אטד' וועט' וויסט' וו' מאסק' 1882 (יואן האיום) . פרוטומי פטר . כריסטוס . סוקראטוס . פסילי הפרשים יארוסלאוו החכם ויואן הגדול . מצבת אבא-לענסקא . האכיב האחרון) . 3) כולגאקאו . אלכאם רוססק . סקולפטורי 1893 פהא-טאטיפיע (יואן האיום) . פטר . כריסטוס . יוחנן המטביל . סוקראטוס . האנחה האחרונה . האכיב האחרון . שפינווא . מפיסתופל . נעסטור . יערמאק . אנדה שאינה חוזרת . מצבת אבאלענסקא . הנוצריה הקרמוניה . ספאסיטעל . כריסטוס גוער בים . הסלאך . יארוסלאב החכם . פרוטומי של מפיסתופל . סטאסאוו) .

(ג) צינקאגראפיע ואויטאטיפיע :

1) סאבאק . לעקס' רוסק' חוד' 1893 (יואן האיום) . פטר . מצבת פושקין (יערמאק . נעסטאר) . 2) גארבעל . נאסטאלנ' ענצ' סלאוואר 1890 . 220 (יואן האיום) . 3) נאוואיע ורעמיא . 1893 . 6092 בהוספה (יערמאק . הנוצריה . סוק-ראטיס) . 4) פעטערבורסקאיא שויון 1896 . דעקאבר ; המליץ 1897 . 19 ; הצפירה 1897 פערוואר (נל היס) . 5) Annuaire illustré des beaux-arts של פ' ג' דיומא . פאריון 1882 . 187 (יואן האיום) . 6) נאוו' 1886 . VIII . 398 (כריס-טוס) . 7) Harper's Magazine 1889 . דעצעמבר 93 (יואן האיום) . 8-9) גוס-ליאר . 1889 . 6 (האנחה האחרונה) . 8 (שפינווא) .

תכן הענינים.

- צד
- פרק א'.** ערך תולדות אנט' לתולדות הסקולפטורה הרוסית. דברים אחרים אל הקורא. ערך כשרון אנט'. השאיפה להשכלה בשנות הששים. אנט' שואף לספ"ב. ראשית הנוכו. אנט' רוקס. אנט' מפתח פתוחים בעץ. החולם בהקיץ. ספורי נפלאות. המלאכה הראשונה מקדשי הנוצרים. אנט' נוסע לפ"ב. 11—3
- פרק ב'.** תמימות נפשו. אנט' — תלמיד האקדמיה. פיסענאוו. קבוצת לאאקאאן. אנטוניא' וריעפין. עבודה בשכר. עזר למחיה. נדיבו ישראל ונדיבו אוה"ע. הציור פ'. מכתב מליצה. כדור המשחק. ישועת אנט' מבית ג'. 16—12
- פרק ג'.** תשובתו לזוילנא. שני גבירים נכבדים. „החיט העברי". חות דעת הישיש. תערוכת התלמידים בהאקדמיה. גמול אנט'. „כלי עברי". מדליא גדולה של כסף ופרס הקיסר. 21—17
- פרק ד'.** הקריאה בספרים. לשכות האקדמיה. ידיעות הלמודיות. חברת ח"ח. ריב מלאכת המחשבת. בתי השכיית. מלאכת מחשבת דעקוראטיווית ואידואלית. היונים הקדמונים והנוצרים. לשכת הטבע. „תומא חסר האמונה", רפואת טוביה". הצטיינות אנט' במלאכה. 28—22
- פרק ה'.** פראחאוו. פקודת האקדמיה. „נשיקת יהודה איש קריות". אגודת החרשים. מעדליא קטנה. מחשבות יגון. אנט' חושב לעזוב את האקדמיה. „האנוסים בספרד". חפץ היוצר. „נתן החכם" וטיפוס העברי. מהלך חדש בסקולפטורה. לעג התלמידים. דברי תנחומים. 36—29
- פרק ו'.** „מחלוקת בפשט הגמרא". רושם מעורר שחוק. תקות שוא. אנט' נוסע לברלין. לול של תרנגולים. בתי השכיית בברלין. ציורים עתיקים. הציורים קודם רענעסאנס ואחריו. קשר נגד מלאכת המחשבת. מפת נפש. זעיר אנפין מן „האנוסים". פסוידא-ריאליזמוס. 44—37
- פרק ז'.** אנט' שב לפ"ב. כללי האקדמיה. חברי אנט'. ריאליזמוס ואידע-אליזמוס. תערוכת מעשי התלמידים. הפרס השלישי. סטאסאוו. „דמות ישו הנצלב". ארבעה קופיראנים. תואר „אזרת נכבד". רעיונות חדשים. „יואן האיום" ופטר הראשון. בית מלאכה בהאקדמיה. סכלות האשרת. קצה אנט' וחליו. פקודת הרוסאים. 51—45
- פרק ח'.** בסביבות זוילנא. אנט' שב לפ"ב ונער עברו אתו. העליה העליונה. התקדמות המלאכה. בית סיעראוו. אהבת אנט'

צד

- להמוזיקא . תרגום המוזיקא לשפת מלאכת המחשבת . אנט' חולה . וויסקא-
זואטאוו ומייקאוו . אנט' הולך קרי עם הרופאים . תקות טובות 56—52
- פרק ט'** . התערוכה האקדמית בשנת 1871 . בקשת אנטוקולסקי מלפני
הפרופ'סורים . הנסיך גאגארין והנסיכה הגדולה . הקיסר כבית
מלאכתו של אנט' . אנט'—אקדמיקר . טורגעניעוו . אוהבים וידידים רבים .
תערוכת "יואן" בהאקדמיא . "פסל לאומי" 64—57
- פרק י'** . מחשבת אנט' ע"ד "יואן" . משפט סטאסאוו . תקיפה הרשה
להסקולפטורה הרוסית . הערת טורגעניעוו . Spiritus flat ubi
vult . פסל וואלטאָר של הודאָן 70—65
- פרק י"א** . משפט מכה"ע ע"ד "יואן" . נגד סטאסאוו וטורגעניעוו . איזה
מגרעות ביואן . יתרונו על "יואן" של טאלסטאי . מגרעות
ביואן מצד הרעיון . הכרת פני "יואן" . הניך עם מעונה ועינוי גוף ונפש . לב
בשר לאכור . זכרונות סטאסאוו . למה בחר אנט' ביואן ? הסכמת התערוכות
שבחו"ל 78—71
- פרק י"ב** . המוועאום הקענסינגטאני . עדות שטאנדרד . התערוכות בווען
בפאריז ובמאסקוי . יואן וטפוס עברי . כיצד הוא הטפוס העברי ?
רושם "יואן" בסחנה העברים . בעל מלאכה של הקיסר . "נקמת ישראל" 85—79
- פרק י"ג** . הנסיעה לרומי . עלמה יפת תאר . לשון ים הגיאופוליטנית . רומי .
דמות פני אנט' . "פטר הראשון" . רעיון היוצר . כגדי שרד מפ"ב .
הסכמת החרשים האיטלקים . תערוכת מאסקוי . התונת אנטוקולסקי בוויילנא .
"פטר" בפטרבורג 91—86
- פרק י"ד** . משפט מכה"ע ע"ד "פטר" . השתלמות אנטוקולסקי ; דמות איש
חי בפסל ; "פטר" של אנטוקולסקי אינו שלם . "פטר" על חוף
געווא ועל שדמות פאלטאווא ; גזרת פניו של "פטר" . "פטר" מעורר רגשי
קור ומות . מגרעות ב"פטר" . סטאסאוו מודה במקצת . "פטר" כהואלאן הפא-
ריווי . "פטר" חוקם לפני המאנפלאָויר בפטרהאָן 100—92
- פרק ט"ו** . פסילי פרשים . משפט מכה"ע . "איוואן השלישי ויארזסלאוו
החכם" . מלאכה נפלאה במינה . היש הוגה מזמות ברכבו על
סוס ? האמת כלי כחל ושרק . "מארשאל פרים" 104—101
- פרק ט"ז** . "כורת סולדתו" של אנט' . עקיצות הדבורים . "מצבת זכרון
לפושקין" . שיר "הבציר" . הצעת אנט' ומודעתו . חשבחות
סטאסאוו . השאון בסכה"ע . מגרעות בהצעת אנט' . סטאסאוו נלהם באויביו .
זכרונות סטאסאוו 118—105
- פרק י"ז** . רעיונות אבל ויגון בקסולפטורה . אימת המות . "אבדה שאינה
חוזרת" . "מות סוקראטוס" . כוס התרעלה . מגרעות בסוקראטוס .
מה בין חי וישן שנתו ואיש מת ? הכגרעת היותר גדולה . מעלות "סוקרא-

צד

- ט"ס. "מצבת ארשאנסקי". מזבח ספרים. "מצבת אבאלענסקא". מר
 המות. "האביב האחרון". עינים חודרות. "האחת הרחמניה". . . . 132—119
- פרק י"ח.** אנט' בפאריז. פרוטומי של "מפיסתופל". "אקרפטון".
 הוללות ויגון. סקיצות לפסל שפינווא. תערוכת אנט' בש'
 1880. בקרת לעדאקאו. עדות מיקאליעווסקי בשם יארדאן. אנט' —
- פרופיסור. 144—133
- פרק י"ט.** "ברוך שפינווא". גזע משפחתו. ביהמ"ד "כתר תורה"
 באמ"ד. וואן דער ענדע. ספרי הפילוסופיא. החרם. ימיו
 האחרונים של שפינווא. מעלות "שפינווא". מנרעה. "שפינווא" ואשת
 שר צבא. 147—141
- פרק כ'.** פסל "מפיסתופל". אשמדאי. משפט מכה"ע ע"ד "מפיסתופל".
 בוז תוך ומרמה ומשטמה. גוף ערום. "אפהעליע". אפהעליע
 וכת יפחה. אנט' וביירון. פסילים סקדמוניות רוסיא. "יארוסלאוו החכם".
 "נעסטור הסופר". "יערמאק". "מצבת זכרון לאלכסנדר השני". 158—148
- פרק כ"א.** פסילים סקדשי הנוצרים. אלילי היונים. תולדות האיקונין.
 עדות לענטולא. גאוני החרשים ואנט'. "כריסטוס". עדות
 אנט'. השאון במכה"ע. "האנחה האחרונה". גסיסה לפני המות. "ראש
 יוחנן המטביל". לא כל הדעות שוות. "יה"נ קורא למעונים ועמלים".
 חכנית האיקונין מביצאנץ. "יה"נ גוער ברוחות ובים". מגדל ישועה.
 "המלאך". ציץ נובל. "לא מעלמא הדין". שגגה מלפני השליט. 176—159
- פרק כ"ב.** פרוטומין של אנשים פרטים. תערוכות אנטוקולסקי בפאריז
 ובמינצ'ען. כספ"ב 1899. השאון במכה"ע. תנואות הנאו'
 וורעמיא. תשובת אנט'. מלאכות אינדוסטריאליות. "גל חים". עמרת
 שלום לרוסיא. "האניה". שיחתי עם אנט' ע"ד מלאכות האינדוסטריא. 194—176
- פרק כ"ג.** אנט' בתור סופר. מאמרו הראשון. הסכמת אגודת החרשים.
 סכתכיו לסטאטאוו ולטורגעניעוו. מחאה נגד לאנדצערט.
 מאמרו הקטנים. "האויטאביוגראפא". עדות ווענגעראוו. כשרון סופרים.
 משפט "רוסקיאא מיסל". ערך האויטאביוגראפא לכותב תולדות אנט'.
 "הערות ורשימות ע"ד מלאכת המחשבת". 200—196
- פרק כ"ד.** אנט' בבית מלאכתו ברוסי ובפאריז. אהבתו לכלים יפים
 ועתקים. בית ועד לאצילי ארץ. הג חצי יובלו של אנט'.
 תור יועץ הממשלה בפועל. סכתכי הברכה. כבוד ישראל. סוף דבר. 209—201

הוספה א' (מרואים) :

- לפרק א' . יום הולדת אנטוקולסקי . בית אביו 210—211
- לפרק ב' . הארעליעף „השפטים אשר עשו בכרוסטוס” 211
- לפרק ג' . המשפט הראשון ע”ד „החיט” —
- לפרק הני”ל . „נער גונב תפוחים” . המשפט הראשון ע”ד „הכילוי” 211—212
- לפרק ה' . משפט סטאסאוו על „נשיקת יהודה איש קריות” 212—213
- לפרק הני”ל . יום קבלת המעדליא בעד החריתה בחמר 213
- לפרק ז' . יום קבלת חור „אזרח נכבד” 213
- לפרק כ' . פרשת „מצבת זכרון לאלכסנדר השני” 213—217

הוספה ב' . רשימה קצרה מומאמרים :

- א) שיש כהם חומר לתולדות ה' אנטוקולסקי 218
- ב) בקרת על מעשי ידיו ה' אנטוקולסקי 218—219

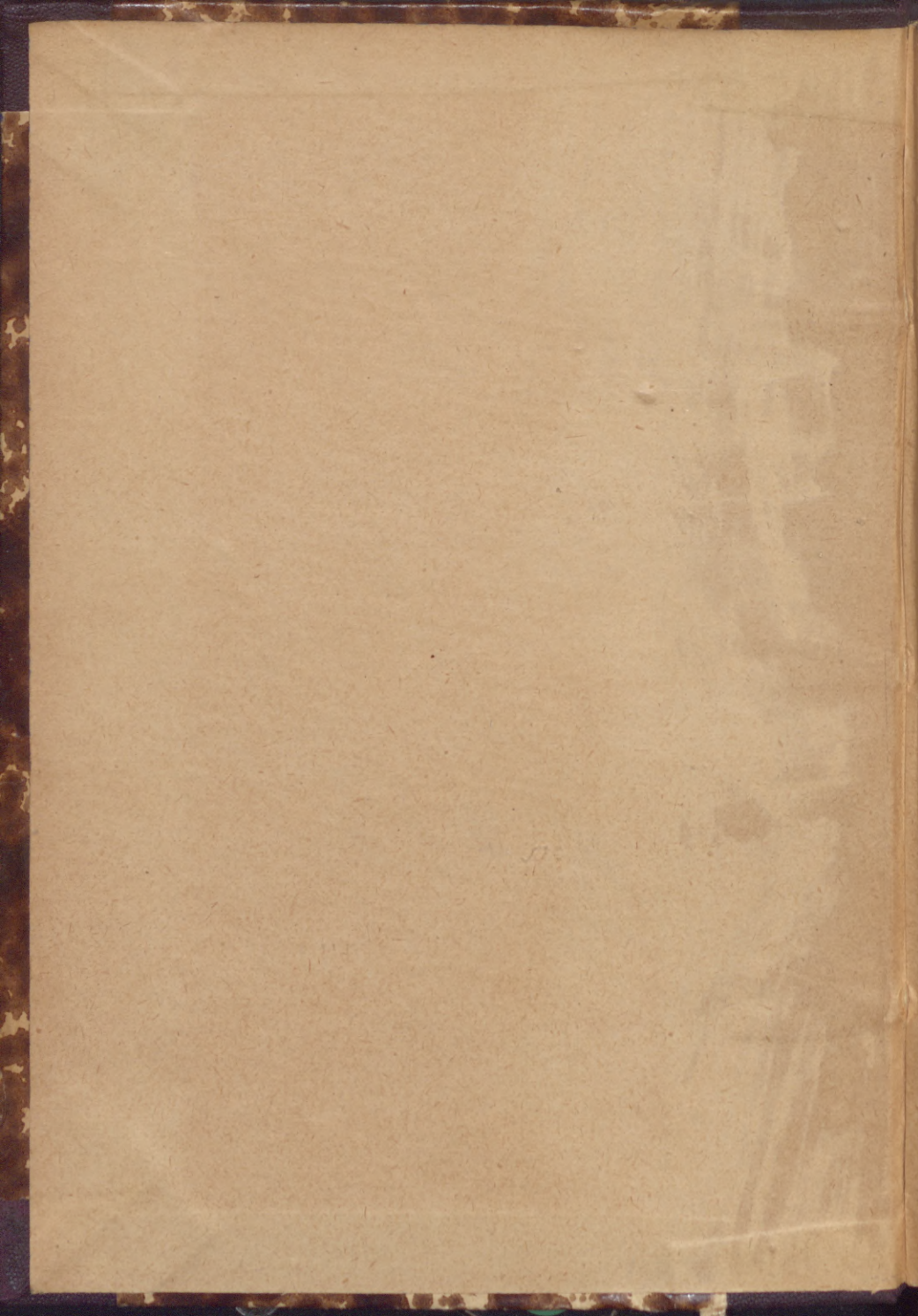
הוספה ג' . רשימה קצרה מצוירים שנרפסו

ממעשי ידיו ה' אנטוקולסקי .

- א) פתוחי עץ 220
- ב) פהאטאליטאגראפהיע —
- ג) צינקאגראפהיע ואויטאטיפיע —

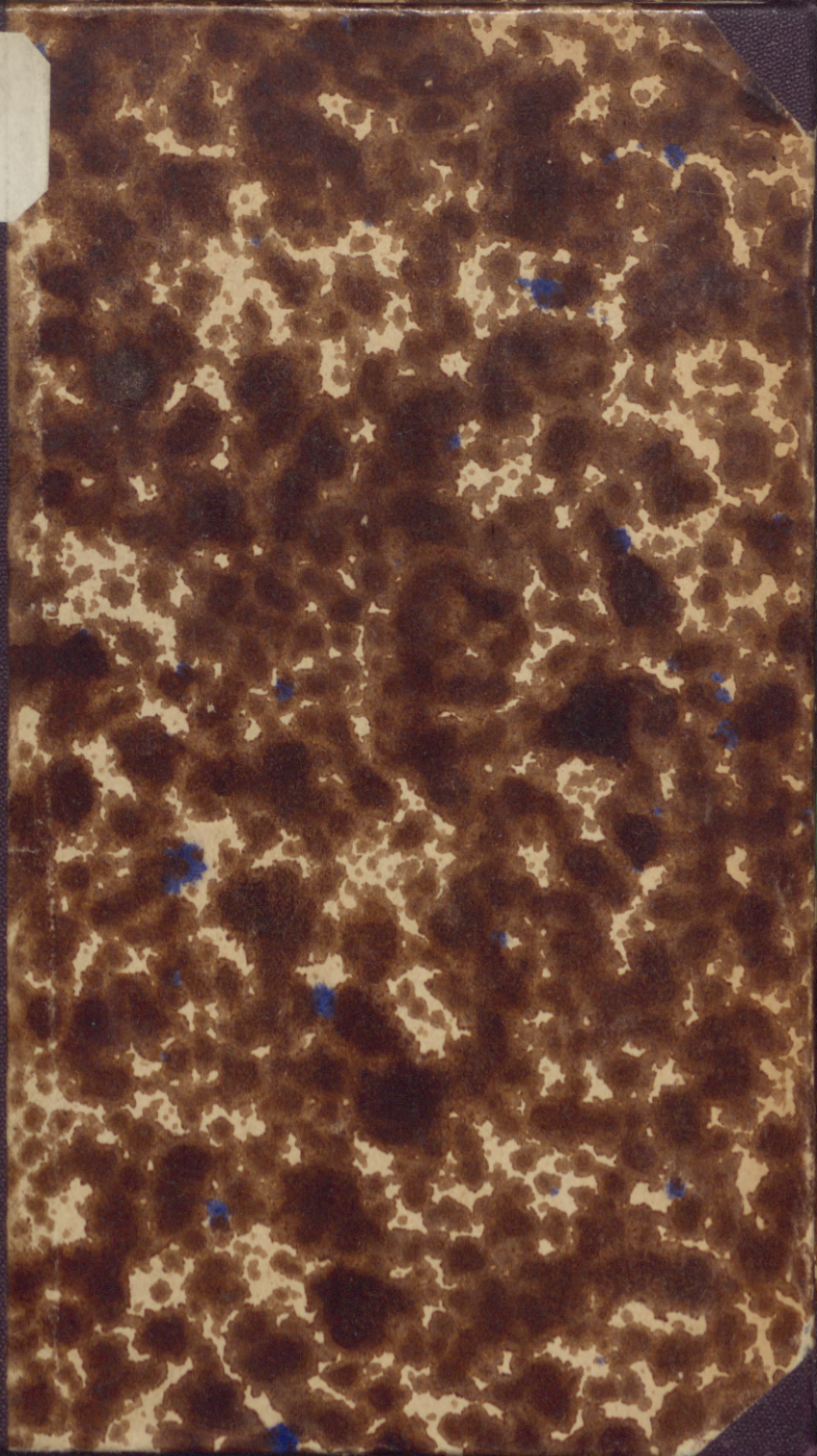
הוספה ד' . המונת ה' אנטוקולסקי וציורים ממעשי ידיו .

B

278.

D. MAGGIO

דניאל מדיגיו
